

A Lakitelek Népfőiskola
Szent-Györgyi Albert Kollégiumának
végzős hallgatói:

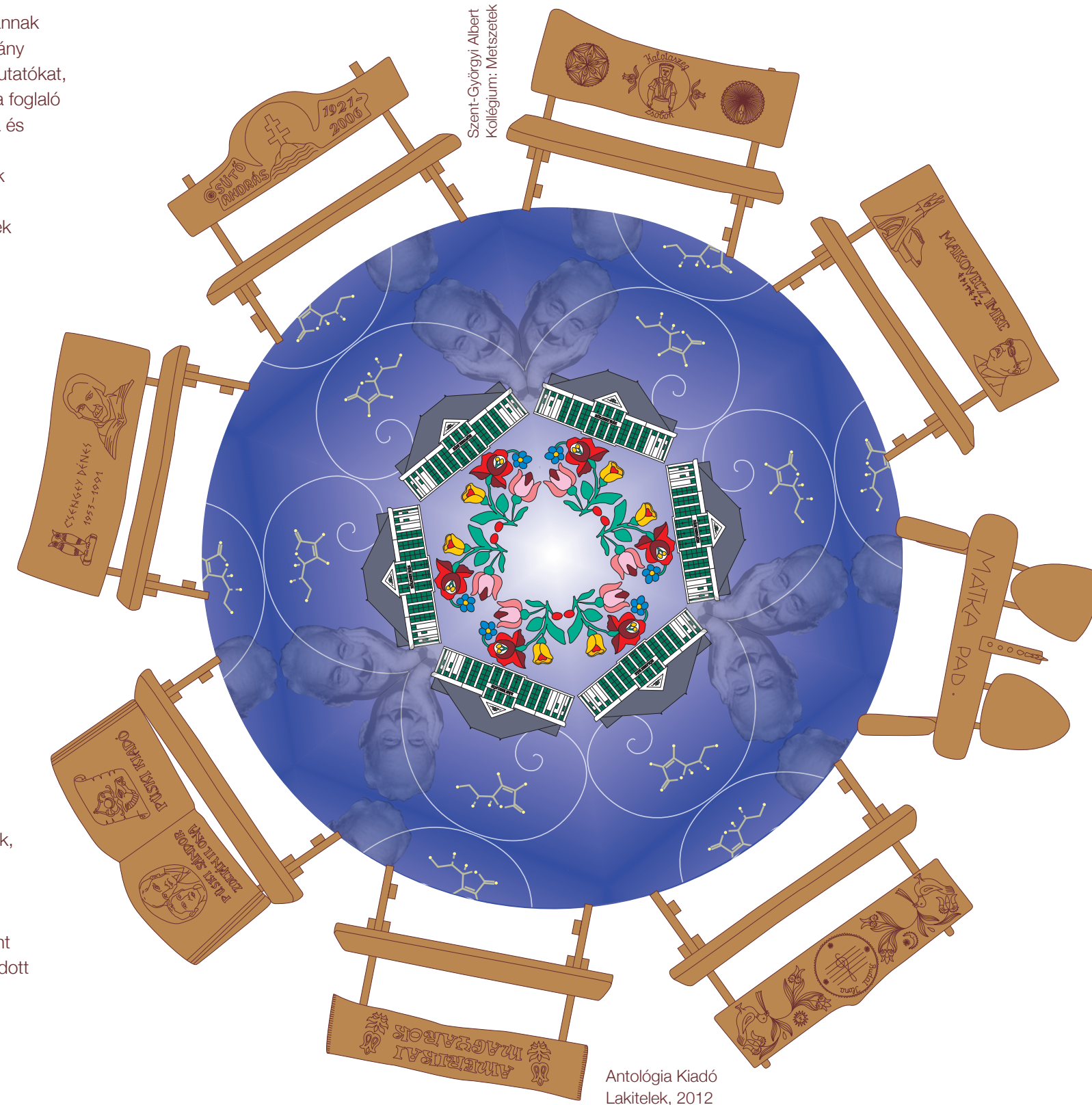
Bacsikai Katinka
Bodor Mónika
Bóka Zsolt dr.
Bóta András
Böröcz Miklós dr.
Burus Tünde
Csedreki László
Dobján Tibor
Fábián Margit dr.
Gátas József
Gátas-Palotai Ágnes
Gergely Katalin Andrea
Golyán Szilvia
Hornyák Miklós
Juhász Bálint
Jurecska Laura
Kárpáti József dr.
Kaszvár Attila
Kerényi Ádám
Kertész Gábor dr.
Kollár László János
Komáromy Attila
Koren Kinga
Kristóf Péter
Kristófné Gungl Rita
Kúti Zsuzsanna
Maurer Péter
Molnár Eleonóra
Nagy Enikő
Őri Zsuzsanna
Rác Márk Ferenc
Ragadics Tamás
Szerdi András dr.
Temesi Ottó Krisztián
Temesvári Rita
Tomsits Anikó
Vági Attila
Varga Gyöngyi
Várnagy-Tóth Zsombor
Vörös Judit dr.
Vörös Péter

A fiatal értelmiségiek alkotta, a tudománnyal, annak eredményeivel foglalkozó, és a magyar tudomány ismertségét és elismertségét szívükön viselő kutatókat, oktatókat és elhivatott szakembereket magába foglaló Szent-Györgyi Albert Kollégium 2011 februárja és 2012 decembere között működött a Lakitelek Népfőiskolán. A képzést elvégző ösztöndíjasok a Kárpát-medence legkülönbözőbb részeiből érkeztek, az általuk képviselt tudományterületek pedig igen széles skálán mozogtak. A nyolc hétvégét és két nyári egyetemet magába foglaló kurzus gyakorlati és elméleti blokkokból álló tematikája legalapvetőbb értékeinkre épült, és kiemelten foglalkozott az innováció menedzsment, a tudománykommunikáció, a kutatómódszertan és a tudáspolitikai legfontosabb kérdéseivel. Előadók között olyan ismert és elismert kutatókat, tudósokat, elméleti és gyakorlati szakembereket, közéleti és egyházi személyeket köszönthetünk, akik mellett, hogy sok hasznos ismerettel láttak el bennünket, saját példájukkal is utat mutattak számunkra.

Gyümölcse ez a könyv az együtt töltött két évnek, az együttgondolkodásnak, a közösen szerzett élményeknek. Ötvözte mindannak a tudásnak és tapasztalatnak, szemléletmódnak és hivatástudatnak, ambíciónak és kíváncsiságnak, amelyet a Szent-Györgyi Albert Kollégium képvisel, és amit Lakitelek szellemisége hordoz. Lenyomata mindennapi munkánknak, személyiségünknek és ismereteinknek, valamint metszete beszélgetéseinknek, egymásnak átadott gondolatainknak és barátságunknak.

A Szent-Györgyi Albert Kollégium nevében:
Kristófné Gungl Rita és Kristóf Péter
szerkesztők

Antológia Kiadó
Lakitelek, 2012

Szent-Györgyi Albert Kollégium

Metszetek, ahol gondolataink összeérnek

A borítón látható művészi alkotás elsődleges célja, hogy a Szent-Györgyi Albert Kollégium lényegét visszaadja. Az alapforma több jelentést is hordoz: a Föld alakzatot körbefogja a lakitelki népművelés eszméje, amelyet a Népfőiskola területén található, faragott padok képei szimbolizálnak, ugyanakkor a Nap formájú kialakítás a szellemi műhely magas hőfokon izzó, „olvasztótégely” jellegére utal. Míg a Nap sugarai – a padok – a kisugárzás formáját idézik fel, addig a kaleidoszkópszerű elrendezés a sokszínűséget jeleníti meg. A kaleidoszkóp lényege, hogy az alkotóelemek egy szívárvány szingardagságával csillognak, és mindenkor együtt mozognak. Van, amikor köztük összhang van, és van, amikor nincs, de kompozíciójuk mindig izgalmasan szép, a látvány, az élmény, az eredmény pedig a tükröződés és a szimmetriák által rendkívüli módon felerősödik. A kaleidoszkóp alkotóelemei a kalocsai motívumok segítségével a gyökereket, a Népfőiskola épületének motívumával, valamint a „napsugár” padok felhasználásával a helyszínt idézik, az arany metszés szabályait követő csigavonallal pedig a tudomány jelentőségét emelik ki. A Kollégium névadójára, Szent-Györgyi Albertre a kaleidoszkópban megjelenő arcképe, munkásságára és Nobel-díjára a C-vitamin (hexuronsav) szerkezeti képlete utal.

Koren Kinga
információ- és tervezőgrafikus
Szent-Györgyi Albert Kollégium

A borítón látható padok a Lakitelek Népfőiskola területén találhatóak. A padokat a Kőtegyáni Baráti Kör Egyesület Körös-Art Művészeti Társaság tagjai faragták. A padok nevei és készítői:

Amerikai magyarok pad: Reskó Béla, Délvidék, 2009 / **Budai Ilona pad:** Gál Potyó Róbert, Zsobok, 2009 / **Kalotaszeg pad:** Gál Potyó István, Zsobok, 2009 / **Csengey Dénes pad, Makovecz Imre pad, Püski Sándor pad:** Antal Éva, Miklós János, Belényes, Ungváriné Spiegel Juliánna, Ungvári Mihály, Kőtegyán, 2009 / **Mátka pad:** Várhelyi Gyurka, 2010 / **Sütő András pad:** Reskó Béla, Zenta, 2009

METSZETEK
AHOL GONDOLATAINK ÖSSZEÉRNEK

M E T S Z E T E K

AHOL GONDOLATAINK ÖSSZEÉRNEK

ANTOLÓGIA Kiadó
Lakitelek, 2012

MEGJELENT A NÉPFŐISKOLA ALAPÍTVÁNY (LAKITELEK)
TÁMOGATÁSÁVAL

Fedélterv: **Koren Kinga**
Fotók: **Szász András**

Szerkesztette: **Kristófné Gungl Rita** és **Kristóf Péter**
www.sza-kollegium.hu

Lektorálta: **dr. Lakatos Miklós** és **Szűcs Zoltán**

A kézirat lezárva: 2012. augusztus 30.

Tördelés, korrektúra: **Agócs Sándor**

© Bacskai Katinka, Bodor Mónika, dr. Bóka Zsolt, Bóta András,
dr. Böröcz Miklós, Burus Tünde, Csedreki László, Dobján Tibor,
dr. Fábián Margit, Gátas József, Gátas-Palotai Ágnes,
Gergely Katalin Andrea, Golyán Szilvia, Hornyák Miklós,
Jurecska Laura, dr. Kárpáti József, Kasznár Attila,
Kerényi Ádám, dr. Kertész Gábor, Kollár László János,
Koren Kinga, Maurer Péter, Molnár Eleonóra, Nagy Enikő,
Rácz Márk Ferenc, Ragadics Tamás, dr. Szerdi András,
Temesi Ottó Krisztián, Temesvári Rita, Tomsits Anikó,
Vági Attila, Varga Gyöngyi, Várnagy-Tóth Zsombor,
dr. Vörös Judit, Vörös Péter

ISBN 978 963 9354 92 0

ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft
tel.: 76/549-045, e-mail: antologia@lakitelek.hu

LEVILÁGÍTÁS: Háttér Stúdió Kft, Kecskemét
tel.: 06 (20) 99-14-286, e-mail: hatters@ezaz.hu

„Felfedezni valamit annyit tesz, mint látni, amit mindenki lát, és közben arra gondolni, amire még senki.”

„Research is to see what everybody else has seen, and to think what nobody else has thought.”

Szent-Györgyi Albert

TARTALOMJEGYZÉK

Lezsák Sándor: Népfőiskolai új nemzedék (bevezető)	9
Kristóf Péter: Az ötlettől a megvalósításig	11
Kristófné Gungl Rita: A Szent-Györgyi Albert Kollégium mint közösség	16
Útmutató az Olvasónak	20
A Szent-György Albert Kollégium tagjai	23
A Szent-Györgyi Albert Kollégium vendégei voltak	44
*	
Burus Tünde, Fábíán Margit, Hornyák Miklós, Temesi Ottó, Temesvári Rita, Vörös Péter: A tudásalapú gazdaságfejlesztés helyzete Magyarországon	47
Golyán Szilvia, Kollár László: Fenntartható közjó – egyén és közösség szerepe a kihívások megválaszolásában	87
Tomsits Anikó, Varga Gyöngyi: Tehetség gondozás philos-módra	108
Bodor Mónika, Csedreki László, Gergely Katalin Andrea, Maurer Péter, Rácz Márk, Szerdi András: Gondolatok a magyarországi iskolákban folyó nevelési folyamatok változásaihoz	126
Bóta András, Dobján Tibor, Gátas József, Ragadics Tamás: Hová tartunk? Hová költöz(z)ünk?	161
Bóka Zsolt, Kárpáti József, Kerényi Ádám, Molnár Eleonóra, Nagy Enikő: Helyzetkép a magyarságtudat megőrzéséről Kárpátalján	185

Bacsikai Katinka, Gátas-Palotai Ágnes, dr. Kertész Gábor: Jogszerű igazságtalanság	218
Koren Kinga, Jurecska Laura, Várnagy-Tóth Zsombor, Vörös Judit: Innovatív tudománykommunikáció – tudományos poszterek készítése	234
dr. Böröcz Miklós, Kasznár Attila, Vági Attila: Feltörekvő hatalmak megkülönböztető kompetenciái	251
*	
Köszönetnyilvánítás	271
Zárszó	273

NÉPFŐISKOLAI ÚJ NEMZEDÉK

Az elmúlt két évtizedben a Lakiteleki Népfőiskolán két kollégiumi forma alakult ki.

Az egyik a terepet járó, népismereti kollégium. Hallgatói az ország minden részéről érkező 100-120 egyetemista, főiskolás diák, akik 20-30 oktató, csoportvezető irányításával két alkalommal egy-egy hétig kérdőívvel terepmunkát végeznek, tényadatokat gyűjtenek, felméréseket és riportokat készítenek. A kiscsoportos elemzések után többnapos népfőiskolai műhelyviták érlelik az adott témakör valóságát kutató összegzéseit, ajánlásait. A Tisza Kollégium és a Tanyakollégium után legutóbb a Duna–Tisza közti településeken élő emberek pénzügyeit vizsgáló, a törvényhozásnak ajánlásokat megfogalmazó Kossuth Kollégium diákjai kerültek kapcsolatba a magyar valósággal.

A másik népfőiskolai kollégiumi forma két esztendő. A hallgatók negyedévente találkoznak egy-egy hétvégére, s péntek estétől vasárnap délig konzultációk, médiatréningek, kirándulások, közösséget szervező, erősítő gyakorlatok, interaktív foglalkozások segítenek föltárni az adott témakör ellentmondásait, mélyrétegeit, összefüggéseit. Valamennyi kollégiumunkat jellemzi a nemzet iránti elkötelezettség és a fokozottabb közéleti érdeklődés. Alapelve, hogy a vonzó ismeretbővítés mellett fejlesszük a közösség iránti érzékenységet.

A Nobel-díjas tudósunkról, Szent-Györgyi Albertről elnevezett kollégium gondolatát Kristóf Péter és felesége, Kristófné Gungl Rita fogalmazta meg, akik korábban a Népfőiskola Konrad Adenauer Kollégiumának hallgatói voltak. Felhívásunkra olyan sokan jelentkeztek, hogy a felvételi eljárás során – a felvehető hallgatók korlátozott száma miatt – sok-sok értékes fiatalról kellett lemondanunk.

Az elmúlt két esztendőben a Szent-Györgyi Albert Kollégium közösséggé érlelődött, s ez elsősorban köszönhető a Kristóf házaspár pedagógiai érzékenységének, tudatos szervező munkájának, valamint a hallgatók érdeklődésének, kapcsolatot teremtő képességüknek.

Az elkészült antológia immár összezárta őket. Azt az üzenetet is megfogalmazza, hogy íme, van jövője, van utánpótlása a méltán világhírű magyar tudománynak. A közösségi kollégiumi élmények, a hajnalig tartó viták, beszélgetések évtizedekre bizalmi kötést is adnak, ez pedig jótékony hatással lehet a magyar tudományos közélet számára is.

(Végezetül ebben a zárójelben csak a kollégium hallgatóihoz szólok: ha évtizedek múlva – és történjen ez jó egészségben, jókedvűen – kezébe kerül ez a könyv, jusson eszébe jó emlékezettel Lakitelek, s ha netán erre az oldalra lapoz, és szemével belekap a következő mondatba, akkor olvassa: van még tennivaló bőven a keresztény Magyarorszáért, a nemzetért, a magyar tudományért, a fiatalokért.)

Lakitelek, 2012. november 14.

Lezsák Sándor

AZ ÖTLETTŐL A MEGVALÓSÍTÁSIG

A Szent-Györgyi Albert Kollégium története

Egy kutatás eredményessége sok szereplő serkentő együttgondolkodásán, és több tényező szerencsés együttállásán múlik. Az adott pillanat alapvető tudományos igazságaiban való egészséges kételkedés, a kodifikált gondolatok megkérdőjelezése, a határok feszegetése, továbbá a tudatos és módszeres építkezés és előrehaladás együttesen vezethetnek új felfedezésekre. A nem szokványos találkozások, a mindennapokban nem használt agytekervények megoldoztatása, a hétköznapi keretektől történő kilépések és az új kihívások felé fordulás különös jelentőséggel bír a pályájuk elején lévő fiatalok esetében. Közösséget alkotni, az egyes, egymástól távol eső tudományterületek között hidat építeni, fontos, de látókörön kívül eső ismereteket átadni – ezek a meglátások játszották a legmeghatározóbb szerepet abban a gondolatmenetben, ami elvezetett a *Szent-Györgyi Albert Kollégium* tudományos, szakmai és közéleti képzési program céljainak meghatározásához, tematikájának kialakításához és a kurzus elindításához.

A tudomány kalákaiban épül. Mégis, a kutatóvá válás mérőöldkövének elérése, a PhD-fokozat megszerzése sokszor egy magányos vállalkozás. Egy olyan út, amit, bár segítők vannak, de alapvetően egyedül kell végigjárnunk. Utunkra fényt vetnek tanítóink és tanáraink, jóakaróink és barátaink, segítőkink és példaképeink. Lámpásként szolgálnak munkahelyi, kutatóintézeti előjáróink, kollégáink, alkotótársaink és kritikussaink. Az ezen az úton megszerzett tudás és élmények alapjaiban határozzák meg a folytatást, azonban rendre újabb és újabb kihívások, újabb elérendő csúcok várnak ránk, amelyek kellő lelkesedéssel, hivatástudattal és kapott talentumaink segítségével teljesíthetők, megmászhatók.

Az ötlet és a meglátás, hogy szükség van egy olyan programra, ami a fiatal kutatókat összefogja, két forrásból táplálkozott.

A *Magyar Tudományos Akadémia* 2007-ben indított egy „*Tudománykommunikáció és kutatómenedzsment*” elnevezésű képzést, aminek keretében, fél éven keresztül, heti egy délutánt töltött együtt az ország különböző részeiről érkezett és a tudomány különböző területeivel foglalkozó szakember, fiatal kutató vagy már komoly elismertségre szert tett professzor. A magas színvonalon megvalósított program keretében sajnos az igazi közösségé válás keretei nem voltak adottak, az együtt töltött időt többnyire az előadások meghallgatása jellemezte, és csak néhányunkon múlt, hogy valamilyen szintű kapcsolat mégiscsak megmaradt között-

tünk. Mindenesetre a tanfolyamon résztvevők létszáma és a tőlük kapott visszacsatolások megerősítették azt a gondolatot, hogy szükség van hasonló, praktikus ismereteket átadó képzésekre.

A másik forrást egy többnyire önszerveződő csoport jelentette, amely *Klebsberg-kör* néven működött rövid ideig. A mintegy tizenöt tagot számláló, fiatal értelmiségiekből álló társaság célja nem volt több annál, minthogy két-háromhavonta találkozási lehetőséget teremtsen beszélgetésre, vagy egy-egy előadás meghallgatására. Bár ez a csoport sem tudott igazi közösséggé válni, és két év után meg is szűnt, az ottani beszélgetések táplálták azt a megérzést, hogy igenis szükség van olyan alkalomra, ahol fiatal értelmiségiek találkozhatnak, gondolatokat cserélhetnek, és olyan ismereteket, kapcsolatokat szerezhetnek, amelyek segíteni tudják őket pályájuk során, különösen annak elején. Bő két évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ez a két szál egy harmadikkal összefonódva egy negyedikben folytatódhasson.

A *Lakitelek Népfőiskola* 2008 decemberében indította *Konrad Adenauer Kollégium* nevű képzését azzal a céllal, hogy minél több fiatallal megismertesse Konrad Adenauert és a nevével fémjelzett keresztény alapokon nyugvó, közéleti szerepvállalást. Az itt eltöltött két év során mindezek mellett a Népfőiskolát, annak működését és szellemiségét is megismerve jött a gondolat, hogy mi lenne, ha az intézménnyel karöltve, az alapítvány támogatásával itt indítanánk el egy képzést, a tudománnyal valamilyen formában foglalkozó fiatalok számára. Az elképzeléssel megkeresetem *Lezsák Sándort*, aki nagy nyitottsággal hallgatott végig és biztatott, hogy feleséggel lássunk neki a szervezésnek.

Már első beszélgetésünk során kijelöltük a kereteket és hozzávetőlegesen meghatároztuk a tematikát. Javaslat alapján a képzés a *Szent-Györgyi Albert Kollégium* nevet kapta – azért, mert a tudósnak van egy mellszobra a Népfőiskolán, és azért is, mert személye a nemzetünknek is gondját viselő világhírű tudós jelképe, és így, a tudományos pályára készülő vagy a tudomány eredményeivel foglalkozó fiatalok példaképe.

Ezek alapján, 2010 tavaszán kezdődött meg a Szent-Györgyi Albert Kollégium képzési tematikájának összeállítása, aminek során *két fő elv* vezérelt: a mindennapi életben is hasznosítható ismereteket átadni a tudománykommunikáció, az innováció menedzsment, a kutatómódszertan és a tudománypolitika terén, valamint céljainkat, elképzeléseinket, hitünket és meglátásainkat szilárd alapokra helyezni.

A képzés célcsoportját olyan fiatal értelmiségiek képezték, akik fontosnak tartják a magyar oktatás és tudomány által képviselt tudás elismertségét, akik hivatást és kedvet éreznek a tudományos, szellemi és kulturális közéletben való erkölcsös és professzionális részvételre, nyitottak ebben az irányban, és ismereteket

kívánnak szerezni e téren. Mindezek megfogalmazásához sok segítséget kaptunk *dr. Náray-Szabó Gábor* professzor úrtól, az MTA Könyvtára főigazgatójától, *dr. Pakucs János* úrtól, a Magyar Innovációs Szövetség tiszteletbeli elnökétől, valamint *dr. Szendrő Péter* professzor úrtól, a Szent István Egyetem rector emeritusától. Hozzájárulásukkal 2010 októberére állt össze az az anyag, amivel egy terjesztési kampányba kezdtünk.

Ennek során elsősorban a doktori iskolákat és az MTA kutatóintézteit vettük célba, de a felhívást eljuttattuk szakkollégiumok, tudományos diákkörök és szervezetek számára is. Megjelentünk az MTV Ma reggel című élő műsorában, beszélgetés hangzott el az Echo TV-ben, a Lánchíd Rádióban, a Kossuth Rádióban, valamint egy interjút közölt a Magyar Nemzet.

Mindezek hatására szép számmal érkeztek megkeresések, kérdések és jelentkezések. A pályázóktól egy önéletrajzot, egy ajánlást és egy könyvajánlót kértünk. Mindezek elegendő információt biztosítottak ahhoz, hogy a jelentkezők közül ki tudjuk választani azt az 50-et, akik megkaphatták a Népfőiskola ösztöndíját, és 2011 februárjában megkezdheték a Szent-Györgyi Albert Kollégium képzési programját.

A képzési hétvégék beosztását úgy állítottuk össze, hogy legyen benne reál és humán alapokon nyugvó téma, szóljon elméletről és gyakorlatról egyaránt, támogassák, segítsék az elhangzottak a résztvevők tudományos és szakmai életpályáját, biztosítson kézzelfogható ismereteket, nyújtson kitekintést új területekre és hozzon létre új kapcsolatokat. Maradjon idő egymásra, a csoportra, a képzés végére elkészülő kötetre, valamint kikapcsolódásra, szabadidős tevékenységre, kultúrára, beszélgetésre – és mindez férjen bele a péntek estétől vasárnap ebédig terjedő időintervallumba. Intenzív, aktív és magával ragadó programokat igyekeztünk összeállítani, ami teljes jelenlétet kívánt.

Készségeinket, képességeinket váratlan helyzetekben nehéz tudatosan használni, ugyanakkor intuíciónkra leginkább az ilyen esetekben támaszkodhatunk. Mivel mindezek terén a gyakorlás rengeteget tud segíteni, javítani, ezért rendszeresen tartottunk fejlesztő tréningeket, amelyeken kollégistáink védett körülmények között próbálhatták ki magukat csoportmunkában, időnyomás alatt, rádiós és televíziós interjúhelyzetekben. Ugyancsak ebbe a körbe illettek bele az úgynevezett tízperces előadások, melyek során a résztvevők tíz percben összefoglalták, hogy mi az ő kutatási területük, szakmájuk és azon belül mivel foglalkoznak, milyen eredményekkel büszkélkedhetnek, és milyen, a jövőre vonatkozó elképzeléseik vannak. A hallgatóság pedig – egy értékelő lap kitöltésével – többszempontú visszajelzést adhatott az előadásokról, ezzel is segítve társaikat.

Előadónak olyan ismert és elismert kutatókat, oktatókat, szakembereket vagy közéleti személyiségeket kértünk fel, akik életükkel és elért eredményeikkel pél-

daként állhatnak előttünk, akikől érdemes tanulnunk, és akik adott esetben minket is tudnak segíteni egy jó tanáccsal, egy meglátással vagy egy hasznos ötlettel. Vendégeinktől* nem csak egy előadást kértünk, hanem lehetőséget egy-egy beszélgetésre, kötetlenebb formában együtt töltött időre. Szervezőként nagy gondot fordítottunk arra, hogy azokkal, akiket meghívtunk a Népfőiskolára, előzetesen és személyesen találkozzunk, így teremtve lehetőséget egymás kölcsönös megismerésére és a Kollégium bemutatására. Mindezekkel a közvetlenebb, baráti légkör megteremtését céloztuk meg, ami nagyban hozzájárult vendégeink nyitottságához, és ami által sokkal többet kaphattunk tőlük, mint egy átlagos konferencia-előadáson.

A programok közül nem hiányozhatott a kultúra, a sport és az aktív pihenés sem. A Népfőiskola uszodája és szaunája a szabadidőben mindig rendelkezésre állt. Nyaranta a kollégiumok sportban is összemérhették képességeiket: fociban, röplabdában, csocsóban, sakkban és pingpongban álltunk egymás mellé a képzeletbeli rajtvonalnál. Rendre visszatérő eseménynek számított a táncház, aminek segítségével körbejártuk majd' a teljes Kárpát-medencét. A két év alatt részünk volt irodalmi estben, Benkó Dixieland Band-koncertben, borkóstolóban, könyvbemutatókban és történelmi megemlékezésekben.

Mindegyik képzési alkalomnak volt egy plenáris része, amit a többi kollégiummal együtt hallgattunk meg. Ezek vendégei minden esetben nagyobb érdeklődésre számot tartó, életükkel élénk példát állító személyiségek voltak, de több előadást hallhattunk vezető politikusoktól, miniszterektől, államtitkároktól, művészekről és egyházi személyektől. Itt kell szót ejtenünk arról a két másik kollégiumról is, amelyek képzései velünk párhuzamosan futottak. Az *Apor Vilmos Közéleti Kollégium* résztvevői olyan katolikus fiatalok voltak, akik ebben a két évben készültek fel későbbi, közéleti szerepvállalásukra. A *Balázs Ferenc Kollégium*ba járók pedig azzal a szándékkal érkeztek alkalomról alkalomra Lakitelekre, hogy a Kárpát-medencében kiterjesszék a népfőiskolai mozgalmat, hasonló intézményeket hozva létre. Ezúton kívánunk nekik szép és tartalmas sikereket!

A magunk mögött hagyott két évet az élmények gyorsan elröptették, bár minden alkalommal, amikor megérkeztünk a Népfőiskolára, úgy éreztük, megállt az idő. Szervezőként ilyenkor nem volt más, csak a Kollégium. Az egészséges izgalom, hogy minden a helyén legyen, a kollégisták és a vendégek fogadása, az időterv tartása, a színpalak mögött végzett simítások teljes embert és maximális odafigyelést igényeltek. Ebben a szerepkörben (is) rendkívül jól kiegészítettük egymást szervezőtársammal, a feleségemmel, akivel egy emberként vittük végig a hétvégéket és a nyári egyetemeket. Hála a Népfőiskola munkatársainak, nekünk

* A vendégeink listáját lásd a 44-46. oldalakon

csak kollégistáinkra, vendégeinkre és saját programunkra kellett odafigyelnünk, amivel nagyon nagy terhet vettek le a vállunkról.

Kollégistáink 2011 februárjában ismeretlenként érkeztek, és a kétéves program végére érve barátként, családtagként hagyják el a Népfőiskolát. A Szent-Györgyi Albert Kollégium résztvevői egy kicsit saját otthonuknak is tekinthetik ezt követően az intézményt, hiszen ennek az időszaknak ők is aktív résztvevői, sőt, formálói voltak. Ez alatt a két év alatt mindannyian gazdagodtunk, amit több közös konferencia, szakmai találkozó, szeminárium és publikáció is fémjelez, nem beszélve az eljegyzések, esküvők és született gyermekek említésre méltó számáról. Kollégistáink családtagjainak támogatása nélkül azonban elképzelhetetlen lett volna sikerre vinni programunkat. Ők voltak azok, akik a lakiteleki hétvégén az otthoni tüzet őrizték, akik a gyerekekre vigyáztak, akik házastársaikat arra a pár napra nélkülözték. Bízunk benne, hogy a Népfőiskoláról hazaérkezve a család is gazdagodott, kapott valamit abból, amit a hétvége vagy a nyári egyetem kollégistáink számára jelentett: szellemi felfrissülést, kikapcsolódást, új szemléletet, gondolatokat, tapasztalatokat. Szervezőként végső soron egy célunk volt: adni. Úgy érezzük, hogy ez alatt a két év alatt sokat adtunk, de még többet kaptunk, elsősorban szeretetet, őszinte gondolatokat és sok apró kedvességet.

Köszönjük Nektek, barátaink!

Kristóf Péter
a Szent-Györgyi Albert Kollégium
szervezője

A SZENT-GYÖRGYI ALBERT KOLLÉGIUM MINT KÖZÖSSÉG

Vajon mi hozza össze az embereket a Kárpát-medence különböző szegleteiből, a nyugati határszéltől az Alföldön át, Erdélytől Kárpátaljáig? Mi érdekelhet éppúgy egy szociológust, egy zoológust, egy református lelkészt, egy jogászt, egy fizikust (és még sorolhatnám őket szakmánként – a kötetben mindegyiküket megtalálják)? Miért érdemes két éven keresztül összesen nyolc hétvégét és két nyári rövid hetet (4-5 napot) Lakiteleken, a Népfőiskolán tölteni, családot és munkát otthon hagyva? Ilyen és ehhez hasonló kérdéseket tettünk fel magunknak, amikor férjemmel megálmodtuk a Szent-Györgyi Albert Kollégiumot, annak célját, tematikáját, programját.

Magasra tettük a mércét, nívós csapatot szerettünk volna toborozni és egy izgalmas kísérletezés részesévé tenni. Valóban kísérleteztünk, amikor nekiláttunk, hogy a kollégium keretein belül, a tudomány megosztott világában tevékenykedő tehetségeknek közös nevezőt keressünk, őket egy közösséggé kovácsoljuk, továbbá szoros együttműködésen alapuló intenzív munkára és gondolkodásra készítsük. Ma, amikor a tudományos ranglétrán történő gyors előrehaladás elvárása prés alatt tartja a kutatókat, a doktoranduszok és a tudomány iránt érdeklődők szeme előtt legtöbbször az lebeg, hogy milyen minősítés, elismerés szerezhető meg egy-egy továbbképzés által. A kiválasztási fázisban számos, azzal kapcsolatos kérdés érkezett hozzánk, hogy a Szent-Györgyi Albert Kollégium elvégzése milyen oklevél megszerzésével jár együtt. Válaszunk minden esetben így hangzott: *semmilyen*. Néhányaknak már ez elég volt ahhoz, hogy be se nyújtsák pályázatukat.

Ugyanakkor mindazok, akik végigjárták velünk ezt a nem szokványos utat, képessé válva arra, hogy egy hosszú hétvége erejéig kiszakadjanak rohanó környezetükből, hogy lassabb fokozatba kapcsoljanak, hogy türelemmel hallgassák végig társaikat, nyissák meg elméjüket ismeretlen tudományterületek felé, megtanulhattak más dimenzióban jelen lenni és felfedezni, milyen csodálatosan sokszínű a világunk és mégis mennyi közös van bennünk. Sosem felejttem el a kétélyeket az arcokon, amikor első alkalommal azt a feladatot kapták a kollégistáink, hogy találjanak közös pontokat egymás között. Ennek teljesítése látszólag nehéznek tűnt, ugyanakkor hamar kiderült, hogy rengeteg közös ismérvet tudtak felsorakoztatni a véletlenszerűen összeállított csoportok. Egészen döbbenetes élmény volt például egyik csapat számára a felfedezés, hogy mindannyian szelektíven gyűjtik a hulladékot, vagy, hogy mindannyian szednek C-vitamint. Szépen lassan

rádöbrentünk, hogy bár elsőre úgy tűnhet, hogy nincs sok közös témája az informatikusnak a történésszel, mégis egyre több mondanivalónk lett egymás számára. A kollégium hamar érdeklődő közösséggé vált, minőségi órákat töltöttünk együtt, készültünk arra, amit hallani fogunk, közösen dolgoztunk feladatokon, gondolkodtunk, játszottunk, kipróbáltuk lehetőségeinket és korlátainkat moderátorként, előadóként, interjúalanyként egyénileg éppúgy, mint csapatban – mindezt egy térmeény, ugyanakkor védett környezetben.

Lakitelek szellemiségének megtapasztalása által már első alkalommal nagyon intenzív és pozitív véleményeket hallhattunk a résztvevőktől. Mi ezt tekintjük Lakitelek varázsának, amely Lezsák Sándor és a Népfőiskola teljes stábja keze munkája: érzékeinkkel némelykor kitapintható, mégis megfoghatatlanul lengi körül a helyszínt. Belekóstolva ebbe a közegbe, könnyen egymásra találunk a hasonló lelkületű, nyitott, intelligens emberek, és ha már összejött egy ilyen társaság, hatékonyabb a munka, a tanulás, a tapasztalatcsere. A szervezők számára mindazonáltal igazi kihívást az jelent, hogy a keretet magvas tartalommal töltsék meg, olyannal, aminek hatása kitart legalább 2-3 hónapig, hogy amikor a következő hétvégéhez érkezünk, a korábbi pozitív benyomások és az újabb hívogató program elegendő motivációt adjon kollégistáinknak ahhoz, hogy minket, vagyis a Szent-Györgyi Albert Kollégiumot válasszák arra a hétvégére.

Többnyire izgalommal kísértük végig a kollégium belső erőinek alakulását, folyamatosan terelgetve a társaságot a szoros összetartozás és az erős csoportlét felé. A közösséggé formálódás feltétele a rendszeres találkozás, hiszen e nélkül nem alakulnak ki kapcsolatok, és szinte lehetetlen közös alapokra építeni tematikát éppúgy, mint csoportélményeket. Szerencsére sok-sok szép pillanatot éltünk át a Népfőiskola falain kívül is, amelyek láthatatlan szálai pókhálóként fonják össze a hallgatókat. A kollégium egyre inkább „saját lábára állt”, és egy-egy egyéni kezdeményezés által közösségi szabadidős programok, korcsolyázás, strandolás, természetvédelmi területlátogatás, olimpiai megnyitó nézés, bulik és egyéb találkozók jöttek létre országszerte.

A szórakozás mellett energiáinkból karitatív tevékenységre is futotta. Nyolcfős különítményünk 2012 telén tudománypszerűsítő missziót teljesített Kárpátalján, arra bízta a továbbtanulás előtt álló középiskolásokat, hogy érdemes folytatni tanulmányaikat, elmerülni a tudományokban, csiszolni az elmét még akkor is, ha a feltételek olykor kedvezőtlennek mutatkoznak. A felejthetetlen kárpátaljai kampány logisztikáját, elszállásolásunkat, vendéglátásunkat egyik kollégistatársunk vállalta magára, aki azóta elindította és sikeresen vezeti a Kárpátaljai Népfőiskola Egyesületet.

Az összetartozás érzését segítették a nyári egyetemeken – a Kollégiumok Dalversenyén és a Ki mit tud?-on – elért sikereink is, amelyeknek komoly közösségépítő hatásuk volt, mind a felkészülési időben, mind a színpadon. Kiderült, hogy ez a társaság nagyon színes, nagyon kreatív és képes az együttműködésre. A kollégium egy év alatt még fejlődni is tudott, ugyanis míg az első nyári egyetemen alig sikerült a sportban eredményt elérnünk, egy évvel később, sok apró egyéni teljesítmény összeadódása által, váratlanul az élen végeztünk. Az esti táncos mulatságok is a csapat erősségének bizonyultak, és a tábortűz melletti közös nótázások szintúgy beleégtek emlékezetünkbe. Bár számos alkalom adódott a kötetlen beszélgetésekre, mégis, az utóbbi félévben azt is megtapasztalhattuk, hogy munka közben ismerszik meg igazán a másik.

A Szent-Györgyi Albert Kollégium ajándéka ez a kötet, amelyben kollégistáink sok-sok munkája fekszik. A kötetfejezetek – pusztán érdeklődési kör alapján összeszerveződő – szerzőinek egy csapatban történő találkozásai olyan ismeretlen erők egymásra hatását eredményezték a munka során, amelyek sokszor próbára tették a csapattársak és a szerkesztők türelmét, kitartását, hitét és elkötelezettségét. A lakiteleki hétvégék azonban igyekeztek ezeken a problémákon enyhíteni, hiszen a személyes jelenlét újraértelmezi az esetleges félreértéseket, konfliktusokat. Voltak olyan pillanatok, amikor a „határidő-prés” súlya alatt és az egymásrautaltság feszültségében csak az S. O. S. távkapcsolat, a konferenciabeszélgetés segítette a csapatot a holtpontra továbblendíteni.

A nehéz helyzetekben ugyanakkor kimondatlanul is ott volt az eddigi közös élményanyag, az elvárás önmagukkal, a versenyszellem a többi kötetcsapattal és a lojalitás a Szent-Györgyi Kollégiummal szemben. Mindazok, akik „kiizzadták magukból” ezt a közös művet, egy pozitív tapasztalást szereztek arról, hogy néha tetemes erőfeszítések árán ugyan, de lehetséges ennyi féle, térben és szakmában egymástól távol lévő, különböző gondolkodású ember számára, értékalapon történő elköteleződéssel felvértezve, önkéntesen alkotni, közösen adni, mondani valamit a világról.

Mi, akik ebben a kötetben szerepelünk, valamint társaink, akikre jó szívvel emlékezünk, felejthetetlen közösségi élmény részesei lehettünk a Szent-Györgyi Albert Kollégium által, amely mostantól a Lakiteleki Népfőiskola láthatatlan arképcsarnokába kerül. Kollégistáink kezében a lehetőség, hogy évek múltán úgy tekintenek-e majd vissza erre a táblóra, mint egy fiatalkori fényképükre, amely azóta érett, változott, alakult, de létezik és továbbél, vagy pedig megmarad képzeletbeli almanachnak. Szívből remélem, hogy együtt maradunk, megmaradunk, és ha csak időszakosan is és csupán foltokban leszünk is képesek csoportosulni,

továbbviszik néhányan a fáklyát és újakat lobbantanak, továbbá, hogy az itt megszerzett barátságok örökké kitartanak. Mindazt, amit a két év alatt közösségként megtapasztaltunk, elvisszük magunkkal a képzeletbeli útra, ami még előttünk áll földi pályafutásunk során. Az én batyum jócskán gyarapodott – a magam részéről, hála és köszönet mindezt!

Kristófné Gungl Rita
a Szent-Györgyi Albert Kollégium
szervezője

ÚTMUTATÓ AZ OLVASÓNAK

A tudomány művelése sosem lehet öncélú tevékenység. A képzés során végig törekedtünk arra, hogy terepet adjunk a közérthetőségnek és a társadalmi felelősségvállalás erősítésének, továbbá az együttműködési készség fejlesztésének. Ennek nyomán fogant meg az ötlet, hogy a Kollégiumban egymásra talált, a tudomány legkülönbözőbb ágaival és területeivel foglalkozó fiatalok elkezdjenek együttgondolkodni, és a közösen megfogalmazott gondolataikból hozzanak létre, adjanak át minél többet. Így született meg az a könyv, amit most az Olvasó a kezében tart.

A kötet törzsanyagát a Szent-Györgyi Albert Kollégium tagjaiból álló szerzők írták. A fejezetekben közös, hogy valamennyi a szerzők önálló véleményét tükrözi, és különféle metszeteit adják a közösség által alkotott ismerethalmaznak, gondolkodásmódnak, szemléletnek és felelősségtudatnak. A fejezetek megírásának *elsődleges célja* a szerzők által kiválasztott témák többszemponútú bemutatása és az egymástól távol eső tudományterületekkel foglalkozó értelmiségiek azonos irányú gondolatainak megörökítése. A kötet *újdonsgtartalma* abban áll, hogy az adott kérdések tárgyalásánál megjelenhetett az a sokszínűség és sokféle háttérismeret, amit a Kollégium képvisel. A mi alkotásunk, a mi együtt eltöltött két évünk gyümölcse ez, amit szeretnénk örökölni hagyni magunk mögött, az utánunk jövő generációk számára.

A másodlagos cél maga az út volt. Kijárni egy új, eddig ismeretlen ösvényt, amin aztán mások is követhetnek bennünket. Példát mutatni, hogy igenis lehetséges a tudományterületek közötti hídverés, amire nagy és egyre növekvő szükség van. Új gondolatok, új meglátások, új elképzelések az eddig kevésbé ismert peremterületek alkotta metszetekben szülehetnek. Kilenc, címében egymástól nagyon különböző fejezet. A felszínen kevés közös van bennük. Csak a mélyre evezve jöhetünk rá, hogy ezek az írások az általunk alkotott, a vektoraink által kijelölt tér különböző metszetei, különböző dimenziói.

Kedves Olvasó! Vegyen egy kedvére való témát! Lapozza fel a könyvet az adott helyen, de még mielőtt az olvasáshoz fogna, ismerje meg a „hozzávalókat”, a szerzőket, akik mindezt „kisütötték”! Ajánljuk, hogy képzelje el azt is, hogyan lehetséges ennyiféle világ találkozásában a közös gondolat meglelése, kiteljesítése és megfogalmazása, és csak ezután merüljön el a tartalomban!

A kilenc fejezet sorrendjét úgy határoztuk meg, hogy azok az általánostól az egyedi felé tereljék az Olvasó gondolatait. Mit rejtenek a címek? Az alábbi, az egyes fejezetekről szóló *összegzés* – mintegy étlapként szolgálva – segíthet ennek eldöntésében.

1. **A tudásalapú gazdaságfejlesztés helyzete Magyarországon.** A hazai innovációpolitika segítségért kiált! Milyen kitörési pontok azonosíthatók? Milyen mutatók terén állunk jól és rosszul? Miközben ezekre a kérdésekre is választ kapunk, a dolgozat definiálja a tudásalapú gazdaságfejlesztés fogalmát és megvilágítja annak magyarországi vonatkozásait, továbbá összefoglalva bemutatja és elemzésekkel is alátámasztja kitüntetett szerepét.

2. **Fenntartható közjó – egyén és közösség szerepe a kihívások megválaszolásában.** Melyek azok a környezetünkkel kapcsolatos fenntarthatósági kérdések, amelyek az egyén és a közösség szintjén dőlnek el? Mi a közösség fogalma és melyek azok a közösségi formák, amelyekben a személyiség ki tud bontakozni és hatást tud kifejteni a környezetre? A fejezet nem a fenntartható fejlődésről, hanem a fenntarthatóságról szól. Mi a különbség? A gondolatébresztő sorok elolvasása után kiderül!

3. **Tehetséggondozás philos-módra.** A tehetséggondozás a felismerésével kezdődik, majd annak kibontakoztatásával és továbbfejlesztésével folytatódik. Hogyan támogatja mindezt a mai magyar felsőoktatás? Milyen szerepet játszik mindebben a kommunikáció? Az okfejtés azt is leírja, hogy milyen lépések szükségesek a tehetséggondozás kiteljesítéséhez és kiterjesztéséhez.

4. **Gondolatok a magyarországi iskolákban folyó nevelési folyamatok változásaihoz.** A hat szerző hatféle szempontból fogalmazza meg a hazai oktatási rendszer eredményességével kapcsolatos véleményét. A tanulmányban olyan kérdések kerülnek szóba, mint az iskolai szocializáció fontossága, a kompetencia kibontakoztatásának jelentősége, a vallásoktatás szerepe, a nevelés fontossága a személyi identitásának kialakításában és fejlesztésében, az egészségmegőrzésre nevelés szempontjai, továbbá a fenntarthatóság ökológiai nézőpontjai.

5. **Hová tartunk? Hová költöz(z)ünk? Migrációs trendek és a vándorlást motiváló tényezők Magyarországon 1995-től napjainkig.** A tanulmány a rendszerváltozást követő időszak migrációs trendjeit vizsgálja. A szerzők célja, hogy ismerjék az 1995 és 2010 között eltelt periódus belföldi vándorlási folyamatait, amihez a hálózatkutatás egyes leíró elemeit használják fel. Ezek segítségével megmutatják, hogy ezek az eszközök hogyan feleltethetők meg a hagyományos, szociológiai módszereknek. Újszerű módszere ez az országon belüli költözések vizsgálatának és az okok feltárásnak.

6. **Helyzetkép a magyarságtudat megőrzéséről Kárpátalján.** Írásukban a szerzők a kárpátaljai magyarság jelenlegi helyzetéből, sajátosságaiból kiindulva arra a kérdésre keresnek válaszokat, hogy vajon az elmúlt bő két évtized eseményei milyen hatással voltak a helyben élő magyar közösség szociológiai hátterére, jövőbe vetett bizalmára, öntudatára és legfőképpen arra, hogy milyen eszközökkel, intézkedésekkel lehetséges a magyar nemzettudat megőrzése Ukrajnában.

7. **Jogszerű igazságtalanság – önpusztító társadalmi normák.** Jogos és jogtalan, látszólag könnyen elhatárolható fogalmak, azonban az önkényes szándék és egy erre épülő hatalmi gépezet eltávolíthatja az értékrendünk szerinti igazságot a „jogszerű igazságtól”. Az írás Grósz József kalocsai érsek koncepció perén keresztül hívja fel a figyelmet néhány olyan cérnavékony választóvonalra, látszólag össze nem függő tényre, ami a jogi normáink eredeti rendeltetését és a társadalom egészséges működését veszélyeztetheti.

8. **Innovatív tudománykommunikáció – tudományos poszterek készítése.** A mű szemléltető példákkal mutatja be, hogy milyen feltételeknek kell egy tudományos poszternek megfelelnie. Tanácsot ad arra vonatkozóan, hogy milyen sajátosságokra kell ezen tudománykommunikációs eszköz használatánál odafigyelni, hogy minél mélyebb benyomást érjünk el az azt megtekintők körében. A leírás alapján szinte bárki el tudja készíteni a választott témáját bemutató posztert.

9. **Feltörekvő hatalmak megkülönböztető kompetenciái.** A tanulmány szerzői két célt tűznek ki maguk elé: felvázolni a nagyhatalmak történelmi szerepét, fejlődését, jellemzőit, valamint általános igénnyel részletezni a nagyhatalommá válás útjára lépett modern állam, a Kínai Népköztársaság joghoz való viszonyát, viselkedését, szerepvállalását a nemzetközi környezetben.

A könyv olvasásához tartalmas elmélyülést kívánunk!

A SZENT-GYÖRGY ALBERT KOLLÉGIUM TAGJAI

Vallom, hogy a földi élet csak ideiglenes állomáshely. Ezalatt szeretném a tőlem telhető legjobban gondját viselni a rám bízottaknak legyen az a családom, a környezetem, vagy a tanítványaim. Szakmai tudásomat nemcsak a munkában, hanem a mindennapokban is igyekszem arra használni, hogy többé-jobbá tegyem közösségeink életét. A szakkollégiumi évek alatt két kislányunkat neveltem és a doktori disszertációm dolgoztam. Az értekezés témája az alacsony státuszú szülői kompozícióval jellemezhető iskolák tanárainak eredményessége, de az egyházi iskolák munkája is kiemelten érdekelt.

Bacskai Katinka
oktatáskutató

A szüleimtől örökölt jó tulajdonságok, mint szorgalom és kitartás fektették le életem alapját. 16 éves koromig az élsport meghatározó szerepet játszott az életemben, mely fegyelemre és önállóságra tanított. A Pécsi Tudományegyetemen okleveles közgazdászként szereztem diplomát, majd a szakmában való elmélyülés érdekében elvégeztem az adótanácsadói képzést. Ezt követően kezdtem meg doktori tanulmányomat a Kaposvári Egyetemen, kiegészítve egy egy évig tartó angliai tanulmányúttal. Közvetlen barátaim és csoporttársaim által egy olyan multikulturális társadalomnak lehettem tagja, mely sokat jelentett számomra. Jelenleg doktori disszertációm írom a humán erőforrás gazdálkodás (HRG) 21. századi kihívásairól a felsőoktatási intézményekben, mely az oktatók/kutatók körében végzett országos kérdőíves kutatásom eredményén alapul.

Bodor Mónika
*okleveles közgazdász,
doktorandusz*

dr. Bóka Zsolt
jogász

Életutam jelentős része a múlt évezredhez köt, ennek ellenére a jelenben felmerülő kérdések megválaszolása a lételemem. Ehhez a családom nyújtja a biztos fundamentumot, feleségem, Évi és három kisleányom: Dalma, Petra, Lilla. Tőlük rengeteget tanulok, így mindinkább tudok – mellettük – hallgatni, és rácsodálkozni a természetesnek, a mindennaposnak tűnő dolgokra. Egyre többször teszem fel a jogi munkám során azt a kérdést, amit a gyermekkorban még mindenki tud, de a felnőttkorra nagyon sokan elfelejtjük: miért? Szeretem a csillogó szemű embereket, akik „átviszik a túlpartra a szerelmet”, és igyekszem magam is közéjük tartozni.

dr. Böröcz Miklós
jogász

Általános iskola után tanulmányaimat a Pécsi Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában folytattam. Ezekben az években mélyültek el bennem a keresztény értékek, melyek követésére a családomban is neveltek, s melyeket gyermekeim részére is példaként kívánok állítani. Hivatásom gyakorlásával egyidejűleg hódolok egyik szenvedélyemnek, a tudományos kutatásnak. Ezért kezdtem meg tanulmányaimat a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolájában. Kutatási területem az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája, amely napjainkra egyre jobban felértékelődő terület. Tudományos munkám eredményei jelenlegi munkámban is hasznosíthatók, segítenek abban, hogy naprakész legyek. Fontosnak tartom, hogy Magyarországon a tudományos élet is megújuljon és a lombikelméletek gyártása helyett a gyakorlati életet elősegítő tudományos megalapozottságú tanulmányok szülessenek.

Számomra a legfontosabb dolog a szabadság. Nem csak a fizikai értelemben vett szabadság, hanem a gondolkodás szabadsága. A kételkedés és a saját véleményformálás lehetősége. A tudomány a szabadság egyik legnagyobb forrása. A sok-sok különböző tudományág lehetőséget ad bárkinek, hogy a kedvére való témával ismerkedjen, abban új jelenségeket fedezzen fel, és ezeket megvitassa a tudományos élet más szereplőivel. A tudomány megtanít a racionális gondolkodásra, amely a szabadság egyik legfontosabb eleme. Lehetőséget ad arra, hogy felismerjem a saját lehetőségeimet, érdekeimet, és hogy ezeknek megfelelően cselekedjek. Van szerencsém a tudomány művelői közé tartozni. A Szegedi Tudományegyetem doktorandusz hallgatója vagyok, gráfelmélettel és hálózatkutatással foglalkozom, mellette programozni tanítom a hallgatóimat.

Bóta András informatikus-
matematikus

Verseny térrel és idővel. Kettősség tanulás és munka, reál és humántudományok párhuzamában. Hegyi lány vagyok, a Hargita hegység lábánál nőttem fel, ez nagyban befolyásolta személyiségem és életutam. A bizonyítási vágy, a minél színesebb élet megvalósításának célkitűzése otthonról, egy fantasztikus családból jöttem velem. 2001 óta részt veszek a Magyar Innovációs Szövetség munkájában, önkéntesként, 2005 óta vagyok a Magyar Fialat Tudósok Társaságának vezetőségi tagja. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közlekedésmérnöki és műszaki menedzser szakán tanulok, közben oktatás- és tudománykommunikációval, eseményszervezéssel foglalkozom, ismét a kettősség jegyében. Tanulmányaim és munkám lassan összeérnek, célom hosszú távon a műszaki- és természettudományok népszerűsítése, a tudományok hétköznapi bemutatása és a tehetséggondozás a Kárpát-medencében.

Burus Tünde
ügyfélkapcsolati menedzser,
egyetemi hallgató

Csedreki László
környezetkutató-fizikus

Életemet a természettudományok jobb megismerése és az ismeretek hasznos felhasználása határozza meg. Debreceni ATOMKI-ben az analitika segítségével határozzuk meg a hozzánk beérkező tárgyak, minták összetételét. Ezen ismereten keresztül próbáljuk előmozdítani mind biológiai, geológiai mind a régészet bizonyos problémáinak megválaszolását és a múlt jobb megismerését. Emellett bizonyos magfizikai paraméterek meghatározásával mozdítom elő egyes analitikai módszerek fejlesztését. A munkám mellett az egyetemen megtanult környezettudományokkal kapcsolatos ismereteimet hasznosítva iskolai és közösségi programokat szervezünk, annak érdekében, hogy a fiatalok szemléletformálásával előmozdítsuk a fenntartható fejlődés útjára lépését.

Dobján Tibor
*műszaki informatikus
mérnök tanár (MA), főiskolai
tanársegéd*

Van Isten. Az Istennek egyetlen szabálya van: SZERETET. A szeretet egyik megnyilvánulása, ha adunk valakinek valamit. Akit szeret az Isten, annak bölcsességet ad és sikerre viszi vállalkozásait. A bölcsesség és a tudás, olyanok, mint a szeretet. Bármennyit lehet belőlük adni, sosem fogynak el. Igyekszem minél többet tanulni, minél több tudást megszerezni, mert azt sosem vehetik el tőlem, és mindig adhatok belőle. Gyermekkorom óta szeretek a számítógépekkel foglalkozni, ezért műszaki informatikai mérnök tanár (MA) diplomát szereztem. Most a Dunaújvárosi Főiskola, Műszaki Intézetében robotprogramozást oktatok tanársegédként. Ez mellett a Magyar Akusztikai és Ipari Diagnosztikai Vizsgálólaboratóriumban dolgozom informatikai vezetőként. A Szegedi Tudományegyetem Informatikai Doktori Iskolájába járok, ahol rezgés-elemző rendszereket és intelligens tanuló algoritmusokat fejlesztetek az ipar számára.

Legnagyobb kihívás a valós problémára valós megoldást találni. Ennek jegyében végzem a munkámat Magyarország egyik nagyberendezésénél, a Budapesti Kutatóreaktornál, amely első pillanattól kezdve rabul ejtett. Munkám sokrétűen összetett, de egységes egésznek alkot és nem differenciálható adott területre. A fizika törvényeit a kémia varázsával társítva próbálom megfejtetni az anyagok titkait, viselkedésükre magyarázatot adni, új anyagot megalkotni majd létrehozni a funkcionalitás és alkalmazhatóság jegyében. Fontosnak tartom, hogy az emberek tisztában legyenek a Kutatóreaktorok tudomány fejlődésében játszott jelentős szerepével, az Atomerőművek energetikai biztonságunkra gyakorolt hatásának fontosságával és szükségszerűségével. Ezért is, aktívan részt veszek a budapesti Kutatóreaktor Műszerközpont munkájában. Nélkülözhetetlen a jövő tudományra nevelése, ezt több iskola szervezésével segítem.

dr. Fábíán Margit
vegyész-fizikus, kutató

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktoranduszaként késő antik vallástörténettel foglalkozom és a filológiai kutatások mellett aktívan részt veszek nemzetközi ifjúsági szervezetek munkájában is. A tudomány nyugati ösztöndíjakkal – Ausztria, Belgium –, a hobbim pedig keleti konferenciákkal – Törökország, Altaj köztársaság, India – járult hozzá személyiség fejlődésemhez. Konzervatív szabadgondolkodónak tartom magam, aki a hozott értékek biztonságából tekint őszinte kíváncsisággal a nagyvilágra. Ókorászként nem meglepő módon a szakmámtól eltérő munkakörben helyezkedtem el, közönségszolgálatlaltal és kiállítás menedzsmenttel foglalkozom egy kortárs galériában. Jelenleg a szak kollégium második legfiatalabb házaspárjának boldog férfi tagja vagyok.

Gátas József
*vallástörténész,
közönségkapcsolati munkatárs*

Gátas-Palotai Ágnes
tudományos segédmunkatárs;
középiskolai tanár

Életem majd' minden napját közösségben töltöttem egészen kicsi korom óta, így az emberekkel való kapcsolat határozza meg életemet. Kezdetben hobbim, majd szakmám lett a közösségépítés. Jelenleg, szűk környezetemet leszámítva, egy gimnázium diákjait okítom, irányítom. Emellett a tudományos tevékenységet sem vetem meg, hiszen alma materemben, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán végzek tudományos segédmunkatársi teendőket. De miért is fontos számomra egy közösség? Ugyan egyenként sok mindenre képes az ember, hiszem, hogy a lelki egyensúlyt csak egy másik ember társaságában lehet elérni. Jelenleg is több közösség tagja vagyok, de a legfontosabb számomra mind közül a családom.

Gergely Katalin Andrea
doktorandusz,
egyetemi tanársegé

Szeretem a kihívásokat és örömmel tölt el, hogy hivatásom bővelkedik izgalmas és megoldásra váró feladatokkal. Pályafutásomat tanítóként kezdtem, jelenleg a Magyar Táncművészeti Főiskolán oktatok, részt veszek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Karán működő Felsőoktatás-menedzsment Intézeti Központ munkájában, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskolájának hallgatója vagyok. Már évekkkel ezelőtt elköteleződtem a hátrányos helyzetű, sajátos nevelési igényű társadalmi csoportok helyzetének javítása, lehetőségeiknek bővítése iránt. Éppen ezért rendszeresen veszek részt olyan kezdeményezésekben, amik az esélyegyenlőségről, elfogadásról szólnak. Hiszem, hogy a szeretettel, lelkesedéssel végzett munka növeli az eredményességet és hozzájárul a közjóhoz, segítve mindazokat, akiknek szükségük van támogatásra, bátorításra.

A hazai felsőoktatásban tanítók pedagógiát és matematika módszertant óvodapedagógus és tanító szakos hallgatóknak. Kutatói munkámban a kisgyermekkor foglalkoztat, doktori dolgozatom az óvoda és az iskola átmenetre fókuszál. Szabadidőm jelentős részét is gyerekekkel, fiatalokkal töltöm, szalézi munkatársként rendszeresen teljesítek szolgálatot az oratóriumban. Nagyon fontos számomra a hit és az erényes élet. Számos országban jártam, szívesen utazom, érdeklődéssel tölt el a kultúrák mindennapjaiba való betekintés, de ennél is jobban szeretek itthon lenni. Alapvetően megbízható és óvatos ember vagyok, ragaszkodom a biztonsági övhöz és a láthatósági mellényhez. Az olvasás, a színház, a versírás mindig kikapcsol. Szeretnék rendszeresen mozogni, jó érzés egészségesnek lenni, de egyelőre a nevetés az a sport, amiben kitartó vagyok, bár azt mondják, az is sok kalóriát éget.

Golyán Szilvia
doktorjelölt, adjunktus

Mindig vonzottak a térképek. A bennünket körülvevő látható vagy láthatatlan világ megismerése mindennapjaim egyik célja. Erre jelenleg a Pécsi Tudományegyetem doktoranduszaként nyílik lehetőségem. Munkámban is elengedhetetlennek tartom a rendszerszemléletű megközelítést alkalmazó, sokoldalú ismereteken alapuló, nyitott elmét. Hiszem, hogy az egyre mélyülő specializáció reális alternatívája lehet a határterületek megismerése és a mégoly haszontalannak tűnő tevékenységekre szakított idő, mint a versek és a jóga. Lakóhelyemen a helyi Zöldkör egyik alapítójaként egy egészségesebb, környezetbarát életmód terjesztéséért tevékenykedek. Mindennapjaimat a lassúság filozófiájának szellemében feleséggel próbáljuk több-kevesebb sikerrel élni és gyökereink fontosságát átadva nevelni Lenke nevű lányunkat.

Hornyák Miklós
*doktorandusz, földmérő
és térinformatikai
okleveles mérnök*

Juhász Bálint
egyetemi hallgató

Budapesten születtem 1989 telén. Azóta is itt élek. Érdeklődési körömet szinte csak környezetem racionális megértése köti le. Sokan „szakbarbárnak” tekintenek. Középiskolámat a Klauzál Gábor Műszeripari Szakközépiskolában kezdtem, majd a Szily Kálmán Kéttannyelvű Gimnázium és Szakiskolában érettségiztem, jó eredménnyel. Elektrotechnikából emelt szinten. Középiskolás éveim alatt háromszor indultam a Neumann János Nemzetközi Tehetségkutató Programtermék Versenyen, ahol két első és egy második helyezést értem el. Első versenymunkámról a 2005-2006-os Technikatörténeti Szemle egyik cikke is említést tesz. Jelenleg az Óbudai Egyetem Kandó Kálmán Villamosmérnöki Karán vagyok hallgató. Több egyetemi kutatási projektben is részt veszek. A diplomám kézhezvétele után tanítani, és-vagy kutatni szeretnék, Magyarországon!

Jurecska Laura
környezetkémikus,
tudományos újságíró

A kémiát és a környezetvédelmet még általános iskolás koromban megszerettem, így az egeri Szilágyi Erzsébet Gimnázium és Kollégium reál osztályában töltött évek után egyenes út vezetett az ELTE Természettudományi Karának környezettudomány szakára. Másodéves koromban kapcsolódtam be a Környezetkémiai és Bioanalitikai Laboratórium munkájába, ahol szennyvíz-technológiai problémákkal, ivó- és felszíni vizek minősítésével foglalkozom, 2010 óta immáron doktoranduszként. Terepi és laboratóriumi munka, kutatási jelentések és publikációk írása, valamint oktatási feladatok töltik ki napjaimat, hobbim pedig a tudományos újságírás.

Munkámban, közigazgatási pályámon mindig a rendszerszinten megjelenő jobbtáti megoldások érdekelték. Habár néha el tudok veszni az apró részletekben, számomra inkább a stratégiai irány kijelölése fontos, majd a feladatok felosztása, a hatékony végrehajtás összefogása. Eközben tudok örülni annak, hogy körülöttem tehetséges egyéniségek dolgoznak. Lehet, hogy vezetőnek születtem? Ehhez az is hozzátartozik, hogy el tudom fogadni mások véleményét, ötleteit, és akár a saját elképzeléseimet is szívesen feladom, ha valaki meg tud győzni saját szempontjáról. Az eddigi munkám nagy részét az intézményi fejlesztésnek, menedzsmentnek és ellenőrzésnek szenteltem. Érdekel, hogy lehet-e egy politikai racionalitások közepette működő közigazgatást rendszer szinten igazi gazdaság(osság)i és hatékonysági-eredményességi szempontok szerint is vezetni... ha ez lehetséges, akkor még sok dolgom van!

dr. Kárpáti József
statisztikus,
jogász-közgazdász

A Miskolci Egyetemen, politológia szakon, biztonságpolitikai szakirányon szereztem egyetemi oklevelet. Jelenleg, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola Politikatudomány Programjának doktoraspíránisa vagyok. Fő érdeklődési területem a kínai vallás és filozófia kapcsolata a legújabb kori politikai folyamatokkal. A Kínai Népköztársasággal összefüggő kutatásaimat már miskolci egyetemi éveim alatt megkezdtem. A kínai vallási terület mellett, a magyarországi kínai migránsokkal, a magyar-kínai gazdasági- és államközi kapcsolatokkal, valamint a kínai mezőgazdasági politika XX. századi történetének kutatásával foglalkozom. Korábban a Pécsi Tudományegyetemen, valamint a Szegedi Tudományegyetemen többféle tantárgyat, jelenleg pedig a Miskolci Egyetemen összehasonlító politológiát oktatok.

Kasznár Attila
politológus

Kerényi Ádám
közgazdász

Elméleti közgazdaságtannal foglalkozóként munkám lényegében abból áll, hogy összegyűjtöm és elemzem a gazdaság egyetlen, adott jelenségkörén belül az ismétlődő vagy éppen kivételesnek mutató eseményeket. A Hetényi Kör tagjaként a magyar gazdaságra vonatkozó gyakorlati gazdaságpolitikai tervezetek kidolgozásán és publikálásán dolgozom. Szabadidőmben pedig a kortárs magyar szépirodalmat bemutató és népszerűsítő eseményt szervezek.

dr. Kertész Gábor
jogász, főiskolai adjunktus

Jog, történelem és problémamegoldás – ezekkel szeretek foglalkozni. Meghallgatni a problémákat, elemezni azokat, és rávezetni a másik embert a számára leginkább megfelelő megoldásra. Szeretek – és mások szerint tudok – hallgatni, figyelni, jól kérdezni. Örülök, ha valakit előbbre vihetek egy beszélgetéssel – akár szakmai, akár személyes kérdésről van szó. Már ferences diákként is a szorosabb barátságokat, szűkebb közösségeket tartottam fontosnak – így van ez ma is. A tanítás tíz éve része az életemnek, közgazdász hallgatókat okítok gazdasági jogra. Életem minden területén a feleségem támogatóm.

Közösség és erény életem mozgatórugói. Társas szinten minél több és mélyebb emberi kapcsolat kialakítása a célom, hogy megtaláljam bennük magamat. Egyéni szinten pedig a folyamatos haladás az erény tökéletesítése felé, hogy jó példát mutathassak az embereknek. Munkám heterogén. Egyrészt állami szervezeteknél dolgozok, illetve dolgoztam az energiaügy, illetve a régiófejlesztés területén, másrészt társadalmi szervezet vezetőjeként kívánom többedmagammal a mozgásgazdag élet szépségeit elterjeszteni szülővárosom polgárainak. Munkám és tanulmányaim során is szem előtt tartom az emberközpontúságot, illetve azt, hogy hogyan foglalkozunk úgy az emberekkel, hogy az mind az egyénnek, mind a társadalomnak, mind a természeti és épített környezetnek is leginkább a javára váljon.

Kollár László János
*okleveles műszaki menedzser,
keresztény társadalmi elvek
a gazdaságban szakértője*

Nincs lehetetlen! Mindig előttünk az élet, a végtelen lehetőségek tárházával, és benne a millió apró fontos pillanattal. Életem során nagyon sok országban jártam és nagyon sok kultúrát megismertem. Tanultam és dolgoztam műszaki és humán területen, mind a tengerentúlon, mind Európa több országában. Feladataim változatosságának köszönhetően jártam Amerika, Ázsia, továbbá Afrika számos városában. Igazi felfedező és örökké nyugtalan típus vagyok. Szállítmányozási, orvostechnikai és gyógyszeripari cégeknél dolgoztam raktározás, export, kereskedelem és marketing területeken. Jelenleg az Izotóp Intézet marketing vezetője, továbbá a Signtechnika üzletág vezetője vagyok. Manapság a munka, a család és a hobbi egyensúlya a legfontosabb: a legkellemesebb és egyben a legnagyobb kihívást jelentő feladataim közé Albert és Andor nevű, 15 hónapos ikergyermekeim útjának egyengedése tartozik

Komáromy Attila
marketing vezető

Koren Kinga
információ- és tervezőgrafikus

Szerencsésnek érzem magam, mert a szakmám egyben az érdeklődési köröm is. Minden lehetőséget megragadok, hogy szakmai tudásomat kreativitással ötvözzem. Hivatásomnak és küldetsemnek érzem, hogy átütő erejű üzeneteket fogalmazzak meg és közöljek. 2011-ben a London School of Economics-nak készítettem információgrafikákat, jelenleg pedig a nemzetközileg elismert Rogers Stirk Harbour + Partners építésziroda tervezőgrafikus csapatának vagyok lelkes tagja, Londonban. Szeretem a munkámban, hogy változatos és mindig van lehetőség fejlődni. Tervezéskor töreksem a kreatív, letisztult formák alkalmazására és a kifinomult vizuális nyelvezet használatára. Célom, hogy szakmai tudásommal és személyiséggemmel összhangot teremtsék környezetemben és munkámban.

Kristóf Péter
*okleveles közgazdász,
informatikus mérnök,
doktorandusz*

Mindig a határterületek érdekelték. Munkám során, üzleti rendszerszervezőként és elemzőként, informatikai alkalmazások tervezésén és bevezetésén dolgozom. Földrajzilag is határterületen mozgok, hiszen egy délvidéki vállalkozásért is felelősséggel tartozom. Doktoranduszként az informatikacontrolling legújabb elméleteinek megismerésével és ezek gyakorlati alkalmazhatóságának bizonyításával foglalkozom. A Szent-Györgyi Albert Kollégium megszervezésével célom a hídverés volt: kapcsolatot kezdeményezni és azt elmélyíteni a különböző tudományterületek, az üzleti élet, az állami szervek és a szakmai szervezetek képviselői között. Hiszem, hogy valódi eredményeket csak komoly elköteleződéssel, kemény munkával, egyenes szándékkal és önzetlenséggel lehet elérni. Hivatásom művelésében a támaszt feleségem, a segítséget pedig a Jóistentől kapott talentumok jelentik.

A munkahelyemen a magyarországi elektronikus hírközlési szolgáltatók közgazdasági szabályozásának módszertani szempontú tökéletesítésén dolgozom. Hivatásomnak érzem, hogy életem során, saját környezetemben, értékalapú közösségeket építsek, szervezzek és tartsak meg; továbbá küldetésemnek tekintem, hogy talentumaimat kamatoztatva, a mindennapi feladatok mellett szép dolgokért, nemes ügyekért tegyek, akár szervezőként, akár egy közösség tagjaként. Hivatásom művelésében és küldetésem teljesítésében életre szóló társam és támaszom a férjem, akivel első közös építkezésünk eredménye a Szent-Györgyi Albert Kollégium.

Kristófné Gungl Rita
*jogi szakokleveles
szakközgazdász*

Érdeklődésem, gyermekkorom óta a természet és a környezet felé irányul. Kezdetben még csak ismerkedtem a természettel, ma már kutatok benne. Kisgyermekkorai álmom volt eljutni Fekete-Afrikaba kutatni, s ez 2008-ban a ghánai expedícióval sikerült is. Doktori munkámban a klímaváltozás hatásaival foglalkozom, elsősorban a lepkék vonatkozásában. Hétköznapi munkám során – biológia-földrajz szakos tanárként – próbálom átadni tanítványaimnak a természet szeretetét, tiszteletét, hogy környezettudatos és felelősségteljes gondolkodású felnőttek váljanak belőlük. Szeretek utazni, világot látni s hazatérve élményeimet előadások és fotókiállítások formájában átadni az érdeklődő közönség számára. Nagyon fontos számomra a sport, a fotózás és az őszinte barátok.

Kúti Zsuzsanna
*doktorjelölt,
középiskolai tanár*

Maurer Péter
igazgató, egyetemi oktató

1972-ben születtem Kőszegen, római katolikus, vallását gyakorló, azt büszkén megvalló, német ajkú családban. Édesanyám orvos, édesapám gyógyszerész volt. Egy önzetlenül embert szolgáló környezetben nevelkedtem. A nagyvilág eseményei kiskoromtól fogva érdekelték: a '80-as években Ausztriából Mindszenty emlékiratokat és emigráns írásokat csempésztünk, így természetes volt, hogy a rendszerváltást követően lelkes és aktív résztvevője lettem a kereszténydemokrácia alakulásának. Közel egy évtizede oktatok a Nyugat-magyarországi Egyetemen és a büntetés-végrehajtás pedagógiájával, andragógiájával foglalkozom. 2012 ősze óta vezetem a szombathelyi II. János Pál Szakkollégiumot, valamint szeptember óta a Martineum Fel nőttképző Akadémiát. Húsz éve szervezek és vezetek gyalogos zarándoklatokat Mariazellbe, ami hatalmas lelki erőműként működik a résztvevők mindennapjaiban.

Molnár Eleonóra
tanár, doktorandusz

Gyerekkoromban tanár szerettem volna lenni, ezért nagyon nagy lehetőség volt számomra, hogy 1999-ben felvételt nyertem a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolára (II. RF KMF), ahol 2004-ben történelem és földrajz szakos diplomát szereztem. Sokat köszönhettem mentoromnak, akinek támogatásával jelentkeztem a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájába, ahol 2007-ben abszolváltam. Tanárként és kutatóként dolgozom a II. RF KMF-en, nevelésszociológia, didaktika, nevelésméлет tantárgyakat oktatok. Kutatási területem a felekezeti oktatásügy Kárpátalján. Közösségszervezéssel is foglalkozom a Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület elnökeként. Az életem férjemmel és két fiúgyermekemmel, Kristóffal (2009) és Zalánnal (2012) teljes.

1986-ban születtem Beregszászban. Kárpátalján nőttem fel és itt folytattam tanulmányaimat is. Érdeklődési köröm mindig sokrétű volt, így lettem angol–történelem szakos tanár, filológus és közgazdász. Ezt követően pedig 2012-ben az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolájában abszolváltam. Számomra nagyon fontos, hogy a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán dolgozhatok angol szakos oktatóként, hiszen úgy gondolom, hogy vidékünkön a színvonalas oktatás biztosítása a magyarság megmaradásának és felemelkedésének záloga. Mindehhez a stabil háttérrel családom és néhány számomra nagyon fontos ember biztosítja. Szabadidőmben szeretek kirándulni, olvasni, nyelveket tanulni.

Nagy Enikő
*angol szakos főiskolai
tanársegéd, doktorandusz*

Pécsett születtem, édesapám villamosmérnök, édesanyám jogtörténész. A reál és a humán gondolkodás élénk találkozásában nőttem fel, gazdag szellemi-, érzelmi környezet, erős magyarságtudatú, református család vett körül. A természet változatoságát, s az emögött fellelhető Harmóniát mindig szívemből csodáltam, iránytű az életem és környezetem szervezéséhez. A természet törvényeit hiteles megtapasztalással vágyom megismerni, az ésszel felfogható rész felfedezéséhez tanulmányaim jelentősen hozzásegítettek. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Vegyészmérnöki Karán biomérnökként diplomáztam, jelenleg szülővárosomban a Kémia Doktori Iskola hallgatójaként bioszenzorok kutatásával, élettani szempontból jelentős alkalmazásával foglalkozom. A kutatás mellett minél teljesebb életre és célokra töreksem, s igyekszem a körülöttem élőket is ebben segíteni.

Őri Zsuzsanna
*okleveles biomérnök, kutató,
doktorandusz*

Rác Márk Ferenc
tanár, történész, politológus

Mátészalkán születtem 1981-ben, majd Kápolnásnyéken érettségiztem 2000-ben. Igazán Varga Ákos, az ELTE Trefort Ágoston Gyakorlóiskolájának tanára szeretette meg velem a történelmet és a politológiát. Örömmel töltött el, hogy Közép-Európa egyik legszebb egyetemére, a Debreceni Egyetemre vettek fel, majd itt kaphattam diplomát 2006-ban történelem-politológia szakon. Megadatot, hogy 2006 és 2009 között óraadó tanárként taníthassak a DE BTK Politológia Tanszéken, ahol az FKGP történetét és „1989 utáni magyar párttörténeti szemináriumot” oktattam. Büszkeséggel tölt el, hogy 2005 óta a Magyar Országgyűlésben dolgozhatok Wittner Mária személyi titkáraként. 2011-től a PMKH Fogyasztóvédelmi Felügyelőségének munkatársa, valamint a Horvát Iskola és Diákotthon nevelőtanára lehetek. Kutatási területem a debreceni felsőoktatási intézmények marxizmus-leninizmus tanszékeinek története.

Ragadics Tamás
szociológus

Hagyományos értékrendű, tradicionális (falusias) gondolkodású ember vagyok, akit érdekelnek társadalmi problémák, kulturális különbségek. Településszociológiával foglalkozom a Pécsi Tudományegyetemen. Örülök annak, hogy munkám során (oktatóként) lehetőségem nyílik arra, hogy érdekes olvasmányokat, felismert összefüggéseket oszthatok meg nyitott fiatalokkal. Szeretem a finom ételeket, a jó borokat és a tartalmas, őszinte beszélgetéseket.

Református lelkipásztor vagyok, jelenleg a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen doktori tanulmányokat folytatok. Azzal foglalkozom, hogy milyen eszközökkel lehet Isten igéjének az üzenetét az igehirdetésben megvilágítani és közérthetővé tenni. Lelkészként célomnak és feladatommak tartom azt, hogy az embertársaimat segítsem magatartásommal, bátorításommal és minden lehetséges módon. Ez a hozzáállásom abból következik, hogy a hálás vagyok Istennek mindazért, amelyekkel, és főleg akikkel megajándékozott: különösen szeretteimért, professzoraimért és harcostársaimért. Hálás vagyok azért is, hogy részt vettem a Szent-Györgyi Albert Kollégium képzéseiben. Szeretnék a doktoranduszi tanulmányaim után lelkészként szolgálatot végezni. Még nem tudom, hogy milyen szolgálati területen kell megállnom a helyemet, de hiszek abban, hogy Isten oda fog vezetni, ahol a legnagyobb szükség lesz rám.

dr. Szerdi András
*református lelkipásztor,
doktorandusz, jogász*

A tanulmányaim és a munkám során egyre nagyobb hasznát láttam a rendszerszemlélet, a határterületi tudományos- valamint megoldáscentrikus gondolkodásnak. Véleményem szerint ezek is alapjai egy sikeres tudományos és mérnöki pályának. Az a kiváltság ért, hogy az a munkám, amit igazán szeretek és szenvedéllyel végezhetek nap mint nap. Ez nagy felelősség is egyben, és mind azt a célt szolgálják, hogy szűkebb-tágabb környezetünkért, illetve hazánkért minél többet tudjunk tenni. Legyen az munkahelyteremtés, gyermekeink nevelése és fiatalok tanítása a felelősségre, döntésképessegre és Isten által adott talentumaik felismerésére. Rengeteg terület van, melyeken lehet vetni. Sőt, jó munkásemberként magam is szeretek vetni, legyen az emberek élete vagy szakmai terület, hiszen a vetés-aratás törvénye örök.

Temesi Ottó Krisztián
*kutató-fejlesztő, tanácsadó,
fizikus-mérnök*

Temesvári Rita
közgazdász

Pécsett születtem 1986-ban. A Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában és a PTE Közgazdasági Karán folytattam tanulmányaimat, jelenleg a Kar doktorandusz hallgatója vagyok. Friss diplomásként a Dél-Dunántúli Regionális Innovációs Ügynökségnél kezdtem dolgozni, ahol külföldi szervezetekkel együttműködve nemzetközi projekteket valósítok meg annak érdekében, hogy elősegítsük a dél-dunántúli régió fejlődését kutatás-fejlesztésre és az innovációra alapozva. Az Alkalmazott Földtudományi Klaszter megalakulása óta másodállásban azon dolgozom, hogy a klaszter hatékony működése kialakuljon és célja, a nemzetközi piacra lépés megvalósuljon. Magánéletemben a családom és széles baráti köröm jelent értéket számomra. Szeretek utazni, újdonságokat megismerni és ezekből tanulni. Igyekszem felismerni a mindennapok csodáit, mosolyogni a világra, és bízni a gondviselésben.

Tomsits Anikó
közgazdász

Két éve kezdtem el önkénteskedni egy budapesti, külföldi gyermekotthonokat támogató egyesületnél. Ennek köszönhetően ismertem meg Erdély legszebb városkáját, Tusnádfürdőt. S ez életem egyik fordulópontja lett. 2012 év elején lett otthonommá a fürdőváros, ahol kilenc hónapos önkéntes szolgálatomat töltöttem. Ez idő alatt főként gyermekekkel foglalkoztam, de lehetőségem nyílt kiismerni a helyi civil szférát, s a környezetben rejlő lehetőségeket. Szolgálatomat befejezve azon fogunk dolgozni helyi ismerősökkel, hogy ezeket kiaknázzuk a város közössége, s a természet megőrzése érdekében. Ehhez jogi és közgazdász végzettségem, pályázatírói tapasztalatom jó alapot fog adni. Egyelőre otthonról tevékenykedve veszem ki részem a munkából, hisz az elmúlt tíz, Pesten töltött év még a főváros-hoz köt.

Történész-politológusként oktatom, kutatom a XX. század legkülönbözőbb rejtélyes vagy kevésbé rejtélyes, közismert vagy bűvópatak szerű, fontosnak vagy marginálisnak gondolt történéseit, jelenségeit, továbbéllő zárványait. Tágan értelmezett doktori témám a hidegháború diplomáciatörténetének magyar és német kapcsolatrendszerére terjed ki, amely korszakban lassan olyan otthonosan érzem magam, mint napjaink kaotikus világában. Fontos számomra a megismerés már-már gyermeki izgalmá, a témák, emberek, eszmék élményszerű, újraélhető varázsa. Az elefántcsont toronyba zárkózó vegytiszta tudományosság mellett fontosnak tartom az ismeretek átadását is. *Ars longa, vita brevis.*

Vági Attila
*történész-politológus,
kormánytisztviselő*

Mindig is az emberek vonzottak: a közelségük, a formálhatóságuk és, hogy mindenkire lehet pozitívan hatni. Több szervezetben is foglalkoztam már a felebarátaimmal, hol szociális bizottsági tagként, hol hangot adtam nekik, hol pedig vezetgettem őket. Az egyik legfontosabb állomása volt az életemnek, amikor 19 évesen létrehoztam egy musical-csapatot. Öröm volt nézni, ahogy a fiatalok egymásra találhatnak, ahogy emberileg fejlődtek, kiteljesedtek. Jó érzés volt, hogy ez részben nekem is köszönhető. Kicsiben már láttam, hogy én is képes vagyok némi változtatásra. Az igazi küldetésem, pedig úgy érzem az, hogy ezt nagyban is sikerüljön: segítek a hazámnak. Ugyanis számomra a legnagyobb becs az, hogy magyarnak születtem és bízom benne, hogy magyarként is fogok meghalni.

Varga Gyöngyi
*német mesterszakos
hallgató,
egyetemi hallgató*

Várnagy-Tóth Zsombor
pszichológus kutató

A laborunkban többek között az autizmus rejtélyének megfejtésén dolgozunk. Ez az állapot ami mindmáig ismeretlen okból újra és újra felbukkan kiemelkedő tudósok között. Az autizmus rejtélyének kibogozásával akár a tudomány művelésének következő szintjére léphetünk. A kollégium azzal keltette föl az érdeklődésemet, hogy – a tudományos körökben hiánycikknek számító – menedzsment ismereteket kínált. Később kiderült, hogy nem csak ebben tudtunk előrelépni, hanem a kollégium egy inspiráló emberi közösséggé is vált számomra, és támogató háttérrel biztosított a tudományos doktori fokozat megszerzésénél egy fokkal nagyobbak tűnő kihívásban, első gyermekem születésekor.

dr. Vörös Judit
zoológus, muzeológus

Kisgyerekkorom óta zoológus akartam lenni, és azon szerencsések közé tartozom, akinek sikerült megvalósítania gyerekkori álmait. Azóta is hivatásomnak tekintem a munkámat, és örömmel tölt el minden perce. Szakterületem a kétéltűek és a hüllők tudománya lett, amely sok szépséget rejt magában, hiszen sokat járok terepre, konferenciákra, külföldi expedíciókra. Mindennapi munkám során foglalkozom kétéltűek és hüllők rendszertanával, evolúcióbíológijával, természetvédelmével. A munka mellett azért próbálok időt szakítani az élet más területeire is. Nagyon fontos számomra a sport, a zene, a barátok és a család.

1981-ben születtem Kaposváron. Középiskolai tanulmányaimat követően felvételt nyertem a Budapesti Műszaki Főiskolára, ahol 2005-ben villamosmérnökként végeztem műszaki-gazdasági informatika szakirányon. Életem során fontosnak tartom az egész életen át tartó tanulást, ennek köszönhetően később agrárinformatikai, mérnök-tanári és gazdasági végzettséget is szereztem. 2006 óta foglalkozom felsőoktatási intézmények gazdálkodásával és kontrollingjával. Kutatási témám is e két témakör köré csoportosul.

Vörös Péter
kontrolling vezető,
villamosmérnök, mérnök-tanár

A SZENT-GYÖRGYI ALBERT KOLLÉGIUM VENDÉGEI VOLTAK

(időrendi sorrendben):

prof. dr. Szendrő Péter (rector emeritus, elnök, Országos Tudományos Diákköri Tanács): A tehetséggondozás rendszere – szereplők, lehetőségek, felelősök.

dr. Bendzsel Miklós (elnök, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala): Szellemi jogvédelem. Az Új Széchenyi Terv Tudomány-Innováció Programja.

prof. dr. Náray-Szabó Gábor (akadémikus, főigazgató, MTA Könyvtára): Hit és erkölcs a tudományban.

dr. Kiss Tibor (egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar): A Kék Gazdaság innovációi.

dr. Pakucs János (tisztelőbeli elnök, Magyar Innovációs Szövetség): Innováció: „Földiekkel játszó égi tünemény”.

Kutasi Zoltán (Príma-díjas konstruktőr, Kecskeméti Főiskola): Energiatakarékos járművek építése.

prof. dr. Dux László (felsőoktatásért és tudomány-politikáért felelős helyettes államtitkár, Nemzeti Erőforrás Minisztérium): Tudománypolitikai kilátások és az átalakuló felsőoktatás. Szent-Györgyi Albert példája.

prof. dr. Balázs Géza (tanszékvezető, egyetemi tanár, ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék): Beszélgetés a tudomány nyelvéről.

Lezsák Sándor (alelnök, Magyar Országgyűlés): Életről, politikáról.

Kovács Miklós (elnök, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség): A hatalmi harcok logikája.

dr. Molnár Zsolt (tudományos főmunkatárs, MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet): Beszélgetés: Hatékony csoportos együttműködés – a csoportszerepek jelentősége.

Kéthelyi Eszter (képzési koordinátor, a Tempus Közalapítvány): Beszélgetés: Hatékony csoportos együttműködés – a csoportszerepek jelentősége. Valamint: Szent-Györgyi kávéház – együttműködés és csoportos tanulás.

Meszleny László (igazgató, Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ, Esztergom): Médiatréning.

Kocsis Éva (szerkesztő-műsorvezető, Lánchíd Rádió): Rádiós interjúhelyzetek gyakorlása

dr. Kardon Béla (főosztályvezető, Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Tudománypolitikai Főosztály): A tudományt művelők felelőssége a közéletben – tudománydiplomácia és tudománypolitika.

dr. Perczel Forintos Dóra (tanszékvezető egyetemi docens, Semmelweis Egyetem, Klinikai Pszichológia Tanszék) és **prof. dr. Perczel András** (Bolyai-díjas, akadémikus, egyetemi tanár, ELTE TTK Kémiai Intézet): Fókuszban a tudományos életpálya – kérdések és válaszok. (beszélgetés)

dr. Pitlik László (egyetemi docens, Szent István Egyetem): A hasonlóság-elemzés, mint kutatás-módszertani eszköz.

prof. dr. Kollár István (egyetemi tanár, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Méréstechnika és Információs Rendszerek Tanszék): Tudománymetria, és ami mögötte van. Publikációink az interneten: lehetőségek, problémák, megoldások.

prof. dr. Gulyás Balázs (professzor, Karolinska Institute): Scientia et apparatus epistemologicus.

prof. dr. Vizi E. Szilveszter (az MTA volt elnöke): Vallás és tudomány

dr. Brückner Huba (igazgató, Magyarországi Fulbright Alapítvány): A Fulbright-ösztöndíj kínálta lehetőségek.

prof. dr. Csörgő Tamás (professzor, MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont): Tudománykommunikáció és technológia transzfer az Egyesült Államokban és Magyarországon – tapasztalatok és lehetőségek.

dr. Suplicz Sándor (mérnök, pszichológus, főiskolai docens, Óbudai Egyetem): A hiteles személy és az erős csoport.

Györfly Kinga (oktató, ELTE; nyelvész, retorikai-előadástechnikai tanácsadó és tréner, ezabeszed.hu): Értelem és érzelem a meggyőző érvelésben.

prof. dr. Barabási Albert-László (professzor, igazgató, Center for Complex Network Research, Northeastern University): A hálózatok tudományának alapjai.

Agócs Sándor (ügyvezető igazgató, felelős szerkesztő, Antológia Kiadó): Készenlőben a SzAK-kötet.

dr. Csanádi Mária (egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem): A magyar „gulyás kommunizmus” és a kínai stílusú fejlődés rendszerbeli háttere.

prof. dr. Hámori József (akadémikus, elnök, Magyar UNESCO Bizottság): Tudomány és művészetek – közös gyökerek.

Joó Lajos (innovációs és működésfejlesztési tanácsadó, tréner): Készség-lesen kutatókkal – a piacképes egyediség vadászata.

prof. dr. Bősze Péter (egyetemi tanár, orvos, Fővárosi Szent István Kórház): Amit a tudományos közlésről és előadásokról tudni kell.

dr. Medvigy Endre (irodalomtörténész): Nyíró József ébresztése.

dr. Németh József (címetes egyetemi tanár, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem): Európáságunk mérföldkövei – alkotó magyarok itthon és külföldön.

prof. dr. Szabó Gábor (akadémikus, rektor, Szegedi Tudományegyetem, elnök, Magyar Innovációs Szövetség): Fiatalként az élvonalba(n) – talentumkamatoztatás egyéni és nemzeti szinten.

dr. Pentelényi Tamás (orvos, kandidátus, nyugalmazott főorvos, Országos Traumatológiai Intézet): A világ legnagyobb katedrálisai.

A TUDÁSALAPÚ GAZDASÁGFEJLESZTÉS HELYZETE MAGYARORSZÁGON

Szerzők: **Burus Tünde, Fábián Margit, Hornyák Miklós,
Temesi Ottó, Temesvári Rita, Vörös Péter**

Mentor: **dr. Pakucs János**, tiszteletbeli elnök,
Magyar Innovációs Szövetség

Bevezetés

A tanulmány elkészítésével az volt a célunk, hogy a tudásalapú gazdaságfejlesztés magyarországi vonatkozásait közérthetően megvilágítsuk, összefoglalva bemutassuk és alátámasszuk kitüntetett szerepét a jövőbeni társadalmi-gazdasági fejlődés érdekében.

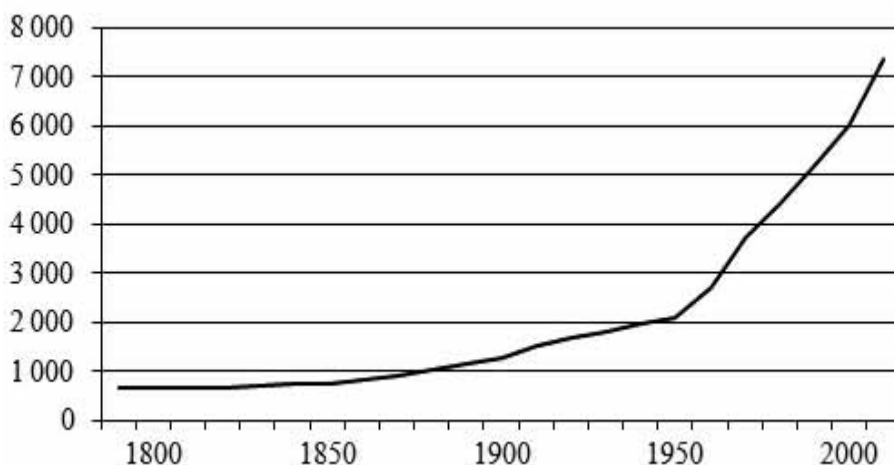
Bár egyikünk sem vallja magát a téma szakértőjének, azonban egy dolog mégis közös bennünk, mindegyikünk szakmai pályafutásában kulcsszerepet tölt be a tudás és a tudásalapú gazdaság. Egyéni tapasztalatainkra építve igyekeztünk közösen olyan aspektusokat is megemlíteni, amelyek az általunk ismert szakirodalmakban eddig még ilyen formában nem kerültek összegyűjtésre. Tisztában vagyunk azzal is, hogy tanulmányunk nem fedi le a téma teljes körű bemutatását, összefüggéseinek feltárását, hisz egyrésztől rendkívül komplex rendszerről van szó, másrésztől a meghatározott területi korlátokhoz is igazodnunk kellett.

Eredményesnek tekintjük tanulmányunkat, ha a kedves Olvasó számára tudunk olyan gondolatokat megfogalmazni, vagy olyan pontokra rávilágítani, ami szélesíti szemléletét és továbbgondolásra, netalán a gyakorlati életben megvalósításra érdemesnek találja.

Leonardo da Vinci szavaival élve zárnánk ezen sorainkat és nyitnánk meg a téma elemzését: „*Tudni nem elég: alkalmazni is kell a tudást. Az akarat nem elég: cselekedni kell.*”

1. A tudásalapú gazdaság szerepének felértékelődése

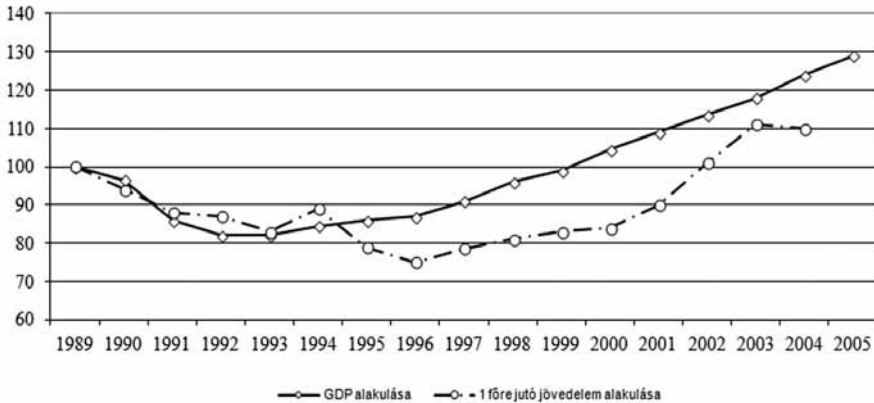
Az információ technika-technológia, a tudás és ismeretátadás fejlődése a 21. századra alapvetően megváltoztatta a termelés technikai alapjait. Az ember mint munkaerő, és ezáltal a mai gazdaság termelőképesége soha nem látott méreteket öltött. Az 1950-es évek elejétől a világ GDP termelése 6-8 szorosára bővült (**1. ábra**). A jelenlegi termelés teljes kihasználtságával a mai világ népességének kétszeresét lehetne kielégítő szinten ellátni, fenntartani. (Báger et al., 2008, 11. o.) Ebből is látszik, hogy a világ termelési erőforrásai mekkora tartalékokkal rendelkeznek.

1. ábra: Az egy főre jutó GDP alakulása a világon az elmúlt 200 évben dollárban

Forrás: Saját szerkesztés

Magyarországon a rendszerváltást követően a vállalati szektorban végbemenő átalakulás (privatizáció) következtében a GDP visszaesett, azonban a 1990-es évek közepétől a multinacionális vállalatok megjelenésével ismét emelkedni kezdett (**2. ábra**). A fejlettebb nyugati országokból érkező vállalatok megjelenése a bérmunka elterjedését vonta maga után. A külföldi vállalat csak a termelési feladatok elvégzését hozta be hazánkba, a kutatási-fejlesztési feladatokat főként saját országuk határain belül tartotta. Ennek következménye, hogy a külföldi vállalatoknak végzett „hazai” termeléssel az idegen ország GDP növekedéséhez járunk hozzá. A bérmunka hatására a hazai kutatás-fejlesztés, és ezáltal a tudásalapú gazdaság teljesen háttérbe szorult.

2. ábra: A hazai GDP alakulása a rendszerváltást követően (%)

Forrás: Marton Medgyesi (2009) alapján saját szerkesztés

Magyarország egy kis, ásványkincsekben szegény, és korlátozott erőforrásokkal rendelkező ország, így számára az egyetlen reális jövőkép a tudásalapú gazdaságfejlesztés lehet.

Róna Péter közgazdász egyik előadásában a következőt mondta: „*a tőke fut a tudás után és nem a tudás fut a tőke után*”¹. Tehát a tőke oda megy, ahol létezik képesség, készség és tudás, illetve rendelkezésre áll a megfelelő környezet. Azonban ez nem alakul ki magától, ezért a mi feladatunk az ehhez szükséges feltételek megteremtése.

Tanulmányunk azokra a folyamatokra világít rá, amelyek a tudásalapú gazdaság fejlődésének erőterében zajlanak. Részletesen megvizsgáljuk a tudásalapú gazdaság alapjainak – a kutatás-fejlesztés és az innováció – jelenlegi helyzetét, majd ezt követően ismertetjük a Triple Helix modell tudásalapú gazdaságfejlesztésben játszott szerepét. Részletesen bemutatjuk a felsőoktatás, a gazdasági szektor és az állam jelentőségét az egyre inkább bővülő tudásalapú társadalom és gazdaság kiépítésével kapcsolatos – rájuk váró – feladatok tekintetében.

¹ Prof. dr. Róna Péter közgazdász előadása a Kaposvári Egyetemen 2012. május 2-án

2. A tudásalapú gazdaság fogalomrendszere

A 20. század végén egy-egy jelenség vagy folyamat leírása során egyre gyakrabban találkozhattunk olyan fogalmakkal, mint a tudás, társadalom, gazdaság, menedzsment, információ, tudás, kutatás-fejlesztés, innováció.

Az elmúlt évtizedben ezeket a fogalmakat gyakran látjuk összevontan értelmezve. A szakirodalmakat lapozva rendszerint a következő kifejezésekkel találkozhatunk:

- információs társadalom,
- tudásalapú gazdaság,
- tudásmenedzsment stb.

A felsorolt fogalmakban az a közös, hogy mindegyik a tudásra alapoz, így a tudásalapú gazdaság fogalomkörének tárgyalását fontosnak tartjuk a tudás értelmezésével kezdeni.

2.1. A tudás értelmezése

A tudás egy bonyolult, nehezen meghatározható, interdiszciplináris fogalom, amely az utóbbi években a menedzsment-tudományok egyik központi kategóriájává vált (Davenport–Prusak, 2001; Málóvics–Mihály, 2005). Davenport és Prusak meghatározása szerint *„a tudás körülhatárolt tapasztalatok, értékek és kontextuális (összekapcsolt) információk heterogén és folyton változó keveréke; szakértelm, amely keretet ad új tapasztalatok, információk elbírálásához és elsajátításához, s a tudással rendelkezők elméjében keletkezik és hasznosul. A vállalatok nemcsak dokumentumokban és leltárakban őrzik azt, hanem a szervezeti rutin részeként, az eljárásokban, gyakorlati tevékenységben és normákba beágyazódva is jelen van.”* (Davenport–Prusak, 2001, 21. o.).

A fentiek alapján a **tudás** *„egyik metszetét a tanulás során megszerzett ismeretek, információk összessége adja, a másikat pedig az a képesség, készség (úgynevezett kompetencia), amely alkalmassá teszi az embert, hogy ezen információkat a gyakorlatban felhasználja, hasznosítsa, az emberekben levő tudást, ismereteket, készségeket, képességeket és magatartásbeli tulajdonságokat sikeres problémamegoldó cselekvéssé alakítsa, illetve bővítse, ami egyben a közvetlen tudásalkotás (-termelés) képességének a megnyilvánulása”* (Báger et al., 2008, 27. o.).

2.2. A tudásalapú gazdaság fogalma

A tudásalapú gazdaság fogalma, értelmezése elsősorban a gazdaságpolitikai elemzésekben és dokumentumokban jelentek meg, valamint az innovációval foglalkozó elméleti irányzatok szakirodalmában (OECD, 2001; Foray, 2004)².

A tudásalapú gazdaság fogalmának tisztázása előtt, nézzük meg e fogalom „alapelemeit”. Báger et al. (2008, 27. o.) tanulmányában egy – OECD szakanyagai-ból összeállított – fogalomrendszer olvasható, amely alkalmas a tudásgazdaság első szintű leírására. Ennek alapján a tudásgazdasághoz tartoznak:

- a tudásipari ágazatok,
- a tudásalapú iparágak és
- a tudásalapú piaci és nem-piaci szolgáltatások.

A tudásipar három jellegzetes szegmense, a legszélesebb értelemben vett kutatás-fejlesztés állami, valamint privát forrásból finanszírozott gépezete, a piaci alapokon működő oktatásipar és az üzleti tudástechnológiák (tudásmenedzsment, innováció-menedzsment stb.) rendszere, amihez szorosan kapcsolódnak a tudásműveletek és folyamatok (új tudás létrehozása, alkalmazása és termelése, innováció, a tudás átadása stb.) (Báger et al., 2008, 27. o.).

A **tudásalapú gazdaság** fogalmán a felgyorsult információáramlást, a tudományos élet és a gazdaság összefonódását, a tudás gazdasági felértékelődését stb. értik (Lengyel–Leydesdorff, 2008, 522. o.).

Az OECD megközelítése szerint a „*tudásalapú gazdaság olyan gazdaságot jelent, amelynek teljesítménye, jóléte közvetlenül a tudás és az információ előállításától, terjedésétől és használatától függ*” (OECD, 1996.)³. A tudásalapú gazdaságban a tudás minőségileg és mennyiségileg egyaránt minden eddiginél fontosabb szerepet tölt be, minden egyes területen hatékonyabb felhasználást és kiaknázást követel meg, csak így válhat a mai gazdaság fő mozgatórugójává (Smahó, 2008, 30. o.).

A tudásalapú gazdaság alapfeltétele a **kutatás-fejlesztés** és az **innováció**. A továbbiakban ismerkedjünk meg ezen fogalmak jelentésével.

² Lengyel–Leydesdorff (2008, 522. o.)

³ Idézi Smahó (2008, 30. o.)

2.3. Kutatás-fejlesztés fogalma

A tudás létrehozásának szándékos és erőforrás-igényes, de nem kizárólagos módja a kutatás-fejlesztés (Maskell–Malmberg, 1995)⁴. A **kutatás-fejlesztés** egy olyan rendszeres alkotó tevékenység, amely magába foglalja az ismeretanyag és a tudásállomány (beleértve az ember, a kultúra és a társadalom tudását) növelése érdekében végzett kreatív munkát, valamint a létrejövő új ismeretanyag, új alkalmazások kidolgozásához történő felhasználását (AVIR fogalomtár; Smahó, 2008, 19. o.).

A kutatás-fejlesztés keretén belül három különálló tevékenységet különböztetünk meg (2004. évi CXXXIV. törvény 4. § (1) bekezdés):

– *Alapkutatás*: kísérleti vagy elméleti munka, amelyet elsősorban a jelenségek vagy megfigyelhető tények háttérével kapcsolatos új ismeretek megszerzése érdekében folytatnak, anélkül, hogy kilátásba helyeznék azok gyakorlati alkalmazását és felhasználását.

– *Alkalmazott kutatás*: tervezett kutatás vagy kritikus vizsgálat, amelynek célja új szakértelem megszerzése új termékek, eljárások vagy szolgáltatások kifejlesztéséhez, vagy létező termékek, eljárások vagy szolgáltatások jelentős mértékű fejlesztésének elősegítéséhez.

– *Kísérleti fejlesztés*: a meglévő tudományos, technológiai, üzleti és egyéb vonatkozó ismeretek és szakértelem megszerzése, összesítése, megosztása és felhasználása új, módosított vagy javított termékek, eljárások vagy szolgáltatások terveinek és szabályainak létrehozása vagy megtervezése céljából.

2.4. Az innováció fogalma

A létrejött új tudás gazdasági és társadalmi alkalmazás, azaz **innováció** révén hasznosul (Smahó, 2008, 21. o.). Az OECD megfogalmazásában „*az innováció egy ötlet átalakulása a piacon bevezetett új, illetve korszerűsített terméké, vagy az iparban és kereskedelemben felhasznált új, illetve továbbfejlesztett műveletté, vagy valamely társadalmi szolgáltatás újfajta megközelítésé*”⁵.

Az Oslo Kézikönyv (2005) szerint „*az innováció új, vagy jelentősen javított termék (áru vagy szolgáltatás) vagy eljárás, új marketing módszer, vagy új szer-*

⁴ Smahó (2008, 19. o.)

⁵ Idézi Pakucs–Papanek (2006, 7. o.)

vezésmódszer bevezetése az üzleti gyakorlatban, munkahelyi szervezetben, vagy külső kapcsolatokban”⁶.

Az Európai Unió megközelítése szerint az „*innováció a tudás alkalmazásának folyamata, amely*

– a termékek és szolgáltatások, valamint ezek piacainak megújítását és növelését,

– a termelésben, az elosztásban és a piaci munkában új eljárások alkalmazását,

– a menedzsmentben, a szervezetekben és a munkafeltételekben változások bevezetését,

– a munkaerő szakmai ismereteinek bővítését és megújítását foglalja magában” (Innovation Management..., 2004, 23. o.)⁷

3. A kutatás-fejlesztés és az innovációhelyzete Magyarországon

Világviszonylatban igen nagy a verseny a tudástársadalmak kialakulásában, így különös jelentősége van a jól szervezett kutatás-fejlesztés finanszírozásának, valamint a különböző források elérésének és megszerzésének.

A tudásalapú gazdaság fogalomrendszerének tisztázását követően vizsgáljuk meg a Központi Statisztikai Hivatal adatai és elemzései alapján a magyarországi kutatás-fejlesztés és innováció helyzetét a források, a ráfordítások, az erőforrások és az eredmények hasznosulásának tükrében. Mielőtt azonban továbbmennénk, vessünk egy pillantást Magyarország helyzetére az Európai Unió más országaihoz képest.

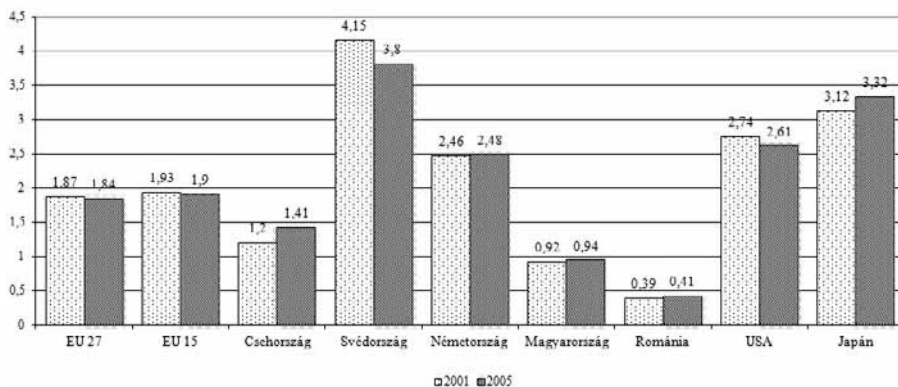
3.1. A kutatás-fejlesztés az Európai Unióban

Az Európai Unióhoz képest GDP arányosan az Amerikai Egyesült Államok 0,77, míg Japán 1,48 százalékkal többet költ K+F-re. A K+F befektetések GDP arányát tekintve az USA és Japán már 2001-ben megközelítette az EU által 2010-re kitűzött célokat. Ez komoly hátrányt jelent a versenyképesség szempontjából az EU számára.

⁶ Idézi Katona (2006, 2. o.)

⁷ Idézi Smahó (2008, 21. o.)

A K+F ráfordításokat tekintve Magyarország 0,94 százalék GDP-arányos K+F ráfordítása 2005-ben közel 1 százalékponttal elmaradt az EU átlagától (**3. ábra**). Azonban az elmúlt évek változó értékei után 2010-ben a GDP 1,14 százalékát, 2011-ben pedig már 1,2 százalékát fordítottuk K+F-re. Az EU 2020-hoz kapcsolódó programban az Európai Unió 3 százalékos, Magyarország pedig 1,8 százalékos GDP arányos ráfordítást vállalt 2020-ra, amely az előző évek adatainak tükrében reális célkitűzésnek tűnhet.

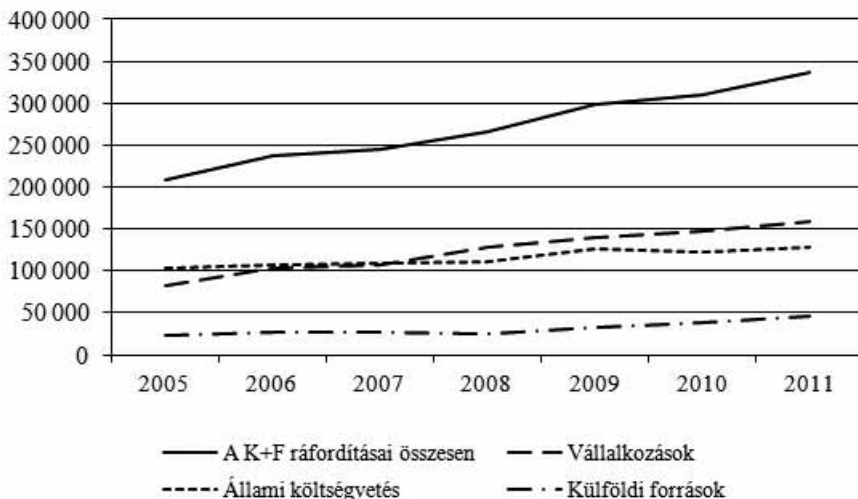
3. ábra: A bruttó K+F ráfordítás a GDP százalékában (néhány kiemelt országcsoport átlagában és a szélső értéket képviselő országokban, illetve Magyarországon)

Forrás: Báger et al. (2008, 147. o.) alapján saját szerkesztés

A továbbiakban nézzük meg a hazai K+F ráfordítások helyzetét az elmúlt évek adataihoz viszonyítva, a források elosztását az egyes szektorok között, illetve ezek arányát az egyes tevékenységi területek és tudományágak között.

3.2. A kutatás-fejlesztés ráfordítás alakulása hazánkban

A K+F ráfordítások összege 2011-ben nemzetgazdasági szinten 336,54 milliárd Ft-ot tett ki, az előző évhez képest ismét jelentősen, 8,49 százalékkal emelkedett (**4. ábra**). Megfigyelhető, hogy a gazdasági válság ellenére évről évre növekszik a vállalati szektorból érkező források aránya, olyannyira, hogy a 2008-tól már jelentősebb arányt képvisel, mint az állami költségvetésből származó forrás (**1. táblázat**).

4. ábra: A K+F ráfordítások összegének és pénzügyi forrásainak alakulása (2005–2011, millió Ft)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

Év	A K+F ráfordítások összesen	A K+F ráfordítások pénzügyi forrásai			
		Vállalkozások	Állami költségvetés	Egyéb hazai források	Külföldi források
2005	207 764	81 954	102 666	974	22 171
2006	237 953	103 040	106 538*	1 497**	26 877
2007	245 693	107 769	109 117*	1 574**	27 233
2008	266 388	128 683	111 401*	1 600**	24 704
2009	299 159	138 892	125 595*	2 052**	32 620
2010	310 211	146 957	122 030*	2 902**	38 322
2011***	336 537	159 726	128 213*	3 331**	45 267

* Önkormányzatokkal együtt ** Csak a nonprofit szervezeteket tartalmazza *** Előzetes adatok

1. táblázat: A K+F ráfordítások (2005–2011, millió Ft)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

2010-ben a K+F ráfordítások pénzügyi megoszlásában 47,37 százalékot vállalati, 39,34 százalékot az állami, valamint 12,35 százalékot a külföldi források alkották. A felsőoktatás teljes K+F ráfordításának 74,56 százaléka állami forrásból származik, míg az a vállalkozásoknál csak 13,97 százalék. A vállalati szektor ráfordításainak 57 százalékát a nagyvállalatok képviselik, a mikro- és kisvállalkozások

részesedése 26 százalék, a közép vállalkozásoké pedig 20 százalék körüli. A 2011. évi előzetes adatok alapján a pénzügyi források megoszlásában jelentős változás nem mutatkozott.

A ráfordításokon belül 2010-ben a költségek 269,32 milliárd Ft-ot, a beruházások 35,5 milliárd Ft-ot tettek ki. A megoszlási arányokat tekintve évek óta hasonló a helyzet, a ráfordításokból a költségek aránya 88 százalék, a beruházások mértéke 12 százalék közül mozog. A K+F beruházások részarányát tekintve 64,26 százalék a vállalati szektorban működő kutatóhelyeken, 19,59 százalék a K+F intézetekben és egyéb kutatóhelyeken, 16,15 százalék a felsőoktatásban valósult meg. A 2009-es évhez képest a kutatóintézeteknél majd kétszeresével, a felsőoktatási kutatóhelyeken több mint egyharmadával többet költöttek beruházásokra, visszaesés csak a vállalkozásoknál volt megfigyelhető. A beruházások részaránya az összes ráfordításhoz viszonyítva 2011-ben sem változott.

A beruházások anyagi-műszaki összetétele kissé átalakult a 2009-es évhez képest. 2010-ben változatlanul a gépek, berendezések beszerzésére fordították a legtöbbet, 26,4 milliárd Ft-ot, amely 1,7 százalékkal kevesebb az egy évvel korábbihoz, részarányát tekintve a teljes beruházási összeghez viszonyítva 74,36 százalék. A szoftverek beszerzésében 15,8 százalékos a visszaesés, míg az építési beruházásoknál 30,2 százalékos emelkedés realizálódott.

Érdekes képet mutat az egyes szektorok tevékenységi típusok szerinti megoszlása (**2. táblázat**). A vállalati szektorban a K+F ráfordítások összege évről évre növekedést mutat. 2005-höz képest 2010-ben több mint kétszer annyi forrást fordítanak K+F-re, az emelkedés a 2009-hez képest 13,05 százalékos. Ez főként a kísérleti fejlesztésre fordított ráfordítás emelkedésével magyarázható, ami viszont jellemzően a fejlesztésre összpontosuló K+F tevékenység dinamikus fejlődésének köszönhető. Az elmúlt 6-7 évben az államháztartási és a felsőoktatási szektor esetében nem volt tapasztalható jelentősebb változás, a forrásokat tekintve a 2009-hez képest az államháztartási szektor esetében 10,56 százalékos, a felsőoktatás esetében 4,01 százalékos csökkenés volt megfigyelhető.

Az egyes tevékenységtípusok esetében a legnagyobb részesedést, 45,25 százalékot, a kutatás-fejlesztés képviseli. A kísérleti fejlesztési források 89,02 százaléka a vállalati szektorban jelenik meg. Az alkalmazott kutatás 32,31 százalékos részaránya szintén a vállalati szektornak köszönhető. Az államháztartási és a felsőoktatási szektorban az alapkutatás aránya a legmagasabb, az összes ráfordítások 89,85 százaléka erre a területre koncentrálódik.

Az arány korántsem mondható meglepőnek, hiszen a vállalkozási szektor esetében már kialakult egyfajta „igény szerinti” kutatási tevékenység, ezáltal olyan területekre koncentrálnak, amelyekből később profitot, vagy akár versenyelőnyt is elérhetnek.

Szektor, tevékenység típusa	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Vállalkozási	69 528,4	84 742,9	104 686,1	118 054,6	143 954,7	162 737,9
- alapkutatás	1 930,6	1 076,2	2 184,5	2 849,1	6 931,2	6 131,6
- alkalmazott kutatás	17 529,2	25 433,5	34 476,9	38 300,4	46 544,1	48 108,1
- kísérleti fejlesztés	50 068,6	58 233,2	68 024,7	76 905,1	90 479,4	108 498,2
Államháztartási	53 162,6	55 302,3	55 177,3	58 064,9	56 458,2	50 495,1
- alapkutatás	27 177,8	27 646,0	27 173,2	29 975,1	29 765,5	28 564,6
- alkalmazott kutatás	20 809,2	21 946,2	22 170,7	20 813,0	19 707,2	15 807,2
- kísérleti fejlesztés	5 175,6	5 710,1	5 833,4	7 276,8	6 985,5	6 123,3
Felsőoktatási	45 232,5	51 400,1	52 494,4	54 476,2	58 429,6	56 088,2
- alapkutatás	20 370,0	22 141,0	20 987,0	21 487,2	24 987,7	25 742,3
- alkalmazott kutatás	18 508,5	21 983,8	24 491,5	24 278,3	25 573,5	23 090,7
- kísérleti fejlesztés	6 354,0	7 275,3	7 015,9	8 710,6	7 868,4	7 255,2
Összesen	167 923,5	191 445,4	212 357,8	230 595,7	258 842,5	269 321,2
- alapkutatás	49 478,4	50 863,2	50 344,7	54 311,4	61 684,4	60 438,5
- alkalmazott kutatás	56 846,9	69 363,5	81 139,1	83 391,8	91 824,8	87 006,0
- kísérleti fejlesztés	61 598,2	71 218,7	80 874,0	92 892,5	105 333,3	121 876,7

2. táblázat: *A K+F helyek költségei tevékenységtípusok szerint (2005–2010, millió Ft)*

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

Tudományág	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Természettudományok	33 907,5	37 797,4	56 356,8	65 860,9	79 565,0	75 550,6
Műszaki tudományok	100 232,8	126 032,3	114 549,7	121 533,7	138 615,5	154 090,1
Orvostudományok	18 422,9	20 102,7	20 900,5	19 758,7	20 290,9	23 050,4
Agrártudományok	17 045,8	18 401,4	18 573,7	19 701,2	20 927,4	20 504,7
Társadalomtudományok	14 174,1	15 804,0	18 444,8	18 892,8	20 098,7	19 824,1
Bölcsészettudományok	16 246,0	18 050,2	11 545,4	15 312,7	14 364,3	11 796,8
Tudományágként nem részletezhető	7 643,9	4 765,2	5 321,9	5 328,0	5 296,9	5 393,8
Összesen	207 764,0	237 953,2	245 692,8	266 388,0	299 158,7	310 210,5

3. táblázat: *A K+F ráfordítások főbb tudományágak szerinti alakulása (2005–2010, millió Ft)*

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

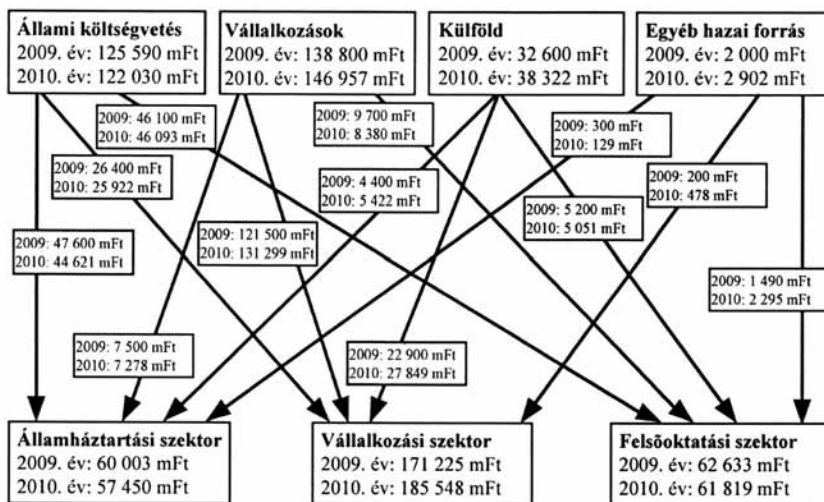
2010-ben – ahogy a korábbi évekhez hasonlóan is – a műszaki tudományok területén folytatott kutatásokra fordították a legtöbbet, a teljes ráfordítás csaknem felét (**3. táblázat**), amelynek 89,57 százaléka vállalkozási szektorban jelentkezett. A természettudományok területe, annak ellenére, hogy 2009-hez képest 5,05 százalékos csökkenést mutatott, továbbra is megőrizte második helyét a sorban, 24,35

százalékos részaránnyal. Továbbá 2009-hez képest még az orvostudományok területén volt 13,6 százalékos növekedés, a többi terület mind csökkenést realizált. A legnagyobb visszaesést – jellegükből adódóan – a legkevésbé ráfordítás-igényes társadalom- és bölcsész tudományok területei szenvedték el.

A műszaki-, természet- és orvostudományok területén túlsúlyban levő ráfordítások is rávilágítanak azok szükséges és elengedhetetlen fejlesztésére a mai változó világunkban.

3.3. A K+F források áramlása

A K+F források áramlását tekintve 2010-ben a legjelentősebb hányad a vállalati szektorra jutott (5. ábra). 2009-hez viszonyítva, amíg a vállalati szektorba érkező forrás 8,36 százalékkal emelkedett, addig az államháztartási szektor forrása 4,25 százalékkal, a felsőoktatási szektor forrása 1,3 százalékkal csökkent.

5. ábra: A K+F ráfordítások forrásainak és felhasználásnak áramlása a szektorok között (2009-2010)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

Az K+F ráfordításokat követően vizsgáljuk meg a K+F erőforrások alakulását. Fontosnak tartjuk megemlíteni a kutatóhelyek számának és létszámának alakulását több aspektusból vizsgálva.

3.4. A K+F erőforrások alakulása

Magyarországon az elmúlt években a kutatóhelyek számában növekedés volt megfigyelhető, számuk 2011-ben elérte a 3.000-et (4. táblázat). Megoszlásukat tekintve 2005-ben még a legnagyobb részarányt a felsőoktatás keretében működő kutatóhelyek képviselték, addig 2010-re a vállalati és a felsőoktatási kutatóhelyek száma közel azonos szintre került. További változatlan tendencia esetén a vállalati szektor térnyerése és felsőoktatási részesedésének visszaesése lesz a jellemző.

Év	A K+F helyek száma	Ebből		
		K+F intézet, egyéb kutatóhely	Felsőoktatási kutatóhely	Vállalkozási K+F hely
2005	2 516	201	1 566	749
2006	2 787	208	1 552	1 027
2007	2 840	219	1 496	1 125
2008	2 821	195	1 471	1 155
2009	2 898	197	1 394	1 307
2010	2 983	190	1 409	1 384
2011*	3 000	n.a.	n.a.	n.a.

* Előzetes adatok

4. táblázat: Kutató-fejlesztő helyek száma (2005–2011, db)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A korábbi évekhez képest a kutatóhelyek összetétele is megváltozott. A természet- és műszaki tudományterületeken működő K+F helyek száma mind nagyobb részarányt képviselnek. 2010-ben már minden második kutatóhely ezen tudományágba volt sorolható, miközben évekként azelőtti arányuk csak 40 százalék körüli szinten állt. Ezzel ellentétben a társadalom- és bölcsész tudományokkal foglalkozó kutatóhelyek száma fokozatosan, egyre kisebb hányadot tesz ki, 2005-ben még közel 40 százalék, 2010-ben már 30 százalék alatt volt a részesedésük.

Érdekes lehet a vállalati szektorban működő kutatóhelyek létszám-kategória és tulajdonosi összetétel szerinti megoszlása. A vállalati szektorhoz köthető kutatóhelyek közel 50 százaléka a mikrovállalkozások közé sorolható, és csak 10 százaléka működik a legalább 250 főt foglalkoztató nagyvállalatok keretei között. A tulajdonosi összetételt tekintve a kizárólag vagy többségben külföldi vállalkozások aránya nem érte el a 15 százalékot.

A kutatás-fejlesztési tevékenység keretén belül dolgozók létszáma 2011-ben 55.386 fő volt, ami az előző év létszámához viszonyítva 2,58 százalékos növekedést mutat. 2010-ben az előző évhez képest 14,75 százalékkal nőtt a vállalkozási K+F helyeknél foglalkoztatottak létszáma, viszont a felsőoktatási kutatóhelyek létszámánál 4,46 százalékos visszaesés volt megfigyelhető.

Év	A K+F helyek összes tényleges létszáma	Ebből		
		K+F intézet, egyéb kutatóhely	Felsőoktatási kutatóhely	Vállalkozási K+F hely
2005	49 723	11 627	28 702	9 394
2006	50 411	11 498	27 165	11 748
2007	49 485	10 429	25 923	13 113
2008	50 279	9 996	26 240	14 043
2009	52 522	10 100	25 934	16 488
2010	53 991	10 293	24 778	18 920
2011*	55 386	n.a.	n.a.	n.a.

* Előzetes adatok

5. táblázat: Kutató-fejlesztő helyek létszáma kutatóhelyenként
(2005–2011, fő)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A műszaki tudományokra fordított nagyobb ráfordítás összefüggésben áll a vállalkozási K+F helyek megnövekedett számával. Ebből is látszik, hogy a vállalkozási szféra továbbra is igényt formál és háttérrel biztosít a műszaki kutatások számára. A megfelelő kutatási feltételek biztosításával tud kiváló munkaerőt toborozni és megtartani.

A munkakörök összetételét tekintve jelentősebb változás nem volt megfigyelhető (**6. táblázat**), 2011-ben az összlétszámhoz viszonyított aránya a következőképpen alakult: kutatók 66,7 százalék, segédszemélyzet 17,69 százalék és egyéb fizikai és nem fizikai foglalkoztatottak 15,61 százalék. A munkakörök tekintetében jelentősebb változás nem történt, az előző évhez képest a kutatók létszáma 3,49, a segédszemélyzet létszáma 5,02 százalékkal emelkedett, az egyéb fizikai és nem fizikai dolgozók körében pedig 3,55 százalékos csökkenés volt megfigyelhető.

A K+F létszám szektorok szerinti részesedése is változott az előző évekhez képest, folytatódott az a tendencia, hogy a vállalkozások súlya nőtt, a felsőoktatás, illetve a kutató-fejlesztő intézetek és a kutatóhelyek részaránya csökkent.

Az K+F erőforrások alakulását követően nézzük meg a regionális K+F ráfordítások és erőforrások alakulását.

Év	A K+F helyek összes tényleges létszáma	Ebből		
		Kutatók tényleges létszáma	Segéd- személyzet tényleges létszáma	Egyéb fizikai és nem fizikai foglalkozású dolgozóinak tényleges létszáma
2005	49 723	31 407	8 663	9 653
2006	50 411	32 786	8 441	9 184
2007	49 485	33 059	8 474	7 952
2008	50 279	33 739	8 456	8 084
2009	52 522	35 267	8 739	8 516
2010	53 991	35 700	9 329	8 962
2011*	55 386	36 945	9 797	8 644

* Előzetes adatok

6. táblázat: Kutató-fejlesztő helyek létszáma beosztásonként
(2005–2011, fő)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

3.5. A K+F erőforrások regionális alakulása

A kutatóhelyek regionális elhelyezkedésében a korábbi évekhez képest aligha figyelhető meg változás, még mindig jelentős egyenlőtlenségek tapasztalhatók (**7. táblázat**). 2010-ben is a kutatóhelyek számában a közép-magyarországi régió – Budapestnek köszönhetően – áll az élen, miután a kutatóhelyek több mint fele itt helyezkedik el. A további sorrend is évek óta azonos, a közép-magyarországi régiót követi az észak- és dél-alföldi régió jócskán lemaradva, míg a teljes dunántúli régió a sereghajtók között szerepel.

Budapest, valamint az alacsony innovációs kapacitású keleti országrész nagyobb egyetemi városai jelentős kutatóközpontokkal rendelkeznek, azonban ezek az intézmények – a fővárosaikat kivéve – még nem tudtak a régió igazi innovációs központjaivá válni. Bár az ország északnyugati része ugyan sikerrel vonzza a működő tőkét és az importált technológiák révén az innovációs feltételek is jónak mondhatók, azonban a K+F kapacitások gyengesége miatt mégis kevés a saját kutatásra épülő innováció. (Lippényi et al., 2006, 42. o.)

Megoldást jelenthetne, ha megfelelő stratégiai tervezés keretében fókuszált szakmai K+F+I programokat indítanának a különböző regionális tudásközpontokban, így a specializáció révén az elmaradottabb régiók felzárkózását is elő lehetne segíteni.

Terület	A K+F helyek száma	K+F foglalkoztatottak száma (fő)		A K+F ráfordításai (millió Ft)	
Közép-Magyarország	1 471	31 291	57,96%	202 588,6	65,31%
Közép-Dunántúl	203	2 731	5,06%	16 476,9	5,31%
Nyugat-Dunántúl	256	3 151	5,83%	15 532,3	5,01%
Dél-Dunántúl	203	3 213	5,95%	7 927,6	2,55%
Észak-Magyarország	191	2 764	5,12%	11 354,3	3,66%
Észak-Alföld	307	5 068	9,39%	27 320,5	8,81%
Dél-Alföld	352	5 773	10,69%	23 616,5	7,61%
Nem besorolható	-	-	-	5 393,8	1,74%
Magyarország összesen	2 983	53 991	100,00 %	310 210,5	100,00%

7. táblázat: K+F erőforrások regionális megoszlása (2010)

Forrás: Lippényi et al. (2006, 43. o.) és Központi Statisztikai Hivatal

A kutatóhelyek számához hasonlóan alakul a foglalkoztatottak regionális létszámának megoszlása. A közép-magyarországi régió dominanciája 2010-ben a létszámok alapján még erősebben érzékelhető, az összes K+F foglalkoztatott 57,97 százaléka, a kutatók 60,10 százaléka itt dolgozott.

A kutatóhelyek finanszírozási nagysága alapján az előzőekben vázoltakhoz képest az ország területi megosztottságára vonatkozóan is hasonló kép alakul ki. Ráfordítások tekintetében az előzőeknél még jobban kiemelkedik a közép-magyarországi régió, közel kétharmados részesedéssel, magasan megelőzi a többi régiót, előnye egy százalékponttal nagyobb is, mint 2009-ben. 2010-ben az előző évhez képest a nyugat-dunántúli régióban volt az átlagnál lényegesebb nagyobb, 11,3 százalékos növekedés, a legnagyobb, 6,6 százalékos visszaesés az észak-alföldi régióban volt tapasztalható, de ennek ellenére sikerült megőriznie a második helyet. A dél-dunántúli régió közel 10 százalékos emelkedése sem volt elegendő ahhoz, hogy a régiók sorába a korábbi évhez képest előrébb jusson.

3.6. A hazai K+F tevékenység hasznosulása az eredmények tükrében

A publikációs aktivitás 2010-ben az előző évhez képest 5,23 százalékkal emelkedett. A magyar és idegen nyelven megjelent könyvek, könyvfejezetek számában közel 10 százalékos növekedés volt megfigyelhető **(8. táblázat)**. A tudományos cikkek tekintve a magyar nyelven megjelent közlemények száma 9,4 százalékkal csökkent, míg az idegen nyelvű közlemények száma 8,8 százalékkal

emelkedett. A legnagyobb, 17,9 százalékos növekedés az elektronikus formában megjelent közlemények között volt tapasztalható. A konferenciakiadványok és az elfogadott értekezések számában nem volt jelentősebb változás.

Megnevezés	2010	A 2009. évi százalékában
Magyar nyelvű könyvek, könyvfejezetek	7 052	108,8
Magyar nyelvű cikkek	14 918	90,6
Idegen nyelvű könyvek, könyvfejezetek	2 584	111,1
Idegen nyelvű cikkek	14 225	108,8
Elektronikus formában megjelent tudományos művek	4 102	117,9
Konferencia-kiadványok	16 884	100,4
Elfogadott értekezések	1 476	99,0

8. táblázat: *A tudományos munka főbb mutatószámai 2010-ben (db)*

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A magyar és idegen nyelvű publikációk fordított arányú megjelenését a publikációs és impakt faktor⁸ kényszer is jelentősen befolyásolja. Az akadémia, valamint az egyetemek és kutatóintézetek által felállított követelményrendszer előnyben részesíti a külföldi, impakt faktoralal rendelkező folyóiratokban történő megjelenést.

A publikációk összességét tekintve közel fele a társadalom- és bölcsész tudományok területéről származik. Azonban kicsit a mélyére ásva sokkal árnyaltabb képet kapunk. A könyveket, könyvfejezeteket és a magyar szakfolyóiratokban megjelent cikkeket tekintve közel ugyanez az arány figyelhető meg. A külföldi szakfolyóiratokban és akadémiai aktákban megjelenő cikkeknél már változik a helyzet. Itt a legjelentősebb arányt a 43,03 százalékkal természettudományok és 18,86 százalékkal az orvostudományok területei képviselik. A többi tudományterület az idegen nyelven megjelent cikkek tekintetében közel azonos részarányt tesznek ki.

A K+F tevékenység hasznosulásának mérésére a szabadalmi tevékenység alakulásának vizsgálata jó alapot biztosít (**9. táblázat**). A hazai bejelentések száma a 2009-hez viszonyítva 14,55 százalékkal visszaesett, amely az elmúlt évek eddigi legalacsonyabb értékét produkálta.

Az egyéni és az intézményi bejelentések számában is egyaránt csökkenés volt tapasztalható, amely szinte minden területet érintett. (**6. ábra**)

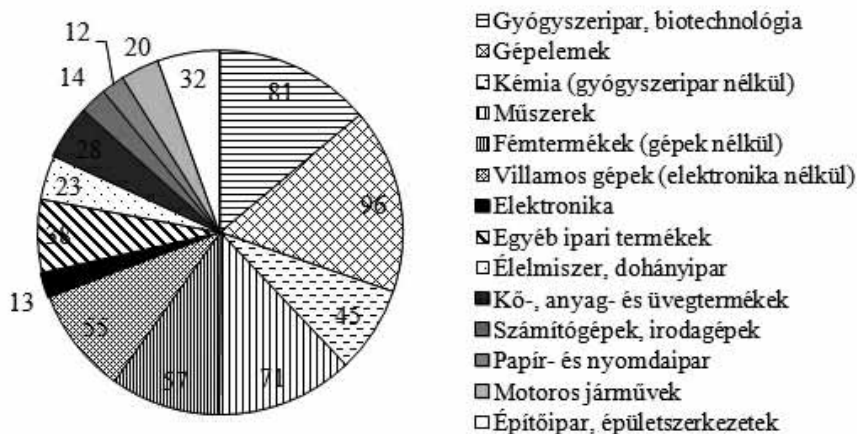
⁸ Az impakt faktor a tudományos folyóiratok átlagos idézettsége alapján létrehozott mutatószám.

Megnevezés	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Hazai bejelentések, ebből</i>	699	715	686	682	756	646
- Egyéni	518	517	469	454	522	471
- Intézményi	181	198	217	228	234	175
<i>Külföldről származó bejelentések</i>	576	209	105	90	65	50
Nemzeti úton tett szabadalmi bejelentések száma	1 275	924	791	772	821	696
Megadott szabadalmak*	1 243	1 916	2 216	2 212	2 688	3 031
Érvényben levő szabadalmak*	9 224	9 338	10 306	11 462	12 749	13 853

* A nemzeti úton benyújtott és a hatályosított európai szabadalmakkal együtt

9. táblázat: *A szabadalmi tevékenység alakulása 2005–2010*

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

6. ábra: *A szabadalmi bejegyzések száma területek szerint*

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal és Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

2010-ben a szabadalmi bejegyzések számát tekintve a gyógyszeripar és biotechnológia, valamint a műszaki területen belül a gépészeti iparág töltötte be a vezető szerepet, azonban mindegyik terület az elmúlt évekhez képest az eddigi legalacsonyabb értékeket realizálta.

A külföldről származó szabadalmakat tekintve tovább folytatódott az előző években tapasztalható csökkenő tendencia. A megadott és az érvényben levő sza-

badalmak számában viszont növekedés figyelhető meg az előző év adataihoz képest. A védjegyjogi tevékenység területén 2010-ben ezzel szemben élénkülés volt megfigyelhető, a hazai bejelentések száma az évek óta tartó visszaesés után 6,39 százalékkal emelkedett.

A hazai K+F és innováció helyzetéből levonható következtetések az egyes szektorok, tevékenységek és tudományágak eltérő szempontjai miatt szubjektívek lehetnek, így ezek megítélését az Olvasóra bízjuk. A számszerűsített, tényszerű elemzést követően ismertetjük az egyes szektorok – felsőoktatás, gazdasági, állami – szerepét, egymással való összefüggését a tudásalapú gazdaság fejlesztésével kapcsolatosan.

4. Az egyes szektorok szerepe a tudásalapú gazdaság-fejlesztésben

A rendszerváltást követő években a tudásalapú gazdaság kialakulása megváltoztatta a tudomány, a technológia, az innováció és a gazdaság teljesítményének kapcsolatát. A kutatás-fejlesztési és innovációs együttműködések a sikeres nemzeti innovációs rendszerek alapjellemezőivé váltak. (Inzelt, 2004, 870. o.)

A nemzeti innovációs rendszereken belül a vállalatok innovációs tevékenységére az alábbi tényezők vannak hatással:

- az intézményi és infrastrukturális környezet,
- az innovációs politika (különböző támogatások és ösztönzők révén),
- az oktatás és az állami kutatás-fejlesztés (pl. a felsőoktatási intézmények tevékenysége),
- más vállalatok innovációs tevékenysége, illetve
- a mindezen tényezőkkel kölcsönhatásban álló kereslet (Kotsis–Nagy, 2009, 123. o.)

A vállalatok innovációs tevékenységének eredményességéhez nagyban hozzájárulhat, ha lazább-szorosabb kapcsolatot tartanak fent különböző kutató-, felsőoktatási- vagy akadémiai intézményekkel, azonban ezen együttműködések létrejöttének elősegítésében a kormányzatra is fontos szerep hárul. (Kotsis–Nagy, 2009, 123. o.)

Ennek jelentőségét emeli ki Gunnar Eliasson svéd kutatóprofesszor is, miszerint *„a tudásalapú gazdaság egyúttal olyan rendszer, amelyben nemcsak a szűkebben vett tudásiparok, hanem valamennyi gazdasági szegmens növekedését lényegileg a tudástranszfer eredményessége határozza meg”*⁹.

⁹ Idézi Szabó (1999, 279. o.)

Mindezek tükrében egy olyan gazdaságpolitikai rendszer kialakítása szükséges, amely egyszerre képes kezelni a társadalom, a dinamikus, tudásteremtő, profitorientált vállalatok és a gazdaság egyéb szegmenseinek tudásteremtését, valamint a köztük lévő tudástranszfert.

4.1. A Triple Helix modell: az egyetem-gazdaság-kormányzat megváltozott szerepei

Napjainkban az egyetemi, gazdasági és az állami szektorban egyaránt találkozunk azzal, hogy olyan tevékenységekkel is foglalkoznak, amelyek korábban nem voltak jellemzőek.

A gazdasági szereplők egyre inkább ráébrednek arra, hogy a tudás és innovációs tevékenység jelentheti az átrendeződésben levő gazdaságban a tartós versenyelőny forrását. Gondoljunk arra, hogy az egyetemek is képviseltetik magukat a gazdasági szektorban, tudományos parkot és inkubátorházakat működtetnek, vállalatok számára kutatás-fejlesztési tevékenységet végeznek, vagy akár gondoljunk a kormányzati non-profit szervezetekre, melyek üzleti és oktatási feladatokat is vállalnak.

A fent említett három szektor (egyetem–gazdaság–kormányzat) éles határainak elmosódása mellett az egymásra utaltság is egyre meghatározóbbá válik. A legújabb kutatások is tovább finomították a nemzeti innovációs rendszer koncepcióját (Kotsis–Nagy, 2009, 123. o.), az egyetemi-gazdasági-kormányzati szektor komplex együttműködésére hívja fel a figyelmet Etkowitz–Leydesdorff úgynevezett *Triple Helix modellje*.

A Triple Helix modell e három szféra hármas kapcsolatán keresztül alkot komplex innovációs elméletet (**7. ábra**). Fő megállapítása, hogy e három egység folyamatos együttműködése és kommunikációja biztosítja mindhárom szektor fejlődését, a tudásteremtő régiók kialakításához ezek a feltételek elengedhetetlenek. (Etkowitz–Leydesdorff, 2000)¹⁰

A modell három fő elemet foglal magában:

- az egyetemek kitüntetett szerepét a másik két intézményhez képest,
- a három szereplő kapcsolatának az együttműködés felé való elmozdulását, valamint
- a hagyományos funkciók ellátásán túl mindhárom intézmény szerepet vállalhat a másik kettő területén is (Kotsis–Nagy, 2009., 124. o.).

¹⁰ Lengyel (2005, 301. o.)

7. ábra: *A Triple Helix modell*

Forrás: Etkowitz–Leydesdorff (2000, 111. o.) alapján saját szerkesztés

A teljes Triple Helix modellben fontos tehát, hogy a tudásáramlás mellett a tudásteremtés és tudásalkotás mindhárom szféra együttműködésével, egymásra hatásával valósuljon meg, miközben a szervezeti korlátok néhol akár el is mosódnak.

4.2. A felsőoktatási intézmények szerepe a tudás megteremtésében és közvetítésében

Az egyetemek, mint a társadalmi és gazdasági innovációk előállításának és terjesztésének legfontosabb intézményei, évszázadok óta meghatározó szerepet töltenek be a világ fejlődésében (Horváth, 1999; AVIR kézikönyv).

A felsőoktatási intézmények szerepvállalásának súlypontjai időről időre a folyamatosan változó társadalmi-gazdasági igényeknek megfelelően változtak. A továbbiakban nézzük meg a 21. század küszöbén a felsőoktatásra váró új kihívásokat.

4.2.1. Új kihívások a felsőoktatásban a 21. század küszöbén

A 20. század végétől világszerte egymást váltották a felsőoktatást érintő reformok, amelynek eredményeként az egyes képzések átalakultak, részben nyitottá váltak és jelentősen bővültek. Mára azonban a klasszikusnak számító felsőoktatás jelentősen átalakult, az oktatási feladatok kiegészültek tudományos kutatással, illetve megjelent – mint új követelmény – a tudás gazdasági tevékenységgé alakítása.

A felsőoktatási intézmények feladata már nem csak a felsőfokú szakemberképzés, felkészítés a tudományos ismeretek bővítésére és alkalmazására, hanem a tudományok fejlesztése és terjesztése, amelyek fontos szerepet töltenek be a gazdasági fejlődésben, illetve hosszú távon meghatározzák az egész társadalom jövőjét.

A felsőoktatási intézményeknek *három pillérre* támaszkodva kell, hogy egyéggé formálják a tudás gazdasági hasznosíthatóságát:

Az **oktatási tevékenység** révén használható és gyakorlati tudást kell a fiataloknak biztosítani, perspektívát és élhető jövőképet felállítani annak érdekében, hogy érezzék a maximális tudásbirtoklás szükségességét. A hallgatókat úgy kellene felkészíteni az egyetemi évek alatt, hogy amikor kilépnek az intézményi keretkből, azonosulni tudjanak a munkavállalói vagy vállalkozói szerepkörrel, illetve minél hamarabb képesek legyenek megismerni az őket körülvevő valós gazdasági környezetet és annak folyamatait. Továbbá szükséges lenne a hallgatókat a felsőoktatásban eltöltött éveik alatt rávezetni az innovatív gondolkodásmódra, a folyamatos személyi és szervezeti fejlődés szükségességére, illetve a tudásmenedzsment fontosságára. A klasszikus értelemben vett szakemberek helyett olyan szakembereket kell képezni, akik képesek a komplex társadalmi-gazdasági rendszereket átlátni és innovatív folyamatokban gondolkodni.

A **kutatási tevékenység** révén olyan új tudást kell létrehozni, vagy a meglévő tudást fejleszteni, amely képes fenntartani és biztosítani a tudásalapú gazdaság fejlesztését. Ehhez az intézmények részéről olyan gazdasági és piaci nyitottságra, rugalmasságra és alkalmazkodásra van szükség, amely megfelel az aktuális piaci, gazdasági elvárásoknak és a folyamatosan változó követelményeknek.

A harmadik pillér nemcsak az egyes tudáselemek gazdaságáról szól, hanem magában foglal minden *nem akadémiai szférába tartozó partnerrel fenntartott intézményesített kapcsolatot*. A harmadik pillér részét képezi a kutatási tevékenységre alapozott képzések révén keletkező új kompetenciák átadása a gazdasági szereplők részére, az új technológiai ismeret és tudás birtoklása, ezek saját és külső hasz-

nosítása, illetve a szakpolitikák formálásához való hozzájárása. Ide tartozik továbbá az intézmény közvetlen térségében, régiójában történő társadalmi szerepvállalás, a helyi igények kielégítése, a regionális munkaerőpiac és a helyi társadalom értelmiségi központjaként való működés. (AVIR kézikönyv)

A fentiekén kívül olyan folyamatok is hatást gyakorolnak a felsőoktatásra, mint a talpon maradás érdekében kialakuló verseny, a gazdasági-társadalmi kapcsolatok erősödése, a nemzetköziesedés, a minőségfejlesztés, amelyek mind átalakítják az intézmények és a hallgatók, az állam, a gazdaság és a helyi közösségek viszonyát és kapcsolatrendszerét. (AVIR kézikönyv)

A megváltozott követelmények egyre inkább arra ösztönzik a felsőoktatási intézményeket, hogy működési-irányítási funkcióikat felülvizsgálják és működésüket új alapokra helyezik. A szakirodalomban gyakorta találkozhatunk olyan fogalmakkal, mint gazdálkodó-, szolgáltató- vagy vállalkozó egyetem. E fogalmak azt jelzik, hogy az intézmények – az adottságaiknak és az új kihívásoknak megfelelően – különböző válaszokat adtak a velük szemben támasztott elvárásokra, ami az új tevékenységek eltérő szélességű és súlyú adaptációiban nyilvánult meg. (AVIR kézikönyv) A továbbiakban az egyes intézménytípusok jellemzőit ismertetjük.

4.2.2. A felsőoktatási intézmények típusainak ismertetése

Mielőtt ismertetjük az egyes intézménytípusokat, fontos leszögezni, hogy az általánosan vett tiszta működésű intézmény nem létezik. A bemutatott típusok között sok átfedés és átmenet van, hiszen minden intézmény az adott követelményeknek megfelelően, más és más működést alakít ki. Az egyes típusok ismertetése során Hrubos Ildikó (2004) munkájára és az AVIR kézikönyvre hagyatkozunk.

Működtetés-irányítás szerint megkülönböztetünk:

- gazdálkodó,
- szolgáltató és
- vállalkozó egyetemet.

A *gazdálkodó egyetem* fogalma tűnik a legszűkebbnek és a legkönnyebben meghatározhatónak. A gazdasági növekedés megtorpanásának eredményeképpen létrejött költségvetési forráscsökkenés az intézményektől hatékonyabb gazdálkodást követelt meg, továbbá egy új irányítási struktúra létrehozását is eredményezte. Az új struktúra jóval nagyobb önállóságot adott, amely abban nyilvánul meg, hogy a költségvetési támogatás felhasználása nem kerül részletesen szabályozásra. A fel-

sőoktatási intézmények érdekeltté váltak a nagyobb teljesítmény felmutatásában, például a hallgatói létszám alapján kapták az állami támogatás jelentős részét. A költségvetésben az elsődleges források mellett megjelentek a másodlagos források, a támogatások egy részét pályázatok útján lehetett elérni. A kormányzat azonban tovább ösztönzi az intézményeket úgynevezett harmadlagos források keresésére, amely elsősorban a gazdasági szektorból származik. A gazdálkodó egyetemek főként az oktatási területek bővítésével próbálnak versenyképesek lenni, és arra törekednek, hogy kutatási és képzési tevékenységeik minél inkább összhangba kerüljenek.

A felsőoktatás kiszélesedett, tömegessé vált és a piaci értelemben vett hatékonysági szempontok megjelenését kísérő aggodalom fókuszába a minőségvesztés és a tradicionális, nagy hírű egyetemek pozícióvesztése került. Az egyetemek monopolisztikus helyzete a tudás piacán megingott, és a felsőoktatás is egyre inkább a globális piac részévé vált. Az 1990-es években született új, szolgáltató egyetem koncepció továbbmegy a gazdálkodó egyetem koncepción és szerves kapcsolatok kialakítására törekszik a társadalmi-gazdasági környezettel. A hagyományos oktatási és képzési formák mellett megjelennek olyan képzések, amelyek a külső megrendelő oldaláról igényként lépnek fel. A kutatások területén is nemcsak létrehozza és eladja a tudást, hanem az eredményeket installálja, a felhasználást és a fenntartást a megrendelő igényei szerint felügyeli. Az üzletileg értelmezett szolgáltatásokon túlmenően megjelennek a kulturális, szociális és munkaerő-gazdálkodási szolgáltatások is.

A gazdálkodó-szolgáltató egyetem koncepcióját a vállalkozó (innovatív egyetem) koncepciója követi. Az 1990-es évek közepén az egyes európai intézmények működési filozófiájában és gyakorlatában a korábbiaktól eltérő jegyek mutatkoztak. A vállalkozó egyetemek erős és professzionális menedzsmentet építettek ki. A menedzsment egyes tagjai egyaránt képviselik az akadémiai és az üzleti érdekeket és értékeket. A külső források felderítésével, az infrastruktúra fejlesztésével, a bevételek újraelosztásával (redisztribúciójával) kapcsolatos döntések és más hasonló jellegű, általános stratégiai elképzelések is ezen a szinten születnek.

Magyarországon hagyományos értelemben vett tradicionális felsőoktatási intézmények lényegében már alig találhatók, bizonyos elemei azonban még dominálhatnak, főleg a vidéki, a munkaerőpiaci igényekhez későn vagy nehezen alkalmazkodni tudó, vagy kicsi, az oktatási profiljából adódóan kisebb kutatási kapacitással rendelkező intézményekben. Azonban ezek az intézmények is felismerték azt aényt, hogy fennmaradásuk kulcsa a gazdasági környezet szerepelőivel való kölcsönös együttműködésben rejlik.

4.2.3. A felsőoktatási intézmények együttműködése gazdasági szereplőivel

A tudás az egyetemek irányából publikációkon, szabadalmakon, a szakértők formális és informális kapcsolatain, valamint üzleti együttműködésein keresztül tud a gazdaság további szereplői felé áramolni.

A tudásközvetítés formája megvalósulhat

- kutatás-fejlesztési együttműködések, megállapodások (megbízások K+F, kutatási konzorcium, egyetem-vállalat együttműködések),
- spin-off cégek¹¹, technológia értékesítések,
- technológiai asszisztencia (létesítményhasználat, tanácsadás, konzultáció), illetve informális tudáscsere útján.

A tudás közvetítésének elősegítése érdekében a felsőoktatási intézményeknek létre kell hozni az ipari-, üzleti- és technológiai parkokat, valamint más, speciális szolgáltatást vagy kutatást végző egységeket, azaz az úgynevezett fejlesztői perifériákat. A perifériák feladata a felsőoktatási intézmény és az üzleti világ, az intézmény és a lokális környezet közötti kapocs megteremtése (Hrubos, 2004, 14-15. o.).

4.3. A gazdasági szektor szerepe a tudás hasznosításában

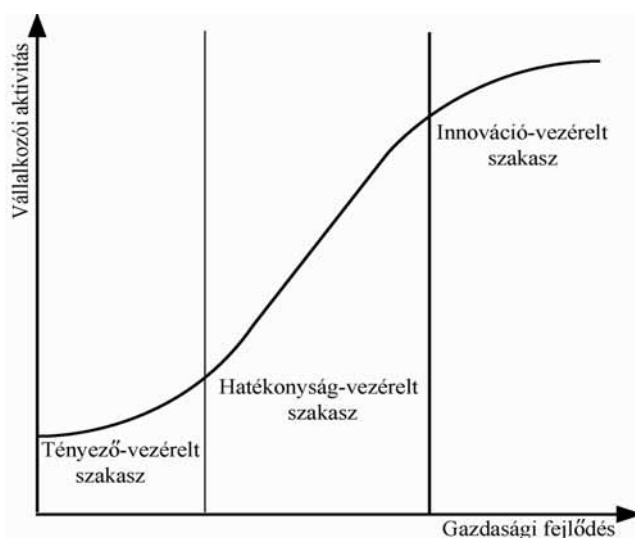
A 21. századi gazdaságban leginkább az új tudást felhasználó iparágak fejlődnek, a termékek életrajza megrövidült, felerősödött a verseny a kutatás-fejlesztés terén, a képzett munkaerőért és az új fejlődési utak meghatározásáért, és jellemzően a multinacionális vállalatok kutatóhálózata globális szinten szerveződik.

A tudásalapú gazdaságba történő egyre mélyebb beágyazódás révén a vállalatok kiemelkedő értékévé a humán tőke válik, amelynek innovatívítási potenciálja a kreativitás talajából nő ki, azonban a korszellem meghatározta környezetben kell, hogy működjön.

¹¹ Spin-off cég bármilyen olyan új cég, amelyet közfinanszírozású intézmény, kutatóintézet vagy egyetem alkalmazottja alapított, és egyetem vagy más nemzeti kutató laboratórium tőkerészesedéssel rendelkezik benne, valamint a technológiáját egyetemről vagy más közfinanszírozású kutatóintézettől nyerte licenc-eljárás keretében (Horváth–Weiner, 2012).

4.3.1. Új kihívások a gazdaságban a 21. század küszöbén

A tényező vezérelte gazdaságból, melyben a vállalatok félkész termékek termeléséből és nagy külföldi cégek magas élők munkai igényű beszállítói munkáiból szerzik bevételeik meghatározó részét, egyre inkább az innováció vezérelte gazdaság irányába történik elmozdulás, amelyet a tudásalapúsággal, magas K+F ráfordítással, szolgáltatásközpontúsággal lehet jellemezni. Ez alakítja a sikeresség megszerzésének, majd megtartásának mikéntjét (8. ábra). E gazdasági területen a kreativitásra épülő, folyamatos innovativitás kiemelkedő szükségszerűség (egyben piaci előny), amely a túlélés egyik záloga. (Lengyel, 2003)

8. ábra: Gazdasági fejlődés és vállalkozói aktivitás

Forrás: Ács–Szerb (2010) alapján saját szerkesztés

Azon vállalatok, amelyek hosszabb távon gondolkodnak, tisztában vannak azzal a ténnyel, hogy fejlesztések nélkül nem fognak tudni érvényesülni a piacon. Magyarország kis és nyitott ország, a külföldi áruk és szolgáltatások szinte akadálytalanul megjelenhetnek hazánkban, továbbá az internet biztosította elektronikus kereskedelem világában már a hazai fogyasztó is bármikor kiléphet a globális piacra, amennyiben ott kedvezőbb, fejlettebb vagy jobb minőségű terméket/szolgáltatást talál, így rendkívül jelentős és „határtalan” a verseny.

Egy magyar vállalkozás ezzel csak úgy tud lépést tartani, ha a folyamatos fejlesztésre, termék-/eljárás-/marketing-/szervezeti-innovációra, és az ehhez elengedhetetlen szervezeti tudás megfelelő menedzselésére törekszik. Ahhoz, hogy a szervezet versenyelőnyét elérje és kiterjessze, olyan erőforrásokkal kell, hogy rendelkezzen, amit értékes, ritka, tökéletlenül másolható eszközök kidolgozására tud használni.

Ilyen immateriális vállalat-specifikus erőforrás a tudás, ami különösképpen hozzáadott értéket képvisel a termelésben. A mai verseny-intenzív üzleti környezetben a szakértelem és kompetenciákban megtestesült tudás a szervezet egyik legfontosabb vagyonelemeként jelenik meg és ennek minősége és elérhetősége teszi lehetővé, hogy a tudásgazdaság kívánalmainak meg tudja felelni.

A továbbiakban a gazdasági szektor és a felsőoktatás kapcsolatteremtési lehetőségeit ismertetjük.

4.3.2. A gazdasági szereplők együttműködése felsőoktatási intézményekkel

A vállalatok saját szükségletei alapján egyre gyakrabban vállalnak szerepet az oktatási tevékenységben. Erre a legkézenfekvőbb példák a belső vállalati tréningek, illetve felkérés alapján a vendégoktatói státusz a felsőoktatásban, ami a naprakész és használható tudást nyújtó oktatást nagyban elősegíti.

Napjainkban egyre több felsőoktatási intézmény kiemelkedő diákjai számára hirdetnek cégek saját mentor- és ösztöndíjprogramot, azzal a feltétellel, hogy megszerzett tudásukat diplomaszerzés után a cégnél kamatoztatják. Ugyanakkor az egyetemi kutatócsoportok azok, ahol a közszféra által is igényelt kutatások zajlanak. Általánossá kell tenni, és meg kell szilárdítani a hosszú távú, kölcsönös előnyökkel járó, kutatóintézetek és a vállalatok közötti együttműködést. Fontos lenne kialakítani egy ösztönzési stratégiát, aminek részét képezheti a vállalattól kapott kutatási jog. Az így elért eredmények, díjak jótékonyan hatnak az egyetem/kutatóintézet hírnevére, országos megítélésére, javítja nemzetközi reputációját, erősíti kutatási központként betöltött szerepét. A tudományos élet és a vállalati szféra között így létrejövő együttműködésre alapozva a tudománypolitika pedig ösztönző rendszerként segítheti az eredmények gazdasági hasznosulását.

Mindezekon túlmenően alapvetően át kell gondolni és ki kell dolgozni, hogy a vállalkozói szféra mely területeken és milyen intenzitással vállaljon közvetlen szerepet, akár finanszírozást a képzésben, különösen a szakképzésben.

Végül, de nem utolsó sorban fontos lenne a szaktudás, a szakmai munka anyagi elismerésének javítása, ami alapvetően a vállalkozói szféra teendője, hosszú távú érdekei alapján is.

4.4. Az állam szerepe a tudás környezetének megteremtésében

Az államra a tudásalapú gazdaság megteremtésében kettős szerep hárul, egyrészt a tudás létrehozásának, áramlásának megteremtése, másrészt a hasznosulás környezetének kialakítása.

4.4.1. Az állam szerepe a tudás létrehozásában és közvetítésében

Az állam jelentős forrásokkal járul hozzá a tudás fejlesztéséhez, finanszírozza az oktatás és nevelés intézményrendszerét, támogatja az emberiség tudáshoz való jutását, és nem utolsósorban jelentős forrásokat biztosít a kutatás-fejlesztésre. Ahogy azt a magyarországi helyzetelemzésnél már említettük, a K+F ráfordítások közel 40 százaléka az állami költségvetésből származik.

A finanszírozás mellett az állam feladata továbbá az oktatás komplex rendszerének megteremtése, a tudás közvetítése, illetve a régió tudástermelésének biztosítása. A 21. századi modern állam funkciói közül kiemelt figyelmet kell fordítani az oktatás egészének komplex kezelésére (Báger et al., 2008, 61. o.). Az oktatás és a képzés nem pusztán egyéni, hanem társadalmi (közösségi) érdek is, melyben az államnak fontos szerepet kell vállalnia.

Napjainkban az egészséges társadalom és a társadalmi viszonyok kiépüléséhez egy megfelelő, célirányos, átfogó és hatásos oktatáspolitikai kialakítása szükséges, amely több értelemben is lefedi a képzés és a nevelés egészét. Ennek alapvetően magában kell foglalnia a tudás megszerzését és átadását, azokat az értékeket, értékrendeket, viselkedési, magatartási normákat, amelyek egy nemzet fennmaradásához, megerősödéséhez szükségesek. (Báger et al., 2008, 61. o.) A komplexitásnak ki kell terjednie az alap-, a közép- és a felső szintű oktatásra egyaránt. Az állam szerepe a Triple Helix modellben elsősorban az egyetemek, kutatóintézetek és a gazdasági szektor közötti tudásáramlás koordinációja, illetve a minél szélesebb körű társadalmi tudás becsatornázásával a régió tudásteremtésének biztosítása (Lengyel, 2005, 307. o.).

A regionális kormányzati szervek feladata a tudás helyi áramlásának generálása, gyorsítása mellett a KKV szektor innovációs képességeinek segítése, bizonyos közvetítő struktúra biztosítása a vállalkozások hálózatainak, klasztereinek létrehozására, továbbá az egyetemmel való kapcsolatuk erősítésére. Ehhez szükség

van lokális vonatkozású finanszírozó intézmények decentralizáció jegyében történő megerősítésére. (Lengyel, 2005, 303. o.)

A meglévő regionális hídszervezetek (fejlesztési és innovációs ügynökségek) hatékonyan részt tudnak venni a megfelelő támogatási háttér biztosításával: a helyi inkubátorházak működtetésében, innovatív projektek életre hívásában, vállalati hálózatok és klaszterek segítésében, az egyetemi kutatócsoportok és a térség vállalatai közötti kapcsolatépítésben.

A központi kormányzat véleményünk szerint akkor tudná a helyi innovációs rendszerek alulról történő szerveződését elérni, ha növelné a regionális K+F ráfordításokat, és javítaná a helyi szereplők hozzáférését úgy, hogy gazdasági multiplikátor-hatásukat itthon fejtsék ki. Ehhez szükséges lenne a KKV szektor terheinek csökkentése és a közfinanszírozású K+F forrásokhoz való hozzáférés elősegítése.

4.4.2. Az állam szerepe a tudáshasznosulás környezetének megteremtésében

Az állam szerepvállalása a gazdasági környezet kialakításában egyfelől az állam közhatalmi, másfelől tulajdonosi, jövedelem-újraelosztási funkciójából eredeztethető, végül pedig a piacgazdaság működésének tökéletlenségeiből adódik, de bizonyos társadalmi célok elérése érdekében is beavatkozhat, sőt meghatározott esetekben be is kell avatkoznia a gazdasági szférába, folyamatokba. (Báger et al, 2008, 53. o.)

Az államnak közhatalmi funkciójából adódóan piacszabályozó, versenyszabályozó, intézményteremtő feladatokat is el kell látni. Meg kell teremtenie azokat a szervezeti kereteket, jogszabályi háttérrel, amiben a fejlődés hosszú távon biztosíthatóvá válik. A gazdaság zavartalan működése érdekében a makro- és mikro szinten is biztosítani kell azokat a törvényeket, jogszabályokat és intézményrendszereket, amelyek meghatározzák az egyes gazdasági szereplők magatartásának általános feltételrendszerét, a piacgazdaság biztosította jogok védelmét.

A gazdaság zavartalan működése érdekében a fentiek mellett szükség van az ország külső és belső biztonsági környezetének megteremtésére. Mindezek hiányában az országba nem áramlik be a külföldi tőke, az egyes megtakarítások a külföldi pénzintézetek felé koncentrálnak, valamint a vállalati szektor tartózkodik a fejlesztésektől, beruházásoktól. Mindezek pedig olyan folyamatok beindulását eredményezhetik, amelyek a tudásalapú gazdaság kialakulásának zavarait vonhatják maguk után.

Az állam feladatai között jelenik meg a makrogazdasági politikák kialakítása, ahol a tudásalapú gazdaság megalapozásának feltételeként fontosnak tartjuk meg-

említeni a hatékony foglalkoztatáspolitikai kidolgozását, a gazdasági versenyképesség erősítését, a közszektor fenntartható pályára állítását, valamint a fejlődés hosszú távú perspektíváinak kidolgozását.

Az elmúlt évtizedekben a döntéshozók nem helyeztek kellő hangsúlyt erre a problémára. A gazdaság résztvevői többnyire a pillanatnyi érdekeket érintő és szolgáló döntéseket helyezték előtérbe, és kevésbé tartották szem előtt ezek távlati hatásait és következményeit. Amíg ezen folyamatok továbbra is ebbe az irányban haladnak, szinte lehetetlen a fejlődéssel kapcsolatos kérdéskörök összetett és perspektivikus vizsgálata, azonban a folyamatos és fenntartható tudásalapú fejlődés biztosítása csak tényleges, jól lefektetett hosszú távú stratégiák mentén képzelhető el. (Báger et al., 2008, 58. o.)

4.4.3. A fejlődés perspektíváját biztosító hosszú távú stratégia elemei

HATÉKONY FOGLALKOZTATÁSPOLITIKA MEGTEREMTÉSE

A gazdasági szereplők csak akkor tudnak eredményesen működni, ha igazodnak piacaik elvárásaihoz. A rugalmas igazodás érdekében olyan munkaerőpiacra van szükség, amelyik maga is rugalmasan igazodik a gazdaság, a kereslet igényeihez. Cél a munkaerőpiac maximális rugalmasságának megteremtése. Ennek megvalósulása esetén javul a versenyképesség, megfelelő piaci eredményeket lehet realizálni, ami biztos jövedelmet és biztonságot eredményez, ami által a növekedés lehetősége is megteremtődik.

A gazdasági növekedés fenntarthatósága a foglalkoztatás, a munkaerő oldaláról is adódik. Azonban az innováció-vezérelt termelés-szolgáltatás egyre kevesebb élők munkáját igényel, azaz a foglalkoztatottsági feszültségek egyre fokozottabban jelentkeznek. (Báger et al., 2008, 58. o.) A foglalkoztatáspolitikai célja ezen feszültségek mérséklése, a munkanélküliség, a kirekesztettség feloldása, és ezzel párhuzamosan gazdasági cél a rendelkezésre álló munkaerő-kapacitás legteljesebb kihasználása.

A foglalkoztatáspolitikai célokat két kitörési pont mentén szükséges meghatározni:

- egyrészt a rugalmasság és az alkalmazkodás,
- másrészt a foglalkoztatás bővítése mentén.

A foglalkoztatás bővítéséhez el kell érni a kereslet és a kínálat emelkedését. A foglalkoztatáspolitikának ösztönöznie kell a gazdasági-intézményi szférát a munkahely-teremtésre, a kínálati oldalt pedig a minél nagyobb mértékű munkavállalási hajlandóságra.

A GAZDASÁGI VERSENYKÉPESSÉG ERŐSÍTÉSE

A globalizáció igen erőteljesen próbára tette az egyes nemzetgazdaságokat. A globális piacok megnyitásával egy éles verseny alakult ki az országok között, hogy vajon ki lesz képes eredménnyel, haszonnal értékesíteni az általuk előállított termékeket és szolgáltatásokat a verseny keretei között, illetve ki lesz képes új, majdan haszonnal értékesíthető termékek és szolgáltatások létrehozására. A versenyképesség javításában nagyon fontos szerepe van egy nemzetközileg is elfogadott gazdaságpolitikának. (Báger et al., 2008, 59. o.)

A kiélezett versenyhelyzet óhatatlanul feltételezi az állandó versenyképesség javítását, megújítását, illetve olyan tevékenységek létrehozását, amely növeli a termelési tényezők hozadékát, az erőforrások termelékenységét, termékenyítő hatását (Báger et al., 2008, 59. o.).

A versenyhelyzetben a pozíció növelése érdekében olyan államon belüli politikai környezet és eszközrendszer kialakítása szükséges, amely közvetlenül és közvetve ösztönzi, és minél inkább elősegíti ezen folyamatok hatékony alakulását (Báger et al., 2008, 59. o.).

Magyarországon sem a K+F intézmények, sem a hazai termelő vállalatok nem törekednek kellően az innovációra, a tudás megszerzésére, valamint a megszerzett tudás gazdasági hasznosítására, tehát kerülik a tényleges „vállalkozást”. Az innováció élénkítése szempontjából mindenképpen egy vállalkozást ösztönző gazdaságpolitika kialakítására van szükség (Pakucs–Papanek, 2006 b, 77. o.).

Az egyik leggyakoribb nehézséget a fejlődésben és az innovációban a magyar vállalatok, különösen a KKV szektor körében a kereslethiány, a tőkehiány és az egyre jobban kiélezett versenyhelyzet okozza. Ennek érdekében a gazdaságpolitika fontos céljának véljük, hogy olyan ösztönző és támogató rendszer kerüljön kidolgozásra a gazdaság szereplői számára, ami segíti az innovációra való hajlandóságot, és ezek mellett javítja a vállalatok tőkefelhalmozási lehetőségét is (Pakucs–Papanek, 2006 b, 77. o.).

A KÖZSZEKTOR FENNTARTHATÓ PÁLYÁRA ÁLLÍTÁSA

A makrogazdasági irányítással szemben fontos követelmény az állam felé, hogy terelje vissza a közszeKTOR működését, kiadási politikáját a hosszabb távon fenntartható pályára (Báger et al., 2008, 59. o.).

A közszeKTOR reformja a versenyképesség és a sikeres integrálódás feltétele. A közszeKTOR akkor képes megfelelni a különféle kihívásoknak, ha működési módját pragmatikusan, lépésről lépésre építkezve változtatjuk meg (Báger–Vigvári, 2007,

89. o.). Az egyes lépések végrehajtását a stratégiai megközelítés, a rendszerszemlélet, a politikai felelősség és az átláthatóság tükrében kell végrehajtani.

A közszektor reformját nem csak a jelenlegi kedvezőtlen államháztartási pozíciók (költségvetési hiány, államadósság), hanem a nyugdíj- és egészségügyi rendszerek nem kielégítő és nem kellően hatékony működése, az adórendszerbeli anomáliák, átfogóbban a közteherviselés belső feszültségei, a népesség elöregedésének hatásai is indokolják (Báger et al., 2008, 59. o.).

A sikeres közreformok alapfeltétele a közpénzügyek intézményi és szabályozási környezetének átalakítása (Báger–Vigvári, 2007, 91. o.). Egy jól működő közpénzügyi rendszer teremti meg a közszektor különféle területeinek (oktatás, közigazgatás, egészségügy, nyugdíj stb.) közös felületét, ahol meghatározásra kerülnek a különböző prioritások és célok megvalósításához szükséges források hozzárendelése, illetve ide fókuszálnak a közpolitika döntését megalapozó információk.

A JÖVEDELEM-ÚJRAELOSZTÁS ÚJRAGONDOLÁSA

Az állam fontos funkciója, hogy a piaci mechanizmusok által keletkezett jövedelmkülönbségeket a jövedelmek egy részének újraelosztásával enyhítse. Az újraelosztás általában a közjavak megteremtésére, valamint bizonyos piaci kudarcok kiküszöbölésére és a társadalmi igazságosságra való törekvés érdekében történik.

A jövedelem-újraelosztás nemcsak a fejlődő országoknál, hanem a fejlett országoknál is komolyabb kihívást jelent. A jövedelmi különbségek a szegényebb országok állampolgárait a gazdagabb országokba történő tömeges elvándorlásra készítheti, ami akár konfliktushoz vagy idegengyűlölethez is vezethet (Báger et al., 2008, 61. o.). Gondoljunk arra, hogy a jól képzett, magas tudással rendelkező hazai munkavállalók a többletjövedelem reményében egy másik országban vállalnak munkát, így hozzájárulva az „idegen” ország fejlődéséhez.

A jövedelem színvonala nemcsak nemzetgazdaságonként, hanem egy adott országon belüli régióként is eltérést mutathat. A szegényebb régióknak jóval nagyobb pénzügyi támogatásra, illetve gazdaságuk intenzív fejlesztésére lenne szükségük a jövedelmkülönbségek csökkentése érdekében.

5. Következtetések és javaslatok

A tudás megnövekedett szerepe a gazdasági és társadalmi fejlődésben, a tudás-intenzív szolgáltatások meghatározó aránya, a szellemi termékek és tulajdonjogok fontossága új kihívásokat hoznak az országok gazdasági fejlődésének terén.

A gazdaság alapja a tudás. Elfogadott tény, hogy a tudás, a legfontosabb termelési tényezővé vált és ezáltal a gazdasági növekedés és a fejlődés kulcsfontosságú építőelemét, hajtóerejét képezi. Gazdasági-társadalmi értelemben a tudásközpontú társadalom jobb, magasabb és kiegyenlítettebb életszínvonalat biztosíthat.

A 1990-es évek közepétől, de főleg az ezredforduló után a kormányzati gazdaságfejlesztés terén egyre nagyobb súly helyeződik a tudásalapú gazdaságfejlesztés eszközeire: a kutatás-fejlesztés támogatására, a termelés hozzáadott értékének növelésére, a technológiai színvonal felemelésére, a humán erőforrások általános és speciális fejlesztésére stb. Erre alapozva a fejlett országok válságból való kilábalását a kormányzat ezek erősítésével is igyekszik elérni.

Az egyetemek humán erőforrást képző funkciója mellett egyre fontosabb az új tudás létrehozását célzó kutatási szerepkör, ugyanakkor a helyi és regionális gazdaságfejlesztés alakításában mért súlyuk egyre inkább növekszik.

A jól működő, dinamikus gazdaság feltétele a hatékony és versenyképes intézményekkel kialakított kölcsönös függőség megteremtése. Az egyetemek és a kutatóintézetek lassan ugyan, de kezdik kialakítani a kapcsolatokat a gazdasági szféra szereplőivel. Ehhez azonban még a kutatói nyitottság, rugalmasság erősítése szükséges a gazdasági oldal irányába, továbbá tudatosítani kell a kutatói szférával, hogy a gazdasági, társadalmi igényeket kiszolgáló tudományágak felé nyissanak nagyobb teret.

A társadalmi-gazdasági igény határozza meg azokat az irányvonalakat, amelyeket a kutató-egyetemek, kutatóintézetek magukévá tehetnek és követni tudnak. A tudománypolitika felelős, hogy az adott gazdaság milyen mértékben tudásalapú. A tudománypolitikának biztosítania kell a tudós szűnni nem akaró kíváncsiságát, az ismeret létrehozását, hogy pályája kihívást jelentsen; ugyanakkor a gazdasági/vállalati szférán keresztül biztosítani kell a háttérrel, amely a megvalósítást lehetővé teszi. Hatékony, célratörő és versenyképes intézmények kellenek, amelyek kiszolgálják a gazdasági és társadalmi igényt.

A hatékony tudásalapú gazdaságfejlesztéshez tehát alapvetően szükséges:

– A példamutatás és motiváció a gyermek számára, mind a szülő irányából, mind a pedagógus, tanár részéről. A tanár szerepe többszörösen felértékelődik,

hiszen nem elég felismerni, hanem erősíteni is kell a gyermekek képességeit. A gyermekek készségfejlesztése, gondolkodásra ösztönzése és kreativitásra, innovatív szemléletmódra való nevelése meghatározó alapot biztosíthat a tudásalapú társadalom építéséhez.

– A technikai fejlődés eredményezte újításoknak megfelelően a tananyag és a gyakorlati környezet rendszeres korszerűsítése, annak érdekében, hogy a hallgatók naprakész, használható tudással lépjenek ki a felsőoktatásból a munka világába.

– A képzési rendszer célirányos igazítása a munkaerő-piaci keresleti viszonyokhoz.

– A nemzeti K+F+I ráfordítások növelése, hatékonyabb szétosztása és célszerű felhasználása, valamint tevékenyebb kormányzati szerepvállalás a tudás- és technológiatranszfer elősegítése terén.

– A tudomány-, a technológia- és az innovációs politika állami intézményrendszerének nagyobb fokú integráltsága és stabilitása.

– Az állami kutatóhelyek, felsőoktatási intézmények, valamint az üzleti szféra közti együttműködések szervezett keretek közötti állandósulása.

– A szabadalmi rendszer egyszerűsítése, használhatóságának gazdaságosabb lehetősége, védelmi rendszerének átláthatósága.

– A kutatók számára karrierlehetőség biztosítása, valamint anyagi és erkölcsi elismerésük biztosítása a tudás itthon tartásának érdekében.

– A felsőoktatási kutatások, innovációk gazdasági hasznosítására való törekvés és ezzel is a felsőoktatási kutatóhelyek saját bevételnövelésének elősegítése, amelyet egy új, támogató szabályozási környezettel kell megalapozni.

– A magyar tudomány és az innovatív magyar vállalkozások nemzetközileg elismert (piaci) sikerei kapjanak nagyobb nyilvánosságot és társadalmi elismerést.

Ahhoz azonban, hogy a fentiekben összefoglalt egymást kölcsönösen kiszolgáló és segítő, profitáló partnerség alakuljon ki a valós, alkalmazható tudás és a gazdasági hasznosulás valósága között, generációkon túlmutató szemléletváltásra van szükség.

A nyugati modellek ismeretében megállapítható, hogy egy jól működő tudás-gazdaság-hasznosulás rendszer több évtizedes folyamat eredményeként alakul ki. El kell kezdeni építkezni, a közös fejlődésért, a stabil gazdaság megteremtéséért. Elengedhetetlen a szemléletváltás, amely idővel kifizetődővé válik, hiszen a jobb életkörülmények megteremtését a fejlődő gazdaság biztosítja.

Tanulmányunkat a következő gondolatok jegyében zárjuk: *Merjünk csavart, kereket, műanyagot stb. megálmodni, kitalálni, tervezni, előállítani – ne csak össze-szerelők legyünk! Tudásunkkal és felkészültségünkkel a magunk jólétét szolgáljuk!*

Összefoglalás

A tudás megnövekedett szerepe a gazdasági és társadalmi fejlődésben, a tudás-intenzív szolgáltatások meghatározó aránya, a szellemi termékek és tulajdonjogok fontossága új kihívásokat jelentenek az országok gazdasági fejlődésének terén. Kifejezetten érvényes ez hazánkra, hisz Magyarország erőforrásai közül a legnagyobb potenciált a humán erőforrás és annak tudása és minőségi munkája jelenti, mivel ennek van történelmi előzménye, valamint alapja, amire a gazdasági fejlődést építeni lehet és érdemes.

Tanulmányunkban, miután tisztázásra került a témához kapcsolódó jelentősebb fogalmak köre, igyekeztünk egy összefoglaló képet bemutatni a 21. század eleji magyar kutatás-fejlesztés és innováció helyzetéről. Ezt követően rávilágítottunk, hogy az oktatás, gazdaság és állam egymásra való utaltsága megkérdőjelezhetetlen, aminek következtében együttműködésük egyre meghatározóbbá válik. Ennek köszönhetően e három szektor kiépülő szoros kapcsolata képes lesz biztosítani azon elengedhetetlen feltételeket, amik a tudásteremtő régiók kialakításához és hosszú távon a gazdaság, valamint a társadalom fejlődéséhez vezetnek.

Bízunk abban, hogy munkánkkal hozzájárultunk tudásának gyarapításához és sikeresen alátámasztottuk, hogy Magyarország jövője szempontjából a tudásalapú gazdaságfejlesztés a követendő út.

Felhasznált irodalom és hivatkozott források

AVIR kézikönyv. URL: http://www.felvi.hu/felsooktatasiuhely/avir/kiadvanyok/kezikonyv/ebook/!Avir_ebook/index.html. Letöltve: 2012. július 18.

Az állam feladata, újraelosztás. URL: <http://www.sulinet.hu/tovabtan/felveteli/2001/13het/kozgaz/kozgaz13.html>. Letöltve: 2012. július 10.

Az állam szerepe a makrogazdasági folyamatok szabályozásában. URL: <http://erg.bme.hu/szakkepzes/Mikrookonomia/ma52.pdf>. Letöltve: 2012. július 10.

Báger Gusztáv (szerk.): *A tudásalapú gazdaság és társadalom*. Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet, Budapest, 2008, 295 p. URL: <http://www.asz.hu/tanulmanyok/2008/a-tudasalapu-gazdasag-es-tarsadalom/t268.pdf>. Letöltve: 2012. február 19.

Báger Gusztáv – Vigvári András: *Államreform, közpénzügyi reform*. Nemzetközi trendek és hazai kihívások. Tanulmány. Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet, Budapest, 2007, 148 p. URL: <http://www.asz.hu/tanulmanyok/2007/allamreform-kozpenzuyi-reform-nemzetkozi-trendek-es-hazai-kihivasok/t74.pdf>. Letöltve: 2012. július 11.

Bazsa György: *21. századi műveltségkép – felsőoktatási tükrökben*. In: *Educatio*. (2004) 2. szám. 267–278. p. URL: http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=11. Letöltve: 2012. július 11.

Berde Csaba: *A doktori képzés és az egyetemi autonómia*. In: *Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve*, 2010/2. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, 2010, 26-35. p.

Bertalan Péter: *A rendszerváltás antropológiája Magyarországon és „Somogyországban”*. In: *Acta Scientiarum Socialium*. (2012) Szám 35. 107-141. p. URL: <http://journal.ke.hu/asc/index.php/asc/issue/current>. Letöltve: 2012. július 19.

Corporate Social Responsibility: *A business contribution to Sustainable Development*. Communication from the European Commission of 2 July 2002. COM (2002) 347. URL: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/employment_-_rights_and_work_organisation/n26034_en.htm. Letöltve: 2012. június 25.

Davenport, Thomas H. – Prusak, Laurence: *Tudásmenedzsment*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2001. 195 p.

Drótos György – Kováts Gergely (szerk.): *Felsőoktatás-menedzsment*. Aula, Budapest, 2009, 229 p. URL: http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/AVIR/Felsooktatasmenedzsment_20100212.pdf. Letöltve: 2012. május 19.

Etzkowitz, Henry – Leydesdorff, Loet.: *The dynamics of innovation: from National Systems and „MODE 2” to a Triple Helix of university-industry-government relations*. *Research Policy*, Volume 29. (February 2000) Issue 2. 109–123. p. URL: <http://portales.puj.edu.co/jaguilar/Dynamics.pdf>. Letöltve: 2012. július 11.

Foray, Dominique: *The Economics of Knowledge*. MIT Press, Cambridge, 2004.

Gál Zoltán: *Pénzügyi piacok a globális térben: A válság szabdalta pénzügyi tér*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2010

Gazdaságilag Hatékony Tudástranszfer szakmai műhelykonferencia. Vitaanyag. SOTE, Budapest, 2011. február 16.

Gelei Andrea: *Beszállító típusok a hazai autóipari ellátási láncban – kompetencia alapú megközelítés*. Műhelytanulmány. Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet, Budapest, 2006, 43 p. URL: <http://edok.lib.uni-corvinus.hu/112/>. Letöltve: 2012. június 28.

Goldperger István: *A tudásalapú növekedés lehetőségei és korlátai a magyar gazdaságban*. In: *Stratégiai kutatások 2007-2008*. Magyar Tudományos Akadémia – Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, 2008, 331-350. p.

GUESSSS – Global University Entrepreneurial Spirit Students' Survey 2011. URL: http://www.guesssurvey.org/PDF/2011/GUESSSS_INT_2011_FINAL.pdf. Letöltve: 2012. május 20.

Havas Péter: *A fenntartható fejlődés pedagógiája*. URL: <http://www.korlanc.hu/download/fentped.doc>. Letöltve: 2012. július 11.

Horváth Gyula: *Kutatás, felsőoktatás és regionális átalakulás*. Az innováció szerepe a regionális fejlődésben. *Magyar Tudomány*. (1999. április) URL: http://epa.oszk.hu/00700/00775/00004/1999_04_11.html. Letöltve: 2012. július 19.

Horváth Márton – Weiner János: *Spin-off és start up vállalkozások*. Tudástranszferek és együttműködések. „Spin-off cégek alapítása és hatékony működése” c. képzés. Pécs, 2012. április 10–12.

Holczer Márton: *Innovációs verseny az információs társadalomban*. Budapest, 2007, 26 p. URL: http://www.itk.hu/netis/doc/ISCB_hun/06_Holczer_innovacio.pdf. Letöltve: 2012. július 12.

Hrubos Ildikó: *Gazdálkodó egyetem – Szolgáltató egyetem – Vállalkozó egyetem*. In: Hrubos Ildikó (szerk.): *A gazdálkodó egyetem*. Felsőoktatási Kutató Intézet – Új Mandátum, Budapest, 2004, 7-27. p. URL: http://www.lib.uni-corvinus.hu/gt/20010304/Hrubos_Ildiko_szerk.pdf. Letöltve: 2012. július 18.

Innovation Management...: *Innovation Management and the Knowledge-Driven Economy*. European Commission Directorate-general for Enterprise. ECSC-EC-EAEC Brussels-Luxembourg, 2004, 164 p. URL: ftp://ftp.cordis.lu/pub/innovationpolicy/studies/studies_innovation_management_final_report.pdf. Letöltve: 2012. július 11.

Inzelt Annamária: *Az egyetemek és a vállalkozások kapcsolata az átment idején*. In: *Közgazdasági Szemle*, LI. évf. (2004. szeptember), 870-890 p. <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00107/pdf/05MHnzelt.pdf>. Letöltve: 2012. július 10.

Kardon Béla: *Tudománypolitikai és felsőoktatás*. URL: http://www.szie.hu/file/TT/NEFMI_Kardon_Bela_Tud_FOkt_SZIEre.pdf. Letöltve: 2012. július 16.

Katona József: *Az innováció értelmezése az Oslo Kézikönyv 2005. évben kiadott harmadik kiadása alapján*. Magyar Innovációs Szövetség, Budapest, 2006, URL: http://www.innovacio.hu/download/az_innovacio_ertelmezese_2006_09_27.pdf. Letöltve: 2012. július 12.

Keller Tamás: *A hacker-etika*. Gondolatok Pekka Himanen: *The Hacker Ethic and the Spirit of Information Age* című könyvéről. In: *Szociológiai Szemle*, 2006/2. (2006), 135-141. p. URL: <http://www.mtapti.hu/mszt/20062/008.pdf>. Letöltve: 2012. július 7.

Kelley, Donna J. – Bosma, Niels – Amorós, José Ernesto : *2010 Global Report*, Global Entrepreneurship Monitor, 2011. URL: <http://www.gemconsortium.org/download.asp?fid=1093> (Letöltve: 2012. május 20.)

Kotsis Ágnes – Nagy Ildikó: *Az innováció diffúziója és a Triple Helix modell*. In: *Educatio*. Felsőoktatás és tudománypolitika, 18. évfolyam. (2009) 1. szám, 121-136 p. URL: http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=74. Letöltve: 2012. július.14.

Kopp Mária – Martos Tamás: *A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét, életminőség viszonya*. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának megbízásából készített tanulmány. Magyar Pszichofiziológiai és Egészséglélektani Társaság, 2011, 26 p. URL: http://beszamolo2010.jno.hu/cd/fuggelekek/2_kutatasok_eredmenyei/kopp_gazdasagi_novekedes.pdf. Letöltve: 2012. július 02.

Kovács Ibolya – Ráczné Dr. Lehoczky Zsuzsanna: *A szociális és munkaügyi rendszer feladatai és integrációs lehetőségei a tartós munkanélküliség kezelésében*. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke, Debrecen, 2011, 160 p. URL: http://www.szocioteka.hu/files/konyvek/kovacs_ibolya_racne_dr_lehoczy_zsuzsanna_a_soc.pdf. Letöltve: 2012. július 11.

Kutatás és fejlesztés, 2010. Központi Statisztikai Hivatal, 2011, 108 p. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/tudkut/tudkut10.pdf>. Letöltve: 2012. július 12.

Kutatás és fejlesztés, 2011 (előzetes adatok). Statisztikai Tükör, IV. évfolyam. (2012) 50. szám. Központi Statisztikai Hivatal, 2011, 3 p. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/tudkut/tudkutelo11.pdf>.

Kutatás-fejlesztés (K+F). AVIR fogalomtár. URL: http://www.felvi.hu/felsooktatasi-muhely/avir/fogalomtar/defmart/!DefMart/index.php/Kutat%C3%A1s-fejleszt%C3%A9s_%28K%2BF%29. Letöltve: 2012. július 12.

Lengyel Balázs: *A tudás-alapú gazdaság területi vizsgálatai Magyarországon – regionális innovációs rendszerek és tudásbázis*. Doktori értekezés. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Gazdálkodás és Szervezéstudományi Doktori Iskola, Budapest, 2010, 118 p. URL: http://www.omikk.bme.hu/collections/phd/Gazdasag_es_Tarsadalomtudomanyi_Kar/2010/Lengyel_Balazs/-ertekezés.pdf. Letöltve: 2012. július 10.

Lengyel Balázs: *Triple Helix kapcsolatok a tudásmenedzsment szemszögéből*. In: Buzás N. (szerk.): *Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei 2005. JATEPress, Szeged, 2005, 293-311. p. URL: <http://www.eco.u-szeged.hu/egyetemrol/tudomanyos-kozlemenyek/szte-gazdasagtudomanyi-tudasmenedzsment/triple-helix-kapcsolatok>. Letöltve: 2012. július 14.

Lengyel Balázs – Leydesdorff, Loet: *A magyar gazdaság tudásalapú szerveződésének mérése*. In: *Közgazdasági Szemle*, LV. évfolyam. (2008. június) 522-547. p. URL: <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00149/pdf/03lengyel-leydesdorff.pdf>. Letöltve: 2012. július 12.

Lippényi Tivadar – Imre József – Peredy Zoltán: *A tudásalapú társadalom és gazdaság kutatás-fejlesztési és innovációs súlypontjai Magyarországon*. In: *Innovációs Társadalom*, VI. évfolyam. (2006) 3. szám, 40-53. p. URL: http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2006_3/2006_3_imre_jozsef_peredy_zoltan.pdf. Letöltve: 2012. július 11.

Málovics Éva – Mihály Nikolett: *A tudásfogalom ellentmondásai a közgazdaságtan és a pszichológia határán*. JATEPress, Szeged, 2005, 123-138. p. URL: <http://www.eco.u-szeged.hu/egyetemrol/tudomanyos-kozlemenyek/szte-gazdasagtudomanyi-tudasmenedzsment/tudasfogalom>. Letöltve: 2012. június 25.

Marton Medgyesi: *The socio-economic environment of education*. In: Zoltán Loboda – Judit Lannert – Gábor Halász: *Education in Hungary 2006*. Hungarian Institute for Educational Research and Development. Budapest, 2009. URL: <http://www.ofi.hu/education-in-hungary-090617-7/marton-medgyesi-chapter>. Letöltve: 2012. július 13.

Maskell, Peter – Malmberg, Andreas: *Localized Learning and Industrial Competitiveness*. BRIE Working Paper 80. Paper presented at the Regional Studies Association European Conference on „Regional Futures”. Guthenburg, 1995. május 6-9. URL: <http://escholarship.org/uc/item/66n1527h#page-1>. Letöltve: 2012. július 14.

Nováky Erzsébet: *A téridő problematika a jövőkutatás módszertanában*. In: Nováky Erzsébet: *Jövőkutatási tanulmányok 1998-2005*, 294-311. p. URL: <http://mek.niif.hu/04100/04129/04129.pdf>. Letöltve: 2012. április 20.

OECD: *The Knowledge-based Economy*. OECD, Párizs, 1996. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/51/8/1913021.pdf>. 46 p. Letöltve: 2012. július 15.

OECD: Science, Technology and Industry Scorecard. Towards a knowledge-based Economy. OECD, Párizs, 2001.

Orosz Ágnes – Kovács Olivér: *A tudáspolitikai lehetőségei a felsőoktatási innováció gazdasági hasznosulásában*. In: Kotsis Ágnes – Polónyi István: *Innováció és felsőoktatás*. Competitio Könyvek, Debrecen, 2010, 9-53. p.

Pakucs János – Papanek Gábor (szerk.): *Az innovációs folyamatok szervezése*. Magyar Innovációs Szövetség, Budapest, 2006a, 273 p.

Pakucs János – Papanek Gábor (szerk.): *Innováció menedzsment kézikönyv*. Magyar Innovációs Szövetség, Budapest, 2006b, 231 p. URL: http://www.innovacio.hu/tanulmanyok_pdf/innovacio_menedzsment_kezikonyv.pdf. Letöltve: 2012. július 11.

Polónyi István: *A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején*. *Kutatás Közben* (2004) 255. szám, 34 p. URL: http://www.hier.iif.hu/hu/kutatas_kozben.php. Letöltve: 2012. július 12.

Polónyi István – Timár János: *Oktatáspolitikai és demográfia*. *Kutatás Közben* (2006) 274. szám, 60 p. URL: http://www.hier.iif.hu/hu/kutatas_kozben.php. Letöltve: 2012. július 12.

Rechnitzer János (szerk.): *A tudás- és technológiatranszfer lehetőségeinek jobb kihasználása a regionális különbségek csökkentésére*. MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr, 2004, 314 p. URL: <http://mta.hu/fileadmin/news/files/644/rkk1.pdf>. Letöltve: 2012. július 19.

Rimler Judit: *Kreativitás és vállalkozás* (Vizsgálódások Schumpeter nyomában). In: *Közgazdasági Szemle*, XLV. évfolyam. (1998. április), 353-369. p. URL: <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00037/pdf/rimler.pdf>. Letöltve: 2012. július 9.

Rónaszegi Lenke: *Káosz és innováció*. Gondolatok a technológiai előrettekintési program kapcsán. In: *Évkönyv 2001*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs, 2001, 233-242. p.

Smahó Melinda: *A tudás és a regionális fejlődés összefüggései*. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola, Győr, 2008, 174 p. URL: http://www.rkk.hu/rkk/publications/phd/smaho_ertekezés.pdf. Letöltve: 2012. június 19.

Somosi Sarolta: *A termékek új generációja*. A szellemi tulajdon nemzetközi kereskedelme és annak néhány gazdasági vetülete. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. JATEPress, Szeged, 2005, 185-192. p. URL: <http://www.eco.u-szeged.hu/egyetemrol/tudomanyos-kozlemenyek/szte-gazdasagtudomanyi/tudasmenedzsment/termek-uj-generacioja>. Letöltve: 2012. július 10.

Szabó Katalin: *A tudás globális piaca és a lokális tanulás*. In: *Közgazdasági Szemle*, XLVI. évfolyam. (1999. március), 278-294. p. URL: <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00047/pdf/szabok.pdf>. Letöltve: 2012. július 10.

Szerb László: *Vállalkozások, vállalkozási elméletek, vállalkozások mérése és a Globális Vállalkozói és Fejlesztési Index*. Akadémiai doktori értekezés tézisei. Pécs, 2010, 20 p. URL: http://real-d.mtak.hu/378/1/dc_61_10_tezisek.pdf. Letöltve: 2012. július 10.

Szintay István: *Felsőoktatási intézmények és a gazdaság szereplőinek együttműködése a klaszterképzésben és -működtetésben*. In: Drótos György – Kovács Gergely (szerk.): *Felső-*

oktatás-menedzsment. Aula, Budapest, 2009, 135-148. p. URL: http://www.felvi.hu/-pub_bin/dload/AVIR/Felsooktatasmenedzsment_20100212.pdf. Letöltve: 2012. május 19.

The total wealth of the world keeps increasing. URL. markhumphrys.com/third-world.html. Letöltve: 2012. július 13.

Újraelosztás. In: Egészségpolitikai Fogalomtár. Informatikai és Rendszerlemzési Igazgatóság. URL: <http://fogalomtar.eski.hu/index.php/%C3%9Ajraeloszt%C3%A1s>. Letöltés: 2012. július 10.

Varga Attila: *Az egyetemi kutatások regionális gazdasági hatásai a nemzetközi szakirodalom tükrében*. In: Közgazdasági Szemle, LI. évfolyam. (2004. március), 259–275 p. URL: <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00102/pdf/4szvarga.pdf>. Letöltve: 2012. június 28.

Varga Attila: *Egyetemi kutatások a regionális gazdasági fejlődés a nemzetközi szakirodalom tükrében*. GKK Műhelytanulmány. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, 2003, 30 p. URL: http://www.gkk.ktk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Muhelytanulmanyok/gkk0301.pdf. Letöltve: 2012. július 19.

Várkonyi László: *Technológia menedzsment módszerek szerepe az innovációpolitikában*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. JATEPress, Szeged, 2005, 50–62. p. URL: <http://www.eco.u-szeged.hu/egyetemrol/tudomanyos-kozlemenyek/szte-gazdasagtudomanyi/tudasmenedzsment/technologia-menedzsment>. Letöltve: 2012. július 10.

Zoltán J. Ács – László Szerb: The Global Entrepreneurship and Development Index (GEDI), Paper to be presented at the Summer Conference 2010 on „Opening Up Innovation: Strategy, Organization and Technology” at Imperial College London Business School, June 16-18, 2010.

2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400134.TV. Letöltve: 2012. július 11.

FENNTARTHATÓ KÖZJÓ – EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG SZEREPE A KIHÍVÁSOK MEGVÁLASZOLÁSÁBAN

Szerzők: **Golyán Szilvia, Kollár László**

Mentor: **dr. Zsóka Ágnes** egyetemi docens,
Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar

1. Problémafelvetés – kritikus kérdések

Mára sokat elvesztettünk az évszázadok alatt felhalmozott, generációról generációra átadott tudásból. E tény tudatosítása a jelenlegi felnőtt és fiatal generációkban létfontosságú, hiszen már a mi életünkben bekövetkezhetnek olyan fenntarthatósági válságok (környezeti- és erőforrásválság), melyek energia- és élelmiszerhiányt, erőforrás szűkösséget és nagyobb migrációt okozhatnak.

A jelenlegi világ az évmilliók alatt felhalmozott fosszilis energiát használja. Ez olyan mértékű környezetkárosítást idézett elő, mely globális változásokat indított el a klímában és a biodiverzitásban¹ egyaránt. Korábban a kőolajból származó energiatöbblet nélkül szerényebb körülmények között, a helyi adottságokat jobban kihasználva, fenntarthatóbb módon zajlott a hétköznapi élet. Az életvitel évszázadokon át bevált szokásait, módszereit sokszor kényelmi szempontok miatt hagytuk el, felejtettük el.

Az energiaválság beköszöntésével az emberiségnek újra szüksége lesz a régi tudásformák jelentős részére. Az idősebb generáció még őrzi ezt a tudást, hiszen ők életük meghatározó részét egy olyan világban élték le, amelyben a mai kor technikai vívmányai még nem álltak rendelkezésükre. Mivel a fiatalabb generációk már nem érdeklődnek a korábbi korok megoldási módjai iránt, sok „tudás” kihalófélben van. Ma már nem meglepő, hogy egyes helyeken még falun sem tudnak kenyeret sütni, nem tudják a vízenergiát környezetkárosítás nélkül hasznosítani, s talán nem járunk nagyon messze a valóságtól, ha azt felételezzük, hogy a mai Magyarország területén szinte „kihalt a tudás” a vízimalmok építését és működtetését illetően.

¹ Biodiverzitás: biológiai sokféleség, az élet megjelenési formáinak gazdagsága.

Megdöbbenő tény, hogy míg a magyar gyermekek természettudományos tantárgyakra vonatkozó tudásszintjüket tekintve – az 59 országból származó 2007-es TIMSS felmérés eredményei szerint (Balázi et al., 2008) – a világranglista 5. helyén állnak, addig problémamegoldó képességük ugyanezekből a tárgyakból messze alulmarad, és az élmezőnytől leszakadva, az országok sorának utolsó kétharmadában kullogunk (Deákné, 2010). Fontos, hogy ne csak elméleti tudással, hanem gyakorlati ismeretekkel, tapasztalásokkal és a problémamegoldó képesség fejlesztésével készítsük fel a következő generációkat az előttük álló feladatok megoldására, úgymint az alapvető anyagi javakkal ellátott méltányos élet biztosítása, a földi környezet megőrzése és a fenntartható fogyasztás megvalósítása.

A környezeti nevelésben világszerte és Magyarországon is egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a természeti környezet fenntarthatósági kérdéseire. Emellett a társadalmi fenntarthatóság, az egyén és közösség szerepe is egyre erőteljesebben jelenik meg a programokban (Education for Sustainable Development; Ulbrich, 2010; Kovátsné, 2006). Ma már elfogadott, hogy a fenntarthatóság három alapvető pilléren, azaz környezeti, gazdasági és szociális alapokon nyugszik (Faragó, 2002). *Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a fenntarthatóság társadalmi vonatkozása – azaz, hogy az egyén a fenntarthatóságot szem előtt tartva képes legyen az adott környezetben problémamegoldó módon cselekedni – valójában sokkal szorosabban összekapcsolódik a természetes környezet és az erőforrások fenntarthatóságával, mint amennyire ezek napjaink szakpolitikai törekvéseiben megnyilvánulnak. Várhatóan a jövőbeni problémák és válságok megoldásában a mainál jóval nagyobb szerepet kaphatnak majd a falvak és a kisközösségek. Ezért fontos, hogy olyan egészséges és céltudatos személyiségeket neveljünk, akik képesek a közösségekbe beilleszkedni, az ott kialakuló írott és íratlan szabályokat betartani, alkalmazkodni, valamint egyéni céljaikat és vágyaikat megfelelően össze tudják hangolni a közösség érdekeivel.*

Írásunkban ezt a gondolatsort járjuk körül azért, hogy megvizsgáljuk:

- Melyek azok a környezetünkkel kapcsolatos fenntarthatósági kérdések, amelyek az egyén és a közösség szintjén dőlnek majd el?
- Milyen szempontokat tartunk fontosnak a fenntarthatósági problémákat egyénileg vagy közösségben megoldani képes személyiség kifejlesztéséhez?
- Mi a közösség fogalma és melyek azok a közösségi formák, amelyekben a személyiség ki tud bontakozni és hatást tud kifejteni a környezetre?
- Hogyan kapcsolódik össze a személyiség fejlődése a közösségi léten keresztül a fenntarthatósági kérdésekkel (a környezet és a közös fenntarthatóságával).

Ezzel kapcsolatosan egy kérdőívet is összeállítottunk, és megvizsgáltuk a Szent-Györgyi Albert Kollégium hallgatóinak körében, milyen szinten ismerik a

globális környezeti problémákat és az ezekkel kapcsolatos fogalmakat, illetve milyen összefüggés van környezettudatosságuk és személyiségük, mindennapi életvitelük között. Írásunk végén olyan javaslatokat is megfogalmazunk, melyekre nagyobb hangsúlyt fektetve már kora gyermekkorban el lehetne kezdeni a következő generációk felkészítését a várható fenntarthatósági kihívások megoldására.

2. Értelmezési keret

A továbbiakban néhány alapfogalom tisztázására térünk ki, melyek a téma megközelítésében elengedhetetlenek bizonyulnak.

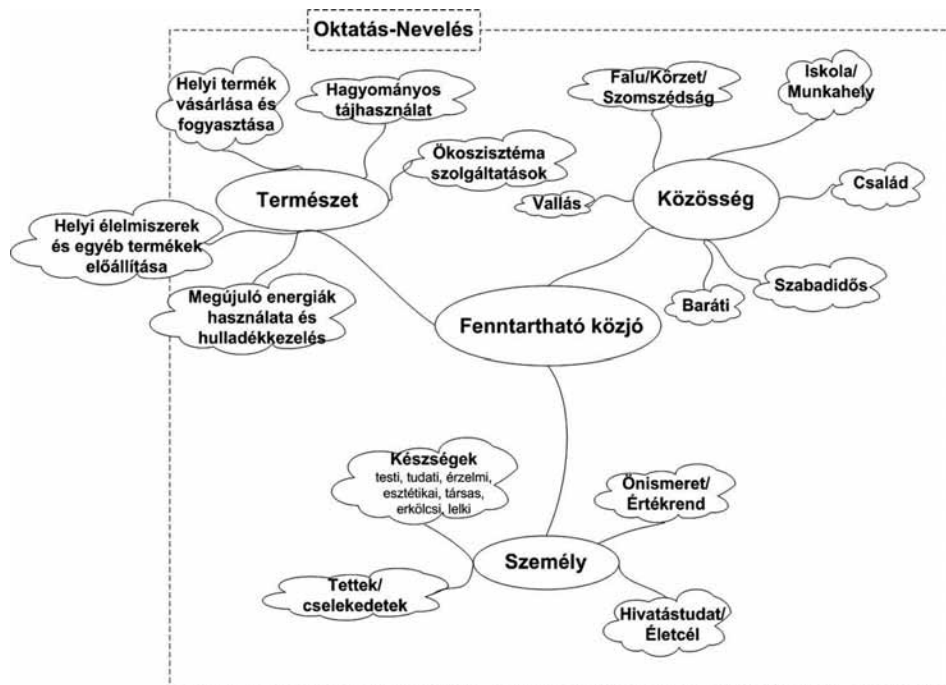
A 20. század nyolcvanas éveinek első felében a szakirodalomban már megjelent a „fenntartható fejlődés” vagy a „fenntarthatóság” kifejezése. Írásunkban a fenntartható fejlődés szót tudatosan kerüljük, mert használatát helytelennek tartjuk, helyette a fenntarthatóság kifejezést véljük pontosnak. A fejlődést ugyanis nagyon gyakran a növekedés szinonimájának tekintik, miközben a mindenáron megvalósuló növekedés nemkívánatos gyakorlatot, „fenntarthatatlanságot” eredményezhet. A Világ Tudományos Akadémiáinak Nyilatkozata megfogalmazásában „*a fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és a természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg.*” (Transition to Sustainability, 2000)

Az emberi társadalom az ökoszisztémák szerves részét képezi. Az emberek mindennapi tevékenységeikkel közvetlenül és közvetve egyaránt hatnak az ökoszisztémákra, és a kölcsönös egymásra hatás eredményeként az ökoszisztémák állapota is visszahat az emberi életminőségre, az emberi jólétre. Az ökoszisztémák által nyújtott szolgáltatásokat összefoglaló néven *ökoszisztéma-szolgáltatásoknak* (más néven természeti szolgáltatásoknak) nevezzük, ilyenek például a tiszta víz, a talajképződés vagy a táplálék.

A társadalom számára e hasznos javakat a *biodiverzitás* tartja fenn, biztosítja a rugalmasságot és a források megújítását. A fenntarthatóság problémáit az ökoszisztéma-szolgáltatások leromlott állapota is jelzi – gondoljunk például a talaj-, víz-, levegőszennyezésre, s ezek következményeire –, ami a társadalom felelőtlenségére is utal. Fontos kiemelni, hogy az emberi jólét jelentős mértékben függ az ökoszisztémák nyújtotta szolgáltatásoktól, azok mennyiségi és minőségi jellemzőitől. Az egyéni jólét jellemzői, az egyes ember életminősége összefüggésben van az egész társadalom életminőségével; egymással kölcsönhatásban folyamatosan befolyásolják egymást. „*A közjó az emberi kiteljesedést jelenti, közösségben és egyénileg is. Az emberi kiteljesedés végső célja ugyanakkor a boldogság, (...) tehát a közjóra törekvő ember egyben saját üdvösségén, vagyis boldogságán is dolgozik.*” (Alford-Naughton, 2004)

A közjó így „...azon társadalmi életfeltételeknek az összessége, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket”. (Gaudium et spes, 1965)

A közjó fenntarthatósága sok tényezőtől tevődik össze. Munkánkban három sarokpontot választottunk ki megvizsgálásra: a fenntartható, egészséges természetes környezet, a fenntartható közösséget, valamint a harmonikus személy kérdését, amelyeket az oktatás-nevelés keretében helyezünk el. Ezekhez a sarokpontokhoz szempontokat kerestünk és megvizsgáltuk kapcsolódásaikat (lásd 1. ábra). Világossá kell tennünk, hogy az alábbi ábra nem rész-egész viszonyt jelez, hanem a sarokpontok és azok alpontjai kapcsolódását kívánja bemutatni két dimenzióban. A fenntartható közjó így három fő oszlopon nyugszik: a személyes boldogságra törekvő személyen, a világra és a bolygóra jelentős hatást kifejtő közösségeken (vagyis a személyek közösségi megjelenésén), illetve a természeti környezetben, amely életteret biztosít az embernek és közösségének.

1. ábra: A fenntartható közjó struktúrája (saját szerkesztés)

Elgondolásunk szerint a személyt, illetve életét négy fő tényező határozza meg:

1. önismerete és értékrendje (mit gondol magáról),
2. tettei és cselekedetei (mit tesz),
3. készségei,² amelyek megszabják cselekedeteinek minőségét (hogyan cselekszik), valamint
4. életcélja, ami motiválja, és ami felé tart életében (mi célból cselekszik).

A közösség dimenziójába azok a színterek tartoznak, amelyekben a személy meg tud jelenni és más emberekkel közösségben tud cselekedni, illetve hatni a világra, úgymint *baráti, szabadidős, családi, iskolai, munkahelyi, szomszédsági és vallási közösség*.

A természeti környezet alpontjai pedig a természet és az ember kölcsönösségre és felelősségre épülő viszonyából adódnak. Fontosnak tartjuk az *ökoszisztéma szolgáltatások* fenntartható működését, a *hagyományos tájhasználatot, az élelmiszerek és termékek helyben való előállítását, a helyi termékek vásárlását és fogyasztását, a megújuló energiák használatát, valamint a fenntartható hulladékkezelést*.

3. Természet – személy – közösség

Tapasztalataink szerint jelen társadalmunk többségi hozzáállása és erkölcsi szintje nem megfelelő a fenntarthatósági problémák globális megoldásához. Járhatóbb útnak tűnik, hogy a valószínűleg elkerülhetetlenül kialakuló krízisek kezelésére olyan helyi megoldások és döntések szülessenek, melyeket régiók, országok, megyék vagy járásek, városok és falvak – vagyis kisebb-nagyobb közösségek – szintjén valósíthatnak meg az emberek.

Ennek a szemléletnek releváns példaként tekinthető a hazánkban is terjedőben lévő Ökofalu-mozgalom, mely egyrészt alulról szerveződő, tudatosan kialakított közösségekből felépülő fenntartható településmodell, másrészt tekinthető a fenntarthatóság szemléletében működő vidékfejlesztési kísérletnek. Nyilvánvaló, hogy nem lehet minden település ökofalu; a természeti környezet mint sarokpont esetében említett alpontok a jelenlegi településszerkezetben szintén figyelembe vehetők. Így együttesen kialakulhat egy fenntarthatóbb rendszer.

² Készség: A készség lineáris (egyenes) lefutású tevékenység elem a maximális begyakorlottság szintjén. A készség művelésének feltételét jelentő személyiségjegy. Képesség: A készségek, jártasságok és a tudás elemeinek egymásra épülő, egy adott időszakban legkiteljesedettebb összessége, a legteljesebb személyiségjegy-együttes (Poór, 2008)

3.1. A természet

Melyek azok a környezetünkkel kapcsolatos fenntarthatósági kérdések, amelyek az egyén és a közösség szintjén dőlnek majd el?

A legsúlyosabb globális fenntarthatósági problémák jelenleg: a fosszilis energiák és nyersanyagkészletek kimerülése, a biodiverzitás drasztikus csökkenése, a klímaváltozás, valamint a fogyasztói társadalom eluralkodása.

1. A Föld kincsei, elsősorban a fosszilis energia, a felszín alatti vizek, a talaj és egyes nyersanyagok a túlzó és egyre növekvő igények miatt közel vannak a kimerüléshez (Szarka, 2011). Az energiaválság megoldására a mai fogyasztási szint mellett kizárólag megújuló energiák felhasználásával nincs esély. Ha a megújuló energiákat szeretnénk használni az európai társadalmak fenntartására, igényeinkben és termelési módszereinkben az 1920-as évek szintjéhez kellene visszatérnünk. Ez a szint az, amelyet fosszilis energiák nélkül még fenn tudnánk tartani (hivatkozás). Az energiaigény mellett további problémát jelent az energiafelhasználás módja. A Föld energiáját jelenleg környezetkárosító módon használjuk, ami az ember saját életterére, az ökoszisztémára is romboló hatással van. A fenntarthatóság felé vezető út első lépésének tehát jelenlegi energiafelhasználásunk „tisztulását”, környezetkímélőbbé tételét tartjuk.

2. A fajkihalás sebessége jelenleg ezerszerese a természetes szintnek. Az emlősök, a madarak és a kétéltűek 10-30%-a kihalással veszélyeztetett (Ecosystems and human well-being, 2000). Ezek a veszteségek visszafordíthatatlanok és veszélyeztetik azokat a fenntartó rendszereket, melyek az emberi életminőség alapját képezik, úgymint a klímaszabályozást vagy a talajképződést. A helyzet súlyosságára utal, hogy ennek megállítása a legnagyobb nemzetközi egyezmény (Convention on Biological Diversity – Biológiai Sokféleség Egyezmény, 1992) és az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) egyik kiemelt prioritásává vált (lásd: Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services). Korunk legnagyobb kihívása az ember és a természeti környezet közötti kapcsolat helyreállítása, és ezzel az ökoszisztéma szolgáltatások hosszú távú megőrzése. A biodiverzitás csökkenését és az ökoszisztémák pusztulását ma már elsősorban a természet adományainak fenntarthatatlan használata okozza.

3. A kontinensek jéggel nem borított területének felét átalakította az ember. A hatalmas mértékű tájtalakítás a földi önszabályozás egyensúlyvesztését idézte elő, amely a gyors és visszafordíthatatlan éghajlati változásban és természeti katasztrófákban nyilvánul meg (Lovelock, 2010).

4. A legjelentősebb globális környezeti problémákat a túlnépesedés és a túlfogyasztás, alapvetően a fogyasztói társadalom eluralkodása okozza (Szarka, 2011).

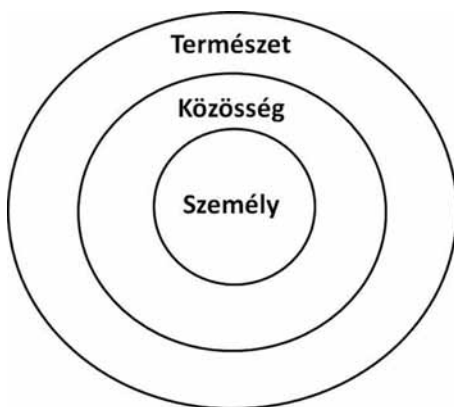
A természet problémái leginkább az ember és a természet viszonyban érzékelhetők. Az ember az, aki életvitelével és tevékenységével beleszólt a természet örök rendszerű körforgásába és céljainak érdekében olyan változásokat idézett elő a természetben, amelyek részint visszafordíthatatlanok, részint pedig saját életének fenntartását veszélyeztetik.

3.2. A személy

Milyen szempontokat tartunk fontosnak a problémákat egyénileg vagy közösségekben megoldani képes, harmonikus személyiség kibontakozásához? A természet emberi beavatkozás nélkül egy önmagát fenntartó rendszer, az ember azonban koroktól és általános emberi belső motivációktól függően két alapvető hozzáállást tanúsíthat, és ezzel összefüggésben két elérő hatást fejt(het) ki a természetre.

Az egyik fajta hatást már napjainkban, a 21. század második évtizedében tapasztalhatjuk, amelyben az ember fenntarthatatlanná teszi környezetét, mivel annak leginkább csak az anyagi haszonnal mérhető értékét veszi figyelembe, és saját mohóságát próbálja meg a természet javaival kielégíteni. Ennek eredményeképpen az ökoszisztéma már nem nyújtja az élethez szükséges szolgáltatásokat olyan minőségben, mint korábban.

A másik fajta hatás akkor jelentkezik, ha az ember az előzőtől eltérő, a természet működésével összhangban lévő viselkedést folytat, amelynek eredményeképpen a természet fenntartható körülményeket tud biztosítani az ember személyes és közösségi életére egyaránt. E magatartás lényege, hogy általa a természet rendje nem sérül; az ember és közössége integrálódik a természet rendjébe (**lásd 2. ábra**).

2. ábra: A természet – közösség – személy rendje (Tóth, 2007)

Az ábra egy olyan optimális viszonyrendszert vázol fel. Ebben az ember cselekedeteivel olyan hatással van a saját egyéni és közösségi életére, hogy cselekedeteinek következményei nem veszélyeztetik a természet ökoszisztéma-szolgáltatásait.

A környezetre és azon belül az ökoszisztéma-szolgáltatásokra kifejtett hatás első számú okozója maga a személy, azonban a konkrét, a bioszférát módosító hatást már a személyek közössége – globális viszonylatban – az emberiség fejt ki. Nem azzal van a probléma, ha a világon egyetlen egy személy eldob egy műanyag flakont, mert annak elhanyagolható mivolta nem befolyásolja a bioszférát, hanem azzal, ha ezt emberek ezrei, milliói teszik meg. *A tett tehát a személy szintjén válsul meg, azonban a világra gyakorolt hatást már az emberek közössége fejt ki.* A harmonikus személyről elmondható, hogy a természettel és az emberi közösséggel való kapcsolatát egyensúly jellemzi: életvitelével, cselekedeteivel egyéni, közösségi élete és a természet fenntarthatóságát is elősegíti. A harmonikus személyt a következő négy szempont szerint közelítjük meg:

1. *Önismeret (Ki?):* Az ember önmagáról alkotott képe. Milyen embernek tartja magát, milyen értékrendet követ és a legfontosabb: miként képzei el magát a közösség és a természet viszonyában és rendjében?

2. *Célok (Miért?):* Az élet célja nem feltétlenül egy konkrétan meghatározott mérföldkő elérése. Egy embernek lehet több célja is az életében, azonban fontos, hogy ezek illeszkedjenek egy közös értékrendhez. Aquinói Szent Tamás szerint az élet végső céljának elvi felismerésében a bölcsesség erénye (*sapientia*) segíti az embert, amely a helyes önismeretben végződik (Szabó, 2010). A helyes önismeret pedig segíti az embert az értékrend kialakításában, amely a fenntartható közösséggel és a természet rendjével kerül így összhangba.

3. *Tettek (Mit?):* Az emberi cselekedetek, amelyeket az ember céljai elérése érdekében tesz. Mindezt akkor tudja megtenni, ha már rendelkezik önismerettel, cselekedeteit tudatosan vállalja, és ezekkel a cselekedetekkel pozitív hatást fejt ki a fenntartható közösségi és természeti életre.

4. *Készségek és képességek (Hogyan?):* Az ember készségei és képességei határozzák meg cselekedeteinek minőségét. Élete során minden erejével arra kell törekednie, hogy bizonyos tulajdonságok fejlődése megvalósuljon, így tettei tökéletesebbé válhassanak. Nagy segítségére vannak ebben az erények, amelyek cselekvési készségek az értelemmel felismert jóra (Tudós-Takács János, 2002). Mindenkinél fel kell ismernie vele született tehetségét, és el kell tudnia helyezni ezt a közjó szolgálatában, hogy ezáltal egyszerre legyen a saját maga, a társadalom és a természet hasznára.

Ha az ember e szempontok szerint éli az életét, akkor lehetősége nyílik arra, hogy harmóniában éljen, és boldog, aktív tagja legyen a közösségnek. Ha a közösségben az ilyen emberek száma eléri a kritikus értéket, akkor elmondható, hogy az egyént körülvevő közösség életében a közjó megvalósul. Ez a kritikus érték olyan megsokszorozott erőként hat vissza az egyénre, amely segíti őt mind a helyes életvitelben, mind a közösség és a természet fenntarthatóbbá tételében. A nevelésre és az oktatásra tehát hatalmas szerep hárul, mivel a legnagyobb mértékben ennek keretében dől el, milyen gondolatok és motivációk fogják vezérelni a jövő emberét. Ez a szint az, ahol a leginkább formálható a személy, és a legjobban megtanítható arra, hogy élete során úgy tekintsen magára, mint aki szerves része az emberi közösségnek és a természet világának, illetve hatalma van ezek befolyásolására.

3.3. A közösség

Mi a közösség fogalma és milyen közösségi formák vannak, amelyekben a személyiség ki tud fejlődni és hatást tud kifejteni a környezetére?

A közösség szabad emberekből alakult egységes egész, mely meghatározza tagjai létmódját, anélkül, hogy elnyomná egyéniségüket és szabadságukat. A közösséget tagjai szabad elhatározása hozza létre: elfogadják egy szabályrendszert, amely kötelező minden személyre (Magyar Katolikus Lexikon, 2007). A közösség tehát emberek olyan csoportja, akik együtt, meghatározott vagy elfogadott szabály- és/vagy magatartásrendszer alapján szabad akaratukból cselekednek. A közösség összetartozás- és egymásrautaltság-tudatát az egyes személyekben meglévő erények hozzák létre. Ezek az erények pedig a személyben, a személy életében gyökereznek, és ezek képezik a fő kapcsolódási pontot ember és közösség között. Dolgozatunkban a teljesség igénye nélkül felsoroltunk néhány fontosnak vélt közösségtípust, amelyek véleményünk szerint a leggyakoribbak, és a legnagyobb hatással bírnak mind a személy, mind a természetes környezet életére nézve.

– Lakóközösség (falu/utca/szomszédság/egyéb): Városokban általában gyengébb, kisebb településeken, falvakban többnyire erősebb a szomszédok közötti kohézió, így a közösség kialakulásának lehetősége is.

– Iskolai/munkahelyi közösség: A tanulás és munka minden ember életében megjelenik és társas lényként itt sem lehetünk elkülönítve a többi embertől. Az iskolai és munkahelyi közösségek jelentős hatással vannak az ezeket alkotó személyekre.

– Családi közösség: Látszólag nem mi választjuk családunk többi tagját, de neveletésünkkel aktív (vagy kevésbé aktív) tagjai lehetünk a család közösségének, immár szabad belátásunkból is.

– Szabadidős közösség: Szabadidős elfoglaltságaink és hobbijaink űzése során emberekkel találkozunk, akik hasonló „szabályrendszerben” cselekednek, így társaságba kerülünk velük. A jó társaság már közösséget alakíthat.

– Baráti közösség: Azok az emberek, akikkel szívesen vagyunk együtt, akiknek akár többet is adnánk, mint amennyit tőlük kérnénk, a barátaink lehetnek. Amikor csak a TE van és ebből lesz a MI, akkor kialakul a baráti közösség.

– Vallási közösség: Az embereket lelki igényük, az étellel és a világgal kapcsolatosan feltett kérdéseik is összehozhatják egymással, amelyekből kialakulhatnak közösségek. A vallási közösség egy erős kohézióval rendelkező közösség lehet.

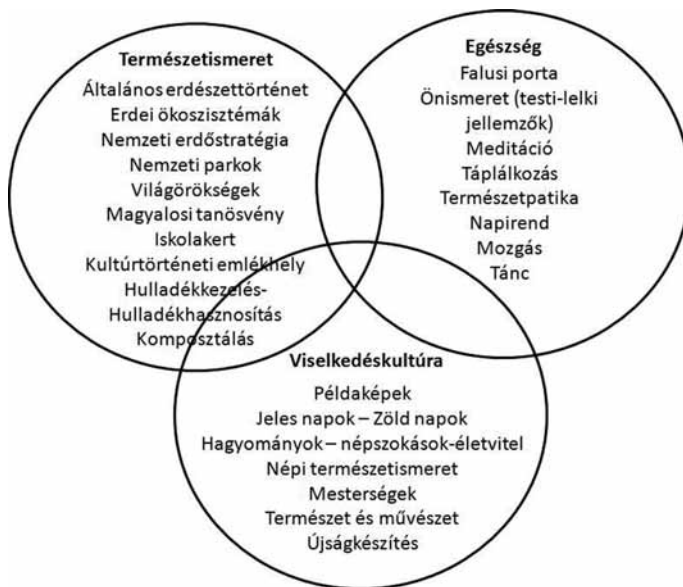
3.4. Kapcsolódások

Hogyan kapcsolódik össze a személyiség fejlődése a közösségi léten keresztül a fenntarthatósági kérdésekkel (környezet és közös fenntarthatóságával)?

Személy (Önismeret) – Természet (Környezettudatosság): A környezettudatos szemlélet kialakításában igen fontos szerepet játszik hazánkban a környezeti nevelés, például Erdei iskola, „Süni táborok”, „Termik táborok”, Kincskereső ösvény, „Beagle” projekt, Pollen projekt, EnergiaOvi program keretében, illetve az iskolai oktatásba beágyazva. Az említett programok egy része igen fontos szerepet vállal a fiatalok közösséggé „kovácsolásában” és személyiségfejlesztésükben. A figyelem ráirányítása a környezeti problémákra egész családok viselkedését formálhatja át. Sikeres példa erre az „Együtt a környezetért” projekt, melynek hatására az abban részt vevő gyermekek zömének családjában is szokássá vált a programban tanult szelektív hulladékgyűjtés (Gósi, 2011).

Kovátsné Németh Mária a környezetért felelős életvitelt, a harmonikus személyiséget és a fenntarthatóságot vizsgálta (Kovátsné, 2006). Három nagy téma, amelyet kihangsúlyoz a harmonikus személyiség formálása szempontjából: a természetismeret, az egészség, valamint a helyidentitás és viselkedéskultúra **(lásd 3. ábra)**.

Egyrészt fontosnak tartjuk, hogy a felnövekvő generációk személyiségének harmonikusabbá tételét elősegítsük, mert ez kihat a közösségekre, amelyekben majd életükben tevékenykednek (képességeik felismerése, jó szakmaválasztás, önismeret, alkalmazkodóképesség). Másrészt alapvetőnek tartjuk, hogy az intézményes nevelés keretein belül tanítsanak olyan praktikus és fenntarthatósági ismereteket, melyek az egyén boldogulását és egészséges környezetben való létezését támogatják.

3. ábra: Természetismeret – Egészség – Viselkedéskultúra
(Kovátsné, 2006)

A következőkben pedig a három fő dimenzió egy-egy alpontját kapcsoljuk össze és példával szemléltetjük az adott párosítás egy lehetséges megvalósulását. Sokféle kapcsolódási viszony lehet, azonban szemléltetésképpen csak néhány sarkalatos párosítást kívánunk bemutatni.

Személy (Készségek) – Természet (Hagyományos tájhasználat): A környezeti problémák súlyosbodásával az egyének a hagyományos tájhasználattal kapcsolatos ismeretei fontossá válhatnak (az egyén és a közösség túlélése szempontjából is), így ezt hangsúlyosan fejleszteni kell a tananyagban belül (például biológia és fizika, kémia, erdei iskolák). Az ismeretek bővítésére lehetőség van a hagyományos tudás és a helyi ismeretek gyűjtésén keresztül is.

Közösség (Munka-, Lakóközösség) – Természet (Ökoszisztéma szolgáltatások): A fenntarthatósági szempontból hosszú távon jól működő közösség az ökoszisztéma szolgáltatásokból csak annyit vesz el, amennyire szüksége volt, és igyekezett visszapótlásukról gondoskodni (ld. ártéri gazdálkodás és az abból eredő, páratlan méretű halbőség a középkori Magyarországon). A helyi közösségek törvényeikkel korlátozták ezt a folyamatot (székely rendtartások, középkori alpesi falutörvények, korabeli halászati, lehalászási szabályok). Jelenleg sajnos más a helyzet: amit csak módunkban áll, elveszünk, a természetet nem tiszteljük.

Személy (Tettek, cselekedetek) – Közösség (Baráti közösség): Mint korábban említettük, a személy teljes értékű kifejlődésére a közösségekben van lehetőség. Ennek egy mindennapi példája, amikor a személy a baráti közösségén belül cselekszik és él. A baráti közösség olyan közösség, ahol a tagok közötti bizalom és elismerés viszonylag magas fokon van a többi közösségtípushoz képest. Ez a magas fokú bizalom és elismertség lehetővé teszi, hogy az egyes tagok tettei nagyobb hangsúlyt kapjanak a többi tag szemében, ezáltal a tett követendő példává válhat. Fontos tehát, hogy baráti közösségeinkre úgy tekintsünk, mint az ifjú- és felnőttkori példamutatás egyik elsőszámú terepére, ahol a közösség tagjainak és magának a közösségnek a tudatformálása is hatékonyan valósítható meg.

3.5. A fiatal értelmiség válasza a fenntarthatóságra

Egy szűk létszámú, 33 válaszadóból álló felmérés – a lakiteleki Szent-Györgyi Albert Kollégium kollégistái körében – **(lásd: 1. sz. melléklet)** eredményei pozitív és bizakodásra okot adó képet mutatnak a megkérdezettek önmaguk személyéhez, a közösséghez és a természethez való viszonyulásáról. A kérdőív 4 fő részből áll. Az első rész egy 16 pontból álló kérdés-, illetve véleménycsomag, amelyet a válaszadók saját magukra vonatkozóan hatfokozatú skálán értékelnek (1: rám egyáltalán nem igaz, ..., 6: rám teljes mértékben igaz). A második rész arra kérdez rá, kit vinne magával az illető egy egyhetes ausztriai nyaralásra. A harmadik rész azt tudakolja, mivel töltené el a válaszadó azt a hetet. A negyedik részben arra keressük a választ, milyen fontos szolgáltatásokat (ökoszisztéma-szolgáltatásokat) nyújt a természet a válaszadó szerint az ember számára.

Az első részben kiderül, hogy a válaszadók többsége szeret emberek között lenni és ott kibontakozni. A minta tagjai a másik emberben a barátot látják meg és szeretnek egy közösségben lenni olyan emberekkel, akik hasonló elveket vallanak, mint ők. Árnyaltabb a kép a többiekkel való munkahelyi/iskolai eredményekért való versenyzésben, ahol körülbelül fele-fele arányban vannak a vetélkedők és a nem vetélkedők (kooperálók) a mintában. A megkérdezettek többsége szereti, ha a felettese meg van vele elégedve, családcentrikusak és biztos életcéllal rendelkeznek. Ez tanulmányunk egyik kulsckérdése. A személyre vonatkozó kérdésekből megállapítható, hogy a válaszadók figyelnek magukra, és a saját életük tökéletesedését elősegítő állandó törekvés jellemzi őket. A fenntartható gazdasághoz és természethez való viszonyulásukat felmérő kérdéseknél kiderül, hogy a megkérdezettek fontosnak tartják a napenergiát a lakások energiaellátásában, viszont döntő többségükben nem piacon vagy kistermelőtől vásárolják az élelmiszert. A hulladékot szelektíven gyűjti a többség, és vallják, hogy az élelmiszer-ellátásban kiemelkedően fontos élőlények a méhek.

Az ausztriai nyaralásra többségében a házastársat, barátot/barátnőt, illetve a gyerekeket vinnék, de voltak olyanok is a mintában, akik a szüleiket, illetve barátait is elvinnék magukkal. Az ott tartózkodás alatt leginkább a szabadtéri szabadidős tevékenységek, például túra, sport, városnézés, kerültek megnevezésre, de voltak, akik olvasnának és kertészkednének is szívesen az ausztriai kirándulásuk alatt. Nyitott formában tettük fel azt a kérdést, hogy „Ön szerint milyen alapvetően fontos szolgáltatásokat nyújt a természet az ember számára? Kérjük, sorolja fel az Ön által legfontosabbnak tartott szolgáltatásokat!” Az összes válaszadó véleményét rendkívül jól jellemzi ez a megfogalmazás: „*Víz+levegő+táplálék+a mindennapi természeti csodák = élet*”.

A rövid felmérés eredményéből kiderül, hogy a megkérdezettek többségében olyan életvitelt igyekeznek választani, amely összhangban van a szerzők jelen tanulmányban megfogalmazott elképzeléseivel. Összefoglalóan elmondható, hogy a Szent-Györgyi Albert Kollégium hallgatói személyiségük fejlesztésére törekednek, a közösségben a harmóniát és a barátságot keresik és alakítják, míg a természetben meglátják és megtalálják mind a materiális, mind az immateriális javakat és szépségeket.

4. A jövő útjai – „útkeresés”

„A fenntarthatóság-pedagógia ... az ember és környezete közti kapcsolatot nem szűkíti le a természeti környezethez való érzelmi viszonyulás alakítására, hanem ezt a gazdaság, a politika, a technikai lehetőségek, a jog, az egyenjogúság, a jólét, a társadalmi együttműködés, a munkabiztonság, az élethosszig való tanulás, az analfabetizmus felszámolása, az iskoláztatás globális kérdéskörének rendszerében mintegy részfeladatként kezeli.” (Orbán, 2006)

A jövőbeni fenntarthatósági problémák megoldásában kiemelkedően fontosá válhatnak a különböző méretű közösségek és az egyén által meghozható döntések és viselkedési formák.

4.1 A fenntarthatósági problémák megoldása

A továbbiakban néhány olyan megoldást sorolunk fel, amelyek véleményünk szerint minden közösségben megvalósíthatók, az egyén számára elérhetőek, s jelentős lépéseknek bizonyulnak a fenntartható közjó eléréséhez vezető úton. Ezek megvalósítása kisebb-nagyobb méretekben már el is kezdődött hazánkban.

Fenntartható hulladékkezelés (egyéni vagy a közösség szintjén) – A fenntartható hulladékgazdálkodás hat főbb tevékenységcsoport összessége az alábbi sorrendben: A keletkezés megelőzése – Minimalizálás – Újrahasználat – Újrahasznosítás – Energia-visszanyerés – Ártalmatlanítás (hulladékpiramis, hivatkozás). A hazai és az európai uniós szabályozás elvi szinten a megelőzést tartja a legfontosabbnak. A hulladékpiramis alapja lenne az, hogy a folyamatok végén ne is keletkezzen hulladék. Ez lenne szükséges ahhoz, hogy anyag- és energiafelhasználásunk fenntartható szinten maradjon („Teljes Élet – Nulla Hulladék!”, é. n.)

Megújuló energiák használata és takarékoság – Kiemelt figyelmet kapnak az Új Széchenyi Terv keretén belüli energiatakarékosságot célzó pályázatok, illetve az Energia 2.0 program a felsőoktatásban, amelyek népszerűsítik a megújuló energiák használatát és az energiatakarékosságot (Nemzeti Fejlesztési Ügynökség, www.nfu.hu).

Helyi termékek vásárlása és tudatos fogyasztás – Az egyik legfontosabb mutatója a helyi közösségek és a személyek környezettudatosságának az, milyen mértékben preferálják a helyi termékek (élelmiszerek és egyéb) vásárlását.

Helyi élelmiszerek és egyéb termékek előállítása – Meg kell adni a helyi élelmiszerek és termékek előállításának lehetőségét és támogatni kell az ilyen jellegű termelés megvalósulását. A helyi élelmiszerek lehetőleg helyi, fenntartható génállomány továbbszaporításán alapuljanak (a bolti vetőmagok zöme csak az első évben – egy generáción át – ad élvezhető minőségű árut).

Hagyományos, kisléptékű tájhasználat – A hagyományos gazdálkodás alapja, hogy folyamatosan figyelemmel kíséri a táj változásait, és ehhez a lehető legjobban alkalmazkodva alakítja a szántóművelést, a gyepgazdálkodást és az erdőélést. Ehhez igen sok ismeret szükséges a tájról, melyet a természetben élő ember saját hosszú távú megfigyeléseire alapoz, vagy az idősebb generáció tapasztalataiból tanul. A biodiverzitás csökkenését globális szinten nem sikerült lassítani (Convention on Biological Diversity, 1992), lokális szinten azonban – megfelelő, helyi, hagyományos tudáson alapuló tájhasználat mellett – kezelhető léptékűvé tehető. A hagyományos ökológiai tudásnak igen nagy szerepe van a biodiverzitás fenntartásában. A jelenlegi helyzet azonban kissé bonyolultabb, mivel a biológiai invázió³ és a tájhasználat-váltások a természet olyan átalakulását okozzák már napjainkban is, hogy nem elégséges pusztán elődeink tudásanyagát használni, hanem arra építkezve újabb megoldásokban is gondolkodnunk kell. Igen fontos azonban, hogy a lokális problémák megoldásában a már meglévő helyi tudásra építkezzünk, még akkor is, ha azt országos szabályrendszerek keretén belül kell megvalósítanunk (Natura 2000).

³ *Biológiai invázió: egyes fajok túlzott és gyors elterjedése.*

Az ökoszisztéma szolgáltatások tudatos őrzése és védelme – Ilyen például a talajvédelem (műtrágya helyett szerves trágya használata), a tiszta víz (tudatos szennyvízkezelés) és levegő védelme, de ide tartozik a beporzás és a táj esztétikai értékének védelme is. Egyre több módszert fejlesztenek ki az ökoszisztémák által nyújtott szolgáltatások pénzbeli értékének felbecsülésére, mint például a Teljes Gazdasági Érték koncepciója, amely földrajzi területek gazdasági értékének felbecsülését adja két tényezőre, a személyes használattal összefüggő értékekre és a használattal nem összefüggő értékekre lebontva (Szlávik, 2006).

A fenntarthatóságra nevelés gyakorlatának kialakítása és hatékony működtetése a nevelés-oktatás különböző intézményi szintjein és az intézményes nevelés keretein kívül egyaránt sürgető feladatként jelenik meg.

4.2 A fenntarthatóság pedagógiája

A környezeti nevelés (mint a fenntarthatóság pedagógiájának előzménye) a hazai óvodai és iskolai nevelésben mindig is jelen volt. Neveléstörténeti gyökerei egészen a Ratio Educationis-ig (1777) nyúlnak vissza, de maga a környezeti nevelés különböző hangsúllyal és helyenként eltérő tartalmi prioritással jelenik meg – gondoljuk csak az Eötvös-korabeli kertészeti gyakorlatra, vagy az 1960-as években kiemelten kezelt természetvédelemre .

Jelenleg az óvodai nevelés országos szintű tartalmi szabályozásában, az Óvodai nevelés országos alapprogramjának (1996, 2009) alapelvei között megtalálhatóak a kisgyermekkor környezeti nevelés tartalmi elemei; ennek megfelelően a környezeti nevelés – a választott program sajátosságaitól függetlenül – minden hazai óvoda helyi nevelési programjában hangsúlyos terület. Az általános iskolai nevelés alapidokumentumában, a Nemzeti Alaptanterv (1995) 2003-as módosításában a környezeti nevelés és az egészségnevelés már kiemelt fejlesztési területként jelennek meg.

Tudjuk azonban, hogy az említett szabályozó dokumentumok nem jelentenek biztosítékot arra, hogy ezek a prioritások a mindennapi pedagógiai gyakorlatban érvényre jutnak, és nem csak „megfogalmazott elvek” maradnak. Elég, ha arra gondolunk, milyen a hazai lakosság testi-lelki egészségi állapota (mint például a stressz, az urbanizációs ártalmak, a felgyorsult életmód okozta megbetegedések).

Mindezek mellett fontos megemlíteni, hogy jelenlegi oktatási rendszerünk a fenntarthatóság problémáit az egyes oktatási szintekre „felszeletelve”, szakterületenként (műveltségterületenként) elkülönítve, ismeretközpontú megközelítésben kezeli, holott a fenntarthatóság holisztikus rendszerszemléletet kíván meg.

A nevelés-oktatás minden résztvevőjének feladata, hogy együttesen kimunkálja a 21. század kihívásaihoz való alkalmazkodás képességét gyermekeinkben,

megalapozza a teljesítményképes tudást. Véleményünk szerint ehhez az intellektuális befektetéshez, mint lehetőséghez, a megoldást nem a felsőoktatásban kell elsődlegesen keresni. Az óvodában, az általános iskolában kell megnyerni, elkötelezetté tenni a fiatalokat a fenntarthatóság iránt.

Elengedhetetlen a lexikális ismeretek mindennapi gyakorlatban való alkalmazhatóságát támogató, tevékenységközpontú, cselekvésre ösztönző óvodai, iskolai gyakorlat megvalósítása, hiszen az elméleti tudás nem elegendő a viselkedés megváltozásához/megváltoztatásához.

Az óvodákat, iskolákat sokan különálló egységnek tekintik; holott ezek egy jóval nagyobb rendszernek is részét képezik, ahol a rendszer többi tagjával való együttműködés elengedhetetlen a gyermekek képességeinek, készségeinek fejlesztési folyamatában.

Talán nem véletlen, hogy az intézményes nevelésben elsőként a tanórai kereten kívüli vagy úgynevezett non-formális formában jelentek meg a fenntarthatóság-pedagógia törekvéseit „jelző” programok. A szakkörök, a tanulmányi kirándulások, vagy az Erdei Iskola koncepciója, majd útjára indult például a Zöld Óvoda program, a Madárbarát Óvoda program, vagy az Ökoiskola program, melyek már az intézmény falain belül „törtek utat” a szemléletváltásnak.

„Pedagógusképzési rendszerünk, főként az óvodapedagógusokat és tanítókat képző intézményeink 'kezeiben' van egy lehetőség. A professzionális nevelővé válás folyamatában egyrészt képessé kell tenni az embereket a természettudományok megértésére, és ehhez *meg kell ismerniük a környező, körülöttünk lévő világot*. Másrészt el kell érni *a természettudományokkal kapcsolatos attitűd megváltozását*, és ehhez a valósághoz kapcsolódó, tapasztalati úton történő, kísérleteken alapuló, eszköz-használó oktatási gyakorlat kell. Harmadrészt ki kell alakítani *a tudományok globális szemléletét*, és ehhez a gondolkodást kell megtanítani, *a gondolkodási képességet* kell fejleszteni.” (Golyán, 2008, 373-374.)

Véleményünk szerint a fenntarthatósági problémák megoldási lehetőségeit hatékonyan lehetne integrálni az iskolai tananyagba, ehhez mintegy útmutatásul az alábbi néhány pontban gyűjtött szempontok átgondolása továbbgondolásra kívánja serkenteni az olvasót.

A praktikus ismeretek tanításának nagyobb hangsúlyt (több óraszámot!) kell kapnia az intézményes nevelés keretein belül, ahol a gyermekek alapismeretekre tehetnek szert – ilyen például a főzés, kertművelés, biogazdálkodás alapjai, fa- és fémmegmunkálás, kenyérsütés, vesszőfonás, vagy a szappankészítés.

A korábban már kiemelt tapasztalati tanulás fontossága a lexika mellett, ezáltal is támogatva a kreativitást, problémamegoldó képesség fejlődését. A tananyagban nagyobb mértékben jelen kell lennie a fenntarthatósági ismeretek tanításának – mint például a fenntartható hulladékgazdálkodás, víztisztító lehetőségek, komposztálás, helyi termékek fontossága, megújuló energiák.

Az új ismeretekhez elengedhetetlen, hogy néhány új fogalom – a gyermekek életkori sajátosságait figyelembe véve – hangsúlyossá váljon a természetismeret tanításában – ilyenek például a biodiverzitás, ökoszisztéma szolgáltatások, tájérték, tájhasználat, avagy a helyi tudás.

Nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani az úgynevezett „helyi tudás” gyűjtésének. Az idős emberek nagyon sokat tudnak mesélni arról, milyen volt a falujuk határa gyermekkorukban, mit és hogyan használtak az ökoszisztéma szolgáltatások közül, milyen növények és állatok éltek, miket termesztettek, tenyésztettek. Fontos, hogy a gyerekek is gyűjtsék ezt a tudást, nem elég tanítani őket – így a közösség is épül, a személyiségük is fejlődik. Gyűjthetők a tájhasználat fajtáiról felhalmozott ismeretek, legeltetés és kaszálás rendje, éves ciklusa, növény és állatnevek is.

5. Záró gondolatok

A fentiekben kiragadott változásra ösztönző gondolatok közül mindennek alapja a gyermekben a belső motiváció és a bevonódás kialakítása játékokkal, közös tevékenységekkel. „Az ismeretek gyakorlati életben való jártasságának kialakítása lehetőséget ad arra, hogy gyermekeink a meglévő struktúrákat kongruensen⁴ tudják alkalmazni, az egyes problémahelyzetekben megoldási stratégiákat dolgozzanak ki, továbbá az új vívmányokat képessé váljanak önállóan is megérteni.

A közvetlen, majd az egyre táguló környezet *értékeinek ismerete* elősegíti azok *értékelését*, a hozzájuk való *kötődést*, így megvalósulhat *a védelmükre való hajlandóság* is.” (Golyán, 2008, 374.)

A fenntarthatóság pedagógiája változást kíván elérni. Célja, hogy a társadalom minden szereplőjében kialakuljon egy „közös tudás”, amely a szemléletváltás alapja. A társadalom minden egyes szereplőjének együttműködésére, a közös cselekvésre épít.

A fenntarthatóság nem befogadó, elfogadó attitűdöt, hanem egyéni felelősségvállaláson alapuló cselekvő viselkedést kíván. A szemléletformálás csak olyan társadalomban valósulhat meg, melynek tagjai képesek felmérni környezetük állapotát, képesek megérteni, mérlegelni az egyes megoldási lehetőségeket, valamint képesek helyi környezetükben ennek megfelelően változásokat kezdeményezni és véghezvinni.

⁴ Kongruens: illeszkedő, megfelelő.

6. Felhasznált irodalom

Alford, Helen J. – Naughton, M. J. (2004): *Menedzsment, ha számít a hit – Keresztény társadalmi elvek a modern korban*. Kairosz Kiadó, Budapest.

Aquinói Szent Tamás (2002): *A teológia foglalatja. Első rész*. Keresztény és konzervatív gondolkodók II., Gede Testvérek, Budapest.

Balázi Ildikó – Schumann Róbert – Szalai Balázs – Szepesi Ildikó (2008): TIMSS 2007. *Összefoglaló jelentés a 4. és 8. évfolyamos tanulók képességeiről matematikából és természettudományból*. Oktatási Hivatal, Budapest.

XVI. Benedek pápa (2007): *Caritas in veritate. Szeretet az igazságban kezdetű enciklikája*, Szent István Társulat, Budapest.

Czippán Katalin – Mathias Anna – Victor András (szerk., 2004): *Segédlet az iskolák környezeti nevelési programjának elkészítéséhez*. Oktatási Minisztérium. <ftp://ftp.oki.hu/kornyezeti/kornyezeti-mintaprogramok-segedlet.pdf> Letöltés ideje: 2012. április 27.

Deákné Kiss JuditEÁKNÉ (2010): *Új utakon a természettudományos tárgyak oktatásában – nemzetközi vizsgálatok, alternatív válaszok*. In: Mester és Tanítvány, 2010. november, 65–71.

Diós István – Viczián János (szerk., 2007): *Magyar Katolikus Lexikon*. Szent István Társulat, Budapest

Faragó Tibor (szerk., 2002): *Világtalálkozó a fenntartható fejlődésről*. http://www-ff3.hu/upload/wspub_final.pdf Letöltés ideje: 2012. július 15.

Golyán Szilvia (2008): *Tanuljunk kísérletezve! – a Pollen projekt hátttere*. In: Lőrincz Ildikó (szerk.): *Értékkörzés és értékteremtés: XI. Apáczai-napok, Tudományos Konferencia: tanulmánykötet*, Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr, 371–374.

Harazin Piroska (2009): *Az intellektuális tőke az információs korszakban*. Gazdálkodás. 53. évf. 5. sz. 475–481.

Kovátsné Németh Mária: *Fenntartható oktatás és projektpedagógia*, Új Pedagógiai Szemle, 2006. évf. 10. sz. <http://www.ofi.hu/tudastar/fenntarthato-oktatas> Letöltés ideje: 2012. február 2.

Nyíri Tamás (1994): *Alapvető etika*. Szent István Társulat, Budapest.

Orbán Zoltán (2006): *Környezeti nevelés és fenntarthatóság-pedagógia*. <http://mme.hu/pedagogia-koernyezeti-neveles.html> Letöltés ideje: 2012. július 02.

Poór Ferenc (2008): *Személyügyi fogalomzavar*. <http://www.hrportal.hu/hr/szemelyugyi-fogalomzavar-20080111.html> Letöltés ideje: 2012. május 13.

Szabó Sándor Bertalan OP (2010): *Aquinói Szent Tamás erénytana*. Főiskolai jegyzet, Sapientia Főiskola, Budapest.

Szlávik János (2006): *A környezet gazdasági értékelése*. Magyar Tudomány, 2006/1 <http://www.matud.iif.hu/06jan/11.html> Letöltés ideje: 2012. április 14.

Tomka János – Goják János (szerk., 1993): *Az egyház társadalmi tanítása*. Dokumentumok, Szent István Társulat, Budapest.

Tóth Gergely (2007): *A Valóban Felelős Vállalat. A fenntarthatatlan fejlődésről, a vállalatok társadalmi felelősségének (CSR) eszközeiről és a mélyebb stratégiai megközelítésről*. Környezettudatos Vállalatirányítási Egyesület, Budapest.

Ulbrich, Karin – Settele, Josef – Benedict, Faye F. (szerk., 2010): *Biodiversity in Education for Sustainable Development – Reflection on School-Research Cooperation*, Sofia–Moscow.

Vásárhelyi Judit (szerk., 2010): *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia. Alapvetés*. 2010. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület. http://mkne.hu/NKNS_uj/layout/NKNS_layout.-pdf Letöltés ideje: 2012. április 27.

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.

A II. Vatikáni Zsinat GAUDIUM ET SPES kezdetű lelkipásztori konstitúciója az Egyházzal a mai világban (1965). <http://www.katolikus.hu/zsinat/gs.html> Letöltés ideje: 2012. március 8.

Convention on Biological Diversity (1992) <http://www.cbd.int/convention/text/> Letöltés ideje: 2012. február 2.

Ecosystems and human well-being. Synthesis report (2005) Millenium Ecosystem Assessment <http://www.maweb.org/documents/document.356.aspx.pdf> Letöltés ideje: 2012. február 2.

Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services <http://ipbes.net> Letöltés ideje: 2012. február 2.

Natura.2000 <http://www.natura.2000.hu/index.php?p=jogszab&nyelv=hun> Letöltés ideje: 2012. július 18.

„Teljes Élet – Nulla Hulladék!” Humusz Szövetség <http://www.humusz.hu/nullahulladek/civilek/ki-mit-tehet-hulladekcsokkenteseert/4626> Letöltés ideje: 2012. május 31.

Transition to Sustainability' (Átmenet a fenntarthatóság felé, 2000) Világ Tudományos Akadémiáinak Nyilatkozata, Tokió <http://www.interacademies.net/10878/13933.aspx> Letöltés ideje: 2012. július 18.

1. melléklet

KÉRDŐÍV

Ha egyhetes ausztriai nyaralást nyerne, kit vinne magával (több személyt is megjelölhet):

.....

Mivel töltené el ezt a hetet? Írjon ötféle tevékenységet!

.....

.....

Ön szerint milyen alapvetően fontos szolgáltatásokat nyújt a természet az ember számára? Kérjük, sorolja fel az Ön által legfontosabbnak tartott szolgáltatásokat!

.....

.....

.....

A továbbiakban állításokat olvashat. Kérjük, választását minden állításnál az Önre leginkább jellemző szám bekarikázásával jelölje.

6 jelentse azt, hogy az adott állítás Önre **teljes mértékben igaz**

5 jelentse azt, hogy az adott állítás Önre **többnyire igaz**

4 jelentse azt, hogy az adott állítás Önre **inkább igaz**

3 jelentse azt, hogy az adott állítás Önre **inkább nem igaz**

2 jelentse azt, hogy az adott állítás Önre **többnyire nem igaz**

1 jelentse azt, hogy az adott állítás Önre **egyáltalán nem igaz**

1. Szeretek emberek között lenni, mert ott tudok igazán kibontakozni.

1 2 3 4 5 6

2. A másik emberben a barátot látom meg, akár az idegenben is.

1 2 3 4 5 6

3. Szeretek egy közösségben lenni olyan emberekkel, akik hasonlót vallanak az életről, mint én.

1 2 3 4 5 6

4. A munkahelyen/iskolában leginkább az foglalkoztat, hogy jobb legyek a többiekénél.

1 2 3 4 5 6

5. Fontos számomra, hogy a tanár/főnök minden esetben meg legyen velem elégedve.

1 2 3 4 5 6

6. A család életem fontosabb közössége.

1 2 3 4 5 6

7. Tudom, merre tartok az életemben. Van életcélom.

1 2 3 4 5 6

8. A különböző élethelyzetekben szeretem megfigyelni magamat és a viselkedésemet.

1 2 3 4 5 6

9. Figyelek tetteimre és cselekedeteimre, hogy azok összhangban legyenek gondolataimmal.

1 2 3 4 5 6

10. Képességeimmel tisztában vagyok és tudom, milyen szituáció mit követel meg tőlem.

1 2 3 4 5 6

11. Az általam gyengébbnek vélt készségeim és képességeim fejlesztésére állandóan törekszem.

1 2 3 4 5 6

12. Amikor csak tehetem, piacon, kistermelőtől vásárolok.

1 2 3 4 5 6

13. Fontosnak tartom, hogy a jövőben még több lakás energiaellátásához használjanak napenergiát is.

1 2 3 4 5 6

14. Szelektíven gyűjtöm a hulladékot.

1 2 3 4 5 6

15. Ha gondom van, számíthatok szomszédaim segítségére.

1 2 3 4 5 6

16. Az élelmiszer-ellátásban kiemelkedően fontos élőlények a méhek.

1 2 3 4 5 6

Köszönjük, hogy válaszaival segítette kutatómunkánkat!

TEHETSÉGGONDOZÁS PHILOS-MÓDRA

Szerzők: **Tomsits Anikó, Varga Gyöngyi**

Mentor: **prof. dr. Szendrő Péter**, egyetemi tanár,
rector emeritus, Szent István Egyetem

„Büszkék lehetünk mi magyarok magunkra, és arra, amilyen példát a Kárpát-medence egésze a tehetséggondozásban a világnak ad” – írja Csermely Péter (a Nemzeti Tehetségsegítő Tanács elnöke) blogjában,¹ nem is alaptalanul, hiszen ki ne ismerné Neumann János matematikust, akinek a ma már szinte nélkülözhetetlen számítógép alapjait köszönhetjük? Ahogy világszerte ismerősen cseng Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas és Kossuth-díjas magyar orvos, biokémikus neve is. Felsorolhatnánk a magyar tudósokat, feltalálókat, kutatókat, például Jedlik Ányost, Teller Edét vagy Kőrösi Csoma Sándort, akik munkájukkal nagyban hozzájárultak a világ fejlődéséhez.

„A tehetség felismerésében és kibontásában a felsőoktatás egy hosszú folyamat közepén helyezkedik el.” (Csermely, 2009, 17. o.) Hol is kezdődik ez a hosszú folyamat? A következőkben röviden összefoglaljuk ennek kezdeti szakaszát, hogy erre építve megvilágítsuk a felsőoktatás szerepét a bölcsészettudományokban.

1. A tehetséggondozás alapjai

1.1. A tehetség definiálása

„Tehetségen azt a velünk született adottságokra épülő, majd gyakorlás, céltudatos fejlesztés által kibontakozott képességet értjük, amely az emberi tevékenység egy bizonyos vagy több területén az átlagosat messze túlhaladó teljesítményeket tud létrehozni.” Harsányi István 1988-as meghatározásából (Harsányi, 1988) láthatjuk, hogy a tehetségnek van egy része, amely velünk születik: a szunnyadó tehetség; és van, amelyet évek során, kemény munkával tudunk fejleszteni: a megvalósult tehetség. Az előző pusztán egy ígéret, egy lehetőség, melyet, ha az egyén számos személyen belüli és környezeti hatás segítségével ki tud

¹ <http://csermelyblog.tehetsegpont.hu>

bontakoztatni egy, a gyakorlatban teljesítménnyé alakuló tehetséggé válik. Ez sikerélményt okoz, és hasznára válik a társadalomnak.

Ahhoz, hogy a tehetség teljesítménnyé váljon, négy elem szükséges (Balogh, 2007):

(1) átlag feletti általános képességek (pl.: magas szintű elvont gondolkodás, fogalomalkotás, kombinációkészség),

(2) speciális képességek (pl.: zenei, pszichomotoros), amelyek megadják a tehetség egyediségét,

(3) kreativitás, mely biztosítja a folyamatos alkalmazkodást, a problémák rugalmas kezelését, megoldását,

(4) motiváció, mely motorként hajtja az egyént újabb feladatok, kihívások felé, élteti benne a versenyszellemet.

A tehetségek hat csoportját különböztetjük meg (Estefánné–Dávid, 2011):

1. A *zenei tehetség* fejlett motoros és percepciós képességekkel egészül ki. A dallamokat illetően kiváló rövid- és hosszú távú memóriájuk van. A zenei érzékhez magas szintű kreativitásnak is társulnia kell ahhoz, hogy igazán jó muzsikussá váljanak (Gyarmathy, 2002).

2. A *képzőművészeti tehetségek* azonosítása igen nehéz, a késői megnyilvánulás gyakori, ugyanakkor már gyermekkorban realiztikusan, részleteket kidolgozva ábrázolnak. Óriási fantáziavilággal rendelkeznek, jó a vizuális memóriájuk, képekben gondolkodnak.

3. A *sport tehetségek* pszichomotoros képessége, akár a zenészeknél, kimagaslóan jó. A pszichológiai képességek mellett speciális testalkat is nélkülözhetetlen a sikerhez, valamint egy erős, támogató környezet.

4. A *társas tehetség* helyzet- és arckifejezéseket felismerő képessége, valamint név- és arcmemóriája is jobb az átlagosnál. Meglátja a szavak mögöttes értelmét. Empatikus készsége pedig egészen kicsi korban kialakul. A jó vezetőt fűti a kitűnési vágy, képes inspirálni másokat és a felmerülő konfliktusokat kezelni, az ehhez szükséges ítéltő- és verbális képessége átlagon felüli (Gyarmathy, 2003).

Az általunk vizsgált bölcsésztudományok területén a további két csoportnak van kiemelkedő szerepe:

5. A *nyelvi tehetség* többek között fejlett fonetikai kódolási, induktív nyelvtanulási, utánzási és alkalmazkodási képességgel és grammatikai érzékenységgel bír (Szirmai, 2003). Ezeknek köszönhetően társainál könnyebben képes idegen hangok kódolására oly módon, hogy azt később fel tudja idézni. Felismerni a nyelvi funkciókat és szabályszerűségeket. Gyorsan el tud sajátítani egy idegen nyelvet, mert az inger és válasz közötti kapcsolatot egyszerűen megtalálja (Virágné–Tajta, 2010). Mivel a nyelv egy változó, nyitott rendszer, s kultúránként különbözőképpen definiálják az abban tehetségeket, nehéz beazonosítani (Estefánné–Dávid, 2011).

6. A *matematika* tehetség már kisgyermekkorban azonosítható, a teljesítmény kiteljesedése az ifjúkorra tehető, s többnyire a férfiaknál figyelhető meg. Jellemzően versengők, kerülnek a csoportmunkát. Problémakeresők, nem vesznek el a részletekben, jó vizuális képességük van, és szabályszerűségekből gondolkodnak, zenei-téri információfeldolgozással. Ez utóbbiban megegyezik a zenei tehetségekkel, így ezek gyakran együtt járnak. Absztrakciós és fejlett logikai képességük miatt tehát ez is szükséges egy-egy bölcsész tudományi ág kiemelkedő tagjává válásához (Gyarmathy, 2002).

1.2. A tehetség felismerése

A korábbi nézettel szemben ma már elfogadott, hogy a szunnyadó tehetség nem tör magától felszínre, azt ki kell bontakoztatni, fejleszteni kell. Első lépés a felismerés. Ez azonban a tehetség rejtőzködő jellege miatt egyáltalán nem egyszerű, hanem egy összetett, időigényes, szakemberek összefogását igénylő munka.

A felismerés vagy fel nem ismerés ténye is számos veszélyt rejt magában a gyermekre nézve. Ha társaihoz képest kiemelkedően tudna teljesíteni, de nincs megfelelő, támogató környezetben, nyugtalan és feszült lesz, ami számos konfliktust szülhet a tanáraival, társaival szemben. A másik véglet az, ha tehetségesnek tartják és túl gyorsan, erőltetve akarják fejleszteni, gyermekkori élményeitől megfosztva. Nagyobb érzelmi károkat okozhat, ha később kiderül, tulajdonképpen nem is igazi tehetségről van szó. Ezekből láthatjuk, mennyire fontos a gyermek kiegyensúlyozott életéhez, hogy képességeinek, tehetségének megfelelő képzést, nevelést kapjon. De miért olyan nehéz felismerni a gyermekben szunnyadó tehetséget (Gyarmathy, 2001)?

Esetenként a tehetségnek más és más megnyilvánulási formája lehet, és különböző korban jelentkeznek a „tünetek”. Jellemző, hogy valamilyen viselkedési zavarral, devianciával párosul. Nagyon kevés esetben fordul elő, hogy egyenletesen fejlődik a személyiség, és minden területen kiemelkedő lesz. A matematikai, zenei és képzőművészeti tehetségeknél gyakori, hogy jobb agyféltekéjüket intenzívebben használják, mint mások, ezért általában társas készségeik gyengébbek, nyelvi zavarai lehetnek, mivel máshogy dolgozzák fel az információkat, valamint intenzívebben élnek át szituációkat. Ettől eltérően a nyelv területén kimagasló bölcsészekre a bal agyféltekei dominancia jellemző, amely a téri-vizuális tehetségért felelős (Gyarmathy, 2009). Ugyanakkor agyi működéstől függetlenül a tárgyalt csoport belső motivációja, amely érdeklődési körükhöz köti őket, annyira erős, hogy elnyomhatja az emberi kapcsolatokat, azok kevésbé fontosak számukra, mint átlagos társaiknak. Ráadásul az azonos korú gyermekekkel különösen nehezen találják meg a közös hangot, hiszen egészen más az érdeklődési körük és az érettségi

szintjük. Az említett „gyenge pontoknak” köszönhető, hogy nehezen tudnak beilleszkedni, s nem tudnak megfelelni a normalitás² kritériumának, ezért megbélyegezhetik őket. Ha mégis megpróbálnak megfelelni az elvárásoknak, olyan módon, hogy eltitkolják képességeiket, belső feszültség generálódhat, mely fejlődési zavarokhoz vezethet (Gyarmathy, 2009). Külön kutatási- és kezelési területet jelentenek a szociokulturálisan hátrányos helyzetű gyermekek. Sok tehetséges fiatal kikerülhetne ebből a körből, de a mentális fejlődésüket visszavetítő családi körülményeik, valamint szűk környezetükben megjelenő alacsony igény szint a tudás és tanulás irányában erősen korlátozza lehetőségeiket. Már az oktatási rendszer első pár évében gyenge iskolákba, csoportokba kerülhetnek, és ezután már esélyük sem lesz arra, hogy magas színvonalú intézménybe juthassanak, hiszen tehetségük könnyen elsorvadhat, ha az nincsen megfelelően ápolva, fejlesztve. (Gyarmathy, 2010)

A gyermek fejlődési ütemének átlagostól eltérő léte is intő jel lehet a szunnyadó tehetségre, ugyanakkor garanciát ez sem jelent. Egyesek már kis korban gyorsabban tanulnak meg dolgokat, érettebben gondolkodnak, mint társaik. A lassabban érőknél sem szabad azonban kizárni, hogy idővel tehetségessé válnak valamiben, valakinél ez csak később jelentkezik, adott környezeti- vagy biológiai okok miatt. Így minden esetben lehetőséget kell biztosítani a gyermekeknek, hogy képességeikhez mértén fejlődhessenek, arra megfelelő programokba kell őket bevonni. Másrészt probléma, hogy a „felismerő” fél, mely optimális esetben egy szervezetten működő csoport (tanár, pszichológus, szülők), jelenleg a közoktatásban csak kevés esetben van jelen, vagy működik megfelelően. Így csak a tehetségek egy hányadát ismerik fel, és kezelik úgy, hogy ki tudják hozni belőle a maximumot.

Természetesen olyan módszer nincs, amellyel egyértelműen ki lehet mutatni, hogy tehetséges-e a gyermek. Számos módszer van azonban a kutatásra, amelyeket ha együttesen használnak, jó aránnyal találhatják meg a tehetséges gyermekeket (Szakmai Bizottság, 2012).

Objektív módszer a tanulmányi versenyeken elért helyezések szerinti szelekció. Ez azonban csak az ún. „tanulmányi versenyzők” felismerésére alkalmas, hiszen ezek a megmérettetések nem engednek teret a kreatív gondolkodásnak, a jó problémamegoldó képesség felvillantásának. A felmérés eredményét torzíthatja, hogy a tanárok jelölik ki, mely tanuló vegyen részt rajta, így a gyengébb osztályzatokkal rendelkező el sem jut a versenyre; továbbá a stresszhelyzet kezelése is eltérő lehet, amely tehetségtől független. A bölcsészettudományok többségénél ezt az eljárást nem lehet alkalmazni, hiszen az alkotóképességet, a fantáziát ilyen úton nem lehet megmérteni.

² A normalitás azt jelenti, hogy az egyén képes a társadalmi követelményeknek megfelelni, tipikus és a többi ember számára érthető, követhető. (Gyarmathy, 2009)

Hasonló okokból nem elegendő csak pszichológiai vizsgálatokkal (teszt, interjú, megfigyelés és a többi) mérni a gyermek képességeit. A tesztek a bal oldali agyműködést, azaz a reprodukív intelligencia³ értékét mutatják, épp, mint az iskolai osztályzatok. Ez azonban nem elegendő az életben elérhető sikerhez. Nélkülözhetetlen hozzá a produktív intelligencia⁴ is, mely az elvonatkoztatási, következtetési képességet jelenti, és a jobb agyfélteke felelős érte. Amint már korábban szóba került, a tehetséges embereknél ez jóval aktívabban működik, mint az átlagnál. Figyelemmel kell lenni az értékelésnél arra is, hogy egy pillanatnyi állapotot mérnek. Ezen okok magyarázzák, hogy a teszteken gyenge eredményeket elérők nagyobb teljesítményre lehetnek képesek, mint társaik.

Az iskolai osztályzatok segítségével csak a produktív intelligencia állapítható meg. A sok külső, befolyásoló tényező miatt, ez szubjektív módszer, mely nem is a valódi teljesítményt tükrözi, csupán az iskolai elvárásoknak való megfelelést. Veszélye, hogy a gyengébb hallgatókat elzárja a további vizsgálat lehetőségétől. Mégis gyakran használják, mert könnyű beszerezni a szükséges információkat, így ez a fajta vizsgálat gyors és olcsó.

Nagyon kedvelt formája a döntés előkészítésének a vélemények begyűjtése akár magától a gyermektől, akár a környezetében élőkől, szülőktől, tanároktól, diáktársaktól. Erős szubjektivitása miatt azonban nagyon fontos a szakszerűség. A véleményező oktatónak szükséges megfelelő előképzettség, a tehetséggondozás témájában való jártasság. A „civiliek” felkeresése esetén pedig a kérdező a felelősség, hogy olyan kérdéseket intézzen az alanyhoz, melyre a lehető legobjektívebben tud válaszolni (Gyarmathy, 2009).

Jó eredményeket lehet elérni az ún. tulajdonságlisták készítésével. Ez a vizsgálat nem egy személyre fókuszál, hanem egy közösségre, melynek minden tagját értékeli a tanár, szakember előre megadott szempontok alapján, melyek a tehetség fő ismérveihöz (átlagon felüli képesség, kreativitás, motiváció) igazodnak, esetleg szociális készségekkel kiegészítve, de ennek is számos változata használatos napjainkban. A szubjektivitást több lépésben is lehet szűrni, de teljesen ki nem zárható. Egyrészt, a korábban említett, megfelelően felkészített értékelőkön van a hangsúly, hogy mind pontosan tudja értelmezni a szempontokat, s így egységes legyen a pontozás. Másrészt kell egy, az egész vizsgálatot átfogóan felügyelő ún. esetgazda, aki korrekciót alkalmazva csökkenti a torzításokat. Ez a módszer alkalmazandó az óvodás korú gyermekeknél, mivel náluk a feladatmegoldás még nem vezethet eredményre.

³ reprodukív intelligencia: a tanult ismereteket megértő és alkalmazó gondolkodásmód (Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár)

⁴ produktív intelligencia: önálló, eredeti ötleteket, megoldásokat létrehozó, alkotó gondolkodásmód (Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár)

Sokban segítheti a munkát, ha a nebuló és az adatgyűjtő személyes kapcsolatban állnak egymással, hiszen így olyan „nem regisztrált” teljesítmények alapján is sor kerülhet a döntésre, melyet a gyermek szabadidőben, hobbiként űz iskolai kereteken kívül (Szakmai Bizottság, 2012).

A tehetségek néhány közös jegye mégis adhat némi kapaszkodót a felismeréshez. Egyértelmű jel lehet, hogy érdeklődik a dolgok működése iránt, s szokatlan kérdéseket tesz fel. Kitarat azon feladatok mellett, melyek őt érdeklik, és a megvalósításig viszi elképzeléseit. A dolgok között könnyedén meglátja az összefüggéseket, és élénk fantáziával bír (Gyarmathy, 2002)

A tehetségek azonosítását több lépésnek kell megelőznie, valamint követnie, hogy sikeres lehessen az elvégzett munka. Megfelelően felkészített szakmai csoportot kell összeállítani, akik hatékonyan tudnak együtt dolgozni, majd össze kell állítaniuk egy szakmai programot. Ezután jöhet az információgyűjtés és értékelés, majd a kiválasztás. Ezt követnie kell egy vagy több tehetséggondozó programnak, hiszen nélküle a szűrés nem éri el célját, csupán a gyermekek megkülönböztetése, megbélyegzése lesz az eredménye.

A bölcsésztudományok területén kiemelkedő nyelvi tehetségeknek azonban nem elég az említett tulajdonságokkal bírniuk, hiszen, hogy későbbi munkájukban is kitűnhessenek átlagos társaik közül, számos más feltételnek is meg kell felelniük. Témáknak megfelelően vizsgáljuk meg a nyelvtanárok helyzetét!

A tökéletes nyelvtudás mellett számos egyéb tulajdonsággal kell bírniuk, hogy jó tanárok lehessenek. Empatikus képességük teszi lehetővé, hogy megértsék a diákok problémáit, kérdéseit, ezáltal megfelelően el tudják számukra magyarázni a tananyagot. Jó pszichológusnak kell lenniük, továbbá fontos, ismerjék az adott nyelv kultúráját, az emberek mentalitását, mert csak így adhatják át a nyelv azon mély szépségét, mely által megszerethetik a gyermekek az adott országot, tantárgyat. Mindehhez elsősorban elhivatottságra van szükségük és folyamatos tanulásra, hogy az állandó változásokat nyomon tudják követni. Ezeket a szempontokat is figyelembe kell venni a pályaválasztásnál, egy-egy tehetség kiemelésénél (Állami Foglalkoztatási Szolgálat, 2008).

1.3. A tehetség kibontakozása és fejlődése

A tehetség kibontakozásának tehát nélkülözhetetlen feltétele a felismerés, és egy tudatos, tehetségbarát társadalom, mely elősegíti fejlődését. Szükséges, hogy a társadalom kialakítson és működtessen egy kellően magas igényszinttel bíró tehetséggondozó rendszert, amelybe kisgyermekkortól bevonja az arra érdemeseket, s megfelelő szabadság mellett ösztönzi őket, kezdetben csak tevékenységet várva el és nem teljesítményt. Egyenlőnek kell tekintenie tagjait, hogy könnyebben be-

illeszkedhessenek az olykor deviánsnak titulált, kiemelkedő teljesítményre képes tagok is. Ha a szunnyadó tehetséget már pár éves korában felismerik a gyermeknél, akkor is társaival együtt kell nevelkednie, és az általános tananyagon túl biztosítani kell számára a lehetőséget a saját ütemű fejlődéshez, de semmiképpen sem szabad szegregálni⁵ általános képességű társaitól. A társadalomnak továbbá felelőssége, hogy tehetségeit megbecsülje, s nagy befektetéssel járó munkájukban támogassa őket, még ha a megtérülés igen hosszú időt is vesz igénybe, hiszen nem csak az egyénnek, de az egész társadalomnak hasznára válik az eredmény (Szakmai Bizottság, 2012). A genetikai adottságok érvényesüléséhez kell, hogy jól képzett szakemberek tanórákon kívüli optimálisan megválasztott munkamódszerekkel, megfelelő tárgyi feltételek mellett kihozza a lehető legtöbbet a tehetségből (Czeglédy–Rozgonyi, 2008).

A tanórák anyaga és száma egyre kevésbé teszi lehetővé, hogy az átlagon felüli képességekkel rendelkezők fejlődni tudjanak, ezért szakemberek felelőssége és kötelessége, hogy lehetőséget biztosítsanak számukra a szunnyadó tehetség kibontakozására. Számos módszert ismerünk, amely ezt lehetővé teszi. Mindegyiknél elengedhetetlen azonban, hogy a Pólya-féle tanítási-tanulási alapelvek együttesen érvényesüljenek. Az elvek az aktív tanulás, az egymást követő fázisok és a legjobb motiváltság elve (Pólya, 1977). Ezek mentén valósítható meg a tehetséggondozás lényege, miszerint nem az információk bővítése az elsődleges cél, hanem a kreatív gondolkodás és a problémamegoldó képesség fejlesztése.

A tehetséggondozásban az életkoroknak megfelelően kell eljárni. Alsó tagozatban az általános ismeretek elmélyítése és szélesítése az elsődleges feladat. Specializáció ebben a korban még nem ajánlott, de hétvégi foglalkozásokkal, nyári táborokkal lehet motiválni a gyermekeket. Inkább a felső tagozatra jellemző, hogy megjelennek a különböző szakkörök, differenciált tanórák. A középiskolában már különböző fakultációra irakozhatnak be diákok. Fontos, hogy ne legyen túl speciális a képzés, hiszen ebben a korban még könnyen változhat a gyermek érdeklődési köre. Mentori programokban is részt vehetnek érdeklődési körüknek megfelelően, bár ezt a felsőoktatási intézményekben gyakrabban alkalmazzák.

Társadalmi szinten, időről időre nagy port kavar az a kérdés, hogy szükség van-e elit intézményekre, hiszen a tehetségek ilyen szintű „kitüntetése” társadalmi konfliktushoz vezet. Mégis fontos szerepe van, hiszen kidolgozott módszereik mintaként szolgálhatnak a közoktatás más intézményei számára (Schüttler, 2001). A jó példákra pedig szükség van, hiszen a középiskolák alapozzák meg az egyetemeken, főiskolákon elsajátítandó speciális tudást, ahol a tehetség kicsúcsosodhat és alkotóvá válhat.

⁵ Szegregáció fogalma alatt az SNI (sajátos nevelési igényű) és az ép gyermekek külön intézményekben, eltérő módszerekkel történő oktatását értjük (Czudor–Czudor, 2010).

2. A tehetséggondozás a felsőoktatásban

Ebben a fejezetben arról ejtünk szót, milyen lehetőségek érhetőek el a felsőoktatásba belépő, kiemelkedő hallgatók számára. Külön hangsúlyt fektetünk a bölcsészettudományokra. Általánosan elmondhatjuk, hogy a felsőoktatás a tehetség kibontakozásának, a szaktudás megszerzésének fő színtere. (Balogh, 2007)

A tehetséggondozás a felsőoktatásban a közoktatásból átkerülők továbbfejlesztése. A középiskolás évek alatt már kitűnik a tehetség, de utána sokáig elvész, mert a felsőoktatásba való jelentkezés sokféle motivációjú lehet, de általában nem pályaorientáció. Sokszor a pályaválasztás az első diploma után kezdődik. A tehetségnek ebben a rendszerben nem szabad elvesznie (Szendrő, 2012).

2.1. Tehetséggondozási formák a felsőoktatásban

A felsőoktatásban megjelenő tehetséggondozási formák kialakulásának egyik motorja a hallgatói önképzési szándék és minőségi tudás iránti igény, amely végső soron a felsőoktatási tudományos utánpótlásképzés megalapozója. A továbbiakban néhány kiemelkedő, nagyszámú hallgatót érintő tehetséggondozási rendszert mutatunk be.

Az egyik, legtöbb hallgató számára elérhető tehetséggondozási forma a tudományos diákkör (továbbiakban: TDK). A TDK kialakulásában nagy szerepet játszik, hogy az azonos érdeklődésű hallgatók egymásra és a közös témáikban jártas oktatóra találjanak. A TDK sikeres működéséhez elengedhetetlen a hallgatók és az oktatók közötti együttműködés. Ma már szinte minden egyetemen és főiskolán lehetőség van a diákoknak egyéni és csoportos kutatások elvégzésére, amihez az intézmények oktatói segítséget nyújtanak, valamint a résztvevők hozzáférhetnek az eddigi kutatások eredményeihez is. Az Országos TDK-ra (OTDK) már csak azzal a dolgozattal lehet nevezni, amit az első kari fordulón a tudományos diákköri tanács megfelelőnek talált. Az országos konferencián a hallgatókat szekciókba osztják, ahol az adott téma szakértői előtt kell prezentálni a kutatást. A tudományos diákkörökből már nagyon sok tehetséges, jó képességű szakember került ki. Érdekesség, hogy a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak meghatározó része is ilyen módon kezdte pályafutását, többen közülük ma már témavezetőként tevékenykednek (www.otdt.hu).

A TDK sikerének egyik alapvető kulcsa a közvetlen tanár-diák kapcsolat, amihez szükséges egy aktív diák, egy jó téma és egy szuggesztív tudós. A jó együtt-

működéshez fontos, hogy a két fél egyenlő legyen a kutatás során, annak érdekében, hogy tudjanak együtt döntéseket hozni. A tudományos diákkörök közös elveket képviselnek, de a szakterületeknek meg kell őrizniük önállóságukat (Balogh, 2009, 55 o.).

Ezen felül jelentős előnye a TDK-nak, hogy a hallgatók nem csak oktatói oldalról kapnak visszacsatolást, hanem hallgatótársaik is véleményt formálnak az elkészült művekről. Ennek hatására már a felsőoktatásban eltöltött évek alatt megindul közöttük egy tudományos diskurzus, amely későbbi pályafutásuk során is folyással lehet tudományos eredményeikre.

A kiemelkedő tehetségek fejlesztésének másik elterjedt formája a szakkollégiumok rendszere, amely során a kollégiumba felvételt nyert hallgatók az egyetemi szakjukon kötelező kurzusokat a szakkollégium keretein belül, az adott témában mélyebben elmerülve sajátíthatják el. A szakkollégiumi képzés különlegessége, hogy a hallgató egy kurzus teljesítésével egyszerre tesz eleget a szakja tantervében támasztott követelményeknek, de az adott témába szaktársaihoz képest mélyebb betekintést is nyer, valamint ezen felül további, a téma alaposabb feldolgozását célzó különórákra is bebocsájtást nyer, amely biztosítja számára, hogy minden tekintetben tudományos igényű és mennyiségű ismeretre tegyen szert. A szakkollégiumi órák általában az azonos tartalmú egyetemi kurzushoz képest kisebb létszámmal zajlanak. A szakkollégium a tudományos élet velejáróira is felkészítést ad, hiszen lehetőséget biztosít házi konferenciák szervezésére, valamint a mindennapjaikat együtt töltő hallgatók közötti kapcsolat elmélyül, így a későbbi szakmai, tudományos együttműködés alapjául szolgálhatnak az ott eltöltött évek.

A szakkollégiumok esetében az egy oktatóra jutó hallgatók száma általában rendkívül alacsony, ezért az oktatóknak lehetőségük van arra, hogy a hallgatók munkáját folyamatosan nyomon kövessék, és megfelelő iránymutatással lássák el őket: a szakkollégiumok hallgatói kevésbé „tűnnek el a tömegben”.

A fentiekben a két legelterjedtebb, nagyjából mindenhol azonos képet mutató tehetséggondozási szisztémát ismertettük. Ezek mellett számos tehetséggondozási programmal találkozhatnak a hallgatók, melyek a felsőoktatási intézmények autonómiájából eredően más és más, néha egymástól jelentősen eltérő formában támogatják hallgatóik előmenetelét.

2.2. A bölcsész tehetséggondozás nehézségei a folyamatosan alakuló felsőoktatásban

Felsőoktatási rendszerünk évről évre változik, keresi a lehetőségeket az arany középút megtalálásához, de eléréséhez még rengeteg minden hiányzik és gyakran még az általános problémák sincsenek kiküszöbölve. A bölcsészettudomány szem-

pontjából vizsgáljuk azokat a kihívásokat, amelyeket a tömegképzés, az alap- és mesterképzés átmenete, a képzések folyamatos újragondolása, illetve a megfelelő kommunikáció hiánya jelent.

A 2000-es évek eleje óta jelentősen megnövekedett a felsőoktatásban résztvevő hallgatók száma és ezzel párhuzamosan Magyarországon 2006-ban bevezették a Bologna-rendszert. Általában tömegképzés alatt a szakokra felvett hallgatók létszámának megtöbbszöröződését és e létszám állandósulását, és az ebből fakadó, elsősorban minőségbeli problémákat értjük, de a „tömeges” kifejezést ebben a részben egy másik oldaláról mutatjuk be. A következő táblázat az elmúlt 10 év szeptemberében induló képzésekre jelentkezők és felvettek számát mutatja. A táblázat összetettebb változata a felvi.hu honlapon elérhető.⁶

Év	Jelentkezők	Felvettek
2001/A ⁷	148 880	98 031
2002/A	164 699	109 355
2003/A	160 217	106 376
2004/A	167 371	109 851
2005/A	150 233	103 364
2006/A	132 771	94 142
2007/A	108 928	81 637
2008/Ö ⁸	111 823	94 520
2009/Ö	141 191	107 117
2010/Ö	154 097	109 483
2011/Ö	154 248	109 746
2012/A	110 617	79 861

A táblázat adataiból egyértelműen kiderül, hogy a Bologna-rendszer bevezetése és a hallgatói létszám növekedése között nincs összefüggés, hiszen az új felsőoktatási rendszer indulásakor és a rá következő két évben is a jelentkezett és a felvett hallgatók száma csökkent. A növekedés 2009 óta mérvadó, hiszen akkor érte

⁶ A táblázatot készítette Varga Gyöngyi. Forrás: http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=1

⁷ 2001/A – 2001 szeptemberében induló képzések felvételi eljárása

⁸ 2008/Ö - 2008 szeptemberében induló képzések felvételi eljárása pótfelvétellel együtt

el a létszám a korábbi évek szintjét. A hallgatói létszám ingadozásához több tényező is hozzájárult, például az új képzési rendszer és a felsőoktatási törvény okozta bizonytalanság, a Fejlesztési Részhozzájárulás körüli viták.⁹

A felsőoktatás eltömegesedésének pontos kiváltó okait nem tudjuk, de közre játszhatott benne az új, érettségi eredmények alapján működő felvételi eljárás, a mindenki számára elérhető, ingyenes diplomaszerezési lehetőség, valamint a belső intézményi felvételi, mint minőségi szűrő hiánya.

A könnyebb bejutási lehetőség hozadéka, hogy megnövekedett az a diákréteg, akik nem szakmai alapon választják a felsőoktatási képzéseket. Ennek több oka lehet, egyrészt a fiatalok nem tudják eldönteni, hogy mit is szeretnének valójában az élettől, mivel szeretnének foglalkozni. Számukra tökéletes gondolkozási idő az alapképzésben eltöltött három év, míg valódi életcéljaikra rá nem jönnek. Ez különösen kiütözik a bölcsészettudományoknál, ugyanis sokan nem érznek elhivatottságot magukban választott szakjuk iránt. A bölcsészettudományi képzésekben sokak számára vonzó az, hogy elmélyíthetik általános irodalmi és történelmi ismereteiket, vagy fejleszteni tudják meglévő nyelvismeretüket, esetlegesen új nyelvet kívánnak elsajátítani, amelyek a közoktatásban nem elérhetőek. Másrészt, többek azért folytatnak felsőfokú tanulmányokat, hogy eleget tegyenek annak a társadalmi elvárásnak, hogy mindenkinek legyen diplomája. Tehát a hallgatóknak csak csekély százaléka kíván valóban elmélyedni a bölcsélet világában. A motivált és a motiválatlan hallgatók keveredése miatt csökken a tanulási, oktatási és tudományos igényesség.

A tehetséggondozásban nagy törést okoz a Bologna-rendszer egyik vívmánya, a kétszintű képzés. A természettudományi karoknál van egy olyan eredménycentrikusság, ami köré könnyebben lehet már az alapszakos hallgatókat is szervezni, míg a humántudományok mechanizmusa és produktuma teljesen más. Így az alapképzés három évében az oktatók nem fektetnek elegendő hangsúlyt a hallgatókra: alapozó éveknél tekintik, mivel a bölcsész szakokon a tárgyak úgy épülnek fel, hogy a hallgatók az adott szak összes szelétére ráláthassanak. Mindenbe egy kicsit belekóstolhatnak, de az órák keretein belül nincs lehetőségük egy kiválasztott témában való elmélyedésre, ezáltal a tehetséggondozás alappilléreinek az oktatók a mesterszakos hallgatókat tekintik. Megkésélt elképzelésnek tartjuk azt, hogy egy hallgatót onnantól tekintenek kollegának, hogy a mesterképzésre beiratkozott, ugyanis könnyen megeshet, hogy addigra az adott hallgató lelkesedése, érdeklődése alábbhagyott, így a mesterképzés alatt már nem mutatkozik meg tehetsége, vagy rosszabb esetben az alapképzés után abbahagyja a tanulmányait. Erre utal a következő idézet is:

⁹ 2008. március 9-én tartott üggyöntő népszavazás eredménye alapján: http://www.valasztas.hu/nepszav08/hu/08/8_0.html

„A nyugdíjaskor például nagyon jó új tehetségkészlet kibontakoztatására adhat lehetőséget, mint minden életmódváltás. Aki ennek a folyamatnak csak a végére koncentrálna, az veszít és ez a felsőoktatáson belül is igaz. Tehát aki az MSc-ben vagy csak kizárólag a PhD-tanulmányok során véli úgy, hogy majd ott, az odakerülőket lehet gondozni tehetség gyanánt, és elfeledkezik az elsősökről, akik bekerültek a felsőoktatásba, az nem fogja megtalálni ezeket a tehetségeket az MSc-és a PhD-tanulmányok során, csak egy töredék részüket, mert addigra már elvesztek.” (Csermely, 2009, 17. o.)

A hallgatók útját már a beiratkozásuktól fogva figyelemmel kell kísérni. A bölcsészettudományoknál még a mester felvételi sem biztosan megfelelő szűrő arra, hogy az utánpótlásképzést elkezdjék felépíteni. Az egyetemi oktatói és kutatói pályára állításra csak a mesterképzés végén kezdenek el figyelni. Ennek hátterében az áll, hogy a bölcsészismereteknél nehezebb meghúzni a határvonalat az alapképzés és a mesterképzés között. Nincs egyértelműsítve mind a mai napig, hogy hol az a határ, ameddig az ismeret alapismeretnek számít, és amely fölött már mesterismeretnek. Épp ezért sok esetben előfordul, hogy ugyanaz a tananyag mind a két képzési ciklusban megjelenik.

A képzéseket rohamtempóban kellett kialakítani, ezért sok helyen az eddigi öt évre épülő ismereteket megpróbálták három évbe sűríteni. Az első újragondolás után már a tananyagot lecsökkentették és egy egyszerűbb tantervvel álltak elő több szaknál, ezzel építve a mesterképzésre. A bölcsészettudományoknál három év viszont kevés a minimálisan szükséges lexikális tudás elsajátításához.

A kétszintű képzés bevezetésével egyidejűleg a tehetséggondozási rendszerek körében is megkezdődött az átalakulás, azzal a céllal, hogy illeszkedjen az új felsőoktatási formához. Az egyik nagy törekvés a TDK-k kialakításában volt, hogy az alapszakosok és a mesterszakosok is eredményesen részt vehessenek a megméretetésen. A XXX. OTDK-n a bekerülő dolgozatok 47% volt alapszakos, igaz már a legtöbb hallgató az alapszakon végzett és a mesterképzésre bekerült. A minősített helyezések 42%-a volt alapszakos (Szendrő, 2012).

A tehetségek felkutatásának lehetőségét az elmúlt években és jelenleg is megnehezítik a folyamatosan változó képzési tartalmak. Az utóbbi időben a képzések tartalmának átrendezése nem feltétlenül szakmai és tudományos szempontok alapján történt.¹⁰ A jelenlegi gazdasági környezetben több esetben kellett az egyetemeknek racionálisabbá, avagy kifizetődőbbé tenni a képzéseket és ennek eredménye gyakran óraszámemelés vagy oktatók elbocsátása lett. Ebből következően az egy oktatóra jutó hallgatói létszám, illetve óraterhelés növekedett, mindezek mellett egy-egy óra tananyaga bővült. Az egy-egy hallgatót érdeklő témakörök

¹⁰ Lásd például az ELTE BTK 2010-2011-es tanévi hatályos tanegységlistáit, összehasonlításban a 2011-2012-es tanévtől hatályos tanegységlistákkal. <http://www.btk.elte.hu/ba/szakiranyok>

kevesebb idő jut, ezáltal a kötelező kurzusok felhívó ereje is csökken. Sok esetben megszűnik az órák gondolatébresztő és elgondolkodtató szerepe. A kötelező minimum teljesítése megerőltetőbb az oktatóknak, egyre kevesebb idejük jut a hallgatókban szunnyadó tehetség felismerésére és kibontakoztatására.

A 2005. évi CXXXIX. felsőoktatási törvény értelmében a különböző szakok és képzések tartalmát két évente felül kellett volna vizsgálni. Központi felülvizsgálatra ugyanakkor csak 2009-ben és 2011-ben került sor. Ezekben az esetekben is lényegesen hangsúlyosabb szerepet kaptak a gazdasági szempontok. A szakmailag minimális tartalmi változások ugyanakkor meglehetősen nagy adminisztratív terhet rónak mind az oktatókra, mind a hallgatókra. A szakok átalakítása miatt előfordul, hogy egy szakon belül egyszerre két-három tanegységlista szerint haladnak a hallgatók, így sok esetben már annak nyomon követése is meglehetősen nehézkes, hogy egy-egy hallgatónak mely kurzusokat kell elvégeznie az abszolutórium sikeres megszerzéséhez. Ez energiát és figyelmet von el a hallgatóktól, a lehetséges tudományos életük kialakításáról.

Egy bölcsészhallgatónak nagyon sokat kell olvasnia és nagy műveltségre kell szert tenni ahhoz, hogy valamilyen irányban el tudjon indulni a tudományok világában. A természettudományoknál és egyéb tudományágaknál sokszor már alapszakosként tarthatnak órákat a hallgatók, ha kiemelkedően tehetségesek. A bölcséleten belül viszont még a mesterképzés alatt sem lehetnek „óraadók” a tehetséggel rendelkező hallgatók, és így nincs lehetőségük előadói tapasztalatokat szerezni a doktori képzés előtt. Pedig az egyetemi oktatói pályára készülőknek ez különösen hasznos lenne, mert megismerhetnék az egyetemi oktatás módszertanát.

3. A kommunikáció szerepe a tehetséggondozásban

A kommunikáció fogalmát ebben a fejezetben nem az általános jelentésben használjuk, hanem ezzel azokra a hiányokra hívjuk fel a figyelmet, melyek elengedhetetlenek a tehetségek felkutatásában és kibontakoztatásában.

Az egyik ilyen kommunikációs hiány a pedagógiai készségek jelentős visszaesése. Egy oktató akkor nevezhető jónak, ha figyelemfelkeltő, és az általa felhalmozott tudást képes olyan formában átadni, hogy a hallgató még többet akarjon tudni az adott témáról. A felsőoktatási ranglétrán való lépkedésben jelenleg csak a tudományos teljesítmény a szempont, ugyanakkor fontos lenne, hogy *a tudás átadásának képességét* is vizsgálják, hiszen az információátadás készsége nélkül a hallgatókat nehezen lehet megszólítani. Több felsőoktatási intézményben is volt már a hallgatóktól olyan kezdeményezés, hogy a doktori képzésnek legyen része egy pedagógiai modul, amely kifejezetten az oktatási feladatokra készíti fel a doktori iskola hallgatóit.

Hallgatói oldalról is hiányzik egyfajta kommunikációs készség. Minden tudományág területén fontos, hogy tudjunk közölni, hangot adni saját magunknak, gondolatainknak, véleményünknek. A bölcsész területen ez különösen fontos, hisz tudásukat és elképzeléseiket kizárólag csak írásban vagy szóban tudják előadni. A bölcsészettudományok nyelve nem a számok vagy a statisztikák, vagy a különböző számítógépes nyelvek világa. Tapasztalataink szerint a kommunikációs készség hiánya a nyelvszakoknál, ahol minden az adott idegen nyelven zajlik, nagy problémákat okoz. Sok esetben a hallgatók nem biztosak a nyelvtudásukban, ezért gondolataikat nem merik kifejezni. Lehet, hogy olyan meglátások, definíciók fogalmazódnak meg bennük, amelyek által azonnal felfigyelnének rájuk az oktatók, de a biztos nyelvismeret hiánya miatt ezekre nem derül fény. Ebben a túlterhelt oktatási rendszerben nincs lehetőségük a beszéd fejlesztésére, ugyanis a legtöbb tanóra írásbeli vizsgával zárul.

Saját tapasztalatunk szerint több felsőoktatási intézmény nyelvtudományokkal foglalkozó szakát el lehet úgy végezni, hogy a tanulmányok értékelése során meglehetősen kevés esetben van lehetőség szóbeli vizsga letételére. Természetesen a kevés szóbeli vizsgaalalom oka a már korábban említett oktatói leterheltség. A nagy hallgatói létszámú szakokon nincs rá mód, hogy minden vizsga szóbeli megnyilvánulás legyen, így nem csak az előadások, de a szemináriumok jelentős része is csak az írásbeli készségeket fejleszti. Kis létszámú szakokon a szóbeli és írásbeli vizsgák aránya ennél kiegyensúlyozottabb.

A túlzott írásbeliség másik hátránya, hogy az oktató nem tud megfelelő visszacsatolást adni a hallgató számára. Egy kijavított dolgozathoz nem feltétlenül derül ki mindig, hogy mi az, ami hiányzott, de legfőképpen a tananyagon túl, nem kap visszacsatolást a hallgató arról, hogy milyen kompetenciákon kellene erősíteni ahhoz, hogy jobb eredményeket érjen el, hogy esetlegesen elindulhasson a kutatói pályán.

4. Hogyan fejleszthetnénk a bölcsészettudományok tehetséggondozását?

A következőkben a bölcsészek tehetséggondozását javító néhány egyszerűen megvalósítható elképzelést olvashatunk. A tehetséggondozás a bölcsészettudományokban összetettebb feladat, mint a többi tudományágban. Itt a hallgatók nagyobb mértékű irányítást igényelnek, hogy érdeklődési körük találkozzon, hiszen egy adott bölcsészszakon belül nehéz feladat úgy összehangolni a diákokat, hogy egy közösen választott alaptémát különböző aspektusokból vizsgáljanak: gondoljunk csak az irodalomtudományra, mennyi ágazata, korszaka, írója, költője van!

Általánosan tapasztalt probléma az intézményekben, hogy a hallgatók nem ismerik a tehetséggondozási formákat. Hallottak már a TDK-ról, meg az OTDK-ról, de nem feltétlenül tudják, hogy mi a módja egy tudományos diákkör alakításának, illetve egy, már meglévő TDK-hoz való csatlakozásának. Véleményünk szerint elsődlegesen ezért a tudomány és a tehetséggondozás népszerűsítésére kellene a hangsúlyt fektetni. Ha a hallgatók és az oktatók jobban ismernék az intézményükben elérhető tehetséggondozási formákat, jobban tudnák használni azokat. Ösztönzően hatna a leendő tudományos életpályát választó egyénre az is, ha a tehetséggondozási formák megismerése mellett jutalmazásukról és a részvétellel járó előnyeikről is értesülnének. Több felsőoktatási intézmény a publikációs lehetőségek mellett ösztöndíj formában is támogatja a kibontakozó tehetségeket. Ahhoz, hogy a tehetséggondozás eljusson az oktatókhoz és a hallgatókhoz, nem elegendő néhány felhívás vagy plakát. Sokkal nagyobb felületet kellene az intézményeknek biztosítaniuk a tehetséggondozási formák népszerűsítésére.

Minél több olyan aktivistára lenne szükség, aki jártas a tudományszervezésben. Nem feltétlenül csak az oktatók feladata az egyetemeken, főiskolákon, hogy felhívják a figyelmet a különböző lehetőségekre, hiszen ebben a folyamatban nekik a mentorszerep betöltése az elsőrendű. Ennek érdekében továbbképzéseket kellene indítani a tudományszervezés témakörében, hogy a tehetséggondozás alulról is szerveződhessen. Ebben a Hallgatói Önkormányzatoknak is nagy szerepet kellene vállalniuk, mert nekik megvannak az eszközeik és a lehetőségük hallgatótársaik közvetlenül elérésére. Ha a tudományszervezés és az információáramlás megfelelően működik egy intézményben, akkor ott egy TDK-mozgalom sokkal könnyebben be tud indulni.

Az alulról szerveződés mellett természetesen elengedhetetlen az oktatói oldal közreműködése is, ugyanis, ha a hallgatók nem ismerik fel önmagukban a lehetőséget, az oktatónak szükséges megtenni az első lépéseket. Fontos úgy szocializálni az oktatói gárdát, hogy a tehetséggondozás ugyanolyan szerepet játsszon a mindennapjaikban, mint egy szemináriumi dolgozat vagy egy zárthelyi dolgozat kijavítása. Tehát, ha beérkezik egy jó szemináriumi dolgozat, érdekes kérdés, hogy az oktató bíztatja-e a hallgatót, hogy továbbfejlessze az elkészült művet.

Fontosnak tartjuk az olyan tehetséggondozási programok népszerűsítését, amelyek már a középiskolában felkarolják a leendő hallgatókat, és gondozásukat az egyetemi évek alatt is folytatják. A bölcsészettudományi szakok esetében a jelentkezők gyakran nincsenek tisztában a képzés valódi tartalmával és az elsajátítandó ismeretekkel, ezért hasznos lehet egy olyan folyamat beindítása, amelynek során a diákok megfelelően felkészülhetnek egyetemi tanulmányaikra. Ezek által a középiskolák és a felsőoktatási intézmények között elhelyezkedő szakadék megszűnne. Így a leendő hallgatók szembesülnének a rájuk váró kihívásokkal, talán egyeseket elrettentene az előttük álló nagy elvárás, míg mások még inkább megbizonyo-

sodhatnának arról, hogy ezt a pályát szeretnék választani. Ezzel csökkenne azoknak a hallgatóknak a száma, akik csupán átmeneti megoldásként választják a bölcsész szakokat.

5. Összefoglalás

E fejezet első részének célja az volt, hogy rövid betekintést nyújtson a tehetséggondozás világába, annak nehézségeibe, elsősorban a bölcsészettudományok szemszögéből. Fontosnak tartottuk bemutatni azt, hogy mi a tehetség, és hogy felismerésükre milyen módszerek állnak rendelkezésre. Összefoglaltuk a különböző tehetségek csoportjait, és azt, hogy ezek közül melyek a legfontosabbak a bölcsészettudományok szempontjából. Rávilágítottunk arra, hogy a tehetséges hallgatók felkarolásának kezdete nem egyezik meg a felsőfokú tanulmányok megkezdésének idejével: már a közoktatási intézményekben is időt és energiát kell szánni a kiemelkedő teljesítményű fiatalokra.

A második szakasz külön kiemelte és részletesen bemutatta azokat a tehetséggondozási formákat, amelyek a felsőoktatás keretében elterjedtek és bevezetik a hallgatókat a tudományos életbe. Ezek után számba vettük a felmerülő nehézségeket, amelyekkel a bölcsészettudomány nap mint nap szembesül. Több lehetséges megoldást is felvázoltunk a tehetséggondozási formák népszerűsítésére és a bölcsészettudományokkal kapcsolatban gyakran felmerülő tévhitiek eloszlatására, amelyek elősegíthetik a gördülékenyebb tehetséggondozást a bölcsélet világában.

Magyarország mindig is gazdag volt a tehetségekben, jelenleg a felsőoktatásban tanulók 15-20%-a tartozik a kiemelkedő hallgatók közé (Szendrői, 2012), ezért nagyon fontos, hogy megtaláljuk őket. Hiszen ők adhatják az elkövetkezendő generáció értelmiségének gerincét, ők formálják a jövőnket és az országunkról alkotott képhez is nagyban hozzájárulnak.

Irodalomjegyzék

Állambiztonsági Értelmező Kézisótár. <http://osaarchivum.org/files/fa/357/szotar.CE-win.html>. Letöltve: 2012. július 23.

Állami Foglalkoztatási Szolgálat: *Nyelvtanár – Szakmaismerető Információs Mappa* <http://www.epalya.hu/media/mappa/nyelvtanar.pdf>. Letöltve: 2012. július 23.

Balogh László: *Elméleti kiindulási pontok tehetséggondozó programokhoz.* <http://geniuszportal.hu/node/77>. Letöltve: 2012. július 10.

Balogh Judit: *Felsőoktatás – Tehetség – Bologna* – 2008 felsőoktatási műhelykonferencia. Szerk.: dr. Fazekas Marianna. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009

Szerk.: Bánki István, M. Szilágyi Zsuzsa: „*Mindenki tehetséges valamiben*” – tehetségsegítő hálózat a Kárpát-medencében http://geniuszportal.hu/sites/default/files/Geniusz_tajeztato_fuzet_2011februar_web.pdf. Letöltve: 2012. július 10.

<http://www.btk.elte.hu/ba/szakiranyok>. Letöltve: 2012. július 20.

Czeglédy István – Rozgonyi Tiborné: *Tehetség gondozás az iskolai oktatásban*. http://www.nyf.hu/pkk/sites/www.nyf.hu.pkk/files/tanarkepzo_anyagok/tanari_mesterkepzes/-osszef_szakm_gyak/03_tehetségfejlesztő_gyakorlat.pdf. Letöltve: 2012. július 10.

Czudor Lászlóné – Czudor László: *SNI tanulók beilleszkedését segítő program*. „*Együtt teszünk...*” Foglalkozástervek SNI gyermekeket integráló tanulócsoporthoz részére. www.amkdevavanya.hu/innovacio-czudor.doc Letöltve: 2012. július 23.

Estefánné Varga Magdolna, Dávid Mária: *Megújuló tananyag tartalmak, módszerek a kompetenciaalapú tanárképzésben*. http://www.epednet.ektf.hu/eredmenyek/megujulo_tananyag_tartalmak_modszerek_a_kompetenciaalap_u_tanarkepzesben.pdf. Letöltve: 2012. július 23.

Felsőoktatás – Tehetség – Bologna – 2008 felsőoktatási műhelykonferencia. Szerk.: dr. Fazekas Marianna. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009

http://geniuszportal.hu/sites/default/files/Nevtan_szakmai_ajanlasok.pdf. Letöltve: 2012. július 10.

<http://geniuszportal.hu/content/pedagogiaban-az-eselyegyenloseg-nem-azt-jeleni-hogy-mindenkit-azonos-oktatásban-kell-reszesi>. Letöltve: 2012. július 15.

Gyarmathy Éva: *Matematikai tehetségek*, Új Pedagógiai Szemle, 2002. május. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00060/2002-05-lk-Gyarmaty-Matematikai.html> Letöltve: 2012. július 12.

Gyarmathy Éva: *Társas/vezetői tehetségek*. Új Pedagógiai Szemle, 2003. január. <http://www.ofi.hu/tudastar/tarsas-vezetoi>. Letöltve: 2012. július 12.

Gyarmathy Éva: *A zenei tehetség*. Új Pedagógiai Szemle, LII. Évfolyam, július-augusztus. <http://www.ofi.hu/tudastar/zenei-tehetseg>. Letöltve: 2012. július 12.

Gyarmathy Éva: *Atipikus agy és a tehetség I.* – Tehetség és a neurológia hátterű teljesítményzavarok valamint az Asperger szindróma. <http://tehetsegmuhely.eu/file/Normal.pdf>. Letöltve: 2012. július 14.

Gyarmathy Éva: *Hátrányban az előny* – A szociokulturálisan hátrányos tehetségek, (Géniusz Könyvek 12.) Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2010, 176 pp.

Gyarmathy Éva (2009): *Intelligencia csapda*. <http://www.h2oktatas.hu/hu/tanulmanyok/49-intelligencia-csapda>. Letöltve: 2012. július 10.

Harsányi István: *A tehetség kis kalauza*. Pest Megyei Pedagógiai Intézet, Budapest, 1988, 48 pp.

Magyar Géniusz Program – Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége – Nevelési Tanácsadók Egyesülete: *Szakmai ajánlások a nemzeti tehetség gondozás továbbfejlesztéséhez*. http://geniuszportal.hu/sites/default/files/Nevtan_szakmai_ajanlasok.pdf. Letöltve: 2012. július 10.

Pólya György: *A gondolkodás iskolája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977, 226 pp.

Schüttler Tamás: *A tehetség kiválasztódásának folyamata egy piramissal jellemezhető*, Új Pedagógiai Szemle, 2001, március. <http://www.ofi.hu/tudastar/tehetseg>. Letöltve: 2012. július 14.

Szendrő Péter, *Interjú*. 2012. 06. 21.

Szirmai Hajnalka: *A matematikai és a nyelvi képesség közötti összefüggés vizsgálata*. Új Pedagógiai Szemle, 2003. május. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00071/2003-05-ta-Szirmai-Matematikai.html>. Letöltve: 2012. július 12.

http://www.valasztas.hu/nepszav08/hu/08/8_0.html. Letöltve: 2012. július 20.

Virágné Katona Zsuzsanna, Tatja Csabáné: *A törökszentmiklósi Bethlen Gábor Református, Tagozatos Általános Iskola, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény és Nevelési Tanácsadó tehetségsegítő programja 2010*. http://geniuszportal.hu/sites/default/files/10jogyak_torokszentmiklos_ossz.pdf Letöltve: 2012. július 23.

<http://www.veveeqe.eoldal.hu/cikkek/tehetseg-es-kreativitas/szeles-alapokon-nyugvo-tehetsegazonositasi-szemlelet-es-gyakorlati-ismeretek.html> Letöltve: 2012. július 14.

GONDOLATOK A MAGYARORSZÁGI ISKOLÁKBAN FOLYÓ NEVELÉSI FOLYAMATOK VÁLTOZÁSAIHOZ

Szerzők:

**Bodor Mónika, Csedreki László, Gergely Katalin Andrea,
Maurer Péter, Rácz Márk, Szerdi András**

Mentor: **Szövényi Zsolt** főosztályvezető,
Emberi Erőforrások Minisztériuma

1. Bevezetés

Jelen dolgozatban arra vállalkoztunk, hogy a magyar oktatás és nevelés megújításához sokféle szakmai felkészültségünk alapján igyekezzünk hozzájárulni. Célunk nem lehet több, mint jelezni a feszültségeket, elgondolkodtatni, javaslatokat megfogalmazni. A tanulmányban olyan kérdések kerülnek szóba, mint az iskolai szocializáció fontossága, a kompetencia kibontásának jelentősége, a vallásoktatás szerepe, a nevelés fontossága a személy identitásának kialakításában és fejlesztésében, az egészségmegőrzésre nevelés szempontjai, továbbá a fenntarthatóság ökológiai nézőpontjának beépítése az iskolai nevelésbe.

A nevelés területéről természetesen sok más témát is ki lehet emelni, amelyek hasonló fontosságúnak tekinthetők. Mi azonban a számunkra legfontosabb kérdéseket választottuk ki. A különböző témákat közös érdeklődés és mondanivaló kapcsolja össze. Az egyéni és társadalmi felelősségünkéből fakadóan tartjuk ugyanis fontosnak a magyarországi oktatási intézményekben folyó nevelési folyamatokat. Azonos értékalapú szemléletünk pedig azt mondatja velünk, hogy ezek a folyamatok legyenek értékorientáltak, és egyszerre érvényesítsenek olyan kulcsfontosságú szempontokat, mint a kompetenciafejlesztés, keresztyénység, hazaszeretet, egészség- és környezettudatosság.

Ezen mondanivalók és témák eredőjeként fogalmazható meg egységes üzenetünk. A mai világ felgyorsult társadalmi és gazdasági folyamatai arra kényszerítik az embert, hogy legyen rugalmas és alkalmazkodó képes. Ez a rugalmasság és alkalmazkodó képesség azonban csak a körülményekhez való alkalmazkodást jelentheti, amely csak úgy valósulhat meg, ha az ember megfelelő stabil belső értékrenddel rendelkezik. Ahhoz, hogy ez a belső értékrend megfelelően kialakuljon,

szükség van a megalapozott nevelői folyamatokra. A család szerepe ebből a szempontból alapvetően meghatározó.

A kötet lehetőséget biztosít számunkra, mint a Szent-Györgyi Albert Kollégium tagjainak, hogy a nevelői munkához kapcsolódó álláspontunkat kifejtsük. A témák kibontásakor törekedtünk arra, hogy a történelmi, nemzetközi vagy a gyakorlati szempontok spektruma is megjelenjen. A módszer tekintetében változatos megközelítéseket alkalmazunk. Nem csak szociológiai vagy pedagógiai vizsgálódásokra és felmérésekre támaszkodunk, hanem a szakirodalmi történeti feldolgozás alapján igyekeztünk megfogalmazni meglátásainkat a nevelésügy jelenségeiről, feszültségeiről és megoldási irányairól. A szakmai ismeretektől egészen az empirikus tapasztalatokig sokféle megközelítéssel találkozhat az olvasó. A közös meglátásunk az, hogy a különböző szempontok megjelenése és érvényesítése az oktatásban és nevelésben egyaránt fontos és szükséges. Ennek érdekében mi is törekedtünk arra, hogy a különböző témákban felmerülő szempontok közötti kapcsolatra rámutassunk, és ezeket összekapcsoljuk.

2. A szocializáció, az intézményes nevelés és a pedagógus szerep jelentősége a gyermekek személyiségfejlődésében és a hazai nevelés gyakorlatában

2.1. A szocializáció szerepe a személyiségfejlődésben

A szocializáció során a biológiai egyed társadalmi lényvé válik. Megtanulja, hogy miként kapcsolódnak egymáshoz az emberi személyiségben a társas viszonyok, társadalmi erők és a kulturális jelentésrendszerek. A szocializáció életen át tartó folyamat, mely által az adott társadalom által elvárt tudás, készség és képességrendszer birtokosává válik a fejlődő személyiség, hogy közösségének aktív, hasznos tagja legyen, és egyúttal alkalmassá válik arra is, hogy közösségben éljen. A szocializáció során külön szerepe van a formának és a tartalomnak. A tartalom azt mutatja meg, hogy mit, miket kell megtanulnia, elsajátítania a gyermeknek, a forma pedig ennek megvalósulási módját foglalja magába. Nem elhanyagolható tehát a társadalmi énünk kibontása során az, ahogyan magunkba szívjuk közösségünk alapelveit, értékrendszerét (Ranschburg Jenő, 1993).

A család a társadalom legősibb intézménye, alapegysége. A család a gyermek számára az elsődleges szocializációs színteret jelenti, így személyiségfejlődésükben kiemelt szerepet tölt be. A családon belül öröklődnek a társadalmi hagyományok, a kultúra, az értékrend és a hit. A családi szocializáció a születéstől kezdve hat a gyermekekre, a családon belüli kapcsolatok erősek, kihatnak a további társas

érintkezésre. A családi szocializációnak komoly szerepe van a biztonságérzet megteremtésében és a személyiségfejlődés érzelmi alapjainak lerakásában. A különböző kommunikációs csatornákon keresztül sajátítja el a kisgyermek az adott kultúrkör verbális és non-verbális jelzéseit, kifejezőmódját. Éppen ezért, ha az iskolai nyelvhasználat nagymértékben eltér az otthoniétől, komoly gondok mutatkoznak a beszéd-, szókészlet megértésében, az utasítások pontos dekódolásában, az iskolai eredményességben (Bányász, 2008).

A családi szocializáció magába foglalja a modellnyújtás feladatát is. A szülők, családtagok mintát adnak a kisgyermek számára, aki ennek segítségével könnyebben megtalálja helyét a társadalomban. A gyermek a családban sajátítja el a másokhoz való viszonyulást, a másokkal való kapcsolatfelvétel módjait is, hiszen a család biztosítja számára az első interakciós teret. Mivel a kisgyermek a családból kapja az első visszajelzéseket önmagára vonatkozóan, ezért kiemelt szerepe van a gyermek éntudatának és identitásának fejlődésében (Tóth, 2004).

2.2. Az intézményes és a családi nevelés kapcsolata

A másodlagos szocializáció az intézményes neveléssel kezdődik és a kortárs csoportok jelentőségének fokozódása figyelhető meg benne. Az intézményes nevelés nem versenyezhet a mélyen beépült családi értékrenddel, normarendszerrel. Hibás vélekedés lenne, ha a család működési módjából fakadó hátrányokat a célzott nevelés során a család gyökeres átalakításával képzelnénk csak el. Az intézményes szocializációnak nem feladata a család dinamikájának drasztikus átalakítása, sokkal inkább a családi nevelés kiegészítése, megsegítése, támogatása. Nem a családokat kell az iskola arculatához alakítani, hanem az iskolának kell figyelembe venni a társadalmi igényeket és meg kell találnia a közös kapcsolódási pontokat, hogy a kisgyermek minél otthonosabban érezze magát ebben a közegben, és a család fogadja el az iskola létjogosultságát, támogassa az iskolai nevelést. Az oktatás egyben nevelés is, kultúrát ad át és viselkedésmódokat közvetít a tanulók felé (Bányász, 2008).

Az óvoda és az iskola gyermekképe közti radikális eltérés azonban megnehezíti a kisgyermek harmonikus személyiségfejlődését. Az iskola az óvodához képest nem biztosít kellő rugalmasságot a gyermek egyéni és életkori sajátosságainak kibontakoztatásához. Az iskola teljesítményorientáltabb, míg az óvoda megadja a lehetőséget a feladatok egyéni ütemben történő elvégzésére. Az iskola és az óvoda a 3-7 évig terjedő időszakot az iskola megkezdésénél megbontja és nem egy egységként kezeli, pedig fejlődés-lélektanilag nem lehet különválasztani az óvodáskort és az iskoláskor kezdetét. A két intézmény elvárás-rendszere, módszertani

repertoárja, a gyermekről alkotott képe között hatalmas szakadék tátong, ami az elmúlt időszakban tovább mélyült (Kende–Illés, 2007).

A kisgyermek pszichés fejlődésében nem elhanyagolható tényező az óvoda, az iskola és a szülői ház partneri viszonya sem. A gyermek képességeinek kibontakoztatását nagymértékben elősegíti az óvodapedagógus, a tanító és a szülők kölcsönös tiszteleten és elfogadáson alapuló kapcsolata. Hazánkban is egyre több olyan kezdeményezés van, ami kiemelten odafigyel a szülőkkal való bánásmódra, a kapcsolattartásra, a nevelési folyamatba történő bevonásukra (Szilágyiné, 2007).

A kutatási eredmények, a pszichológiai és neveléstudományi szakemberek egybehangzó véleménye ellenére az első néhány iskolás év jelentőségének oktatáspolitikai, valamint gyakorlati elismerése még mindig várat magára. Az oktatáspolitikai és a pedagógus szakma által nincs egyértelműen meghatározva a kezdő szakasz életkori besorolása és feladatai, annak ellenére, hogy az oktatáspolitikai, közelítve a tanulással, beiskolázással kapcsolatos nemzetközi trendekhez, prioritásként kezeli az élethosszig tartó tanulás alapját képező kulcskompetenciák gyermekkorban történő kifejlesztését (Szabó, 2005).

2.3. A megváltozott társadalmi keretek és hatása a nevelési folyamatokra

A fentiekből következik, hogy az oktatás megreformálásának igénye napjainkban már nem kérdés, hanem tény. A társadalmi szerepek átalakulása, a gazdasági helyzet bizonytalansága mind megerősítik az oktatás új alapokra helyezésének szükségességét (Hunyady, 2003). Századunkat egyre többször nevezik a bizonytalanság évszázadának. A világot átjárja egyfajta instabilitás, talajvesztettség érzése. Olyan, mindenre kiható folyamatok indultak el, mint a globalizáció, a társadalmi berendezkedések gyökeres átalakulása, új kommunikációs technológiák megjelenése, a fogyasztói szokások átalakulása. Ezek a változások alapjaiban okoztak változást a gazdasági, társadalmi és politikai rendszerek teljes egészében (Corker–Shakespeare, 2006).

A tudás fogalmának átértelmeződése következtében a „*jövőben nagy tapasztalattal rendelkező, kreatív értelmiségiekre lesz szükség*” a munka világában (Hunyady, 2003, 7. o.). A mostani diákoknak olyan területeken és szakmákban kell megállniuk a helyüket, amelyek iskolás éveik alatt nem léteztek. Az iskolának tehát nem konkrét feladatokra kell felkészítenie a gyermeket, hanem olyan készségek, képességek birtokosává kell tenni, ami révén könnyen tud alkalmazkodni a környezet gyors változásaihoz (Kőpatakiné, 2008).

Az egész világot érintő változások, folyamatok kikerülhetetlenül begyűrűznek az iskola falai közé, új feladatok, kihívások elé állítva a pedagógus társadalmat. El

kell fogadni azt a tényt, hogy az iskola többé már nem a tudás kizárólagos birtokosa, a pedagógus pedig nem a mindent tudó, megközelíthetetlen bölcs. A társadalmi, gazdasági szektorokban bekövetkező változások kétséget kizáróan formálják a gyerekeket és a pedagógust is. Az iskolai munka akkor lesz hatékony és eredményes, ha a külső, állandóan változó környezethez igazítjuk, figyelembe vesszük a gyerekek megváltozott igényeit, hátterét. A digitalizált, robbanásszerűen változó ingerekre szocializált mai gyerekek figyelme nehezebben köthető le, más érdekli őket, mint a korábbi generációkat, megváltoztak az igényeik is. Az ingereknek gyors, szinte követheetlen változásához való alkalmazkodás újfajta információfeldolgozást, odafigyelést igényel tőlük (Czike, 2006).

A századunkat meghatározó bizonytalansági tényezők befolyásolják a gyermekek személyiségfejlődését és szocializációját is. Mivel nem lehet előre tudni, hogy milyen életpályára célszerű felkészíteni a gyerekeket, ezért olyan készségek, képességek birtokosaivá kell őket tenni, mint az önállóság, belső kontroll, alkalmazkodóképesség (nyitottság, rugalmasság, kreativitás), toleráns attitűd, kreatív, kritikus gondolkodás készsége és az együttműködési készség. Olyan pedagógusra, pedagógiára van szükségük a mai gyerekeknek, aki/ami elősegíti az egyén kockázatvállalását, bátorságát, pozitív önértékelését (Czike, 2006). Ez az újfajta nevelésfilozófiai felfogás nem a képességhiányokra, a másságra, a szociális problémákra, a hátrányokra koncentrál, hanem a speciális nevelési szükségletekre, amire minden tanulónak szüksége van a sikeres tanulmányi előmenetelhez (Réthyné, 2002).

A pedagógus munkája csak akkor lehet eredményes, hatékony, ha jól ismeri a kezei közé került gyermekeket, egyéni sajátosságukat. A gyermek önállóságának kibontakoztatása alapvető cél a pedagógiai munkában, így csak annyi segítséget érdemes nyújtani a gyermekek számára, amennyi segíti őket az előrehaladásban, amennyi feltétlenül szükséges. Nem csak azt kell szem előtt tartani, hogy hogyan tanítsuk a gyermeket, hanem azt is, hogy hogyan tanul. Az új kihívásokra való felkészülés fejleszti a pedagógus szakmai munkáját, növeli kompetenciaérzését, javul a hatékonysága. A nyitott, befogadó pedagógusi attitűd fontos kelléke a képzés és továbbképzés lehetősége, a minősítés ellenőrző, serkentő, inspiráló hatása (Szegál, 2007).

2.4. Kitekintés

Ha végiggondoljuk a pedagógia történeti alakulását, egyértelműen látszik, hogy a pedagógusszerep sosem volt állandó, mindig alkalmazkodott az aktuális társadalmi, gazdasági berendezkedéshez. Elég, ha csak az ókori görög világra gondolunk, amikor a pedagógos még gyermekkísérő rabszolga volt (Németh–Pukánszky, 2002, 28. o.). A különbség az, hogy a régebbi korokban a váltás/változás

lassabban, kiszámíthatóbban ment végbe, a XXI. században azonban átmenet nélkül játszódna le ciklusváltások, szemléletváltások, amikhez sokszor nehéz megtalálni a hatékony alkalmazkodási módot.

A pedagógus társadalomnak és az oktatáspolitikának mindenekelőtt szemléletváltásra és módszertani megújulásra van szüksége, mert különben nem tud szembenézni az iskola falain belül megjelenő újfajta nevelési kihívásokkal. A tanulási folyamat középpontjába a gyermeket kell helyezni, és igyekezni kell a minél árnyaltabb, sokoldalúbb megismerésére, a tevékenységen, aktivitáson keresztül megvalósuló készség- és képességfejlesztés biztosítására. Mivel a birtokolt tudás csak rövid ideig életképes és csak bizonyos körülmények között, vállalni kell az egész életen át tartó tanulás filozófiájának gyakorlati alkalmazását is.

Az intézményes nevelés alapadatai között egyre hangsúlyosabb szerepet játszik azon készségek és képességek kimunkálása, amik rugalmas, hatékony módon történő alkalmazkodást tesznek lehetővé, biztosítva a felnőttkori tanuláshoz szükséges kompetenciák elsajátítását. A nevelési folyamat akkor lesz tehát igazán eredményes és nyújtja a legtöbbet a gyermekek számára, ha figyelembe veszi a megváltozott társadalmi igényeket, az egyéni szükségleteket. A szocializációs folyamat pedig akkor szolgálja a társadalmat és az emberiséget, ha gyakorlatorientált formában készíti fel a jövő nemzedékeit az előttük álló feladatok adaptív megoldására.

3. Gondolatok a hazai iskolarendszer eredményességéről és hatékonyságáról

3.1. A magyar helyzetkép 1990 után

A magyar iskolarendszer eredményességi és hatékonysági mutatóit szükséges meghatároznunk témánk kibontása során. Ezt annak érdekében tesszük, hogy rámutassunk azokra a társadalmi és oktatás-gazdaságtani folyamatokra, amelyeknek függvényeként működik a mai oktatási rendszer. Továbbá azért is, hogy megvizsgáljuk a rendszer fogyasztóinak szempontjait, azaz a munkaerő kereslet és kínálat alanyait. Ennek érdekében az áttekintő helyzetkép felvázolása után röviden elemezzük a főbb problémákat, valamint megoldási stratégiákat fogalmazunk meg a fejezet végén.

Lester Thurow, Nobel-díjas amerikai közgazdász az 1990-es magyarországi rendszerváltáskor azt állította, hogy a volt szocialista országok közt Magyarországnak van a legnagyobb esélye, hogy rövid idő alatt felzárkózzon Nyugat-Európához. Ehhez nem kell mást tenni, mint jól kell hasznosítania mindazokat a ké-

pességeket, amelyekkel az emberek rendelkeznek: tudást, kreativitást, a meglévő tudományos eredményeket (Csath, 2006).

22 évvel a rendszerváltás után azt tapasztalhatjuk, hogy ezekkel a képességekkel nem sáfárcodtunk jól. A különböző kormányok oktatáspolitikája, annak prioritásai, sarokpontjai szöges ellentétben álltak egymással. Így ciklikusan történt a közoktatási és felsőoktatási rendszer átalakíthatása, ami természetesen folyamatos érdek- és értéksérelmekről, valamint alkalmazkodási nehézségekről szólt, ami az érdemi és minőségi munkától vett el időt és energiát. Közben a kihívások, elvárások nőttek, az érvényesüléshez szükséges kompetenciák skálája szélesedett.

„A szakismereteket és a tudományágakat ma sokkal nehezebb, mint valaha, egységbe foglalni. Minél nagyobb lesz ugyanis a kultúra elemeinek tömege és sokfélesége, annál kevésbé képes az egyén áttekinteni és szerves egységbe foglalni az egészet; az univerzális műveltségű ember típusa eltűnőben van. Mégis továbbra is mindenki köteles megőrizni személyisége teljességét, amelyben kiemelkedő értékek: az értelem és akarat, a lelkiismeret és a testvériség.” (A II. Vatikáni Zsinat Gaudium et Spes II. rész II. 3.61.)

A II. Vatikáni Zsinat tanításának aktualitásához ma sem fér kétség, amikor a társadalmi és tudományos folyamatok tovább növelik a leszakadás lehetőségét, ami különösen a hátrányos helyzetűeket sújtja és az iskolai követelményben megjelölt ismeretanyag töredéke sajátítható el. A gyermek, a diák sikerélményre éhes, így nem lehet más a pedagógiai munka alapja, mint sikerélményhez juttatni, de ehhez kellenek sikerkritériumok. A kritériumoknak viszont megalapozottnak, korrekteknek kell lenniük. Különösen nagy a felelőssége az oktatáspolitikusoknak és rajtuk keresztül a közoktatás és felsőoktatás működtetőinek, érték-közvetítőinek.

Dewey erről így ír: *„Vallom, hogy az iskolának mint intézménynek le kell egyszerűsítene a mostani társadalmi életet egy úgynevezett embrióformára. A mai élet annyira összetett, hogy a gyermek nem kerülhet vele kapcsolatba anélkül, hogy ne zavarodjon össze. Olyan sokféle hatóerő zúdul rá, hogy elveszíti a normális reagálás képességét, vagy ezek a hatások annyira ingerlik, hogy szellemi erői idő előtt kezdenek működni, fejlődésük egyoldalú lesz, esetleg szétforgácsolódnak.”* Továbbá: *„Vallom, hogy az iskolai életnek, mely a társadalmi élet leegyszerűsített változata, a családi életből kell fokozatosan kinőnie.”* (Dewey, 1976, 34.) Ahogyan az előző fejezetben is olvashattuk a családi élet elsődleges szocializáció szerepét, ugyanezt a gondolatot itt is fontosnak tartjuk hangsúlyozni. Ugyanakkor az iskolának nem feladata a családi gondoskodás pótlása. Feladata viszont, hogy méltányos oktatási környezetet biztosítson, ahol minden gyermek – függetlenül minden háttérétől – ki tudja teljesíteni képességeit, tehetségét.

A társadalmi változások okozta hatásokra való reagálásra képessé tétel kulcs-eleme az oktatási rendszer. Ahogyan ez a megállapítás érvényes a kötetfejezet egészére, éppen annyira érvényes az iskolarendszer szempontjából is. Azonban a szám-

talán megroppant, széthullott család nem képes megfelelő közeget nyújtani ehhez. Az alap- és középfokú oktatási rendszerre, közvetve a felsőoktatásra – azon belül különösen a tanárképzésre – hárul így a meggyengült családok feladatainak, felelősségének pótlása.

A kérdés továbbra is az, mennyire tud ennek megfelelni az iskolarendszer, amikor a minőségi tanár-utánpótlással komoly problémák vannak. Az osztott tanárképzéshez fűzött remények szertefoszlása is igazolja ezt és a felsőoktatás megújulásának időszerűsége megkérdőjelezhetetlen ezen a téren.

Mind a közoktatásban, mind a felsőoktatásban az elmúlt évtizedekben kialakított érték-relativizmus gyengítette a hajdani iskola erősségét adó normatív pedagógiát. Ez a pedagógiai irányzat arról szólt, hogy vannak eszmények, normák, követelmények, célok, feladatok, amelyeket követni vagy teljesíteni kell, és a feladat teljesítését a tanító emberek ellenőrzik, értékelik, visszajelzéseket adnak és ebben a rendszerben a normák egységesnek tekinthetők.

Jogosan vetődik fel így újra és újra a diploma értéke. A tömegoktatássá váló felsőoktatás eredménye elszakadást jelent a reális elvárásoktól és szükségletektől. A tömegoktatás és a piaci munkaerő-kereslet közötti szakadék már hosszú idő óta nyilvánvaló. Így a tömegoktatás csak a saját szemszögéből vált eredményessé, mivel bevételt volt képes növelni. Oktatás-gazdaságtani kérdést vet fel, hogy ez az eredményesség milyen módon párosul a hatékonysággal.

3.2. Az oktatási rendszer hatékonyságának kritériumai

Az oktatási rendszer hatékonyságának vizsgálatokor a ráfordítás és a kibocsátás közötti kapcsolatot vizsgáljuk. Az oktatás akkor tekinthető hatékonynak, ha az adott kibocsátást, pl. tanulási teljesítményt, a lehető legkevesebb ráfordítással éri el, vagy az adott ráfordítás mellett maximalizálják a kibocsátást. (Pedagógiai Lexikon, 1996)

A felsőoktatási intézmények szempontjából a kialakult tömegoktatási rendszer így hatékonynak és eredményesnek volt tekinthető. A rendszer nem vette figyelembe a demográfia alakulását, a gazdasági, társadalmi érdekeket, se a hazai tudománypolitikai szempontokat. Számptalan egyetemen és kutatóbázisokon folyó K+F külföldi megrendelésre valósult meg. Így a rendszer társadalmi és gazdasági szempontból sem hatékonynak, sem eredményesnek nem volt mondható. Az eredményesség fejlesztése, mint fontos társadalom- és oktatáspolitikai feladattá vált mára.

Ma nem elég a munkaerő-piacon a felsőfokú végzettség, hanem szükség van idegennyelv-ismeretre, számítástechnikai kompetenciákra, szakmai tapasztalatok-

ra, amik nem feltétlen jelentik a konkrét szakmára vonatkozó gyakorlatot, továbbá egyéb dokumentált tudásra, mint jogosítvány, valamint egyéb, a munkatevékenységgel kapcsolatos általános és szakmai, valamint a munkáltatóhoz, munkatársakhoz fűződő viszonyt prognosztizáló kompetenciákra, de ezek súlya szakterületenként jelentősen eltérő lehet. A tömeges felsőoktatási kibocsátással inflálódik a diploma értéke, s ennek következtében a munkahelyek növelték a diplomásokkal szembeni követelményeket a kiválasztásban a jelentkezők között differenciáló, szelektáló szempontokat felállítva.

A felsőoktatási rendszert akkor lehet hatékonynak és eredményesnek tekinteni, ha képes a munkaerőpiac igényeinek megfelelő képzettségű szakemberek képzésére. A természettudományos képzések hatalmas deficittel működnek, amelynek az okait az alap- és középfokú oktatásban kell keresnünk. Nem segítette ezt a folyamatot a tanári szerepfelfogás változása sem. A közoktatás és a szakoktatás is súlyos problémákkal küzd, amelyek szintén lehetetlenné teszik a felkészült és hozzáértő személyek kibocsátását a munkaerőpiacra.

A szakképzés minőségének javítása érdekében működtetni kell általánosan, kötelező jelleggel értékelési rendszert. Az értékelési rendszernek alkalmasnak kell lennie arra, hogy folyamatosan figyelemmel kísérje az egyes tanulók fejlődését, különösen a szakképzéssel kapcsolatos tudás és a kompetenciák tekintetében. Az értékelési eljárásoknak ezért fejlesztő célúnak kell lenniük, alapvetően diagnosztikus, azaz helyzetfeltáró, és kevésbé szummatív, azaz minősítő jellegűnek.

A szakmai kompetenciák fejlesztésének előtérbe helyezésével az iskolai programok készítése és megvalósítása során szükségszerű, hogy a munkaerőpiac elvárásainak jelentősége megnövekedjen. Az elvárásoknak megfelelő, a tanulók képességeihez illeszkedő korszerű tudás biztosítása növeli a közvetlen iskolahasználók elégedettségét is. Az érintettekkel való közvetlen kapcsolattartás és ily módon az értékelési eredmények bemutatása biztosítani tudja, hogy a résztvevők folyamatosan nyilvánítsák elvárásaikat és elégedettségüket a tanulók előrehaladásával kapcsolatosan. Tehát az értékelési rendszer által szolgáltatott információknak egyrészt ki kell elégíteniük az érintettek tájékoztatását, másrészt elegendő adattal kell bírniuk a tanulók megfelelő pályairányítása tekintetében.

A korszerű szakmatanuláshoz elengedhetetlen feltétele az olyan kompetenciák, képességek megléte is, amelyek lehetővé teszik, hogy birtokosuk a megszerzett ismereteket új helyzetben, változó körülmények között is tudja alkalmazni, képes legyen másokkal együtt dolgozni, meghatározni a munkavégzéséhez szükséges feltételeket, és az adott lehetőségek között elvégezni a feladatot. Ez a szemlélet a szocializációs folyamatnak is célkitűzése, ahogyan arról fentebb szó is volt.

A tanulók munkaerő-piaci esélyeit növeli, ha a képzés során szerzett bizonyítványok, oklevelek valóban a megszerzett tudást tanúsítják. A központi érettségi ebbe az irányba mutat, szükséges lenne a többi iskolai vizsga (szintvizsgák,

szakmai vizsgák) e jellemzőjének erősítésére. Olyan kompetenciák fejlesztésére kellene nagyobb hangsúlyt fektetni az alap-, közép- és szakoktatásban is, amelyekkel az oktatási rendszerből való lemorzsolódás megakadályozásán túl segíti a továbbtanulást, illetve a munkaerő-piacon való elhelyezkedést.

A *személyközi kompetenciák* és az *állampolgári kötelességek* azok a viselkedésformák, amelyeket az egyénnek el kell sajátítania ahhoz, hogy képes legyen hatékonyan és konstruktív módon részt venni a társadalmi életben és szükség esetén – a társadalmi normáknak megfelelően – meg tudja oldani azokat a konfliktusokat, amelyekkel a hétköznapiakban szembesül. A *vállalkozói kompetenciák* fejlesztését már az alapfokú oktatásban kellene fejleszteni, ami segít kialakítani a változás kiváltására való törekvést, másrészt a különböző tényezők által eredményezett újítások elfogadásának, támogatásának és alkalmazásának képességét. A vállalkozói kompetencia része az egyén felelőssége saját cselekedetei iránt, része a stratégiai szemléletmód kialakítása, a célok kitzúzése és elérése, valamint a sikerorientálttság. A *kulturális kompetenciák* a gondolatok, élmények és érzések különféle módon történő kreatív kifejezését segítik, amelynek továbbgyűrűző hatása az egyén életének minden mozzanatára ki fog terjedni. Ezen kompetenciák fejlesztésére ez idáig nem fektettek nagy hangsúlyt az oktatási rendszer egyik szintjén sem. Tanulástechnika oktatást elvértve végeznek néhány felsőoktatási intézményben, de más szinten alig találunk rá példát. Érdemes lenne a zeneoktatást általánossá tenni, ahogy ez a nyugati országokban működik is.

A II. Vatikáni Zsinat tanítása szerint valamennyi nevelési eszköz között különleges jelentősége van az iskolának, mely küldetéséből fakadóan miközben kiműveli az értelmi képességeket, kifejleszti a helyes ítéletalkotást. Átadja az előző nemzedékek által megteremtett kulturális örökségeket, miközben erősíti az értékek iránti fogékonyságot; előkészít az életpályára. Növeli a kölcsönös megértéshez szükséges érzéket azzal, hogy a különböző természetű és származású növendékek között baráti közösséget alakít ki; ezen felül olyan középpontot jelent, melynek munkájában és fejlődésében részt kell vennie a családoknak, a nevelőknek, a kulturális, polgári és vallási szervezeteknek, a polgári társadalomnak és az egész emberi közösségnek. A felelősség általános: tanároké, szülőké, politikusoké, kutatóké, közéleti, egyházi és világi személyeké, tehát egyetemleges!

Mindezzel szükséges szembenézni ahhoz, hogy az oktatási intézmények nevelési szerepeit meghatározzuk. A családi és különösen az intézményi nevelés nem lehet öncélú, hanem érték szemlélete mellett a társadalmi változásokat is folyamatosan figyelemmel kell kísérnie. Különösen a munkaerőpiac elvárásait szükséges ötvöznie az intézmények értékrendszerével, hogy megfelelően képzett és kompetens szakembereket bocsásson ki. Ha ez megtörténik, akkor mondhatjuk, hogy eredményes és hatékony iskolarendszerünk van.

4. A vallásos nevelés helyzete és szerepe

4.1. A hitoktatás helyzete Magyarországon

Az európai társadalmakat áthatja a keresztyén-keresztény, azaz a katolikus és protestáns erkölcsi tanítás. Ennek az erkölcsnek a tisztelete és követése alapvető jellegzetessége minden mai, nyugati társadalomnak. Ha a legalapvetőbb tanításokat megemlíjtjük, mindenki számára világossá válhat az iménti megfogalmazás: a „Ne ölj” és a „Ne lopj” bibliai erkölcsi tanítása és parancsa mellett társadalmi és egyéni értéként tiszteljük többek között a felebaráti szeretet és az ebből következő tolerancia erkölcsi útmutatását is. A szekularizációban is fontosnak tartott értékek túlnyomó többségének eredete is a zsidó-keresztyén hagyomány értékeiben keresendő.

Ezért ebből a szempontból minden nevelés szükségszerűen értékközpontú. Mind a család, mind az iskola követ valamilyen erkölcsi szemléletet, amelyet példamutatással és tanítással hagyományoznak tovább a gyermekekre, mert az erkölcsi nevelés az élet minden területével szorosan kapcsolódik egybe. A hit- és erkölcsstan, mint választható tantárgy, azt hivatott elősegíteni, hogy évezredes keresztyén értékek átadásával megteremtse annak lehetőségét, hogy a felnövekvő generációk tagjai képesek legyenek önálló és felelősségteljes döntéseket hozni.

Magyarországon a vallásoktatás napjainkig fakultatív lehetőségként került biztosításra. A vallásos meggyőződésű szülők lehetőség szerint igénybe vehették, hogy a gyermekeik az egyházak által megszervezett fakultatív hittanórákra járjanak, viszont ezek a hittanórák meglehetősen mostoha körülmények közé szorultak; még akkor is ezt kell mondanunk, ha a lehető legjobb szándékot feltételezzük a korábbi oktatási kormányzatok, önkormányzati és iskolai vezetők részéről. Ugyanis a hittanórák, éppen fakultatív voltuk miatt, a sport-, kézműves-, tánc-szakkörök és a délutáni szabadidő közé kerültek, és ezek az utóbbiak természetesen jelentettek kihívást és versenyt minden gyermek számára a napi 5-8 órai ülve végzett foglalkozások után.

A felvázolt helyzetképet a 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről változtatja meg azzal, hogy bevezeti az erkölcsstan, etika tantárgyat, amely kiváltható az egyházak által szervezett hit- és erkölcsstan órával; ezek a tanórák immár a kötelező tantárgyak közé kerülnek besorolásra, amely új korszakot jelent a hitoktatás szempontjából a hazai oktatásban. Ugyanakkor az új törvényi rendelkezések, hasonlóan más európai országok gyakorlatához, védelembe veszik a nem vallásos lelkiismereti meggyőződést is.

4.2. Érvek a vallásoktatás mellett

Az alábbi fejezetben néhány érvet foglalunk össze a hit- és erkölcsan oktatása mellett. Első érvként azt a sokat vitatott megfogalmazást említem, hogy Magyarország keresztény állam. Ezt a megállapítást arra alapozom, hogy a 2001-es népszámlálási adatok alapján – a kézirat elkészítésekor a 2011-es adatok még nem állnak rendelkezésre – a lakosság túlnyomó többsége valamely valláshoz tartozónak vallja magát. Ezt szemléltetni a következő táblázat.

Kategóriák	Népesség – kerekített értékek (ezer fő)	Arányok – kerekített értékek (%)
római katolikus	5 290	51,86
református	1 623	15,91
evangélikus	305	2,98
görög katolikus	269	2,63
baptista	18	0,17
egyéb protestáns	40	0,39
ortodox	15	0,15
egyéb keresztény	24	0,23
izraelita	12	0,12
egyéb vallások	13	0,13
<i>vallások összesen</i>	<i>7 609</i>	<i>74,62</i>
nem vallásos	1 483	14,54
nem válaszolt	1 035	10,14
ismeretlen	70	0,68
Összesen	10 197	100,00

1. táblázat: A 2001-es népszámlálási adatok a vallások és felekezetek közötti megoszlásról.

(Forrás KSH (<http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/prnt1.html>), a táblázatot készítette: Sz. A.)

Tehát 2001-ben a lakosság 74,62%-a valamilyen vallásoshoz tartozónak vallotta magát, a 14,54%-a nem tartotta magát vallásosnak, míg a választ megtagadóknak is elég magas az aránya, 10,14%. Összességében tehát a társadalom, önbevallás alapján, 74,62%-ának vallásos elkötelezettsége elég nyomós érvet képez a kötelező erkölcsan, valamint a választható hittan mellett.

A sorban következő érvet társadalmi érvek is nevezhetjük. A vallás ugyanis szükségszerűen van jelen a társadalomban. A vallás nem pusztán a társadalom szektora vagy területe, hanem a társadalom egészét átjárja. „*Ha az iskola a mai világban való eligazodáshoz hivatott segítséget nyújtani a felnövekvő nemzedékek*

számára, akkor magától értetődik, hogy a vallásos szimbólumok és jelenségek megértésére is el kell juttatni a gyermekeket.” Szintén a társadalmi érvet erősíti, hogy a vallásoktatásnak szembe kell néznie azzal a tudatlansággal, amely a vallási kérdéseket övezi (Németh, 2002, 17. o.).

Kultúrtörténeti érvek nevezhetjük azt, miszerint a vallás nem a kultúra terméke, hanem a kultúra gyökere, termőföldje. Csak „belülről”, azaz a különböző egyházak és vallások képviselői képesek bemutatni a saját vallásukat. Éppen ezért lehet problematikus, ha más tárgyak oktatói mutatják be pl. a keresztyénséget. Több érv is felsorakoztatható egy másik szaktanár általi bemutatással szemben: a társadalmi átlag fölötti materialista beállítottság, a vallásos tartalmak nem információk, és ezek semlegesítve elveszítik megszólító jellegüket (Németh, 2002 és Pálhegyi, 2000).

Sorban a következő az emberi egzisztencia-érv. Ez azt jelenti, hogy a vallás a kontingencia-legyőzés gyakorlata; ez az emberi lét esetlegességével való szembe kerülést jelenti, tehát olyan történések és események összessége, amelyek érintik az ember cselekvését, azonban önmagukban nem értelmezhetők: megértésükhöz szükség van egy tágabb összefüggés-rendszerben való elhelyezésre. Jellemzően például a halállal kapcsolatban merül fel (Németh, 2002 és Schweitzer, 1999). További magyarázatként hozható fel a moralitás érve. Itt abból indulhatunk ki, hogy a vallási és az erkölcsi nevelés egyaránt sok átélt élethelyzetet igényel úgy, hogy a gyermekek a felnőttekkel meg tudják beszélni az eseményeket. Ez az érvelés komoly hangsúlyt fektet az általános nevelői szerepkörre és rámutat a felelősség pólusaira (Németh, 2002).

Végső érvként pedig röviden hadd utaljak arra, hogy Nyugat-Európában a tantervbe építve, tehát megbecsült helyen van biztosítva a vallásoktatás. Az új magyar szabályozás tehát az európai társadalmak bevett gyakorlatához igazítja a hazai szabályozást. Ha megvizsgáljuk a főbb európai társadalmakat, így pl. többek között az Egyesült Királyság, Franciaország, Ausztria, Németország stb. gyakorlatát, akkor azt találjuk, hogy mindenhol van vallásoktatás, sok helyen az alaptanterv részeként, nagyobb általánossággal fogalmazva a többi tantárggyal megegyező rangon. A kötelező vallásoktatás ugyanakkor senki lelkiismereti meggyőződésével nem ütközhet. Ennek biztosítéka, hogy a szülők kérhetnek felmentést a vallásórák látogatása alól, vagy ha az adott rendszerben működik, akkor az alternatív erkölcsstan tantárgyra kötelesek járni a gyermekek. Természetesen ez a megállapítás az állami iskolákra vonatkozik (Robbers, 2004). Ebből a szempontból az új köznevelési törvény jól illeszkedik a fenti európai példák sorába.

A volt szocialista országok közül a legtöbb bevezette a hitoktatást a rendszerváltás után. Lengyelországban, Szlovákiában és Csehországban a hagyományos tantárgyak között találjuk meg a hittant; természetesen ez a szabályozás is figyelembe veszi a lelkiismereti meggyőződés szabadságát, és ezzel lehetőséget

teremt a hitoktatást igénybe nem vevő szülők gyermekeinek, hogy az alternatív oktatási – erkölcsstan – órára járjanak. Fontos megjegyezni, hogy a fenti közép-európai országok a német mintát követik, azaz a hittan a kötelező tantárgy, míg az erkölcsstan az alternatíva...

4.3. A vallásoktatás szerepe

A hit- és erkölcsstan oktatásának szerepét abban tudom elsőként megfogalmazni, amit 20. századi pszichológusok sora fogalmazott meg – Freud, Jung, Piaget, Erikson és mások –, miszerint a vallás az ember személyiségének elválaszthatatlan része (Schweitzer, 1999). A vallásos nevelés szerepével kapcsolatban több eltérő és egymást kiegészítő értelmezést is találhatunk a szakirodalomban. Általánosságban azonban a következőt fogalmazhatjuk meg: a vallás hangsúlyos szerepet tölt be az ember önmegvalósításában, a tudatos cselekvés kialakításában és a kritikus gondolkodásban. A vallásoktatás ezért két alapvető mozzanatból áll: információból és interakcióból. Utóbbi az információ hatására előálló magatartást jelenti (Németh, 2002).

Az etikai nevelés módszereihez (Gottfried, 2001) képest a hitoktatás munkamódszereit (Dingemans, 2001) további szemponttal szükséges kiegészíteni, ugyanis a gyermekek vallásos nevelése a személyes példákön keresztül való tanulással egészül ki; ennek elsődleges terepe a család és a társadalmi közösségek – úgymint az osztályközösség, játszótér. Ez két lehetőséget rejt magában. Az egyik, hogy a család és a társadalmi közösségek megerősítik az oktatási és nevelési folyamatok során szerzett ismereteket, míg a másik esetben a családon belüli és a társadalmi cselekvés nem erősíti, hanem gyengíti a megszerzett ismeretet és az annak megfelelő cselekvés lehetőségét. Tehát a családi nevelés meghatározó voltát láthatjuk itt is.

A Nemzeti Alaptanterv Erkölcsstan, etika tantárgyra vonatkozó fejlesztendő céljai a hitoktatás számára is ugyanolyan fontos céloknak tekintendők. Az alapvető értékek meghatározása, a társadalmi együttélés normáinak elsajátítása, továbbá a helyes magatartás a tanulók önismeretét fejleszti és segítséget ad a különböző élethelyzetekben való eligazodáshoz és döntések meghozatalában. Mégis egy fontos különbséget kell tennünk az erkölcsstan, etika valamint a hittan között. A keresztyén ember ugyanis a Szentháromság Isten iránti hálaadásból cselekszik és él úgy, hogy ezzel a társadalom javát munkálja, és nem azért tiszteli a különböző értékeket és erényeket, mert azt tanították neki, hogy azokat tisztelni kell. Ebből a szemléletből következik a teremtett viláért, embertársainkért és önmagunkért való felelősségünk.

További szempontként kell figyelembe vennünk hagyományainkat. Az európai civilizációról azt mondhatjuk, hogy három fontos tényezőtől nőtt ki magát: a római jogból, a görög filozófiából és művészetekből, valamint a zsidó-keresztény vallásból. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy ez utóbbi gyakorolta a legnagyobb hatást a kultúra és a társadalom minden területére, mert a kereszténység őrizte a görög filozófiát és a római jogot az európai társadalmakban azzal, hogy módszereik és elveik átvételével, újra-alkalmazásával nem hagyta feledésbe merülni azokat. Ezek alapján juthatunk arra a belátásra, amely kötetfejezetünk közös mondanivalója is, hogy népünknek a keresztény-keresztény hagyományok megőrzésével, ápolásával és továbbadásával van jövője, amiben jelentős szerepe lehet a hitoktatásnak.

5. Magyar ideológiai és világnézeti nevelés

Magyarországon az ideológiai nevelés az oktatás fontos részének számított. Nem volt mindegy, hogy milyen irányba terelgették a tanárok a fiatalságot: teljes párhúséget megkövetelve vagy az aktív állampolgári tevékenység irányába, jó kritikai érzékkel. Tehát azt várták el a fiatalságtól, hogy jó kritikai érzék fejlődjön ki bennük.

Ebben az alfejezetben rövid történeti áttekintést adunk hazánk oktatási rendszerének ezen részéről, kiemelten a Kádár-korszakról. Az ideológiai-világnézeti nevelést több irányból is megközelíthetjük. Gondoljunk például az ideológiai jellegű identitás-nevelésre, amely a demokratikus berendezkedéstől sem idegen, hiszen a demokrácia is egyfajta politikai ideológia. Célunk, hogy metszetet adjunk a világnézeti nevelésről, utalva egyúttal napjainkra.

5.1. Előzmények

Már a Ratio Educationisben (1777) is szabályozták azt, hogy az iskolai tananyagban szerepelnie kell az ország gazdasági és politikai állapotával kapcsolatos ismereteknek. Ezen kívül a hazaszeretetet és a jó polgárhoz méltó erényeket is oktatták. A társadalmi-gazdasági, állampolgári ismereteket ettől kezdve vagy önálló tárgyként vagy egy tárgy részeként tanították.

1850 után kötelezően írták elő az államtan tanítását, majd a XX. század legelején bevezették Magyarország politikai-gazdasági és műveltségi jelen állapota elnevezésű tárgyat, ami az 1825-1918 között megfogalmazott politikai cél telje-

sülését szolgálta „*a Habsburgoktól független magyar állam polgárainak nevelését tekintette a történelemtanítás legfontosabb funkciójának, vagy legalábbis ezt a politikai jelszót tűzte ki zászlajára*”. (Szebenyi, 1980, 9. o.)

Az első világháború után a kommunisták társadalmi ismereteket szerettek volna tanítani. Horthy Miklós idején, de különösen 1938 után külön tantárgyként szerepeltek a gazdasági és társadalmi ismeretek, majd a társadalmi és államtani ismereteket is előírták a tananyagban, utóbbit a történelem tantárgy keretei között. Mindinkább előtérbe került a hazafias érzelmi-akarati nevelés. „*Az 1945 előtti évtized hivatalos Magyarország és Budapestje több szempontból is a vallásos nevelést kötelezővé tevő, a szekularizációval szemben avított fellépő közegnek számít. Először is keresztény szimbólumrendszere, politikai nyilvánossága kifejezetten a keresztény-nemzeti eszmeiséget sugározta.*” (Nagy, 2006, 567. o.) Ki kell emelni Klebelsberg Kuno miniszter tevékenységét, akinek közoktatás-politikáját az egységes jogosítású, de háromágúvá tagolt középiskola-rendszer megteremtése, a polgári iskola önálló középfokú iskolaként való törvényesítése, a középfokú lányoktatás reformja, a tanárképzés reformja jellemezte (Romsics, 2004).

1945 után állampolgári alapismeretek néven vezették be a tantárgyat, majd 1950-57 között önálló kétórás tárgyként alkotmánytant és erkölcsi alapismereteket oktattak. A belső tartalom is átalakult, teljes egészében a marxizmus eszmevilágának megfelelően. A következőkben az 1948–90 közötti Magyarországon fennálló politikai rezsim nevelési rendszerét mutatjuk be.

5.2. Ideológiai oktatás az középiskolákban

A Kádár-rendszerben a köz-, valamint a felsőoktatás szintjein kötelezően oktatták az ideológiai tárgyakat: a középiskolában ennek megfelelően volt megtalálható a „világnézetünk alapjai” nevű tantárgy. Az említett tárgyat leginkább a történelem szakos tanárok a szaktantárgyuk mellett tanították a végzős középiskolások számára.

A fenti tantárgy feldolgozása során olyan témák kerültek oktatásra, mint például a „szocialista embertípus”, a „kommunista erkölcs”, amelyek kijelölték az igazodási kereteket. Ennek megfelelően az utolsó gimnáziumi évben világnézetünk alapjai címszó alatt a marxizmus alapjait próbálták megismertetni a gyerekekkel. A „szabad beszélgetés” szerepét az '50-es évek elejétől az állampolgári ismeretek, 1973-tól pedig a *Világnézetünk alapjai* című tárgy vette át; sok helyen ezek Szovjetunió-ismeret órák voltak. Hangsúlyos szerepet kapott a szocialista hazafiság, amit a szabadságharc 1849-es bukása utáni korszakon keresztül is érzékeltettek. „A dualizmus korában az ország függetlenségéért küzdő erők harca, a polgári radi-

kálisok vezette mozgalmak éppúgy ebbe a vonalba tartoznak, mint a kialakuló és erősödő szocialista munkásmozgalom.” (Bodó, 1973, 95. o.).

1990-ben az oktatás világában is megfigyelhető volt az „átkeresztelés” hagyománya. A világnézetünk alapjai nevű tantárgyat az állampolgári ismeretek, a dialektikus és történelmi materializmust pedig filozófiatörténet váltotta fel. A korábbi tudományos szocializmusból politikatudomány lett, noha a kettőnek semmi köze nincs egymáshoz. Végül a politikai gazdaságtanból pedig közgazdaságtan tárgyat hoztak létre. Az iskolai tantárgyak egy része jobban, más része kevésbé függ az adott politikai-társadalmi berendezkedés hatásaitól. Míg a földrajz, az irodalom s különösen a történelem mindig is az előbbi csoportba volt sorolható, addig például a matematika és fizika inkább az utóbbi kategóriába tartozott. A rendszerváltást megelőzően a politikai hatalomnak passzív és engedelmeskedő tömegekre volt szüksége, így az ideológiai nevelésnek is ezt a célt szolgálta. A rendszerváltáskor a világnézetünk alapjaival együtt megszűnt a humán tárgyak államideológiai befolyásolása.

Kevéssé ismert, hogy a '60-as évektől még az óvodába is befurakodott az ideológiai nevelés. „...amikor az óvodáskorban e világnézet első gyenge csíráit élesztgetjük, nem csak az 1. osztály előkészítését tartjuk szem előtt. Azon igyekszünk, hogy a gyermekeknek minél több módot adjunk a valóság jelenségeinek megfigyelésére, és hogy teljes ragaszkodásunkkal a gyermek által megérthető teljes igazsághoz tiszteletet ébresszünk benne a valóság tényei iránt”. (Hermann, 1963, 9. o.) Az államosítások mellett néhány új, sajátos működésű intézményt is létrehoztak, mint például az 1949–54 között működő Oleg Kosevoj Szovjet Ösztöndíjas Iskola. Itt 1949-ben, „a hirtelen megalakult új iskolában minden előképzettség nélküli munkás fiatalokat akartak felkészíteni szovjet egyetemekre, egy-két év alatt” (Farragó, 2009).

Ugyanebbe a kategóriába tartozik a Gorkij Iskola is, mely „1945-ben alakult szovjet követségi iskolaként a faszori Andrásy-palotában. 1947-től kezdett kiegészülni a Szovjetunióból hazatért kommunista emigránsok gyerekeivel. Itt tanultak Révai József fiai, Farkas Mihály lánya és Rákosi Mátyás nevelt fia is. Rajtuk kívül görög és koreai menekültek, fehérorosz és jugoszláv emigránsgyerekek – például Sztevanovity Zorán – jártak az iskolába. Az oktatás két nyelven, oroszul és magyarul folyt.” (www.titkosbudapest.hu, 2012) Az erős ideológiai nevelés ellenére „a Gorkij Iskola falai közül számos, később ellenzékivé vált személy (például Kis János vagy Haraszi Miklós) került ki. 1956-ban az iskolát megszüntették” (www.titkosbudapest.hu, 2012.). Még ebben a korszakban is fontosnak bizonyult az elitképzés, természetesen a kommunista nézetrendszernek megfelelően, átítatva baloldali politikai gondolatokkal. Szakmai szempontból azonban a Gorkij Iskola sem bizonyult erősnek, össze sem lehet hasonítani az Eötvös Kollégiummal és annak színvonalával.

A fenti, egyedi intézmények mellett érdemes megemlíteni a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ) széleskörű mozgalmát is. Az Eötvös–NÉKOSZ vita, az egyetemi tudományos felkészítés az Eötvösben és a politizálás a Népi Kollégiumokban 1947-48-ban napi vitatéma és konfliktus forrása volt. A magyar népi kollégiumi mozgalom a XX. században az egyik legsikeresebb pedagógiai kísérletnek bizonyult. Eszméje az 1930-as években a népi írók, falukutatók által feltárt szörnyű viszonyok hatására született meg. A bentlakásos internátus létesítésével akarták megteremteni a tanulás, az értelmiségivé válás esélyét a szegény sorsú, többnyire paraszti származású gyerekeknek. Hatása máig is érezhető, hiszen rengeteg kiváló ember került ki az egykori kollégisták közül. A NÉKOSZ bukásához hozzájárult erős parasztpárti kötődése és a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetséggel való rivalizálása is. Az 1940-es évek elején indult, és rövid virágzás után az évtized végére be is fejeződött (www.mult-kor.hu 2012). „1948-ra a 158 népi kollégium behálózta az egész országot, s körülbelül 9500 középiskolás és egyetemista számára nyújt életre szóló szakmai és közösségi tapasztalatot. Kialakul a kollégiumok sajátos rituáléja, megvannak a dalaik, mozgalmi és pedagógiai hagyományaik. Az egész korszakot jellemzi a NÉKOSZ-indulóból elhíresült szóösszetétel: a »Fényes szelek«” (Papp, 2002, 74. o.).

5.3. Ideológiai oktatás a felsőfokú oktatásban

1945 után a proletárdiktatúra hatalomra kerülésével párhuzamosan a marxizmus elnevezést párosították a leninizmussal, mint az állam és a politikai hatalom ideológusának tanításával, a proletárdiktatúra elméleti kidolgozójának nevével. A klasszikusok sorába még életében bekerült Sztálin, mint aki a marxizmus-leninizmus alaptételeit elméletileg összefoglalta. 1950-ben, a főiskolai és egyetemi képzésben bevezették a kötelező ideológiai tárgyakat, és létrehozták a marxizmus-leninizmus tanszékeket. Ezek a tanszékek gondozták azokat a tantárgyakat, amelyek (tudományos szocializmus, politikai gazdaságtan, marxista filozófia) 1989-ig az ideológiai oktatásért voltak felelősek. Ezeket az ideológiai tárgyakat hivatalosan csak 1990 februárjában (!) iktatta ki az oktatásból a Németh-kormány (www.mult-kor.hu, 2012).

Rövid példaként ismertetem, hogy „1950-ben az ELTE Központi Marxizmus-Leninizmus Tanszékének kihelyezett tagozataként működött a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE) Marxizmus-Leninizmus Tanszéki Csoportban oktatók szervezeti egysége, majd 1952-ben alakult csak önálló tanszékké.” (Pándi, 1976, 4. o.). Előtte szakcsoportként látta el az oktatói és nevelői feladatokat, majd 1952–66 között tanszék, később pedig, 1983-ig tanszékcsoporthoz, végül 1989-ig Marxizmus-Leninizmus Intézet lett az elnevezése. Ezt követően Társadalomtudo-

mányi Intézetébe keresztelték át, ami 1996-ban szűnt meg. A helyi oktatógárda személyi állománya még 1990-ben is jelentős mértékben ugyanazokból állt, akik már az '50-es évek vége és '60-as évek eleje óta jelen voltak az Intézetben. Célként fogalmazták meg a következőket: „*a kommunista szakemberképzés, azaz a marxista-leninista világszemléletű, a szocializmushoz hű elkötelezett és szakmailag jól felkészült szakemberek képzése. A másik szempont az, hogy a felsőoktatás a kádertutánpótlás fontos bázisa is...*” (Szetei, 1982, 63. o.). Jól kivehető, hogy a politikai lojalitást és elkötelezettséget fontosabbnak tartották, mint a szakmai hozzáértést.

Joggal tehetjük föl a kérdést, hogy miért tartották szükségesnek az ideológiai nevelést? Nos, a választ maguk a kommunizmus képviselői adták meg: „*egyetemieknek és főiskoláinknak kivétel nélkül az a hivatásuk, hogy ne egyszerűen szakembereket, hanem a szocializmus építésében tudatosan résztvevő, sőt a szocializmus építését különböző területein irányítani tudó szakembereket képezzenek ki*” (Kassai, 1950, 2. o.). Vagyis tudatosan igyekeztek felépíteni egy olyan világot, ahol minden számottevő pozíciót az állampárt irányít elkötelezett, rendszerhű embereken keresztül.

5.4. Az ideológia oktatói

A marxizmus-leninizmus tanárok döntő többségében önmagukhoz képest – nyilván a politikai rendszer hathatós támogatásával is – jelentősen előrehaladtak, a szüleik anyagi és társadalmi helyzetéhez képest azonban mindenképpen változás állt be a társadalmi mobilitásukban. Az egyén belső motivációja ugyanilyen fontos eleme ennek a folyamatnak. Az elsőgenerációs értelmiségiekre jellemző a nagyon erős kitörni vágyás abból a közegeből, ahova beleszülettek. Óriási támogatást kaptak a „túlélésre”, hiszen többen a nyomort, a kilátástalanságot láthatták, amiből kiemelte őket a Párt. 1945–90 között inkább a munkás- és paraszti származású pártkatonák élveztek előnyt az élet valamennyi területén. Jóval több embernek lett megadva a „nagy lehetőség”, de nem mindenki tudott vagy akart ezzel tartósan élni. Aki valamelyik ideológiai tanszékre kerülhetett oktatóként, az a Kádár-korszak teljes mértékben megbízható emberének számított, azaz politikailag elkötelezettnek mutatkozott a rendszer iránt, valamint legtöbbször szakirányú végzettséggel rendelkezett és munkás vagy paraszti származású volt. Valamennyien tagjai voltak az MSZMP-nek, többen már hallgató korukban beléptek a szervezetbe. A többség nem pusztán az akkori rezsim felemelt tagja lett, hanem egy részük az egyetemi és a helyi politikai elit jól megbecsült tagjaként is tevékenykedett.

Ugyanakkor utalva a rendszerváltásra, Vitányi Iván szociológus szavaival élve ezek az oktatók úgy érezték 1989-ben, hogy „*amikor a verebek ülnek a fa tetején, majd hirtelen valami oknál fogva elkergetik a verebeket, akik egy idő után, amikor*

visszaülnek, már mindenki máshova kerül az eredeti helyéhez képest. Az, hogy hova kerül pontosan, azt a politika határozza meg.” Idézetem a vele készült, még meg nem jelent interjúból való. Ez a hasonlat a társadalmi szerkezet és az azon belül elfoglalt egyéni pozíció gyors átalakulását mutatja be. Döntően (szélső)baloldali politikai szemlélettel rendelkező oktatókról van szó, akik – legalábbis feltehetőleg – soha nem lettek volna képesek kitörni a korábbi társadalmi, kulturális helyzetükből.

5.5. A Lenin Intézet, az Esti Egyetem és a Politikai Főiskola

A Lenin Intézet az ELTE BTK Orosz Intézetéből jött létre 1952-ben. Majd „az Intézetet leválasztatták az ELTE-ről, s önálló egyetem rangjára emelték. Az intézmény újabb profilváltásával az orosz nyelv és irodalom, valamint a fordítói szakot háttérbe szorították, a párttörténészek és a pártfilozófusok képzését pedig előtérbe állították. 1955-től az orosz szak első két évfolyamán bevezették a két-szakos középiskolai tanárképzést. 1956-tól az orosz szakos tanárképzés már ismét az ELTE BTK-n folyt” (www.leveltar.elte.hu, 2012.). 1956. október 23-án diákjai is részt vettek a forradalomhoz vezető felvonuláson. 1957-től önállósága megszűnt, és a továbbiakban ismét az ELTE-hez tartozott. A Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem nem adhatott diplomát a hallgatóinak, mert nem rendelkezett a szükséges engedélyekkel. Tulajdonképpen felsőfokú politikai képzettséget igazolt, ami előfeltétele volt a középvezetői állások betöltésének. A hallgatói jogviszony megszerzéséhez nem feltétlenül volt szükséges a párttagság megléte. A Politikai Főiskola a pártelit, az államvezetés és a nomenklátúra képzésének volt a bázisa. Itt nem volt felvételi, csak „beküldés”. Kizárólag vezető funkcióban lévő párttagok vagy abszolút integrált személyek kerülhettek a hallgatói állományba. (vö: www.kislexikon.hu, 2012) Igazgatói teendőit 1966–77 között az a *Nemes Dezső* látta el, aki *Andics Erzsébet* mellett a Kádár-kor ünnevelt történészeként lett ismert. Ennek jelentősége abban van, hogy a történelemoktatás és a politika összefonódása ebben az egyszerű személyzeti döntésben is megfigyelhető. Ugyanakkor az intézmény tevékenysége nem hagyott túl mély nyomot a magyar oktatásban.

A központi, direkt állami, politikai, nevelés 1990 után megszűnt, helyette a tanári szabad döntés értelmében az egyéneken múlik, hogy ki mire oktatja-neveli a diákat. Az oktatás azonban nem az egyéneken, hanem a tananyagon múlik, míg a nevelés valóban az egyéneken. Lényegi üzenetünk, hogy ma nincs egységes *politikai ideológiára* nevelés, ám hiányzik a *demokráciára való nevelés*. Fontos elválasztani e két dolgot, aminek vannak előnyei, de hátrányai is. Előny, hogy nincs „központi politikai akarat”, ugyanakkor hátrány, hogy eltűntek a jó erkölcsi igazodási pontok

az ember életéből, márpedig álláspontunk szerint erre szükség van. Cél kiművelt, erkölcsös, hazafias érzelmű emberfőket nevelni, akik szeretik a hazájukat, elkötelezettek a hivatásuk iránt és bíznak a demokráciában. Az új köznevelési törvény is ebbe az irányba mutat.

6. Az egészségmegőrzés és egészségvédelem jelentősége a közoktatásban

6.1. Az egészség szerepe korunkban

A fiatalok szabadidős tevékenységeire épülő kutatások alapján megállapítható, hogy a mai fogyasztói társadalomban jellemzően a gyerekek a televízión, a számítógépes játékokon, az interneten, a mobiltelefonon és a gyorsételeken nőnek fel, mellyel könnyen még mozgásszegény életmód is együtt járhat. A modern telekommunikációs eszközök segítségével előnyben részesítik az írásos kommunikációt a szóbelivel szemben. A gyermekeket érő hatások összességében olyan irányba mutatnak, hogy kommunikációs képességeik és társas kapcsolataik háttérbe szorulnak, egészséges életvitelük csorbát szenved. A médián keresztül áradó reklámok túl nagy mértékben befolyással bírnak a gyermekek és szülők életcéljaira és életszemléletére, mely képes felborítani az értékrend alakulásának folyamatát (Németh et alii, 2008). Ez azt jelenti, hogy a média az egyes közvetítő csatornáin keresztül, mint a fogyasztói társadalom értékeinek közvetítője, túlzott használatával a külső, anyagi értékek túlsúlyához vezet, szorongást, bizalmatlanságot és önbizalomhiányt eredményez (Németh et alii, 2008). Mindezt átöleli egy olyan anyagi világ, ahol „*az egészségi állapottal és az egészségügyi szolgáltatás igénybevételével kapcsolatos egyenlőtlenségek nem választhatók el a globális környezeti és szociális problémáktól.*” (Berghammer, 2008, 131. o.).

A nők munkába állásával a korábbi családi modell felborul, mert az édesanyáknak egyre kevesebb idejük jut a gyermekekkel való foglalkozásra, a család élelmezésének minőségi és változatos összeállítására. A helyzetet tovább nehezíti, hogy egyre több a gyermekeiket egyedül nevelő szülők száma, így a házastárs által ellátandó feladatok is többletfeladatként jelentkeznek számukra.

Több indok együttesen odáig vezetett, hogy a családok és a társadalom részéről elvárásként fogalmazódik meg az iskolákkal, így a pedagógusokkal szemben, hogy az oktatási tevékenység mellett az általános értelemben vett nevelésre, azon belül az egészségnevelésre is hangsúlyt fektessenek. Miért is fogalmazódhatott meg ez az elvárás? Azért, mert az iskola szerepvállalása az egészségmagatartás megváltoztatásában pl. az egészséges táplálkozásban, a rendszeres moz-

gásban, az élvezeti szerektől mentes szokások kialakításában meghatározó, hiszen egyrészt a magyar általános és középfokú oktatási intézményeken keresztül több mint 1,4 millió gyermeket lehet elérni, másrészt az iskola a gyermekek életének olyan színtere, ahol átfogó egészségfejlesztési programok valósíthatók meg (Fekete, 2011).

Az egészség meghatározására különböző negatív és pozitív megközelítések léteznek a szakirodalomban. A megfogalmazások abban térnek el egymástól, hogy míg az utóbbi esetben betegségek hiánya jelenti az egészséget, addig az előbbiben valaminek a megléte utal az egészségre (Meleg, 2002). A WHO 1946-os megfogalmazása alapján az egészség a testi, lelki és szociális jólét állapota, és nem egyszerűen csak a betegségek vagy fogyatékoságok hiánya. (WHO, 1946) A definíció arra utal, hogy „*az egészséget több dimenzió együttes meglétével érhetjük el, mellyel egyben jól jellemezhető az életminőség is. Az egészséggel összefüggő életminőség azon fizikai és pszichológiai jellemzők összessége, amelyek meghatározzák, hogy a személy mennyire érzi képesnek magát és talál örömet tevékenységeiben és életvezetésében.*” (Kopp–Skrabski, 2009, 7. o.). A tanulmány további részében megvizsgáljuk általánosságban az iskolák egészségtámogató, egészségfejlesztő szerepét és lehetőségeit a gyakorlatban. Kiegészítésképpen egy egészségnevelésben jártas pedagógussal készített interjú eredményét is bemutatjuk.

6.2. Egészségmegtartás és nevelés érdekében rendezett programok

„*Az egészségi állapot leírására, jellemzésére különösen a fiatalok esetében célszerűbb a megbetegedések helyett egyrészt bizonyos tünetek, panaszok előfordulását vizsgálni, másrészt az egészségi állapotra vonatkozó önértékelést figyelembe venni.*” (Susánszky–Szántó, 2008, 202. o.). A fiatalok jelenlegi egészségi állapotát és jövőbeni egészségkilátásait befolyásolja a pozitív és a negatív egészségmagatartás. Utóbbit *kockázati magatartásnak* nevezik, mert egyes viselkedésmagatartás növelik a betegségek vagy a sérülések bekövetkezésének esélyeit. Napjainkban bizonyos egészségkárosító viselkedéstípusok, mint a dohányzás, az alkohol és a drogfogyasztás és a kedvezőtlen táplálkozási szokások aggodalomra adnak okot, mert megjelenésük egyre korábbi élet évekre tolódik (Susánszky–Szántó, 2008).

Ezért is országos jelenség, hogy az iskolák önállóan vagy egyéb civil kezdeményezésre az egészséges életmódra nevelő és szemléletformáló programokat, azaz *egészségnapokat*, egészségheteket és prevenciókat, azaz *megelőző programokat* szerveznek a tanköteles korosztály számára. Az egészségnapok alkalmával az egészségügyi mutatókat vizsgáló felméréseket érdeklődéssel és aktív részvétellel fogadják a fiatal tanulók. Az összegzés során tanulságos adatokra derül fény egyé-

nenként és csoportosan életkor és nem szerint a vércukorszint, a szénmonoxidszint, a magasság és a súly arányából kiszámolt testtömeg-index mérésekor. A várakozásokkal megegyezően a kezdeményezések beváltották a hozzá fűzött reményeket a diákok, a pedagógusok és a szülők visszajelzése alapján a megkérdezett pedagógus szerint. Ezért javasolt, hogy ezen kezdeményezések hosszú távon megrendezésre kerüljenek és a jövőben is folytatódjanak.

Hangsúlyos a prevenciós programok szervezése, ennek keretében folyamatos kapcsolattartás a rendőrkapitányság és a drogambulanciák munkatársaival, a pedagógusokkal és a szülőkkel. A prevenciós programok közé tartoznak a gyermekkori bűnözésről, a drogfogyasztásról, a dohányzásleszoktatásról, a kerékpáros közlekedés szabályairól, a szabadidő kulturált eltöltéséről, az utcai viselkedési normákról a szórakozóhelyeken és a tömegközlekedési eszközökön szóló előadások és bemutatók. Országos szinten évente szerveződnek szakemberekből álló iskolalátogatások az egyes korosztályok számára az előbb felsorolt témákban. Továbbá a nagyobb városokban egyre gyakoribbak a rendőrség közreműködésével tartott egésznapos bűnmegelőzési napok vetélkedőkkel és ügyességi próbákkal érdekesebbé téve tanulók számára.

A felmérések során kapott adatokat a jövőben jól hasznosíthatják az iskolaorvosok, védőnők és pszichológusok a kötelezően előírt iskolai mérések és szűrővizsgálatok mellett. A cél, hogy az ellenőrzések hozzájáruljanak a gyermekek fejlődésének nyomon követéséhez. A megkérdezett pedagógus szerint az iskolákban alkalmazott pszichológus segítségnyújtása iránti igény folyamatos növekedést mutat. Hiszen a családok felbomlása, a szülők depressziója, a társas kapcsolatok beszűkülése, krónikus stressz-terheltsége és az egzisztenciális labilitás erősen képes befolyásolni a fiatalok lelkiállapotát. Ennek hátterében az állhat, hogy a kedvezőtlen lelkiállapot és a tartósan rossz közérzet komoly pszichés terhelést jelent és az egészségi állapot ráomlását eredményezheti. A felmérések szerint a gyermekkori depresszió egyre fiatalabb korban jelentkezik és előfordulása napjainkban növekvő tendenciát mutat (Susánszky–Szántó, 2008).

Ezt kiegészítve az egészséges életmódra sportrendezvényekkel, kulturális programokkal, például kirándulásokkal, táborozással, erdei iskolák és túrák tartásával hívják még fel a figyelmet.

Az iskolák a nemzeti kerettanterv alapján egészségtant tanítanak a biológia tantárgy keretében felső tagozatban, mely nemcsak nagyon hasznos a fiatal diákok számára, hanem a gyakorlat szerint a tanulók kedvelik a témát, jó tanulmányi eredményeket érnek el és aktív érdeklődést mutatnak az órákon a megkérdezett pedagógus elmondása szerint.

6.3. Egészséges táplálkozás

Az egészséges táplálkozás a fejlődő szervezet számára létfontosságú és az életszakasz későbbi szakaszában sem szabad megfeledkezni róla. A mai kutatások szerint egészségünk megőrzése érdekében napi *5 adag gyümölcs és zöldség fogyasztása az egészséges táplálkozás legfontosabb eleme*. Kutatások bizonyítják, hogy ezzel megelőzhetőek a szívbetegségek és egyes rákbetegségek. Az egészséges táplálkozás üzenetének továbbítására a médiát is bevonták, hogy a társadalom minél szélesebb köréhez eljusson az üzenet.

Az iskolákra is nagy felelősség hárul a gyermekek étkeztetését illetően. A gyerekek az iskolában fogyasztják el a tízórait, az ebédet és az uzsonnát. A megkérdezett pedagógus szerint csökkenő tendencia figyelhető meg az iskolai étkeztetést igénybevevő gyerekek számában. Az állam csak a legkisebb korosztálynak biztosít térítésmentesen étkezést. Az alsó tagozatosok körében bevezetett iskolatej program népszerű és indokolt, hiszen a fejlődő szervezet számára szükséges napi kalcium bevitelhez hozzájárul. Ezen felül bizonyos iskolák anyagai helyzetétől függően ingyen biztosítanak naponta egy adag gyümölcsöt is. Jó lenne, ha minden iskolában megvalósulhatna a napi gyümölcs, esetleg (nyers) zöldség fogyasztása. Ezzel a lépéssel hozzá lehetne járulni a fiatal korban való gyümölcs- és zöldségfogyasztás szokásainak kialakulásához. A gyümölcsök és zöldségek ízvilága nem oly vonzó, mint az édességeké és a chipseké, ezért csak pozitív hatásai lehetnek a későbbiekben, ha már gyermekkorban megismerik és elfogadják azokat.

Ezzel kapcsolatosan felmerült bennünk a következő ötlet. Első körben a vidéki iskolák körében könnyebben megvalósítható, majd a városi iskolák esetében pedig tovább gondolásra javasolt a gondolat. A tanköteles gyermekkel rendelkező szülőknek javasolni, illetve elő lehetne írni gyümölcsfák és bogyós növények ültetését udvarukban, kertjükben, amivel a gyermekek napi zöldség és gyümölcsbevitelének egy részét fedezni tudnák. Ezen felül az iskolák is visszaállíthatnák a tankertek működtetését, hogy a kerti munkákkal megismertessék a tanulókat. Manapság egyre népszerűbb a városi lakosság körében, hogy nagyobb virágcserepben nevelnek gyümölcsöt, zöldséget pl.: epret és paradicsomot.

Az iskolai büfé kínálatának kialakításában már bevett gyakorlat a szülők véleményének megkérdezése. Így az iskola közvetlen visszacsatolást kap a szülők étkezési és egészséges életforma kialakításában alkotott értékeiről. A pedagógusok a szülők támogatásával próbálnak nyomást gyakorolni a piaci alapon működő büfé kínálatára, hogy az mellőzze a cukros és szénsavas üdítőket és energiatalokat, chipseket és édességeket. E mellett szükséges hangsúlyozni, hogy az iskolai vezetés olyan automatákat engedélyezzen az iskolában, mely vizet, gyümölcsleveket, gyümölcsöket, zöldségeket és tejtermékeket kínál megvételre. A cél az lenne, ha

megkezdendék a biotermékek árusítását az iskolákban. A gondolatot folytatva a helyi őstermelők és kistermelők áruí, a hazai friss gyümölcsök és zöldségek eljuttának az iskolákba. Együttműködési megállapodás kialakításával pedig a diákok látogatást tehetnének a gazdaságokba és megismerhetnék a sokaktól távol álló mezőgazdaság működését és életét. Fontos, hogy a gondoskodó szülők nyugodtan adjanak zsebpénzt gyermekeiknek – feltételezhetően az iskolai büfében kerül elköltésre –, hogy azt egészséges ételre, italra költthessék.

Az étkezés mellett a napi *folyadékbevitel* is fontos, azaz biztosítani kell a szervezet hidratáltságát. Az iskola szerepet vállalhatna a napi folyadékbevitel biztosításában bármely megoldás keretében. Erre jó példa található Angliában, ahol az iskolák területén minden emeleten olyan vízautomata van elhelyezve, amely korlátlan mennyiségben biztosít tisztított vezetékes vizet, ingyen, a diákok és a tanárok számára.

6.4. Az iskolák által biztosított testmozgás

Az egészséges táplálkozás mellett a *testnevelés* és a *sport* kulcsfontosságú az egészséges életmódra nevelésben és ennek hátterét a közoktatási törvény megteremti a mindennapi egészségfejlesztő testmozgás jogszabályi feltételeivel. Az egészségfejlesztő iskolai testmozgás program célja a gyermekek egészséges testi-lelki fejlődésének elősegítése a testmozgás eszközeivel. Azt tapasztaljuk, hogy a modern kor és az azzal együtt járó technológiák az embert olyan életmódra kényeszeríthetik, amely mozgásszegény életmódhoz és a fizikai képességek hanyatlásához vezethet, áttételesen előidézve ezzel a szellemi teljesítmény romlását. Igény mutatkozik a *gyógytestnevelés* testnevelési órák tematikájának beépítésére, mely a kezdődő elváltozásokat mutató tanulóknál az időbeni korrekcióhoz járulna hozzá, míg a többieknél a prevenciót szolgálná (Meleg, 2002).

Állíthatjuk, hogy napjainkban jellemzően a városokban magas az iskolán kívül igénybe vehető sportolási lehetőségek száma, melynek a szülők ideje és anyagi helyzete szab határt. Ezért azon diákok számára kell megoldást keresni, akik nem városi iskolában tanulnak, vagy pedig anyagi okok miatt nem engedhetik meg maguknak a tanórán kívüli sportolási lehetőségeket. Ennek megoldásaként az iskoláknak tanórán kívül hetente egy vagy több alkalommal sportolási, mozgási és úszási programokat kellene biztosítani a tanulók számára. Természetesen az iskolák adottságai befolyásolják a lehetőség körét, hogy rendelkeznek-e saját uszodával, tornateremmel és szabadtéri sportpályával. Ezért továbbra is lehetőséget kell adni az iskoláknak, hogy pályázzanak sportlétesítmények építésére, legyen szó akár szabadtéri, akár zárt építményről. Jelenleg a pályázati rendszer nem nyújt fedezetet az elkészült létesítmény fenntartására, így az iskolának számolni kell a felmerülő

működtetési költségekkel. A megkérdezett pedagógus szerint a jelenlegi tendencia az, hogy a szülők keresik a sportolási lehetőségek széles körét nyújtó intézményeket. Fontosnak tartják, hogy gyermekük a mozgásigényének nagy részét az iskolában elégítse ki, mert legtöbbször az időhiány miatt nem tudják megoldani, hogy délutáni és esti foglalkozásokra vigyék gyermeküket.

6.5. *A jövő egészséges nemzedéke*

„Egészséges nemzedékeket nevelni, a biológiai vagyont magas szinten továbbörökíteni azok a családok képesek, melyek értékrendszerükkel, mint mintával segítik gyermekeik nevelésén keresztül az egyes értékek megfelelő rendszerbe szerveződésének folyamatát.” (Meleg, 2002, 14. o.). Kedvező életmódváltoztatás a tanulóknál úgy érhető el, ha az egészségérték a fenti támogató értékrendszerbe egymást erősítő módon épül be. (Meleg, 2002) Azon gyermekek és családok számára, ahol a fenti egészséges családi környezet nem adatik meg, és a szülő(k) lelki egészsége és személyiségének egyensúlya megbomlik, a depresszió megelőzése és kezelése döntő tényező a gyermekek egészséges fejlődése szempontjából. (Hajnal–Susánszky–Szántó, 2008) Hangsúlyozni kell a családot, mint elsődleges szocializációs közeg kitüntetett szerepét az értékek kialakításában és rendszerré szerveződésében, éppen ezért a mindenkori magyar kormányának döntéseivel segíteni kell a családok stabilitásának megőrzését és visszaállítását.

7. Gondolatok a fenntartható fejlődés oktatásának magyarországi megvalósításához

7.1. *Helyzetkép*

1962-ben Rachel Carson: *Néma tavasz* című könyvével egy olyan folyamat indult el, amelynek egyik eredménye, hogy napjainkban a fenntarthatóság fogalma az élet majdnem minden területén szemponttá és elvárássá vált. Ahhoz, hogy mai társadalmunk ténylegesen a fenntartható fejlődés útjára lépjen, fontos pont a közoktatásban az új szemlélet átvétele. A nemzeti alaptantervben a fenntartható fejlődés fogalma hangsúlyosan jelenik meg. Nemzetközi és hazai szinten terjednek az alternatív oktatási módszerek, melyek a fenntarthatóság szemlélethez, és a mai társadalmakat érintő problémák megoldásához elengedhetetlen kompetenciák elsajátításához szükségesek. Olyan kompetenciák, mint a holisztikus gondolkodás, a problémák átfogó megközelítése, az ismeretanyag rendszerré formálása és gyakorlati alkalmazása.

Ezenkívül elengedhetetlen, hogy a fiatalok napi szintű életében rutinná váljon a szelektív hulladékgyűjtés gyakorlata, az erőforrások, mint víz, gáz, villamos energia csak szükséges mértékű használata, a fogyasztói társadalmunkra jellemző vásárlási mánia és pazarlás elkerülése.

1987-ben kiadott „Közös jövőnk” című jelentésben definiált fenntartható fejlődés fogalomértelmezése még napjainkban is viták tárgyát képezi (Gyulai, 2012). Azt viszont senki nem vonja kétségbe, hogy társadalmunk hosszú távú fennmaradásának alapfeltétele az emberi hozzáállás megváltozása. Ez viszont csak a környezetközpontú szemlélet kialakításával, felelős és környezettudatos nemzedékek felnevelésével valósítható meg.

E fejezet célja nem az, hogy a magyar oktatási rendszer megreformálására adjon tanácsot, hanem, hogy néhány, a fenntartható fejlődéshez kapcsolódó probléma és megoldási lehetőség bemutatásával felkeltse az olvasó figyelmét, és bemutassa, hogy a világméretű változások is az egyes emberek hozzáállásán és egyéni cselekedeteinek összességén múlik.

A fejezetben felsorolásszerűen választottunk ki témákat és gyűjtöttünk össze néhány, a mindennapi gyakorlatban is alkalmazható módszert.

7.2. A hulladékkezelés megjelenése a nevelésben

Mai társadalmunk egyik legproblémásabb és legnagyobb veszélyeket rejtő produktuma a hulladék. Végso soron minden emberi termék használhatatlanná válik, a megoldás az antropogén, valamint környezeti rendszerekbe való visszaforgatás és körfolyamat kialakítása. A probléma megoldásával egyszerre valósítható meg az erőforrások kíméletesebb felhasználása és az energiaszükséglet csökkentése, ami pozitív visszacsatolásként megint csak az erőforrások kíméletesebb felhasználásához vezet. Az USA környezetvédelmi Ügynökségének (EPA) rangsora alapján a hulladék mennyiségének csökkentése mellett a hulladék újrahasznosítása a leginkább ajánlott módszer (Borda et alii, 2006). A jelenlegi infrastrukturális hiányosságokon túl a szokás meghonosítása a legnagyobb feladat. Ennek útja az általános iskolai oktatásba való beépítés. A téma feldolgozására az interaktív foglalkozások tűnnek a legjobb módszereknek.

Első lépésként a problémára hívjuk fel a figyelmet frontális előadás formájában. Az előadás animációkat és kisfilmeket tartalmazhat, mellyel a 6-8 évesek számára érthetőbbé válik a probléma súlya. Második lépésként előre elkészített, a szelektív hulladékgyűjtésben alkalmazott kukák ábráival (sárga, kék, fehér, zöld, szürke, piros) és különböző hulladékot ábrázoló képekkel mutatjuk be a módszert. Ennek legegyszerűbb módja csoportos interaktív foglalkozás beiktatása.

További módszerként mindenképpen ajánlott csoportos foglalkozásként „Használhatatlanság vására”-t rendezni. Ennek a gyakorlatnak a célja, hogy a fiatalok kreativitására építve és azt fejlesztve felhívjuk a figyelmet, hogy az általunk szemétnek hitt dolgok többsége még számos hasznos dologra használható.

7.3. Ökoiskolák Magyarországon

Fontos kezdeményezés a Magyarországon 2000 óta megjelenő ökoiskolák rendszere. A rendszerben résztvevő iskolák környezetszemponitú vállalásaikkal segítik elő az élhetőbb környezet megvalósítását, melyben fokozottabb szerep jut a fiatalok természethez való hozzáállásának erősítésében a tantermen kívüli foglalkozások emelt számú bevezetésével, szemétszedési, papírgyűjtési kampányok szervezésével. Számos természettudományi tantárgy oktatását és sokszor az ismeretek rögzülését segíthetik elő ezek a szemléltető órák. Ezek az intézmények gócpontként szolgálnak a jó gyakorlatok meghonosításban és más iskolák általi átvételében. Figyelembe kell venni továbbá az eltérő környezeti viszonyokat a városi és falusi iskolák között. Jó módszer az iskolai környezetben lévő kiskertek, lugasok kialakítása és a diákok általi gondozása, mely a környezetközpontú szemlélet erősítése mellett az egészséges táplálkozási szokások kialakulásában is fontos szerepet játszik, ahogy azt az előző fejezetben is hangsúlyoztuk.

A környezettudatosságra nevelés eszközeinek alkalmazására példa a Budapesten található Than Károly Gimnázium, Szakközépiskola és Szakiskola, ahol a fenntarthatóság és környezettudatosságra nevelés egyaránt megjelenik az iskolai és iskolán kívüli színtereken. Ennek eszközei: a tanmenetben feltüntetni a zöld szemlélet megjelenését, tanítási órák kezdetét és végét madárfütty jelzi, projektnapok bevezetése, rendhagyó órák szervezése. Az iskolában szelektíven gyűjtik a hulladékot, rendelkeznek komposztálóval, illetve környezeti nevelési kortárs-segítő csoportot működtetnek. Az iskola részt vesz a GLOBE elnevezésű világméretű környezetnevelési programban, és a BISEL program bázisiskolájaként segíti elő a felszíni vizek vízminőségének folyamatos monitorozását. Az iskolában zöld hirdetőtáblát működtetnek, ahol a környezettel kapcsolatos témájú hírek jelennek meg. Emellett környezetbarát takarítószereket alkalmaznak, külön energiafelelős van, törekednek az elektronikus formájú dokumentációra. Fontos része az iskolai tevékenységeknek az önkéntes munka állatmenhelyeken és zöld civil szervezetek támogatása. Ezenkívül környezetvédelmi anyagok digitalizálásában és jeles napokon való részvétellel is segítik a környezetközpontú szemlélet kialakulását (www.than.hu).

7.4. A magyarországi iskolák helyzete és szerepe a környezettudatosság nevelésben

A források hiányossága az egyik kulcsprobléma, amellyel a mai oktatási intézményeknek szembe kell nézni. Ez indokolja az intézmény kialakításában és működtetésében a fenntarthatósági szempontok előtérbe helyezését. (Lippai, 2011) Az időtálló, jó anyagi tulajdonsággal és jó szigetelőképeséggel rendelkező anyagok alkalmazása már rövidtávon is a költségek csökkenését eredményezi. Ehhez kapcsolódik a megfelelő fűtési rendszer alkalmazása, melybe mind a napsugárzás energiájának tudatos hasznosítása, mind a megújuló energián alapuló rendszerek beépítése is beletartozik.

Több iskola összefogása szintén előre viszi a fejlesztések és a hosszú távú fenntarthatóság megvalósítását. Ez alatt kell érteni a közös uszoda, sportlétesítmény, sporteszköz állomány kialakítását. Ezek a folyamatok végső soron a pozitív iskolai légkört, és mind a tanárok, mind a fiatalok fejlődését segítik elő.

Az iskola az egyik legfontosabb eszköz a kulturális értékek megőrzésének. Ezért kiemelt figyelmet kell fordítani, hogy a mai fiataloknak az internet világához való túlzott ragaszkodás, a facebook-függés, a káros szenvedélyek, a videojátékok helyett olyan értékrendet továbbítson, amelynek eredményeként a társadalom hasznos tagjává válhatnak, akik már természetes dolognak tartják a források kíméletes felhasználására való törekvést, saját és mások környezetének megóvását és egy élhető világ igényét.

Az iparszerű mezőgazdaság eredményeként a táj jellege megváltozott, egységesedett, melynek hatására mind a növény-, mind az állatfajok sokfélesége csökkent. További hatásként említhetjük, hogy a vidéken mezőgazdaságban dolgozók száma erőteljesen csökkent, és ez a réteg a városokban keres jobb életet. Ennek egyik hatása a munkanélküliség emelkedése, illetve a kisparcellás gazdálkodás eltűnése. E tendencia megváltozásában a tudatos iskolai oktatás, a mezőgazdasági szakmunkák, és a szakiskolák szerepének erősítése jelenthet megoldást. A pozitív hatás a környezet megóvása mellett csak átgondolt, és az agrár-környezetvédelem szempontjait integráló tantervben valósítható meg. Ezzel az elérhető cél kettős, a vidék fejlődésének elősegítése és a környezeti változatosság fokozása.

7.5. Ökojátzóházak az iskolákban

Külön területet képvisel az iskolai keretek között kialakított ökojátzóházak rendszere. Ezeknek a leggyakrabban osztálytermekben kialakított helyeknek a sze-

7.6. Kitekintés

Hosszú út telt el 1992-es Rio de Janeiro-i Föld-csúcs óta, melynek keretében elfogadták az Agenda 21 dokumentumot, amelynek 36 fejezete foglalja magába az oktatási feladatokat a fenntartható fejlődés megvalósításáért. Magyarországon már 1996-ban elkészült OECD-ENSI (Iskolai Környezeti Nevelési Kezdeményezések) környezeti nevelésről szóló tanulmánya és hazánkban 2000-ben jött létre az Ökoiskola Hálózat. Az UNESCO 2005–2014-et a fenntartható fejlődés oktatásának évtizedévé nyilvánította, aminek keretében megjelentettek egy komplex anyagot, ESD Toolkit néven, hogy segítsék a pedagógusokat a fenntartható fejlődés oktatásában.

A folyamat világviszonylatban is nagy lendülettel valósul meg. Viszont míg a fejlett országokban (pl. USA, Németország, Anglia) a környezeti nevelést kutató és oktató szakemberek számára biztosított a megfelelő anyagi háttér és elismertség, addig Magyarországon még mindig az adott tantárgyat oktató tanár szorgalmán és hozzáállásán múlik, hogy mekkora hangsúlyt fektet a kötelező tananyag mellett a környezeti nevelésre és a fenntarthatóság hangsúlyozására. Sok mindenben kell előre lépni és fejleszteni annak érdekében, hogy gyermekeink is azokkal a feltételekkel indulhassanak, amivel mi, és a tiszta ivóvíz, a kék ég és a zöld erdők ne csak a természetkönyvek lapjairól köszönjenek vissza.

8. Összegzés

Ahogy a dolgozat elején már röviden utaltunk rá, az a közös meggyőződésünk, hogy stabil értékrendű emberekre van szükség, akik rendelkeznek a megfelelő rugalmassággal, hogy könnyen alkalmazkodhassanak a változó társadalmi és gazdasági követelményekhez. Az ilyen stabil értékrend általunk legfontosabbnak tartott elemeit a dolgozat főbb pontjain megvilágítottuk. Ennek a belső értékrendszernek természetesen több forrása van.

Közös meggyőződésünk éppen ezért az, hogy az iskolarendszer, benne pedig a nevelői munka nagy szerepet játszik országunk életében. Optimális esetben az iskolai nevelés összhangban áll a családi neveléssel és ez a kettő egymást erősítve fejti ki hatását a gyermekek életében, fejlődésében. Az iskolákban folyó nevelési folyamatoknak azért is van jelentős szerepük, mert a hagyományos érték közvetítő nevelési területek mellett – vallásos nevelés, hazaszeretet – olyan új témákkal találjuk szembe magunkat – egészség- és környezettudatosság –, amelyek még ma is gyermekcipőben járnak hazánkban. Viszont nem mondhatunk le ezekről, mert min-

den, amit most megspórolunk, annak árát a jövőben kell majd megfizetni vagy nekünk, vagy a gyermekeinknek.

Éppen ezért különösen fontosnak tartjuk a személyiségfejlődésben és stabil értékrend kialakításában az olyan értékeket, mint a hazaszeretet, a családközpontúság, a keresztyénység, az egészség- és környezettudatosság, a fenntartható fejlődés szemlélete, mert az közös meggyőződésünk, hogy ezek olyan értéket képviselnek, amelyek a társadalmi és gazdasági változások közepette sem veszítik el az értéküket. Ezeknek az értékeknek a kialakításában és megerősítésében nagy szerepe van a családoknak és az iskolának egyaránt. A felnövekvő nemzedékek a jövőnek jelentik és ezért közös összefogással kell a szülőknek és pedagógusoknak, továbbá a társadalmi élet minden szereplőjének együtt munkálkodnia a fenti stabil értékrend felépítésén. Ez a jövőnk záloga.

9. Irodalomjegyzék

„*A szocializáció, az intézményes nevelés és a pedagógus szerep jelentősége a gyermekek személyiségfejlődésében és a hazai nevelés gyakorlatában*” című fejezethez:

Bányász Ibolya: *A szocializáció folyamata és színterei, a szociális identitás kialakulásának összefüggései*. Budapest, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, 2008, 1-15. p.

Corker, Mairian – Shakespeare, Tom: *Mapping the Terrain*. In: Corker, Mairian – Shakespeare, Tom (szerk.): *Disability/postmodernity: Embodying disability theory*. London, Continuum Kiadó, 2006, 1- 224. p.

Czike Bernadett: *A pedagógusszerep változása*. Alternatív és nem alternatív iskolák összehasonlító elemzése. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2006, 208. pp.

Hunyadi Györgyné: *Lépésről lépésre*. Iskolai Program. Budapest, Lépésről Lépésre Országos Szakmai Egyesület, 2003

Kende Anna – Illés Anikó: *A rugalmas beiskolázás és az oktatási szakadék összefüggései*. Új Pedagógiai Szemle, 2007/11. 17-41. p.

Kőpatakiné Mészáros Márta: *A küszöbön*. Sajátos nevelési igényű gyermekek az óvodában. Budapest, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, 2008.

Nagy József: *Az eredményesebb képességfejlesztés feltételeiről és lehetőségeiről*. Iskolakultúra, 2003. 8. sz., 40-52. p.

Németh András – Pukánszky Béla – Mészáros István: *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 28 p.

Ranschburg Jenő: *Szeretet, erkölcs, autonómia*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1993, 15-42. p.

Réthy Endréné: *A speciális szükségletű gyermekek nevelése, oktatása Európában*. Az integráció és inklúzió elméleti és gyakorlati kérdései. Magyar Pedagógia, 102. évf., 2002. 3. szám, 281-300. p.

Tóth László: *Pszichológia a tanításban*. Budapest, Pedellus Tankönyvkiadó, 2004, 85-89.

Szabó Mária: *Az iskolai kezdő szakasz helyzetének feltárása*. Új Pedagógiai Szemle, 2005/3., 80-97. p.

Szegál Borisz: *A sajátos nevelési igényű és hátrányos helyzetű tanulók integrált oktatásának és nevelésének megalapozás*. In: Inkluzív nevelés – a tanulók hatékony megismerése. Kézikönyv a pedagógusképző intézmények számára. Budapest, sulINova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht, 2007, 163 p.

Szilágyi Imréné: *Óvodából iskolába*. In: Szabó Mária (szerk.): *A jövő előszobája*. Tanulmányok a közoktatás kezdő szakaszáról. Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 2007, <http://www.ofi.hu/tudastar/jovo-eloszobaja/ovodabol-iskolaba> (Letöltve: 2012. július 31.)

Vojnitsné Kereszty Zsuzsa – Zilahiné Gál Katalin: *Az óvoda-iskola átmenet problémái, különös tekintettel a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekekre*. Budapest, Integrációs Pedagógiai Műhely Füzetek 10. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht, 2008, 100 pp.

A „*Gondolatok a hazai iskolarendszer redményességéről és hatékonyságáról*” című fejezethez:

Csath Magdolna: *Mi történt velünk, avagy miért futott vakvágányra a rendszerváltás vonata?* In: Ekler A. – Rosonczy (szerk.): *Az év esszéi*, Magyar Napló I., Budapest, 2006, 263 pp.

Dewey, John: *A nevelés jellege és folyamata*. Bp., Tankönyvkiadó, 1976, 167 pp.

Pedagógiai Lexikon, 1996. Keraban Kiadó, Bp., 1997.

A II. Vatikáni Zsinat Gaudium et Spes (II. rész II. 3. 61.) In: *Az Egyház társadalmi tanításai* – Dokumentumok. Szerk: Tomka M. – Goják J., Szent István Társulat, Bp. 1993, 585 pp.

„*A vallásos nevelés helyzete és szerepe*” című fejezethez:

Dingemans, G. D. J.: *Munkamódszerek*. In: Bodó Sára és Fekete Károly (szerk.): *Katechetikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény*. Második Kiadás, Debrecen, 2001, 200-220 p. (234 pp.)

Gottfried, Adam: *Az etikai nevelés módszerei*. In: Németh Dávid és Kaszó Gyula (szerk.): *Vallásdidaktikai szöveggyűjtemény*. Budapest, 2001, 239-259 p. (311 pp.)

Németh Dávid: *Hit és nevelés – Valláslélektani szemléletmód a mai valláspedagógiában*. Budapest, Ráday Nyomda, 2002, 311 pp.

Pálhegyi Ferenc: *Van-e keresztyén pedagógia*, Budapest, Sola Scriptura, 2000, 24 pp.

Robbers, Gerhard (szerk.): *Állam és Egyház az Európai Unióban*, h. n., PRITA, 2004, 233 pp.

Schweitzer, Friedrich: *Vallás és életút: vallási fejlődés és keresztyén nevelés gyermek- és ifjúkorban*. Budapest, Kálvin Kiadó, 1999, 244 pp.

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. Nemzeti Alaptanterv – 2012 – Nyilvános vitaanyag <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/prnt1.html> (Letöltve: 2012. 05. 31.)

A „Magyar ideológiai és világnézeti nevelés” című fejezethez:

Bodó György: *Világnézeti nevelés a történelemtanításban*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973, 95. pp

Faragó Annamari: *Az Oleg Kosevoj Szovjet Ösztöndíjas Iskola története 1949-54 között*. 2009. http://www.paperweb.hu/doku_mutat.php?tipus=tanulmany&szoveg=73 (letöltve: 2012. július 18.)

Hermann Alice dr.: *A világnézet megalapozása az óvodában*. Kiadja: Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1966, 9. pp

Kassai Géza: *Miért kell minden egyetemi hallgatónak elsajátítani a marxizmus-leninizmust?* Közkutatási Kiadó Vállalat, Budapest, 1950, 2. pp

Nagy Péter Tibor: *Világnézeti nevelés az 50-es évek Budapestjén*. Educatio, 2006/3., 566-592. p 2006.

Papp István: „*A Nékosz legendája és valósága*”, In. Rubicon, 2001/10, 2002/1. XII. évfolyam 114-115. szám, Budapest, 2002. 84. pp

Pándi Lajos: *A KLTE Marxizmus-Leninizmus Tanszékcsoportjának Tudományos Diákkörei*. In: Studium, Debrecen, KLTE, 1976, 4. p

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 662. pp

Szebenyi Péter: *Állampolgári ismeretek történelem szakos hallgatók számára*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980, 9. pp

Szetei József: *A politikai oktatás, mint a permanens művelődés szerves része*. Kiadja: MSZMP Politikai Főiskola, Pedagógia Tanszék, Budapest, 1982, 102 pp

Vác Jenő: *Világnézetalkítás a nevelésben, különös tekintettel a Ratio Studiorumra*. Kiadja: Pray Rendtörténetíró Munkaközösség, Budapest, 1942, 27 pp. <http://www.multkor.hu/cikk.php?id=6761> (letöltve: 2012. június 14.) <http://www.hungarianpresence.ca/history/varnai.cfm> (letöltve: 2012. július 18.)

http://leveltar.elte.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=257 (letöltve: 2012. július 18.)

http://www.titkosbudapest.hu/cikk-reszletek.php?szocikk_id=69 (letöltve: 2012. július 25.)

<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=14235> (letöltve: 2012. július 26.)

<http://www.kislexikon.hu/partfoiskola.html> (letöltve: 2012. július 30.)

Az „*Egészségmegőrzés és egészségvédelem jelentősége a közoktatásban*” című fejezethez:

Berghammer Rita: *Csoportos egészségnevelés*. Populációs és közösségi szintű beavatkozások az egészséggel kapcsolatos egyenlőtlenségek enyhítése céljából. In: Kopp Mária (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Budapest, Semmelweis Kiadó, 2008, 131-138. p.

Fekete Krisztina: *Egészséges életmód-értékkel, mértékkel*. <http://www.felsofokon.hu/nevel-es-oktat-blogja/2011/08/17/egeszseges-eletmod-ertekkel-mertekkel> (Letöltve: 2012. július 11.)

Hajnal Ágnes, Susánszky Éva, Szántó Zsuzsa: *Gyermekek és a szülői depresszió*. In: Kopp Mária (szerk.): Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban. Budapest, Semmelweis Kiadó, 2008, 193-199. p.

Kopp Mária (szerk.): Magyar lelkiállapot 2008. *Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Budapest, Semmelweis Kiadó, 2008, 621 pp.

Kopp Mária – Skrabski Árpád: Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. *Távlatok* 86. (2009.). http://www.tavlatok.hu/86/86kopp_skrabski.pdf (Letöltve: 2012. július 11.)

Meleg Csilla (2009): *Egészségtámogató iskolai környezet*. <http://www.ofi.hu/tudastar/egeszsegtamogato-iskolai> (Letöltve: 2012. júl. 11.)

Meleg Csilla: *Iskolai egészségnevelés: A feladat újrafogalmazása*. In: Magyar Pedagógia, 102. évf. (2002) 1. sz. 11-29. p.

Németh Erzsébet, Marton Tamás, László Krisztina, Székely András: *A televízióhasználat és a testi-lelki egészség összefüggései*. In: Kopp Mária (szerk.): Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban. Budapest, Semmelweis Kiadó, 2008, 390-397. p.

Susánszky Éva, Szántó Zsuzsa: *A magyar fiatalok (15-29 éves) egészségi állapota, egészség-és rizikómagatartása és egészség-jövőképe*. In: Kopp Mária (szerk.): Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban. Budapest, Semmelweis Kiadó, 2008, 200-205. p.

World Health Organisation: Constitution, Geneva, 1946.

A „*Gondolatok a Fenntartható fejlődés oktatásának magyarországi megvalósításához*” című fejezethez:

Borda Jenő, Lakatos Gyula, Szász Tibor: *Környezetvédelem, Ipari környezetvédelem, Környezetgazdaságtan*, Debrecen, Kossuth Egyetem Kiadó, 2006

Gyulai Iván: *A fenntartható fejlődés*. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 2012.

Lippai Edit (szerk.): *Ajánlások a minőségi iskolai infrastruktúra kialakításához*. Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 2011. <http://www.than.hu> Letöltve: (2012. május. 15.),

http://kornyeztbarat.hulladekboltermek.hu/files/pdf/mindmap2010_m.pdf (Letöltve: 2012. május. 15.)

HOVÁ TARTUNK? HOVÁ KÖLTÖZ(Z)ÜNK?

Migrációs trendek és a vándorlást motiváló tényezők
Magyarországon 1995-től napjainkig

Szerzők: **Bóta András, Dobján Tibor, Gátas József, Ragadics Tamás**

Mentor: **dr. Pitlik László** egyetemi docens,
Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

1. Bevezetés

A népcsoportok és közösségek vándorlása az emberiséggel egyidős, a faj fennmaradásának egyik motorja, sőt, sokszor egyetlen lehetősége is. A megfelelő munkahely, a magasabb életminőség elérése céljából történő migráció meghatározó, a kapitalista átalakulást követő általános jelenség a fejlett gazdasággal jellemezhető nyugat-európai államok peremterületeként szolgáló Kelet-Közép-Európában. Az előnyösebb munkaerő-piaci helyzet elérése az egyik legfontosabb motiváló tényező mind a nemzetközi, mind pedig a belföldi vándorlás szempontjából.¹ Hazánkban a rendszerváltást követő időszak egyik fontos fejleményeként visszaszorult a gazdaság állami újraelosztásból történő fejlesztése, s azok a térségek (pl. Budapest, Győr, Szombathely, Zalaegerszeg) tudtak a gazdasági fejlődés útjára lépni, amelyek jelentősebb külföldi befektetésre tettek szert. Más területek (pl. Komló, Miskolc, Ózd) esetében a visszaesés és a stagnálás vált jellemzővé. A fenti tényezők hatására nőtt meg a belföldi migráció szerepe, amely bár a 90-es évek elején – a munkahelyek számának drasztikus csökkenésével – volumenében ugyan visszaesett, de 2007-re ismét meghaladta a rendszerváltás előtti szintet. Az elmúlt évek adatai alapján egy átlagos magyar állampolgár élete során kétszer változtat állandó, és kétszer ideiglenes lakhelyet (KSH NKI, 2009).

Tanulmányunkban a rendszerváltozást követő időszak migrációs trendjeit vizsgáljuk.² Egyik célunk, hogy ismertessük az 1995 és 2010 között eltelt periódus

¹ A költözés okai között a munkakeresés mellett számos más egyéni és társadalmi tényező is szerepet játszik (Andorka, 2006, 252-254. p.; Sik, 2001)

² A rendszerváltást követő gazdasági és politikai változások átformálták az ország térszerkezetét is. A migrációs trendek részben következményei az új folyamatoknak, részben pedig maguk is előidézői a további átalakulásnak, befolyásolva az adott térség demográfiai struktúráját.

belföldi vándorlási folyamatait. Ennek során a hálózat kutatás egyes leíró elemeit fogjuk felhasználni, illetve megmutatjuk, hogy ezek az eszközök hogyan feleltethetők meg a hagyományos, szociológiai módszereknek. A belföldi migráció változásainak áttekintése több szempontból is fontos feladat: egyrészt felszínre kerülnek a kibocsátó és befogadó területek változásai (3. fejezet), másrészt láthatóvá válnak a népességmozgást előidéző okok (4. fejezet), ugyanakkor kirajzolódnak a jövőre vonatkozó trendek, a várható változások is (6. fejezet). A vándorlás alapjául szolgáló motivációk rendszerének bemutatása munkánk központi részét (másik kiemelt célunkat) képezi (4. fejezet). Milyen tényezők játszanak kiemelt szerepet a költözésben? Milyen faktorok jelentenek vonzerőt a választott célpontok esetében (4. fejezet)?³ Különösen lényegesek ezek a kérdések napjaink európai társadalmiban, amikor a migráció kérdésköre kulcsfontosságúvá válik: az előregedés, ill. a hátrányos helyzetű, alulképzett csoportok nagyarányú beköltözése, jelenléte megpecsételheti egy térség, egy ország rész sorsát, ugyanakkor a fiatal, képzett népesség dominanciája garanciát jelenthet az innovációra, a gazdasági és társadalmi fejlődésre.

Írásunkban ezekre a kérdésekre keresünk válaszokat néhány aktuális szempont (média hatásai – 4.5., internet adta lehetőségek következményei – 6. fejezet) kiemelésével és megvilágításával. A költözés, különösen a jobb megélhetési feltételek miatt történő migráció aktuális, sokakat érintő téma a mai Magyarországon. Munkánkban – a fenti területek kidolgozásával – olyan ismeretek rendszerezett átadását célozzuk, amelyek segítségével a köznapi ismereteknél átfogóbb és árnyaltabb kép kialakítására törekszünk, elsősorban a laikus olvasókat segítve a migráció (elsősorban a belföldi vándorlás) kérdéskörében való eligazodásban.

2. Trendek, módszerek, fogalmak

A tudományos és technikai fejlődés, a világszintű kapcsolatok erősödése erős gazdasági és társadalmi változásokat generált a modern világ országaiban. A felgyorsult életmód a területi határok nagyfokú átjárhatóságával összekapcsolódva jelentős területi mobilitást eredményez (Hárs–Tóth, 2009). A korábbi zárt, tradicionális, statikus társadalmakra jellemző folyamatok helyett napjaink fontos jelenségeként figyelhető meg a kül- és belföldi migráció volumenének fokozott erősö-

³ *A költözést meghatározó okok rendszere alatt azokat külső (makrogazdasági, politikai és társadalmi) tényezőket (faktorokat) értjük, melyek jelentős mértékben befolyásolják a cselekvőket az által, hogy szükségletet, belső, személyes motivációt ébresztenek egy – a meglévő lakóhelytől/tartózkodási helytől eltérő – új lakóhelyre/tartózkodási helyre való áttelepülésre.*

dése.⁴ Az elköltöző egyének és családok döntéseinek hátterében az okok olyan komplex rendszerét találjuk, amelyben az egyéni motivációk jelentős szerepet töltenek be. Különösen nehéz ezért részletes és pontos képet adni a költözések okairól. Az alapvető trendek felvázolásához a statisztika eszköztárát, a belföldi vándorlás okainak feltárásához a mértékadó szakirodalmat hívtuk segítségül.

2.1 A belső vándorlás átmenetének elmélete

A belső vándorlás elmélete modernizációs változásokat követve fogalmazódott meg (vö.: Andorka, 2006, 253-254. p.). Az elmélet szerint a hagyományos (ipari forradalom előtti) társadalmakban a vándorlás alacsony szintű, és cirkulációs jellegű.⁵ A korai átmenet szakaszában a falvak kibocsátó településekké válnak. A migráció elsősorban a városok és a ritkán lakott vidéki térségek felé irányul. A késői átmenet időszakában csökken a városok és határterületek irányába való mozgás, s erősödik a cirkuláris mobilitás. A fejlett ipari társadalmak szakaszában csökken a falvak és városok közötti költözések aránya, s erősödik a munkahelyet keresők városok közötti cirkuláris vándorlása. A posztindusztriális társadalom kialakulásával (hipotézis) csökken, szükségtelenné válik a területi mobilitás a közlekedés és az infokommunikációs eszközök fejlődésének következményeként. Feltételezhető ugyanakkor az ingázás volumenének növekedése (Illés, 2002).

Magyarország történelme során a belső migráció⁶ (a bevándorlást elősegítő intézkedések kiegészítőjeként) számos esetben – különösen nagy demográfiai katasztrófákat (tatárdúlás, török uralom) – segítette az ország integritásának helyreállítását (Beluszky, 2005). A mozgást főként a szabad legelő és termőterületek, valamint az állami és földesúri politika, a kedvezményes adózás motiválta. Szerepet játszott a költözésben a korábbi lakóhely alkalmatlanná válása (túlnépesedés, természeti katasztrófa, ellenséges támadás, kitelepítés stb.) is (Beluszky, 2003). A jobbagyfelszabadítást és a kapitalista fejlődést követően a belső migráció legfontosabb okaként a munkavállalás, az életkörülmények és a megélhetés feltételeinek javítása jelenik meg. Nemzetközi szinten jelentős a kivándorlás (Egyesült Államok, Kanada), országos viszonylatban pedig megfigyelhető a keletről nyugatra történő moz-

⁴ *A tradicionális közösségek egyik fontos jellemzője a helyhez való kötődés, míg a modern közösségek alapvető eleme az azonos érdekek mentén történő szerveződés lesz (Webber, 1994).*

⁵ *Cirkulációs vándorlásról akkor beszélünk, ha az elvándorlók és az odavándorlók létszáma hozzávetőlegesen kiegyenlíti egymást (Andorka, 2006, 254. p.).*

⁶ *Migráció (vándorlás) alatt településhatár átlépésével járó lakóhelyváltozást értünk, nemzetközi vándorlás alatt pedig az országhatár átlépésével járó lakóhelyváltozást (Andorka, 2006, 236-237. p.).*

gás: a magas termékenyséű alföldi területek mezőgazdasági munkásai vállaltak idegymunkát a dunántúli uradalmakban (Szabó, 1936). Ez a belső és a külső vándorlás tehát időszakos jellegűnek mondható. Az agrárnépesség erősen kötődött lokális közegéhez, a földhöz, családhoz, rokonsághoz. A mezőgazdaság szocialista átalakításáig a magyar lakosság jelentős hányada tradicionális keretek között él és tevékenykedik, erős a hely, a vér és szellem közössége (Tönnies, 1983).

A belső vándorlás irányát tekintve, az urbanizáció kibontakozásától (19. század utolsó harmada) egyértelműen a vidéki, falusias térségek irányából vándoroltak az emberek a fejlettebb, iparosodott, magasabb szintű szolgáltatásokkal ellátott városi központok irányába. A kibocsátó területek jellemzően azok a vidéki térségek voltak, ahol a terület eltartóképességét – az adott kor technikai szintjén – meghaladta a lakosság száma. Ezt a mozgást a 20. század derekától az államszocialista rendszer terület- és településfejlesztési gyakorlata is elősegítette: a központosított struktúra hatalom- és gazdaságszervezési sajátóságaként elsősorban a jól kontrollálható centrumok fejlesztésében volt érdekelt. Az egyes városok és falvak a településhierarchiában elfoglalt helyük alapján jutottak központi fejlesztési forrásokhoz. Budapest és a kiemelt iparvárosok mellett a megyeközpontok részesültek jelentősebb támogatásból, az alsóbb szintek csekélyebb összeggel gazdálkodhattak. A centrumoktól távol fekvő kistelepülések intézményeiket elveszítve az elsovadás, elnéptelenedés útjára léptek (Beluszky, 1999).

A szocialista városfejlesztés gyengeségeinek, a lakáshiánynak és alul-urbanizáltságnak, valamint a második gazdaság megerősödésének köszönhetően a belső migrációban nagy szerepe volt az ingázóknak⁷ (Konrád–Szelényi, 1971). Az ipari munkásság jelentős része megtartotta vidéki lakóhelyét a lakáshoz jutás nehézségei és a háztáji gazdaság révén szerezhető előnyök miatt.

A rendszerváltást követő időszakban, az 1990-es évek első felében mind az ideiglenes, mind az állandó vándorlás volumene visszaesett a munkalehetőségek beszűkülésével. Az ipari munkahelyek leépülésével az ideiglenes migráció szempontjából csökkent a férfiak – korábban jelentősebb – aránya; az azonban összességében elmondható, hogy a vándorlás mértéke nem követte a munkanélküliség drasztikus alakulását – a migráció csak kisebb mértékben esett vissza az előző időszakhoz viszonyítva.⁸ A mélypont 1994-ben következett be (KSH NKI, 2012). Írá-

⁷ Az ingázás esetében az aktív kereső lakóhelye és munkahelye eltérő településen található, így a munkába járás településhatár átlépésével jár.

⁸ Magyarországon a belföldi vándorlási statisztika alapját a lakcím-bejelentési rendszer képezi. 1955 óta vannak adataink az állandó és ideiglenes költözésekről. A vándorlások száma gyakorlatilag az 1960-as évektől csökkenést mutat. Ennek hátterében a területi egyenlőtlenségek csökkenése, és a napi ingázás növekedése állt. Érdekes módon a rendszerváltást követő néhány évben a korábbi tendenciák folytatódása észlelhető (KSH NKI, 2009).

sunkban az 1994 utáni időszakot tekintjük át a vándorlási trendek fényében, különös tekintettel a területi mobilitásra.

2.2. Módszertani és fogalmi alapok

A magyarországi kistérségek állandó és ideiglenes vándorlási adatait vizsgáltuk az 1995-től 2010-ig tartó időperiódusban, az elköltözések és beköltözések összevetésével.

– *Állandó belföldi vándorlás* alatt olyan, az országhatáron belül településhatárt átlépő lakóhely-változtatást értünk, amikor a vándorló lakóhelyét elhagyva más településen lévő lakást jelöl meg lakóhelyéül (Andorka, 2006).

– *Az Ideiglenes belföldi vándorlás* alatt olyan, az országhatáron belül történő lakásváltozás, amikor a vándorló korábbi lakóhelyét fenntartva változtat lakást, új lakását tartózkodási helyként megjelölve; illetve amikor egyik tartózkodási helyéről másira költözik (KSH NKI, 2012).

– *A vándorlási egyenleg* az adott közigazgatási egységbe (állandó vagy ideiglenes jelleggel) bejelentkezők és az onnan más közigazgatási egységbe bejelentkezők számának különbözete (KSH NKI, 2009).

Munkánk egyik legfontosabb alapját a Központi Statisztikai Hivatal belföldi vándorlási adatbázisa jelentette. Az adatbázis a migrációs adatokat éves lebontásban, mind a 176 kistérségre a forrás- és célállomás megjelölésével tartalmazza.

Az eredmények pontosságát számos más tényező is befolyásolja: egyrészt többen csak ideiglenes lakóhelyet létesítenek azon a településen, ahol élnek és dolgoznak; másrészt az állandó laccím létesítése nem jár együtt feltétlenül az adott lakóhelyen való tényleges tartózkodással. A lakóhelyváltás nélküli laccímváltás történhet gazdasági érdekből, más előny szerzésének céljából (pl. alacsonyabb helyi adó, kedvezményes gépjármű felelősség-biztosítás, utazási kedvezmény igénybevétele stb.). A migrációs adatokat tovább torzíthatja a jelentős mértékű külföldi munkavállalás, amelyben az ország egyes térségei eltérő mértékben kapcsolódtak be. Munkánkat a fenti jelenségek figyelembevételével végeztük, ugyanakkor megfelelő statisztikai adatok hiányában, ezek a módosító tényezők az elemzésben nem kaphattak szerepet.

2.3. A belföldi migráció rendszere mint hálózat

Az elemzéshez a hálózat kutatásban alkalmazott eszközök egy részét használtuk fel. Mivel a migrációs adatbázis tartalmazza a vándorlás kiinduló és célállomásait is, ennek segítségével minden vizsgált évre felépíthetünk egy vagy több hálózatot. A hálózat egy olyan struktúra, mely pontokból és az ezek közötti *kapcsolatokból*, úgynevezett *élekből* épül fel. A hálózat használható sok, a valós világban létező jelenség, fogalom leírására. A hálózat élei lehetnek *irányítottak* vagy *irányítatlanok* aszerint, hogy a kapcsolatban résztvevő két pont egyenrangú, vagy van egy megkülönböztetett irány közöttük.⁹

A migrációs hálózat pontjait a kistérségek, kapcsolatait a kistérségek közötti vándorlási adatok alkotják. Mivel a kistérségek közötti vándorlásnak van kitüntetett kiinduló és célállomása, ezért a hálózat irányított. A kapcsolat típusa szerint megkülönböztetünk:

– Állandó és ideiglenes migrációs hálózatot aszerint, hogy a kapcsolatok állandó vagy ideiglenes lakcímváltozást jelképeznek.

– Ki- és bevándorlási hálózatot aszerint, hogy a kapcsolatok elköltözést vagy beköltözést jelképeznek.

Mivel a kapcsolatokat egy konkrét súllyal, a lakcímváltozások számával tudjuk jellemezni, a hálózat súlyozott (Barrat, 2004).

A súlyozott hálózatok vizsgálata a szükséges élsúlyok hiánya miatt nem gyakori feladat.¹⁰ Mi Barrat nyomán próbálkozunk meg a migrációs hálózatok vizsgálatával (Barrat, 2004). A Barrat által felsorolt jellemzők közül mi ebben a tanulmányban a súlyozott fokszám-eloszlást fogjuk vizsgálni. Egy adott pontra illeszkedő kapcsolatok számát *fokszámnak* nevezzük. Irányított hálózatban megkülönböztetünk *be-* illetve *kifokszámot*. Ezen felül súlyozott hálózatoknál *súlyozott fokszámról* (vagy *csúcserősségről*) is beszélhetünk, ez az adott pontra illeszkedő kapcsolatok súlyainak összege.

Esetünkben egy adott kistérség súlyozott ki- illetve befokszáma megfelel az ottan elvándorló és az odavándorló személyek számával. A kettő különbsége adja az adott pont vándorlási egyenlegét. Az adatbázis jellegéből adódóan ez felírható

⁹ Bővebb összefoglalót ad a hálózatokról magyar nyelven (Hajnal, 2003), idegen nyelven (Newman, 2003) és (Barrat, 2008).

¹⁰ Nagyobb kivételt képeznek többek között a fertőzési modellek pl.: (Kempe, 2005)

állandó és ideiglenes lakímváltozásra is, valamint rendelkezésre áll minden vizsgált évre. A következő szakaszokban a kistérségek 16 évre aggregált vándorlási egyenlegét hasonlítjuk össze, valamint az egy kistérségre vonatkozó éves vándorlási egyenleget.

A népességmozgás volumene leginkább a súlyozott fokszámnak (az elköltözők és beköltözők számának) az adott kistérség össznépességéhez viszonyított arányában értelmezhető. Jelentősek az egyes kistérségek közötti különbségek népességszám tekintetében. Ez leginkább Budapest és a nagyvárosi központok esetében kiugró, míg egyes kistérségek esetében a lakónépesség száma a 15000 főt sem éri el (pl. Csepregi, Óriszentpéteri, Tokaji kistérség). A felhasznált hálózat számadatakat jelenít meg arányok nélkül, ennek megfelelően megállapításaink torzulhatnak. Összességében elmondható azonban, hogy a hálózat alkalmas volt arra, hogy a vándorlás irányait és trendjeit megfelelően mutassa a be- és kivándorlás különbségeinek tükrében.

3. A belföldi migráció trendjei a rendszerváltás utáni Magyarországon

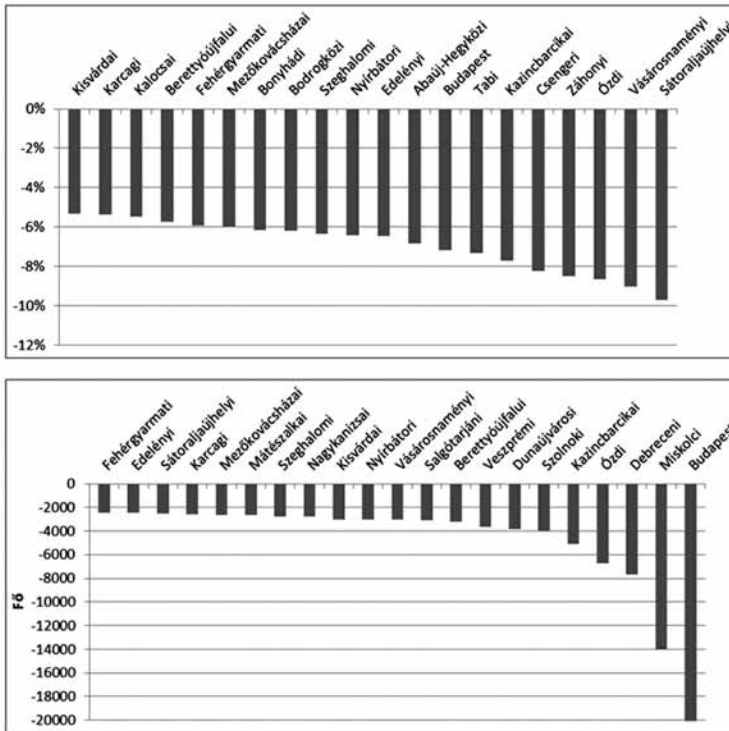
A rendszerváltozást követő időszakban számos új, korábban megrekedt folyamat indukálódott a gazdaság kapitalista átalakulásának bázisán. Abban az esetben, ha egységesen tekintjük a vizsgált 1995 és 2010 közötti időszakot, szembe-tűnő, hogy bizonyos kistérségek jelentős veszteséget szenvedtek, más területek esetében komoly bevándorlási többlet jelentkezett, egyes országrészekre pedig a stagnálás volt jellemző. (Lásd: 1. ábra, 1. sz. táblázat – Melléklet)

Írásunkban most a változások leíró bemutatása következik az alapvető összefüggések tükrében mind az ideiglenes, mind pedig az állandó belföldi migrációt tárgyalva. A jelenségek mögötti okokat, motivációkat és következtetéseket részletesebben a 4. fejezetben tárgyaljuk.

3.1. Állandó vándorlás (1995–2010)

Az állandó elköltözések szempontjából legnagyobb nominális veszteséggel jellemezhető kistérségek a Miskolci, Ózdi, Mátészalkai, Berettyóújfalui, Mezőkovácsházi és a Kisvárdai kistérségek. Ezek az adatok megfelelnek a gazdasági- és munkaerő-piaci helyzet által biztosított feltételeknek: a hátrányos helyzetű, magas munkanélküliségi rátával jellemezhető északkeleti országrészben és a leépült szocialista ipar rozsdáövezeteiben élők migrációja jelentős a központi és nyugati

ország rész irányába. Elköltözés figyelhető meg a korábbi mezőgazdasági centrumokból (jellemzően alföldi területek) is. Így vált fontos kibocsátó térséggé pl. a Karcagi, Szolnoki, Püspökladányi és Szerencsi kistérség is.

1. ábra: A legnagyobb veszteséggel jellemezhető kistérségek – a népesség százalékában és abszolút értékben (Budapest : -156.000 fő)

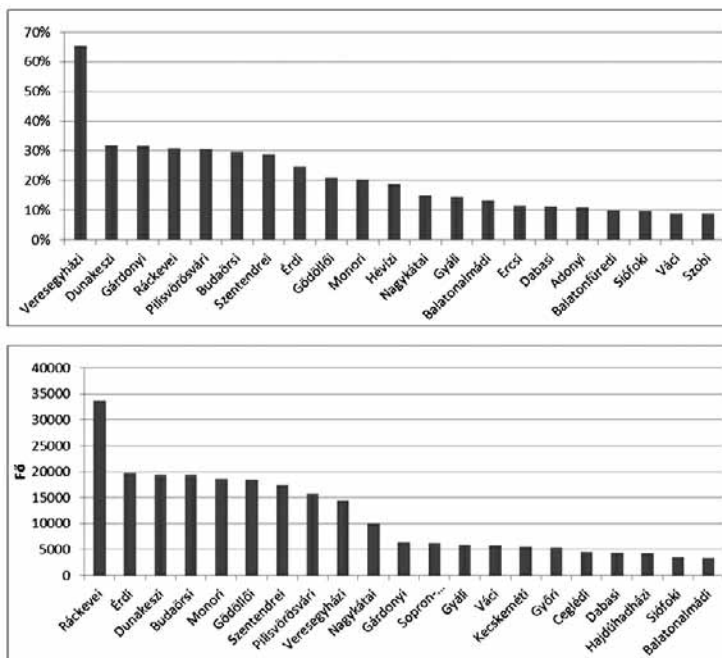
(Forrás: saját számítás a KSH „Vándorlások adatai területi egységek között 1995–2010” adatbázisa alapján)

Az elköltözések legnagyobb vesztese – a volt szocialista ipari központok mellett – a főváros (nominálisan és lakosságarányosan is). Az előnyös gazdasági pozíciójú Budapest esetében a negatív egyenleget a város peremére (a környező kisebb településekre) való kiköltözés okozta. (Csanádi–Csizmady, 2002).

A budapesti szuburbanizációt a zsúfolt belváros lakóinak a természetesebb, nyugodtabb élet és a tágasabb, kényelmesebb életkörülmények iránti vágya motíválta (Szelényi, 1973). Ennek köszönhető, hogy a belföldi vándorlás nyerteseinek

listáján a főváros környéki kistérségek szerepelnek a legelőkelőbb helyen.¹¹ A legtöbb új beköltöző lakóval nominálisan a Ráckevei, Érdi, Dunakeszi, Budaörsi, Monori, Gödöllői, Szentendrei, Pilisvörösvári és Veresegyházi kistérség büszkélkedhet. A szuburbán trendek, a kertvárosiasodás folyamatai a vidéki nagyvárosok esetében is megfigyelhetők, a közlekedési problémák és az alacsonyabb népességszám miatt azonban a költözések jellemzően az adott kistérségen belül maradnak.

A pozitív vándorlási egyenleget elkönyvelő kistérségek között találjuk a „kavárosokat”, olyan jó közlekedési helyzetű észak-nyugat-magyarországi központokat, ahol a jelentős külföldi beruházásoknak köszönhetően kedvező a munkaerőpiaci helyzet (pl. Sopron-Fertődi kistérség, Győri kistérség).

2. ábra: A legnagyobb nyereséggel jellemezhető kistérségek – a népesség százalékában és abszolút értékben

(Forrás: saját számítás a KSH „Vándorlások adatai területi egységek között 1995–2010” adatbázisa alapján)

¹¹ Az első 10 legnagyobb népességnyereséget elkönyvelt kistérség mindegyike a budapesti agglomerációban található.

Balaton környékének vonzerejét az előnyös fekvés és a turizmusban rejlő lehetőségek mellett a kedvezményes adózás is biztosítja. Jelentős beköltözést könyvelhetett el az 1995–2010 közötti időszakban pl. a Siófoki, Balatonalmádi, Balatonfüredi, Hévízi és Fonyódi kistérség.

Az elmúlt 15 év azonban nem tekinthető egységesnek a vándorlási trendek tekintetében. Az 1. sz. táblázat időbeli áttekintésével láthatjuk: a legtöbb növekvő kistérség esetében jelentős beköltözés figyelhető meg az 1990-es évek második felében, a 2000-es évek elején stagnálás, majd újabb növekedés, s végül 2007-től, a gazdasági válság begyűrűzésének időszakától ismét stagnálásnak, illetve határozott csökkenésnek lehetünk tanúi.

Budapest esetében az ezredfordulót követően – valószínűleg a válság következtében beszűkült lehetőségek miatt – csökkent a kiköltözés volumene, s 2010-ben már pozitív vándorlási egyenleg figyelhető meg a főváros esetében is.

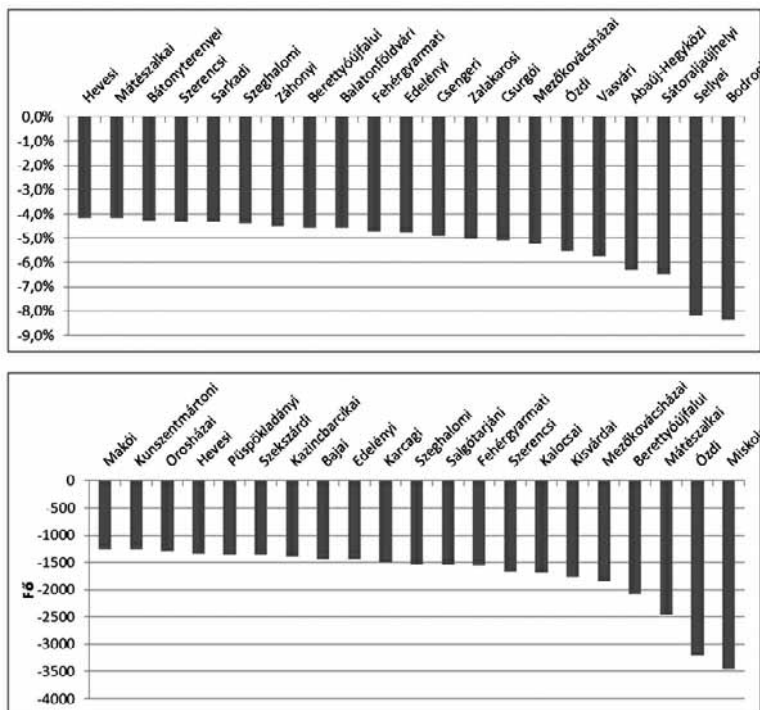
3.2. Ideiglenes vándorlás (1995–2010)

Az ideiglenes vándorlás adatait számos tényező torzíthatja. Az állandó lakcím bejelentésével ellentétben a tartózkodási hely létesítésének hivatalos rögzítését – megfelelő szankciók hiányában – az emberek gyakran elmulasztják.¹² Ezzel együtt is egyértelműen látható, hogy az ideiglenes és állandó vándorlás szorosan összekapcsolódik. Megegyeznek a fő kibocsátó területek és a befogadó térségek is. Néhány érdekes eltérés és kivétel azonban megfigyelhető az ideiglenes költözés tekintetében.

A vándorlás vesztesei között továbbra is dominánsan jelennek meg a korábbi szocialista iparvárosok, jelenlegi rozsdaovezetek, s mellettük a hátrányos helyzetű térségekben fekvő, hajdani mezőgazdasági központok (**3. ábra**). Összességében elmondható azonban, hogy a fő kibocsátók között felülreprezentáltak azok a kistérségek, ahol nem található domináns városi központ, a közelben viszont megtalálható egy vonzerőt jelentő magyarországi nagyváros, illetve a főváros. A nyertesek között – ennek megfelelően – nem csak az új gazdasági központokat találjuk meg, hanem elsősorban a nagyobb városi centrumokat. A kilenc 100.000 fő feletti magyarországi nagyváros közül csak Miskolc és Nyíregyháza térsége nem került a pozitívumot elkönnyvelő területek közé. Míg a budapesti agglomeráció kistérségei

¹² Fontos megjegyezni, hogy a statisztikák nem a vándorlók, hanem a vándorlások esetszámát rögzítik, tehát ha valaki egy év során többször is elköltözik, többször jelenik meg a nyilvántartásban (KSH NKI, 2009).

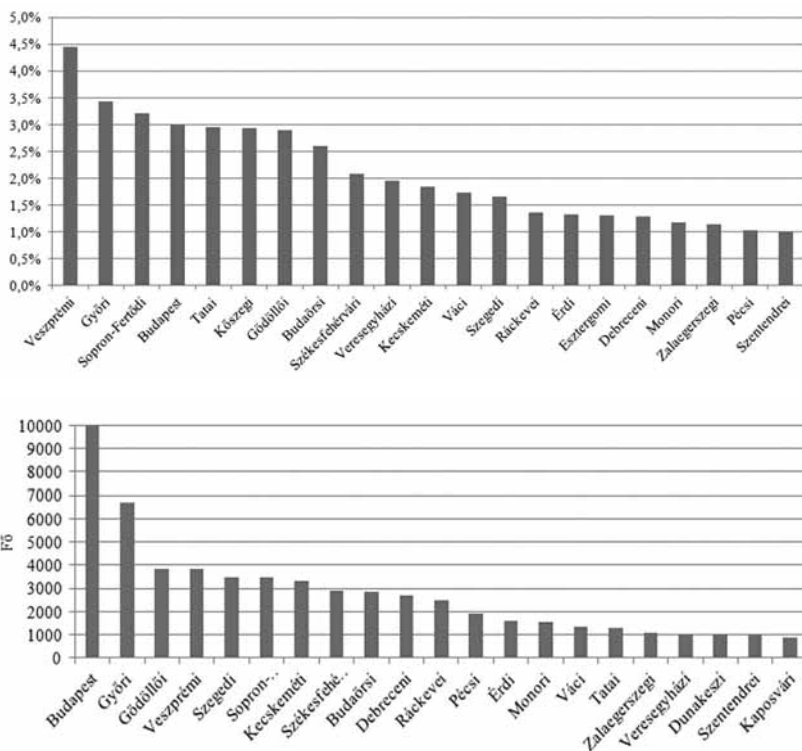
visszafogottabban jelennek meg, addig az állandó vándorlás szempontjából vesztes főváros komoly nyereséggel zár a megfigyelt ciklusban (4. ábra).

3. ábra: Az ideiglenes címváltozás vesztesei – a népesség százalékában és abszolút értékben

(Forrás: saját számítás a KSH „Vándorlások adatai területi egységek között 1995–2010” adatbázisa alapján)

Összességében elmondható, hogy a vizsgált időszakban a költözések aránya nem emelkedett jelentősen, az állandó vándorlás volumene mintegy háromszorosát tette ki az ideiglenes költözéseknek. Legnagyobb kibocsátóként az észak-alföldi és észak-magyarországi kistérségek jelennek meg, illetve Budapest könyvelhet el jelentős veszteséget agglomerációja javára – az állandó költözések révén. A migráció nyertesei a központi régióban fekvő kistérségek mellett a nyugat-magyarországi és közép-dunántúli területek (KSH NKI, 2009).

4. ábra: Ideiglenes címváltozás nyertesek – a népesség százalékában és abszolút értékben (Budapest: + 49.000)

(Forrás: saját számítás a KSH „Vándorlások adatai területi egységek között 1995–2010” adatbázisa alapján)

4. A magyarországi belföldi migráció okai – motivációk és lehetőségek

A továbbiakban áttekintjük a vándorlást, költözést motiváló szempontokat és tényezőket – a témával foglalkozó szakirodalom alapján. Írásunkban arra törekedünk, hogy az aktuális trendeket meghatározó fontosabb tényezők kerüljenek elemzésre és értelmezésre.

4.1. A gazdasági élettel és a belföldi munkaerő-piaccai kapcsolatos motivációk

A belföldi vándorlás okai között elsősorban a gazdasági szempontokat említhetjük meg. Az egyének és családok szempontjából a legfontosabb motivációt a jobb megélhetés, a magasabb életszínvonal jelenti. A munkahely-célú vándorlásban elsősorban a képzetesebb, motiváltabb, fiatalabb csoportok vesznek részt. Mozgásuk – a külföldi álláskeresés mellett – a fejlettebb, prosperáló központok, nagyvárosi centrumok felé irányul (Beluszky, 2003).

4. 1.1. Fejlődő térségek

A nagyobb tőkevonzó-képességgel rendelkező központi és észak-nyugati területek vándorlási nyeresége nem szorul részletes magyarázatra. A településszociológia „Ecological” irányzatának képviselői szerint (Enyedi, 1996) minden társadalom a településfejlődés ugyanazon szakaszain halad keresztül. A fejlődést elsősorban a gazdaság működése motiválja, s a népesség a gazdasági góccokban összpontosul. A városi központok a munkalehetőség mellett magasabb szintű szolgáltatásokat és kikapcsolódási lehetőséget is biztosítanak lakóik számára. Ezért a mobil lakosság az alacsonyabb tőkeabszorpciós képességű keleti és északi kistérségekben az előnyösebb gazdasági helyzetben lévő területek felé mozdul.

4.1.2. Visszatorlódó, elszegényedő területek

A „push and pull” vagyis taszító és szívó hatások együttes megjelenésének értelmében a magas bérekkel, több munkahellyel jellemezhető térségek vonzerejét a motivációban kiegészítik a kibocsátó térségek problémái és hátrányai: magas munkanélküliségi ráta, alacsony fizetések, megélhetési problémák, stb. A vizsgált, negatív vándorlási egyenlegű kistérségek között kiemelkednek a rozsdáövezetek (pl. Ózd, Komló), ahol a nehézipar, a bányászat és a kohászat leépülését nem váltották fel új munkahelyek. Az állami újraelosztás által korábban biztosított pozitív diszkrimináció visszaszorulásával csökkent a szolgáltatások színvonala (Beluszky, 2003). A munkanélküliségből sokaknak az inaktivitásba való menekülés (nyugdíjazás, rokkantosság), esetleg a fekete foglalkoztatás jelentett kiutat.

A kibocsátásban érintett másik tipikus kistérség-formához tartoznak a jelentős városi központtal nem rendelkező, főként alföldi, mezőgazdasági területek térségei (pl. Karcag, Szolnok, stb.). A korábban domináns élelmiszeripar, a mezőgazdasági

termékeket és nyersanyagokat feldolgozó konzervipar, húsipar és cukorgyártás leépülése a mezőgazdasági tevékenység hanyatlásához vezetett: a termelőségvetkezetek felbomlásával meginduló földbirtok-koncentráció következtében az agrárium egyre kevesebb ember számára biztosít megélhetést (Bognár–Csizmady–Tamás–Tibori, 2005).

A negatív vándorlási egyenleggel rendelkező kistérségek kiegészülnek azokkal a – jellemzően az ország peremterületein elhelyezkedő – területekkel (pl. Sellyei kistérség), amelyeket már a szocialista időszakban is fejletlenség és jelentős elvándorlás jellemezett (Beluszky–Sikos T., 2007).

A fenti térségekben jelentős az inaktív népesség aránya, s a nagyfokú munkanélküliség miatt jellemző az elvándorlás, ill. a hátrányos helyzetű csoportok (alacsony jövedelműek, nagycsaládosok, alacsony képzettségűek, romák, idősek, stb.) domináns jelenléte. A gyenge érdekérvényesítő képességű emberek önmagukban nem tudnak javítani sorsukon, s mindezidáig a szociális ellátórendszer is képtelen volt a problémák hatékony orvoslására (Bódi, 2001).

4.1.3. Mélyszegénység

A migrációt erősítő fontos tényező a szegénység és az eladósodás. A rendszer-váltás óta domináns tendencia a leszakadó csoportok vándorlása az alacsonyabb státuszú, alacsony ingatlanárakkal jellemezhető, leszakadó térségek irányába. A szegénység területileg is elkülönül, szegregálódik, elsősorban az ország déli, délkeleti, északkeleti térségeiben (Ladányi–Szelényi, 2004). Ez az ellentétes mozgás egyelőre nem állítja meg a népesség fogyását, hosszabb távon azonban – a magasabb termékenységű roma népesség nagyobb aránya miatt – lakosságnövekedést is eredményezhet (Beluszky–Sikos T., 2007).

4.1.4. Településtípusok hatásai a migrációra

A munkanélküliség és az elvándorlás fentebb vázolt összefüggésrendszere értelmében a kedvezőtlenebb munkaerő-piaci helyzetű térségekben tapasztalható fokozott elköltözési hajlandóság. A munkanélküliség szoros összefüggésben van a településrendszer sajátjaival. A területi fekvés mellett fontos tényező a településméret is. Általánosságban elmondható, hogy minél kisebb egy település, annál nagyobb munkanélküliségi rátával jellemezhető (KSH, 2002). Ennek megfelelően nagyobb eséllyel bír pozitív vándorlási egyenleggel az a kistérség, amelynek központja megyeszékhely, vagy jelentősebb város. A kisebb városi központtal rendelkező, aprófalvas térségekre a leszakadás és az elvándorlás jellemző (Beluszky, 2003).

4.2. Szuburbanizáció

A gazdasági tényezők mellett számos más tényező is jelentős hatást gyakorolhat a lakóhely megváltoztatására. A szuburbanizáció, a nagyváros peremére költözés Magyarországon az 1990-es évektől jelenik meg dominánsan. A folyamatok háttérben elsősorban a zsúfolt, kényelmetlen belvárosból való menekülést, s a kellemesebb, tisztább, természet-közeli lakóhely utáni vágyat érhetjük tetten; s ugyanakkor – a budapesti kertvárosodást vizsgáló kutatások szerint jelentős szerepe van a presztízsnak és elkülönülésnek is (Csanádi–Csizmady, 2002). Az állami bérlakás állomány privatizációja indítja el a folyamatot: a magasabb jövedelmű, jellemzően az előző rendszerben pozitívan privilegizált családok egy része jó minőségű állami lakásának tulajdonosává válva eladta ingatlanát, s a város peremére költözött. Az előnyös közlekedési helyzetű kertváros vonzóvá vált a magas státuszú és jövedelmű középosztálybeli csoportok, fiatal, kisgyermekes családok számára is. A város peremére költözés, a tágas családi ház és a „jó környéken lakás”, a jómódú társadalmi csoportok közelsége ugyanakkor fontos státusszimbólum a rendszerváltozás utáni Magyarországon. A budapesti agglomerációban elkülönülnek a magas státuszúakat tömörítő észak-nyugati, a középosztályhoz tartozók által lakott déli, és az alacsonyabb státuszúak lakóhelyüül szolgáló keleti területek (Csanádi–Csizmady, 2002).

A kertvárosodás és a népesség térbeli-státuszbeli elkülönülése a nagyobb vidéki városokra is jellemző folyamat, azonban az általunk vizsgált kistérségi adatbázisban csak Budapest esetében volt egyértelműen megfigyelhető.

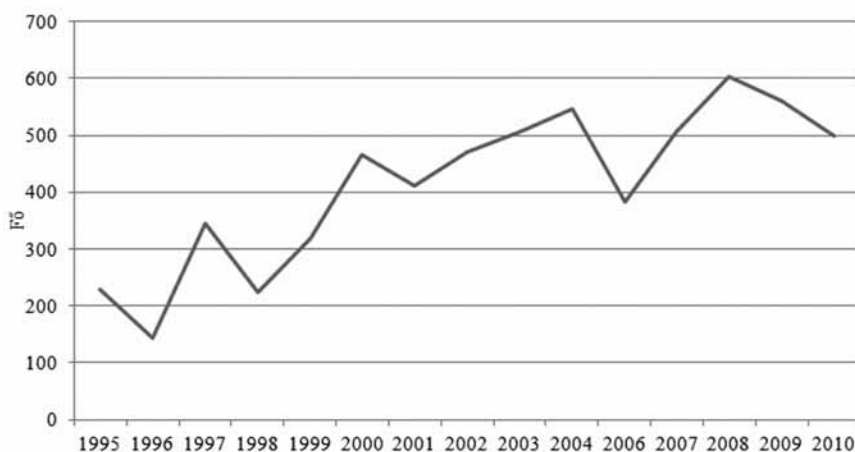
Az utóbbi évek adatai alapján – a gazdasági válság kibontakozásával és a középosztályosodás folyamatának megrekedésével – gyengülni látszik a kertvárosodás folyamata. Budapest vonzereje is erősödött: bár a vizsgált 1995–2010-es időszakban komoly veszteséget könyvelhetett el, az utolsó négy évben vándorlási nyereség mutatható ki a főváros javára (KSH NKI, 2012). Ez a tendencia a továbbiakban is folytatódhat.

4.3. Uniós tagság – nyitott határok

Európai Uniós tagságunkkal, valamint a nyugati, különösen az osztrák munkaerő-piaci nyitással a belső migrációs folyamatok is megváltoztak. Magyarország 2004. május elsejével lett az Európai Unió tagja, ami migrációs szempontból új kérdések elé állította mind az állami szerveket, mind a lakosságot. A magyarok ezúttal uniós állampolgárok lettek, az uniós állampolgárokat megillető jogokkal. Pontosabban a munkaerőpiac szempontjából csak azok egy részével. A munkaerő

szabad áramlásának megállítására az unió régi tagországainak nagy része korlátozást kért, de számuk idővel csökkent.

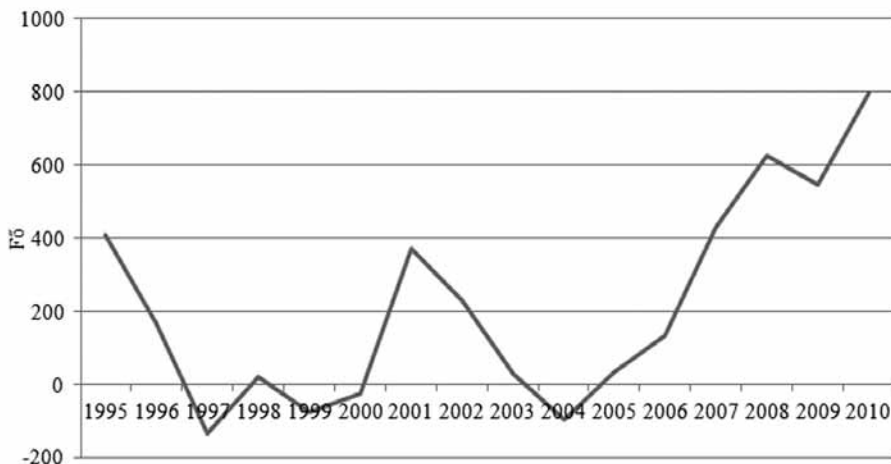
Az EU tagság utáni két fontos lépés a schengeni övezethez való csatlakozás (2007. december 21.), majd a teljes jogú taggá válás (2008. március 29.) lett. A magyarok számára a fő munkaerő-piaci célpont a szomszédos Ausztria, valamint Németország. Különösen Győr–Moson–Sopron megyét terheli meg a hirtelen jött emberáradat, és az ezzel összefüggésbe hozható albérlethiány. Sokan ugyanis csak a határ menti városokig jönnek, hogy utána ausztriai munkahelyekre ingázhasanak. (Lásd 5. és 6. ábra)

5. ábra: Soproni–Fertődi kistérség vándorlási egyenlege
állandó lakóimváltozás szerint.

(Forrás: saját számítás a KSH „Vándorlások adatai területi egységek között 1995–2010” adatbázisa alapján)

Sopronban 20-30, Szombathelyen 30-40 százalékkal nőtt a kereslet az ingatlanpiacon a munkalehetőségek megnyílása kapcsán (www.hvg.hu, 2011) és hasonló adatokkal találkozhatunk ott is, ahol a két autóipari óriás megjelent. Ezeket a tendenciákat a leghitelesebben a viszonylag gyorsan reagáló ingatlanszektorba való bepillantással lehet megfogni (www.oc.hu, 2011). De az új helyzettel a hivatalos fórumok is foglalkoznak szakszervezeti szinten is (www.szakszervezetek.hu, 2012). A Nyugat-Dunántúlt érintő munkahely hiánnyal már évekkorábban foglalkozott a sajtó és programok is indultak az ország más részeiben a munkaerő-toborzásra (www.origo.hu, 2008).

6. ábra: Soproni–Fertődi kistérség vándorlási egyenlege ideiglenes lakcímváltozás szerint

(Forrás: saját számítás a KSH „Vándorlások adatai területi egységek között 1995–2010” adatbázisa alapján)

4.4. Az oktatási rendszer expanziójának hatásai

Az ideiglenes vándorlás nyertesei között dominánsan jelennek meg a nagyvárosok (5. ábra – abszolút számokkal). Ha ezt a tényt összevetjük a migránsok korcsoportok szerinti megoszlásával (KSH NKI, 2012), akkor láthatóvá válik: az ideiglenes lakóhelyet létesítők jelentős része tanuló, illetve egyetemi vagy főiskolai hallgató. A vándorlásban összességében leginkább a 20-29 évesek korcsoportja érintett, az ideiglenes költözés inkább fiatalabb csoportjaikra (és a 19 év alattiakra), míg az állandó inkább az idősebbekre (és főként a 30-39 éves korcsoportra) jellemző.

Az oktatási rendszer kiszélesítése, a fiatalok nagy tömegének megjelenése a felsőoktatásban sok tanuló és hallgató esetében járt a tartózkodási hely megváltoztatásával. A jelentős ideiglenes vándorlási nyereséget elkönyvelő Budapest és a nagyobb vidéki városok az egyetemi és főiskolai élet központjai, a migráció fontos célterületeként jelennek meg az oktatásban érintett fiatalok számára. A tartózkodási hely hivatalossá tételét az is motiválhatja, hogy a hallgatóknak nyújtható utazási és lakhatási támogatások egy részéhez szükséges az állandó és ideiglenes lakóhely különbözőségének igazolása.

4.5. A média és politikai kommunikáció

A média szerepét – különösen az internet korában a web.2 és a nem hagyományos médiumok nyújtotta lehetőségeket – a politikai kommunikáció is korán felismerte és leginkább a fiatalokat érintő *brain drain* jelenséggel szemben lép fel.¹³ A Magyarországról elvándorolt tehetséges fiatalok visszaszerzése tehát a cél és erre már korábban is indultak programok (www.gyerehaza.org, 2011). A problémát a magyar tudományos közélet is komolyan vette, éppen ezért hozta létre a Lendület Programot, hogy a külföldön lévő kollégákat hazacsábítsa (mta.hu, 2011). Természetesen találkozhatunk ellentétes folyamatokkal (az utca szintjén), aminek ékes példája volt a Budapest utcáin kihelyezett plakátsorozat, amely 32.000 betöltetlen osztrák álláshellyel csábította a határon túlra a magyarokat (www.origo.hu, 2011). Annak ellenére, mint az a hivatkozott cikkekből kiderül, semmilyen hivatalos osztrák kormányzati kommunikáció nincs a háttérben.

A média természetesen nemcsak tükrözi a társadalmi folyamatokat, hanem gerjesztheti is azokat. Az olyan nagy olvasottságú fórumokon, amelyek az elvándoruló generáció előszeretettel olvas emigrálásra buzdító „játékok” jelennek meg. Ilyen például az „emigrálna, de nem tudja hova?” (www.index.hu, 2012) Annak ellenére, hogy mindezt komikus köntösben teszi, véleményünk szerint hathat a migrációs kedvre és a néplélek állapotára. A valós adatokon nyugvó felmérések bulvár jellegű tálalása (www.index.hu, 2012) és az ilyen tartalmú hírek generálása is hathat negatívan/kijózanítóan(?) az olvasókra.

Azt persze nem állíthatjuk, hogy az egyes online médiumok kivándorlásra ösztönöznek, de katalizátorként hathatnak a folyamatokban. Szintén a politikai kommunikáció részét képezhetik egyes hangulatbefolyásoló megnyilatkozások, amelyek hatása természetesen nem követhető nyomon számszerűleg, az emberekre tett hatása azonban érezhető.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a média és a hírszerkesztés mindenképpen kihat a belső migrációs trendekre, a politikai kommunikáció hatása azonban az országból történő elvándorlásra hathat jobban.

¹³ A *brain drain* kifejezésnek nincs konkrét magyar definíciója, a folyamat lényege, hogy az értelmiségi, magasan képzett munkavállalókat szólítják meg a külföldi munkaadók és csábítják kivándorlásra.

5. Összegzés – kitekintés

Általános összegzésként elmondható, hogy a vándorlási folyamatok által pozitívan érintett térségek listájában elsőként a főváros és környéke dominál. A városi központok, urbanizált térségek – főként a regionális centrumok – jelennek meg további célterületként. Vonzó hatása van a nyugati határszélnek, valamint a Balatonpartnak is. Az ország északkeleti és délnyugati térségeiben folytatódik az elvándorlás, elsősorban a jelentős munkanélküliség és a megfelelő életszínvonalhoz szükséges jövedelemhez jutás lehetőségeinek beszűkülése miatt (KSH NKI, 2012).

A belső vándorlás volumene az 1995-ös évtől növekedett, majd magas szinten maradt, 2007-et követően viszont jelentősen csökkent. A válságból való kilábalás együtt járhat a migrációs hajlandóság erősödésével, egyrészt a gazdasági-területi egyenlőtlenségek további fennmaradása miatt, másrészt a fejlett nyugati államok lakóit is gyakori helyváltoztatás jellemzi (Andorka, 2006).

A budapesti város-rehabilitáció tapasztalatai alapján elmondható, hogy amennyiben a vidéki nagyvárosok régi polgári negyedei is megújulnak, erősödhet a városba áramlás folyamata, illetve csökkenhet a középosztályhoz tartozó csoportok elköltözési hajlandósága (Ladányi, 2010). A belföldi vándorlás alapvető iránya továbbra is keletről nyugat felé mutat. Közép-Magyarország és Nyugat-Dunántúl valószínűleg továbbra is őrzi majd vezető helyét (a vándorlás legfontosabb célterülete továbbra is Pest megye), mutatva, hogy a mobilitás legfontosabb motorja a gazdaság.

Számos más tényező alakulása lehet hatással a 21. századi Magyarország migrációs trendjeire. Ilyenek – többek között – a munkahelyteremtő beruházások területi elhelyezkedése mellett az utak állapota, a közlekedési és tömegközlekedési feltételek alakulása, a lakáspiac helyzetének változása, a mezőgazdasági és ipari termelés fejlődése stb. A belső vándorlás trendjei mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a hazánkból elköltözők, ill. a Magyarországra beköltözők számának alakulását sem.

6. Mit hoz a jövő?

6.1. Az infokommunikációs technológia fejlődésének hatásai a migrációra

Közösségek kialakulása és működése az ezredforduló előtt alapvetően lokális körhöz kötött volt. Csak olyan emberek tudtak közösséget formálni, akik földrajzi közelségben helyezkedtek el.

Az infó-kommunikációs technológiák (IKT) fejlődése miatt, valamint a tudás alapú társadalom kialakulása miatt a migráció mögött álló motivációk folyamatos változásban vannak. Az emberek alkotta közösségek fő összetartó eleme nem a földrajzi elhelyezkedés, hanem a közös érdeklődés lesz.

Az internet megjelenésével új kommunikációs lehetőségek jöttek létre, amelyek futótűszerűen terjedve változtatják meg a közösségek életét. A számítógép hálózatok lehetőséget biztosítanak a földrajzi távolság okozta problémák áthidalására. (www.itk.hu, 2007)

Ezek a változások, leginkább a mai magyar társadalom tehetetlensége miatt (Hankiss, 1983), eleinte lassabban, majd egy fordulópontra után várhatóan hirtelen felfutással zajlanak le. Az ugrásszerű fordulat azon generációs változáshoz lesz köthető, amikor napjaink digitális világába belenövő fiataljai lesznek meghatározóak a költözködésekkel kapcsolatosan.

Az új technológiák szemszögéből az ideiglenes lakcím-változtatások, nehezen, vagy egyáltalán nem magyarázhatóak. Az IKT lényegi eleme, hogy bárhol jár is, vagy lakik az ember a világban, az érdeklődésének megfelelő környezet mindig elérhető távolságra van tőle.

A jövőben várhatóan tovább terjedő távmunka szempontjából pl. a legcélszerűbb egy olyan helyen élni, ahol a lehető legtöbb szolgáltatás áll rendelkezésre a lehető legkevesebb külső zavaró hatással. Ideálisak például az agglomerációk és a vidéki kisvárosok. Előnyben részesülnek turisztikai vonzerővel rendelkező, valamint jó személyes igényeket kielégítő infrastruktúrával rendelkező települések. Hátrányos helyzetbe kerülnek azok a települések, ahol kevés az elérhető szolgáltatások száma, például kis települések, falvak, katasztrófa sújtotta települések, illetve azok a helyek, ahol nem jók az életkörülmények, például magas a légszennyezettség.

6.2. IKT fejlődése

Az IKT fejlődése a Web2.0 felé tart. Ez tulajdonképpen nem egy technológiai fejlődés, hanem egy szemléletmód változás. A hagyományos weben, ha érdekelt egy olvasót valami, akkor beírta az internetböngészőbe az adott téma címét, elment az adott cég oldalára és elolvasta azt a részt, ami őt érdekelte. Az új koncepció szerint a felhasználó egyszer bejelentkezik egy rendszerbe és utána a cégek és érdeklődési körök keresik meg őt, ajánlatot adva a felhasználó által közzétett igények alapján. A web 2.0 napjainkban még gyermekcipőben jár. Leginkább a közösségi oldalak a megtestesítői. Ahol is, ha bejelentkezik az ember, akkor a saját ismerőseivel találkozik, olyan hirdetéseket kap, amire az ismerősei közül többen is érdeklődést mutattak. A következő nagy lépés a web 2.0 fejlődésében, hogy hi-

telesítő adatokkal ellátott információkhoz is hozzáférnek ezek a közösségi portálok, úgymint számlaszám, tanulmányi azonosító, személyazonosító. Ennek jelenleg főként jogi és törvényi szabályozási akadályai vannak. Az elektronikus rendszereknek biztosítaniuk kell a személyes adatok védelmét. A különböző rendszerek integrációjával lehetőség nyílik egy olyan e-világ kialakítására, ahol a felhasználó otthonról a saját profiljából bejelentkezés után elérheti a saját baráti társaságait, megjelenik a nyitólapján a számára kijelölt tananyag, vagy akár on-line tud választ adni népszavazásra kiírt kérdésekre.

A PLE (Personal Learning Environment) rendszerek (Kulcsár, 2008) az oktatási anyagokat teszik mindenki számára elérhetővé és átláthatóvá az interneten. A rendszer lényege, hogy igyekszik szabványosítani az elektronikus tananyag tartalmakat, illetve különböző szabványokat egyesít. Segítségükkel kiterjeszhető a bolognai folyamat által biztosított tanulmányi szabadság. Az földrajzi adottságok miatt kialakult intézményközpontúság a PLE rendszerek által átalakítható tanulóközpontúsággá. Egyre több egyetem szervez teljes mértékben távoktatáson alapuló, külföldről is elvégezhető képzéseket.

Az IKT nemcsak a tanulás, hanem a munka területén is nagy lehetőségeket hordoz magában. Lehetővé teszi a távmunkát (www.szmm.gov.hu, 2005). Lehetővé teszi olyan közösségek kialakulását, amelyek a munkahelyüktől is teljesen függetlenek. Akadnak, akik rendkívül sok időt fordítanak ingázásra otthonuk és munkahelyük között, holott a munkájuk olyan irodai munka, amelyet bárhol elvégezhetnének. Az ő számukra alakult ki az úgynevezett Co-working munkastílus, (www.hrportal.hu, 2012) amely már Magyarországon is kezd teret hódítani. Ez egy olyan munkaforma, ahol távmunkát végző emberek a munkaadójuk telephelye helyett egy másik, kényelmesebb, kellemesebb környezetben dolgoznak. Sajnos itthon rendkívül kevesen élnek a távmunka adta lehetőségekkel (www.ipsos.hu, 2012). Ez nagymértékben a bizalom hiányának és a kialakulatlan munkakultúrának köszönhető (fn.hir24.hu, 2012).

Ezen rendszerek kivitelezésének ma semmilyen technológiai akadálya nincs. A társadalom azonban még nem készült fel e rendszerek alkalmazására. Hazánkban jelentős az összefüggés a digitális szakadék és a társadalmi szakadék között. *„Az idő előrehaladtával várható, hogy a »digitális bennszülöttek« többen, az őket követő »digitális bevándorlók« és a tőlük reménytelenül leszakadó »digitális írástudatlanok« kevesebben lesznek.»* (Csepeli–Prazsák, 2009)

A fent jelzett változások aktivizálódásának feltétele a jelenlegi trendek további érvényesülése előnyösebb gazdasági és társadalmi feltételek mellett. A gazdasági válság elhúzódása ugyanakkor új, alternatív forgatókönyvek megvalósulását eredményezheti. A társadalmi különbségek erősödése tovább gerjesztheti a területi egyenlőtlenségeket, ezáltal fokozva a szegényebb térségek leszakadását, demog-

ráfiai erózióját. A szabad vándorlás és munkavállalás a szerencsés képzetek előjoga maradhat, felerősödhet a szegregáció és kirekesztődés. (A képzetlen, hátrányos helyzetű egyének és csoportok migrációját elsősorban a kényszer határozza meg, s nem a lehetőségek ésszerű kiaknázása áll a háttérben.)

Nehéz a globális politika és gazdaság által szabott szűk keretek között tevékenykedő hazai elit feladata és nagy a felelőssége a migrációs politika szempontjából. Fontos, hogy munkájukat a fenti szempontok figyelembe vétele mellett végezzék az ország területi-társadalmi integritása érdekében, hogy a költözés sokkal inkább lehetőségként, mint kényszerként álljon a magyarországi egyének és családok előtt.

7. Felhasznált irodalom

Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Szerk.: Spéder Zsolt. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 233-285. p.

Barrat, Alain – Barthélémy, Marc – Pastor-Satorras, Romualdo – Vespigniani, Alessandro: *Characterization and Modeling of weighted networks*. Physica A: Statistical Mechanics and its Applications. Elsevier, 2005

Barrat, Alain – Barthélémy, Marc – Pastor-Satorras, Romualdo – Vespigniani, Alessandro: *Dynamical Processes on Complex Networks*. Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Beluszky Pál: *Magyarország településföldrajza*. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2003

Beluszky Pál: *Magyarország történeti földrajza. I.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2005

Beluszky Pál – Sikos T. Tamás: *Változó falvaink*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2007

Bognár László – Csizmady Adrienne – Tamás Pál – Tibori Tímea: *Nemzetfelfogások – Falupolitikák*. Új Mandátum Könyvkiadó – MTA SZKI, Budapest, 2005

Bódi Ferenc: *Helyi szociális ellátórendszer a vidéki Magyarországon*. Agroinform Kiadóház, Budapest, 2001

Csanádi Gábor – Csizmady Adrienne: *Szuburbanizáció és társadalom*. In: *Tér és Társadalom*. 2002/3. 27–55. p.

Csepeli György – Prazsák Gergő: *Új szegénység. A digitális egyenlőtlenség társadalmi hatásai*. In: Antalóczy T. – Füstös L. – Hankiss E. (szerk.): *(Vész)jelzések a kultúráról*. MTA PTI 2009, 87–113. p.

Enyedi György: *Regionális folyamatok Magyarországon*. Hilscher Dezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1996

Hajnal Péter: *Gráfelmélet*. Polygon Kiadó, Szeged, 2003

Hankiss Elemér: *Közösségek válsága és hiánya*. In: *Társadalmi csapdák. Diagnózisok. Gyorsuló Idő*, 1983. 205-241. p.

Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2010

Illés Sándor: *Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2000

Illés Sándor: *Belső migráció Magyarországon a rendszerváltozásig*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2002.

Kempe, David – Kleinberg, Jon – Tardos, Éva: *Influential Nodes in a Diffusion Model for Social Networks*. Lecture Notes in Computer Science. Springer, 2005

Konrád György – Szelényi Iván: *A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai*. Valóság 1971/12. 19-35. o.

Központi Statisztikai Hivatal: *A foglalkoztatottak aránya településtípusok szerint 1980-2002*. KSH, 2002 http://konyvtar.ksh.hu/kiadvanyok/Foglalkoztatottsag_es_munkanelkuliseg/ofa1/graph.html

Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet (KSH NKI): *Demográfiai portré 2009*. Budapest, 2009, 109-118. p.

Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet (KSH NKI): *Demográfiai portré 2012*. Budapest, 2012. 125-136. p.

Kulcsár Zsolt: *Tanuló-központú szemlélet az e-learningben*. <http://www.crescendo.hu/node/97>

Ladányi János – Szelényi Iván: *A kirekesztettség változó formái*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

Ladányi János: *Rehabilitáció budapesti módra*. In: *Egyenlőtlenségek, redistribúció, szociálpolitika*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2010, 399–404. p.

Németh Zsolt: *Az urbanizáció és a térségi társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között*. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2011

M. E. J. Newman: *The structure and function of complex networks*. *SIAM Review*, Vol. 45, No. 2 (Jun., 2003), 167–256 p.

Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 2001.

Szabó Zoltán: *Tardi helyzet*. Cserépfalvi Könyvkiadó, Budapest, 1936

Szelényi Iván (szerk.): *Városszociológia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973

Tönnies, Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983

Webber, Melvin M.: *Az érdekközösség definíciójához*. In: Gosztonyi Géza (szerk.): *Közösségi szociális munka*. (A szociális munka elmélete és gyakorlata – 3. kötet) Semmelweis Kiadó, Budapest, 1994

8. Hálózati források

- http://nol.hu/gazdasag/gyor_kecskemet_szombathely_-_alberlo_egy_nap_alatt Letöltve: 2012. 07. 11
- http://hvg.hu/ingatlan/20110810_nyugati_hatarszel Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.oc.hu/ingatlanpiac/895> Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.szakszervezetek.hu/index.php/hirek/3683--a-munkaerkereslet-hajtja-a-nyugat-magyarorszag-i-ingatlanpiacot> Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.origo.hu/allas/aktualis/20080620-hiany-van-szakkepzett-munkaerobol-a-dunantulon.html> Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.facebook.com/sajtoszabadsagert> Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.kozigosztondij.gov.hu/> Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.gyerehaza.org/> Letöltve: 2012. 07. 11.
- http://index.hu/belfold/2012/05/24/sosem_emigralt_volna_meg_ennyi_magyar/ Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://mta.hu/cikkek/palyazati-felhivas-129054/> Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.ujnemzedek.hu/index.php?mid=118> Letöltve: 2012. 07. 11.
- http://index.hu/belfold/2012/06/13/emigralna_de_nem_tudja_hova/ Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.origo.hu/allas/20110503-hivatalosnak-tuno-plakatokon-csabitjak-a-magyarokat-ausztriaba-az-osztrak-hivatal.html> Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.theimagement.com/video/minden-idekot> Letöltve: 2012. 07. 11.
- <http://www.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/hirek/program-az-uj-nemzedek-jovojeert-es>
- <http://www.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/videok/minden-idekot-ifjusagpolitikai-keretprogram-2012> Letöltve: 2012. 07. 11.

HELYZETKÉP A MAGYARSÁGTUDAT MEGŐRZÉSÉRŐL KÁRPÁTALJÁN

Szerzők: **Bóka Zsolt, Kárpáti József, Kerényi Ádám,
Molnár Eleonóra, Nagy Enikő**

Mentor: **dr. Molnár Zsolt** tudományos főmunkatárs,
MTA Ökológiai Kutatóközpont, Ökológiai és Botanikai Intézet

Tanulmányunkban a kárpátaljai magyarság jelenlegi helyzetéből, sajátosságai-
ból kiindulva arra a kérdésre keresünk válaszokat, vajon az elmúlt bő két évtized
eseményei milyen hatással voltak a helyben élő magyar közösség szociológiai
háttérére, jövőbe vetett bizalmára, öntudatára és legfőképpen arra, hogy milyen
eszközökkel, intézkedésekkel lehetséges az itt élő magyarság magyar nemzeti tu-
datának megőrzése Ukrajnában. A Szent-Györgyi Albert Kollégium tanulmánykö-
tetének jövőbe mutató mottója szellemében e rövid keresztmetszet elkészítésével
tehát arra vállalkozunk, hogy elemzésünkkel képet alkotva a nemzeti öntudatot erő-
sítő illetve gyengítő intézkedések, események hatásairól megrajzoljunk egy jövő-
beli útvonalat is.

Annak érdekében, hogy Kárpátalját megfelelő kontextusban el tudjuk helyez-
ni, bevezetőnkben egy leíró jellegű statisztikai és szociológiai elemzéssel mutatjuk
be a térséget, majd feldolgozzuk azokat a legfontosabb eseményeket, melyek ki-
emelt hatással bírtak a kárpátaljai magyarság helyzetének alakulására a kilencvenes
évek kezdetétől fogva. Ebben kulcsszerepe volt és van a mindenkori magyar kor-
mányzat intézkedéseinek, amelyek ideális esetben támogató környezetet tudnak
biztosítani a határon túli magyar közösségek kulturális és politikai erejének meg-
tartására, növelésére. Ennek keretében röviden foglalkozunk az ukrán–magyar
alapszerződéssel, vagy pl. a kettős állampolgárságig vezető úttal is. A makro kör-
nyezet változásaiból a kisebb közösségi szint felé fordulva úgy találtuk, hogy a
helyben megvalósuló magyar nyelvű oktatás helyzete azonosítható leginkább
kulcskérdésként a magyarságtudat megőrzése szempontjából. Ezért a tanulmány ezt
követő részében az oktatás terén tapasztaltakat vesszük nagyító alá, különös hang-
súllyal a bentlakásos egyházi iskolák speciális szerepét vizsgáltuk.

Mindezek alapján megkíséreltünk következtetéseket levonni arra nézve, hogy
a vizsgált tényezők és közelmúltbeli események milyen hatással vannak a család és
egyén szintjén megnyilvánuló élethelyzetekre, döntésekre. Úgy találtuk, hogy a

kárpátaljai magyarság gazdasági helyzetének megerősítésével és a magyar nyelvű oktatás stabilizálásával a következő stratégiai periódusban pozitív eredményeket lehet elérni.

1. Kárpátalja és az itt élő magyarság bemutatása

A térség sorsa – hasonlóan magával az 1991 óta független Ukrajnáéval, valamint a környező Lengyelország, Csehország, Szlovákia és természetesen Magyarország területének változásaival – a huszadik század történelmi eseményei során többször is fordulatot vett. Kárpátalja a világhégek és az azok közötti területfoglalási megállapodások (és kisebb hadműveletek) sorozatát megelőzően a történelmi „ezeréves” Magyarország állandó részének számított, és fejlődése a Szovjetunió 1945-ös határainak kialakulásáig keleti szomszédainkétől eltérő utat járt be. A csehszlovák fennhatóság megszűnésével egész Kárpátalja utójára 1939 márciusa és az 1945-ben megkötött jaltai békeszerződés között tért vissza Magyarországhoz.¹

A térségben a szovjet hatalom a békeszerződéshez vezető megállapodások megkötése előtt megkísérelte a befolyása alatt álló terület kiterjesztését. Az eseményekről Juhász László így ír a *Fehér füzet, Tollas Tibor igazsága* című művében (2006): „Kecskési főhadnagy 1945 tavaszán Tiszabecsen szerzett tudomást arról, hogy Ukrajna a Tisza bal partján fekvő magyar községek okkupációjára készül, és ezekben a falvakban már be is vezették a szovjet közigazgatást. Három Tiszán innen fekvő községet: Tiszabecset, Uszkát és Milotát már korábban a túlsó parton fekvő Tiszaujlakhoz csatolták. A megszállók ezzel az akcióval az Ukrajna által bekebelezett Kárpátalja területét kívánták növelni. Tiszaháti értesüléseiről Kecskési főhadnagy – visszatérve Budapestre – azonnal jelentést tett a Honvédelmi Minisztériumban. A honvédelmi minisztertől és Nagy Ferenc miniszterelnöktől azt a titkos megbízatást kapta, hogy élelmiszer-beszerező tisztként motorkerékpáron járja be a vidéket, és gyűjtson bizonyítékokat a terület szovjet okkupációjáról. 1945 karácsonyán a Honvédelmi Minisztérium segélyszállítmányait kísérte le a tiszaháti falvakba, ahol – minthogy a munkaképes felnőtt férfi lakosságot a szovjet hadsereg elhurcolta – nagy volt a szegénység. Időközben jelentéseit a minisztériumból továbbí-

¹ Az 1938-as I. Bécsi Döntés értelmében a mai magyar határszakasz menti karéj már akkor visszatért, majd 1939 márciusában Csehszlovákia – erős német közreműködésre – szétesett, a magyar haderők pedig ezt követően villámgyorsan bevonultak az akkor Csehszlovákiához tartozó Kárpátalja történelmi területére. Ezt követően pár napos hadviselés eredményeképpen az Ung folyó túlsó partját is visszafoglalták Szlovákiától.

tották Nagy Ferenc miniszterelnöknek, aki az ügyről tájékoztatta a négyhatalmi Ellenőrző Bizottság amerikai tagjait”.

Így sikerült megálljt parancsolni az okkupációnak, és visszavonulásra kényszeríteni a Vörös Hadsereget. Ez a futárszolgálat olyan tevékenység volt, amit – bármennyire is sértette az MKP illetékeseinek érdekeit – nem lehetett nyilvánosságra hozni! Kénytelenek voltak később és másképp leszámolni az általuk szabotázsnak minősített akció főszereplőjével. Hamarosan el is távolították a honvédség kötelékéből (1946. szeptember 17.), a leszámolással azonban még vártak egy kedvező alkalomra. Huszonegy évvel később, 1967. február 4-én, Röder Jenő nyugalmazott altábornagy a következő nyilatkozatot tette az ügyben:

„...igazolom, hogy Kecskési Tibor volt soproni reáliskolai növendékemet, mint főhadnagyt 1945-től 1946 nyaráig a Honvédelmi Minisztériumba magamhoz vettem beosztásba. Én öt emberi szempontból mindig a legmegbízhatóbbnak ismertem... 1945 tavaszán Szatmár és Bereg megye 23 községét orosz közigazgatás alá helyezték, ahonnan a férfi lakosságot elhurcolták. E községek a trianoni Magyarországhoz tartoztak, s az önkényes elcsatolás körülményeit Kecskési Tibor derítette fel. E közvetlen jelentésekkel hozzájárult, hogy az akkori amerikai, angol és francia katonai ellenőrző bizottságok közbelépésére a Szovjetunió a 23 községet visszaadta Magyarországnak, s az onnan elhurcolt magyarok egy részét is hazaengedte. Tudomásom van arról is, hogy 1946 tavaszától Kecskési Tibort emiatt a Katonapolitikai Osztály, majd az ÁVO állandóan figyelte. Parancsot kaptam azonnali visszahívására. Miután azonban fentieket nem tudták rábizonyítani, háborús büntetssel vádolva letartóztatták...”

Kecskési Tolla Tibor főhadnagy titkos megbízását Nagy Ferenc miniszterelnök is igazolta 1966. február 25-i washingtoni nyilatkozatában, és hangot adott azon véleményének, mely szerint nyilvánvalóan ez az akció volt az oka annak az üldöztetésnek, mely később őt börtönbe juttatta. (Juhász, 2006, p. 12-14.)

A mai 12800 négyzetkilométernyi ukrainai közigazgatási egység, amely a „Kárpátalja (Zakarpattyija)” elnevezést viseli, kisebb általánosításokkal megfelel a történelmi Kárpátalja földrajzi területének. A 2001-es ukrán népszámlálás hivatalos adatai szerint 1 millió 254 ezer fő volt a megye lakossága (2011-es adat szerint némileg csökkent, 1 millió 247 ezer főre). A Magyar Királyi Statisztikai Hivatalban Thirring Lajos és kollégái az 1939-es visszatérést követően hetek alatt összeállították és a *Statisztikai Szemle* 3. számában kiadták a térség ötvenoldalas leíró elemzését (Thirring et al., 1939). Ebből kiderül, hogy az akkori népesség 550 ezer főt tett ki, azaz hetven év alatt Kárpátalja lakossága több mint a duplájára növekedett. A népszámlálási adatok alapján a népességből a magyar anyanyelvűek aránya 12-13 százalék körül volt a két világháború között, és hasonló, 12% körüli a magukat magyar anyanyelvűnek vallók aránya az utolsó hivatalos adatok szerint is.

A kárpátaljai magyarság földrajzi elhelyezkedése kapcsán fontos kiemelni, hogy a térség ebből a szempontból két részre osztható: a magyarok által rendkívül sűrűn lakott tömbterületre és a magyar határtól messzebb eső szórványterületekre. A huszadik század első feléhez képest a megyében – érthető okokból – jelentősen, tizedére csökkent a német anyanyelvűek száma, a betelepülések révén mindeközben jelentősen megnövekedett a magukat ukrán, orosz, román, illetve cigány/roma anyanyelvűeknek vallók száma (a rutén/ruszin népességről önálló információk jelenleg nincsenek, vitatott hovatartozásuk túlmutat jelen tanulmány keretein).

A magyar népesség stabilitását jelzi ugyanakkor, hogy a térség lakosságán belül mindezen tényezők ellenére megőrizte a létszámarányát. Érdemes kiegészítésként megemlíteni *Braun–Cserniczkó–Molnár* (2010) tanulmányát, amelyben kiemelik, hogy a 2001. évi ukrán népszámlálás hivatalos adatai szerint mindössze 47 ezren vallották magukat cigány/roma nemzetiségűnek az országban, akiknek ugyanakkor közel harminc százaléka, 14 ezer fő Kárpátalján élt. Az itt élő cigány/roma nemzetiségűek 63%-a egyúttal magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A helyzetet tovább színezi, hogy az egymillió kárpátaljai ukrán nemzetiségű népességből is további 1851-en a magyart jelölték meg anyanyelvükként, ám a több mint 150 ezres magyar nemzetiségű lakosságból ezzel egyidejűleg közel 3 ezren az ukránt adták meg anyanyelvül! Mindezek összefoglalása látható az alábbiakban.

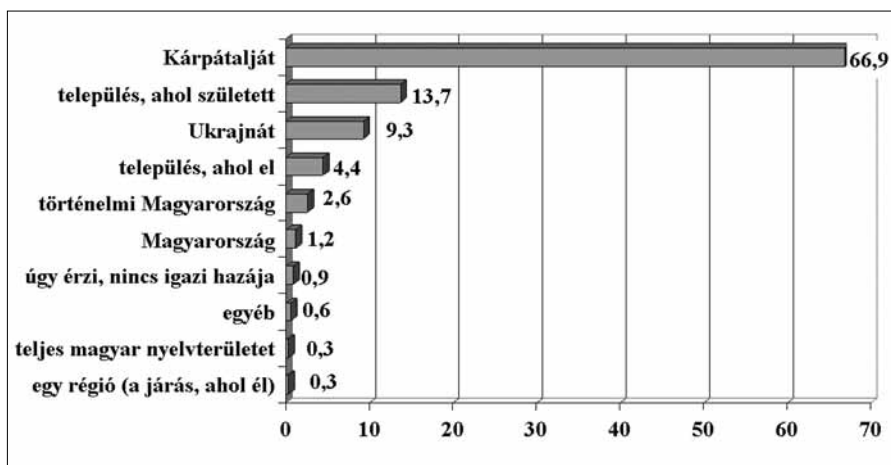
Nemzetiség	Lélekszám	Közülük anyanyelvének nevezte meg:					
		saját nemzete nyelvét	az ukránt	a magyart	a román	az orosz	egyéb nyelvet
Ukránok	1 010 127	1 001 977	-	1 851	248	5 297	754
Magyarok	151 516	147 056	3 932	-	16	378	134
Románok	32 152	31 846	163	22	-	42	79
Oroszok	30 993	28 435	2 451	65	18	-	24
Cigányok	14 004	3 871	2 335	8 736	12	28	22
Szlovákok	5 695	2 480	2 366	645	1	147	56
Németek	3 582	1 810	1 419	150	2	173	28
Beloruszok	1 540	576	283	9	1	666	5
Egyéb	5 005	1 806	1 342	195	80	1 246	336
Összesen	1 254 614	1 218 857	14 291	11 673	378	7 977	1 438

1. táblázat: Kárpátalja népességének megoszlása nemzetiség és anyanyelv szerint a 2001. évi népszámlálás adatai alapján

Forrás: Braun–Cserniczkó–Molnár, 2010

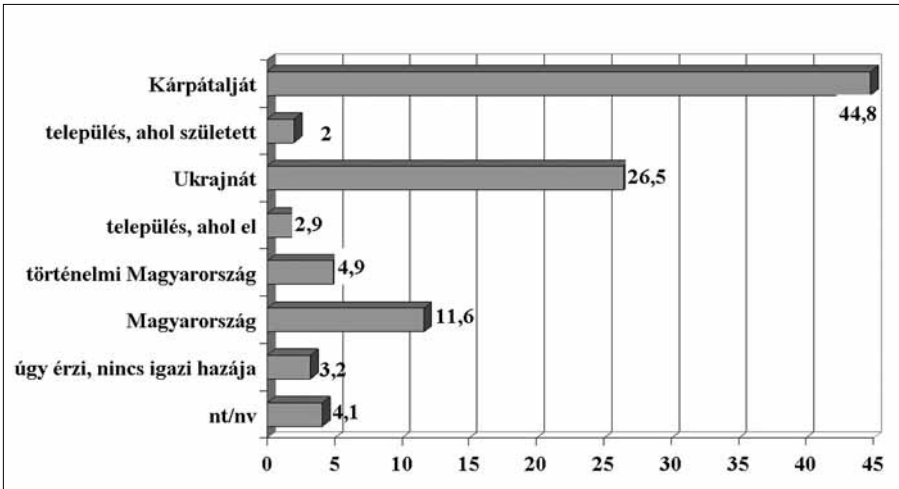
A kárpátaljai magyarság identitástudatát, szociológiai hátterét a népesség-statisztikai adatok mögött legalaposabban a 2007-ben készült Kárpát Panel kutatásból ismerhetjük meg. Ez a mű az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet gondozásában készült el. Célja, hogy vizsgálja a Kárpát-medence magyarságának társadalmi struktúráját, munkaerő-piaci viszonyait, jövőtervezését, migrációs potenciálját, iskolázottsági helyzetét, nemzeti identitását, valamint a kisebbségi magyar közösségek Magyarországhoz és a többséghez való viszonyát (Kárpát Panel, 2007). A Kárpátaljára vonatkozó gyorsjelentésből (Molnár–Orosz, 2007) kiderül, hogy az itt élő magyarság erős lokális identitástudattal rendelkezik. Nemzetiségi hovatartozásukat természetes állapotuknak tekintik és a magyar nemzethez tartozásuk büszkeséggel tölti el őket. Területi kötődésüket jól jellemzi, hogy arra a kérdésre, hogyha szabadon választhatna, hol, melyik országban szeretne élni, a felmérésben résztvevők többsége (50,6%) Ukrainát, illetve további 4,9% konkrétan Kárpátalját (bár nem ország) adta válaszul, 19,8%-uk Magyarországon élne legszívesebben, illetve közel tíz százalékuk nem tudott egyértelmű választ adni.

A kárpátaljai magyarok erős helyi, illetve regionális kötődését támasztja alá az is, hogy válaszaikban szülőföldjüknek leginkább Kárpátalját, illetve magát azt a települést tekintik, ahol születtek (66,9, illetve 13,7%), s csak 9,3 százalékuk válaszolt erre a kérdésre úgy, hogy Ukrainára, mint országra tekint így. Hazájául a válaszadók ugyancsak nagy része, ám már csak 44,8%-a jelölte Kárpátalját, itt már Ukrajna 26,5 százalékkal a második helyre került. Az itt élő magyarok 11,6 százaléka Magyarországot tekinti hazájának, közel 5 százaléka pedig a történelmi Magyarországot.

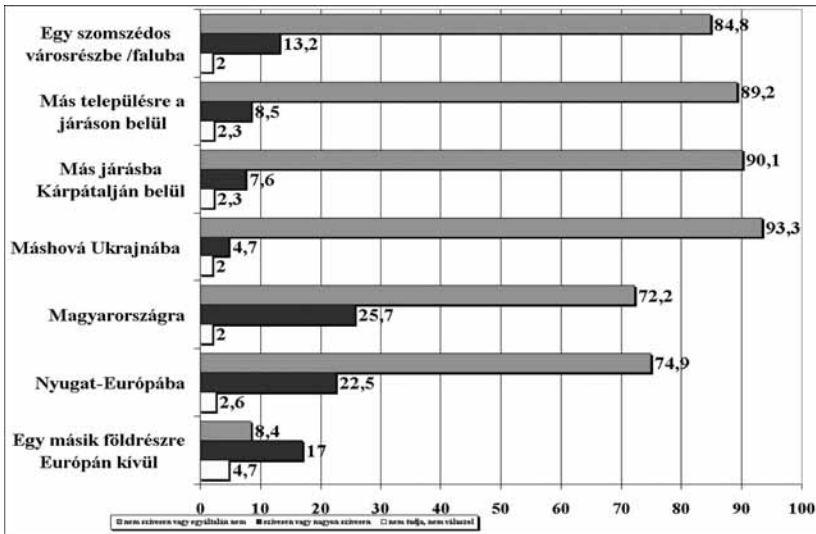
1. ábra: „Mit tekint ön szülőföldjének?”

A kárpátaljai magyarok lokális kötődése igen erős. – Forrás: Kárpát Panel, 2007

2. ábra: „És mit tekint hazájának?”

A fentieket igazolják a hazára vonatkozó válaszok is. – Forrás: Kárpát Panel, 2007

3. ábra: „Gondolja el, ha elköltözés által javíthatná élet- és munkakörülményeit, mennyire szívesen lenne hajlandó elköltözni innen...? (százalék)”

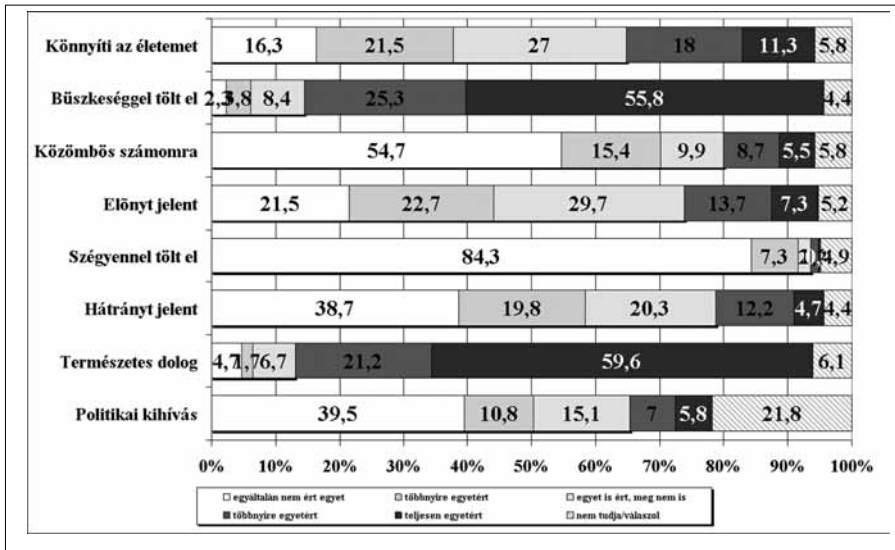
A költözési hajlandóság rendkívül alacsony, az itt élők lakókörnyezetükhöz is ragaszkodnak. – Forrás: Kárpát Panel, 2007

A kárpátaljai magyarok jellemzően nagyon alacsony anyagi színvonalon kénytelenek megélni, ám lokális kötődésük oly erővel bír, hogy túlnyomó részük a boldogulás érdekében a kitelepülésre nem gondol, vagy legalábbis komolyan soha nem foglalkozott vele, de még a szomszédos településre vagy másik kárpátaljai járásba sem szívesen költözne át, még akkor sem, ha ez által javíthatná élet- és munkakörülményeit. Érdemes lenne ugyanakkor vizsgálni, hogy ebben a „röghöz kötődésben” milyen további szempontok játszanak még szerepet.

A felvétel évében, 2007-ben a gazdaságilag aktív válaszadók átlagos havi nettó jövedelme alig haladta meg a havi száz, az inaktívaké a hatvan eurót (ennek fényében a schengeni vízum okozta helyzetre később visszatérünk). 93 százalékuk rendelkezik saját lakóingatlannal, azonban a mintában a családok fele sem (mindössze 40%) rendelkezett pl. saját autóval. A háztartások egyéb műszaki cikkekkel, drágább háztartási gépekkel való ellátottsága is alacsony szinten van. A gazdaságilag aktívak háromnegyede alkalmazottként dolgozik, saját vállalkozásából mindössze alig 9 százalék keresi jövedelmét.

A foglalkoztatási ágazatok közül 26%-kal a közalkalmazotti szféra vezet (egészségügy, szociális ellátás, kultúra, oktatás, tudomány, közigazgatás), a minta 20 százaléka építőiparon kívüli ipari, ugyancsak 20%-a mezőgazdasági tevékenységű intézménynél, vállalatnál foglalkoztatott, továbbá az építőipar és a kereskedelem még a jellemző. A felmérésből a válaszadók említett lokális rugalmatlansága ott is megmutatkozik, hogy 93 százalékuk saját lakóhelyén vagy annak 50 kilométeren belüli körzetében, naponta ingázva dolgozik, illetve dolgozott.

A kárpátaljai magyarok számára úgy tűnik, jellemzően nem jár problémával (vagy csak néha jár ellentmondásos érzésekkel) magyar nemzetiségük és ukrán állampolgárságuk összeegyeztetése. Magyarorságot az esetek nagy részében nem jelent hátrányt számukra, ám rendre legtöbbjük részére előnyökkel sem jár ez az állapot. Az ukrán-magyar viszony sem országos, sem helyi szinten nincs konfliktusokkal terhelve, de az együttműködés helyi szinten jobban működik, mint országos ügyekben. Kárpátalján nem jellemző, hogy valakit magyar nemzetisége, esetleg a magyar nyelv használata miatt a mindennapokban atrocitás érne. A hátrányos megkülönböztetésnek a II. Világháború után nem valamiféle nyíltan nacionalista, magyarellenes szembenállás volt az elsődleges oka (Schlett, 1993), hanem sokkal inkább a Szovjetunió belüli bürokratikus, a társadalmat uniformizálni szándékozó törekvések és azok olykor túlzó (a helyi viszonyokra és a helyi hatalom által transzformált, esetenként a központi akaratot is torzító) rendszerszintű végrehajtása. Az is megállapítható, hogy a kulturális önrendelkezés és a magyar nyelvű oktatás terén (utóbbit lásd később) a kárpátaljai magyarok a hetvenes évek második felétől viszonylag sok lehetőséggel rendelkeztek, bár anyagiak hiányában ezek jó része csak pusztán lehetőség maradt. Ukrajna 1991-es önállóvá válása lendületet adott a magyar oktatásnak, azonban a helyzet ma ismét visszarendeződni látszik.

4. ábra: „Az, hogy magyarnak születtem...”

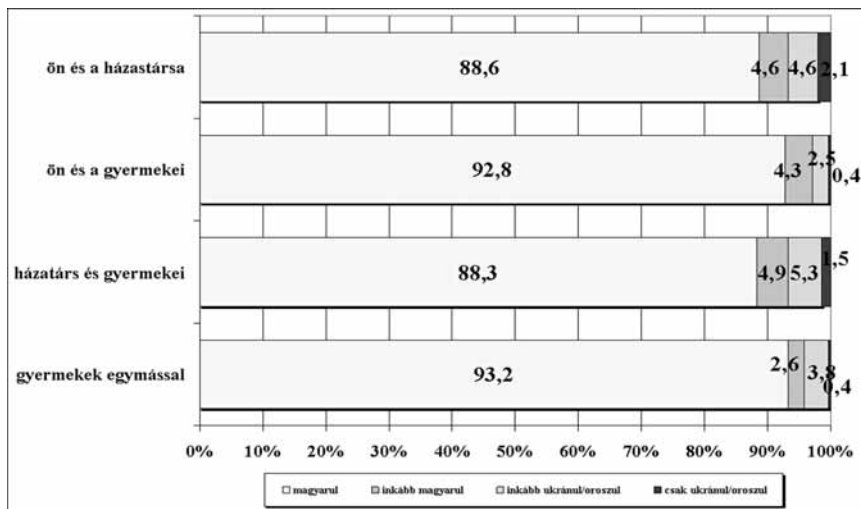
A kárpátaljaiak büszkéek magyarságukra és természetesnek érzik.

Forrás: Kárpát Panel, 2007

Kétségtelenül hozzátartozik a mai helyzethez, hogy a válaszadók fele szerint érte már őket ritkán vagy annál valamivel gyakrabban hátrányos megkülönböztetés, s a hivatali ügyintézésben, egészségügyben, oktatásban, munkavállalásban a felmérésben válaszolók 29 százaléka szerint magyar nemzetiségük akadályt jelent, 12 százalék szerint pedig egyenesen minden téren akadályt jelent. Azaz, még ha egyértelműen nem is történik hátrányos megkülönböztetés, az itt élő magyarok helyzete mégis magában hordozza annak néhány lehetőségét. Mindennek ellenére a szülőföldhöz történő erős kötődés felülírja az esetenként hátrányosnak érzett megkülönböztetés okozta sérelmeket.

A magyar nyelv ápolása, a nyelvhasználat, mint hagyományos érték tudatos átörökítése természetes módon kulcsszerepet játszik az itteni magyarság identitástudatában. A kárpátaljai magyarok családi viszonyaikban túlnyomórészt (89%) csak a magyar nyelvet használják, míg 5 további százaléuk inkább többnyire a magyart. Az orosz és az ukrán párhuzamos használata mellett csak összesen három százalékot tesz ki azok részaránya, akik csak oroszul, ukránul vagy egyéb nyelven beszélnek odahaza. A felmérésből kiderül az is, hogy a megkérdezettek gyermekeinek túlnyomó része egymással és a szüleikkel is jellemzően (93%) magyarul beszél, és a vegyes házasságokban is törekednek a magyar nyelv használata, a két-nyelvűség megőrzésére.

Mindezek a jelenségek megvilágítani látszanak annak a korábban hivatkozott népmozgalmi ténynek a gondolkodásmódbeli hátterét, amely szerint a kárpátaljai magyarok aránya a népességen belül, a megye népességszámának megduplázódása mellett is közel állandó maradt az elmúlt hét évtized során.

5. ábra: „Milyen nyelven beszélnek most a családjukban?”

A legfiatalabb generációk is őrzik anyanyelvüket.– Forrás: Kárpát Panel 2007

Az itt élő magyarok szinte kizárólag a Magyarországról sugárzott, a földrajzi adottságok miatt jól fogható földi televízió- és rádióadókat nézik, hallgatják. Újságolvasási szokásaik is elsősorban a kárpátaljai magyar nyelvű lapokra korlátozódnak. Ez bizonyos fokban az ukrainai közélet eseményeitől való (szándékolt vagy nem szándékolt) távolságot is eredményezhet.

Vallásosság, értékrend, erkölcs és iskolázottság szempontjából a tanulmány IV. fejezetében az egyházi iskolák vizsgálatán keresztül mutatjuk be az itt élőket.

2007-ben a kárpátaljai magyarságra alapvetően a bizakodás, a jövőbe vetett hit volt jellemző és elmúlt tíz évüket is meglehetősen pozitívan értékelték. Figyelemre méltó, hogy talán túlzott optimizmussal tekintettek a jövőbe, hiszen saját helyzetük várható javulását az ország gazdasági helyzetének várható javulásánál nagyobb arányban várták a jövőtől.

Az ukrán demokráciába vetett hitük tízes skálán rendre közepesnél rosszabb szintű volt, legalacsonyabb értéket a 34 év alattiak körében érték el. Közel egyharmadukat egyáltalán nem érdekli, további húsz százalékukat alig foglalkoztatja a politika. Jellemzően az uniós csatlakozás gondolatát pozitívan vagy semlegesesen kezelik, ám Ukrajna EU-csatlakozásának időpontját a távoli jövőbe teszik. A béke

mellett a szabad utazás, tanulás és munkavállalás jelenségével és a gazdasági jóléttel azonosítják leginkább az Uniót. Ezzel összefüggésben úgy gondolják, hogy az uniós csatlakozás nyomán a határok átjárhatóvá válása a térség országaiban elősegíti a magyar nemzetiségűek kapcsolattartását Magyarországgal.

A határon túli magyarokról a B-Fókusz Intézet (BFI) által készített szociológiai vizsgálat négy évvel később, 2011-ben is lényegében teljesen hasonló eredményekre jutott (Dobos, 2011).

Tanulmányunk az eddigiekben a leíró statisztikát és a szociológiai kutatásokat hívta segítségül Kárpátalja magyarságának rövid bemutatásához. Reményeink szerint az olvasóban mostanra valamelyest kialakult egy kép az ott élők helyzetéről. Vizsgáljuk meg a következőkben a magyarságtudat kérdését abból a szempontból, hogy a zajos kilencvenes évek politikája milyen lehetőségeket és veszélyeket villantott fel számukra, azaz következzen az utóbbi húsz év rövid eseménytörténete!

2. A kárpátaljai magyarság utóbbi két évtizedének kulcsfontosságú eseményei

Egész Kelet-Közép-Európában a nyolcvanas évek legvégén békésen vagy kevésbé békésen lezajlott az a politikai váltás, amelynek eredményeképpen a korábban a térséget – legalább a felszínen – összetartó szovjet blokkból továbblépve, ezek az országok saját útjukat kezdték járni. Ebbe a folyamatba természetesen bele kell értenünk olyan, világpolitikai jelentőségű eseményeket is, mint a német újraegyesítés 1990-ben, vagy maga a Szovjetunió széthullása egy évvel később. Hová vezetett mindez? Több esetben a háttérből tudatosan irányított nemzeti, etnikai színezettel felruházott konfliktusok irányába, amelyeket könnyű volt a térségben bizonyos politikai erőknél a maguk hasznára fordítani, és akár polgárháborút ki-robbantani. Valóságosan létező nemzetállamok hiányában a környező országokban, a hatalom legitim gyakorlása mellett a politikai szabadság olyan eszközök felhasználását is lehetővé, adott esetekben szükségessé tette a hatalom megszerzése vagy megtartása érdekében, mint a szociális és nemzeti demagógia (Lőrincz, 1995). Ilyen helyzetben különösen igaz az a sommás megállapítás, hogy a kisebbség helyzete még a legdemokratikusabb államban sem magán a kisebbségen múlik, hanem mindig a többségen (Németh, 1990).

Mindazonáltal egy olyan nemzet esetében, amelynek tagjai jelentős részben az országhatárokon túl élnek, nem tekinthetünk el annak a szerepnek a hangsúlyozásától, ami az anyaországra és annak (kül)politikájára hárul a határon túl rekedt kisebbség védelme, támogatása érdekében. 1989-90 körül a környező országokban játszódó események hatására megerősödtek azok a hangok, amelyek történelmi lehetőséget láttak a versailles-i békeszerződésekkel elszenvedett sérelmek korrigá-

lására. Hamar világossá vált azonban, hogy a szomszédainknál sokasodó nemzetiségi konfliktusok és ezek erősítése semmi jóra nem vezethet. Az 1990-es választások után megalakuló Antall-kormány látta, hogy szükség van egy átfogó nemzetstratégiára. A külpolitikában egyértelmű célkitűzésként az európai integrációba történő becsatlakozás szerepelt az első helyen, valamint viszonyunk megnyugtató rendezése a szomszédos államokkal. Mindeközben a még a recsegő-ropogó Szovjetunióhoz tartozó Kárpátalján, 1989 elején megszületett a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), mint a magyar kisebbség érdekvédelmére létrehozott első, formálisan is bejegyzett, politikai ambíciókkal bíró szervezet. Már 1990-ben, a széthullás előtt megtartott első plurális választásokon megjelentek jelöltjei, majd a helyhatósági választásokon ugyancsak szerepelt a KMKSZ, hol önálló jelölttel, hol valakit támogatva (Kovács, 2008).

A magyar kormányzat eközben törekedett a jó viszony kialakítására az Ukrán SZSZK-val, és szomszédaink közül itt volt leginkább biztató a magyarság státuszának rendezési lehetősége.² Ennek köszönhetően már 1991. május végén kétoldalú nyilatkozatot és jegyzőkönyvet írt alá Magyarország és az ekkor még nem független Ukrajna a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításáról. Mint a Szovjetunió más tagköztársaságaiban is, az 1991. augusztus 18-i moszkvai puccskísérlet kudarcával felgyorsult a függetlenségi törekvés, ami az augusztus 24-én, a Legfelső Tanács által elfogadott függetlenségi nyilatkozattal már jogi formát is kapott.

1991. december elsején az egész Ukrajnára kiterjedő függetlenségi népszavazással egyidejűleg Kárpátalján a régió különleges jogkörrel való felruházásáról, a Beregszászi járásban pedig a „Magyar Autonóm Körzet” létrehozásáról zajlott érvényes és eredményes, elsöprő többségében igenlő népszavazás. Eközben már zajlott az ún. ukrán-magyar alapszerződés aláírásának (1991. december 6.) előkészítése, amely óriási vitákat váltott ki a magyar közéletben, elsősorban annak 2. cikkelye miatt. Ez a bekezdés rendelkezik ugyanis a két ország közötti határok megváltoztathatatlanságáról. A magyar kormányzatot rengeteg támadás érte ezzel kapcsolatban, azonban abban igaza volt az MDF vezető politikusainak, hogy egy olyan állammal, amely nem volt része a II. Világháborút lezáró békeszerződéseknek (a Szovjetunió kizárólagos jogutódja nemzetközi jogilag Oroszország lett!), célszerű a területi szuverenitás alapkérdéseit rögzíteni.³ Többen ezzel egyidejűleg

² Ez főképp azért volt lehetséges, mert a hirtelen Ukrajnára szakadt „önállóság” idején az ukrán nemzetállam és az ehhez tartozó eszmerendszer építése még nem állt erős alapokon.

³ Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy mind Jeszenszky Géza külügyminiszter, mind Antall József miniszterelnök hangsúlyozta, hogy ez a klauzula nem fog precedenst teremteni a további szomszédokkal kötendő alapszerződésekben, azaz nem erősítünk meg létező államok részvételével kötött korábbi nemzetközi jogi megállapodásokat még egyszer. Végül a dolgok máshogyan alakultak. (Ld. az alapszerződés ratifikálását is tartalmazó 1993. május 11-ei országgyűlési ülésnap felszólalásait – <http://www.mkogy.hu/naplo34/295/295tart.html>)

azt rótták fel a magyar kormányzat legnagyobb hibájául, hogy a december elsejéi népszavazási kérdések eredménye kapcsán legalább is miért nem lépett fel az alapszerződés ilyen tartalmú konkrétumokkal történő kiegészítése végett. Mások azt kifogásolták, hogy a kisebbségi nyilatkozattal létrehozott ukrán-magyar vegyes bizottságba a KMKSZ, mint a kárpátaljai magyarok érdekvédelmi szervezete közvetlenül nem delegálhatott tagot.

Az ukrán parlament 1992. május 20-án első olvasatban jóváhagyta a kisebbségekről szóló törvénytervezetet, amely kilátásba helyezte a nemzeti-területi autonómiák megalakításának jogát. Hosszú hetek vajúdása után Kijevben végül elfogadták e törvényt, a jobboldali erők nyomására a parlament azonban törölte azokat a cikkelyeket, amelyek területi autonómiához juttathatták volna a kisebbségeket. A törvény végül minden nemzetiségi kisebbség számára „*garantálja a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot: az anyanyelv használatát és az anyanyelvű oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzeti-kulturális szövetségek közreműködésével.*” 1999-től sokat foglalkoztak ezzel a kérdéssel, melyek eredménye többszörös kisebbségi jogszűkítés lett; az ukrán nyelv használatát kívánták kötelezővé tenni minden szervezet működése során. A törvény tehát már kihirdetésekor csalódást okozott, mivel gyakorlatilag megakadályozta a Magyar Autonóm Körzet megalakítását, s később sem követték pozitív változások. A kárpátaljai magyarság kulturális autonómia jogkörének szélesítéséről szólva az akkori ukrán elnök, Leonyid Kravcsuk már 1993-ban ígéretet tett arra, hogy messzemenően támogatja a magyarság kulturális és személyi elvű autonómiájára irányuló törekvéseit, valamint a többségükben magyarlakta vidékek önkormányzatának létrehozását. A magyar törekvések ellenére a helyzet nem változott jelentősen, a viharos ukrán belpolitikában pedig – az ukrán nemzetépítés megkezdésének egyértelmű jeleként – a magyarok önállósági törekvései továbbra sem nyertek támogatókat. Érdemes megjegyeznünk, hogy Ukrajnában a kisebbségi kérdés elsősorban mindig az ukrán–oroszlációban bír hatalmas jelentőséggel, a magyar kisebbség létszámánál, gazdasági erejénél fogva ukrán szempontból kevésbé van a fókuszban – ez ugyanakkor különösen jó lehetőséget tudna (tudott volna) biztosítani egyedi megoldásokra.

A magyarországi belpolitika a határon túli magyarsághoz kapcsolódó viszonyának „igazgatási” oldalról is kézzel fogható rendezését és jogszabályok erejével biztosítható kedvezmények megadását az 2001. évi LXII. törvényben tudta első alkalommal rendezni. A köznyelvben „státusz-törvénynek” nevezett jogszabály 2002. január 1-jén lépett hatályba. A törvény az állam „etnikai” alapjának megteremtését és „a magyar nemzet kulturális dimenziójának” létrehozását célozta meg (Schöpflin, 2002). Az úgynevezett „magyar igazolvány” bevezetésével a határon túli magyarság számára egy lépéssel közelebb került az állampolgárság, hiszen ez az igazolvány már bizonyos munkavállalási, családtámogatási, utazási könnyítéseket,

többlettjogokat tett elvileg lehetővé. Ennek később, a 2004-es EU-bővítést követően, különösen pedig a schengeni zóna kiterjesztésével az unión kívül maradt szomszédaink irányában lett különös jelentősége.

Mindezen eseményekkel párhuzamosan tovább folyt a kettős állampolgárság megadásáról szóló párbeszéd. Ahhoz, hogy érthetővé váljon, miért kezdeményezte Magyarországon népszavazás kiírását a kettős állampolgárság kérdéskörében a Magyarok Világszövetsége (MVSZ), érdemes kronologikusan áttekinteni azokat a hangsúlyosabb történelmi eseményeket, amelyek ebbe az irányba mutattak.⁴ Az MVSZ 1996-ban megtartott IV. Világkongresszusa ajánlást fogalmazott meg a magyar állampolgárság kiterjesztésére vonatkozóan, majd 1998-ban az „*MVSZ választmánya politikai célként fogalmazta meg a határon túli magyarok kettős állampolgárságát*”. Egyidejűleg a szervezet elnöke sajtónyilatkozatában minden magyarnak követelte az alanyi jogon járó magyar állampolgárságot. A következő esztendőben a határon túli magyarok helyzetének megoldására – brit példa alapján – felmerült a külhoni állampolgárság lehetősége, amit az MVSZ a 2000-ben tartott V. Világkongresszusán célként határozott meg, és ennek megvalósítására jogszabályi tervezetet készítettek, amit eljuttattak az ország legfőbb közjogi méltóságainak.

Amíg a felvetésről politikai és társadalmi vita bontakozott ki, addig Románia, Moldávia és Svédország meghatározott feltételekkel lehetővé tette a kettős állampolgárság megadását. Közeledve Magyarország 2004. május 1-jei Európai Unió csatlakozáshoz, a Kormány nem tartotta megvalósíthatónak a felvetést, de kész volt róla tárgyalni. Ezalatt Mádl Ferenc köztársasági elnök felkért egy jogi szakértőkből álló bizottságot, hogy tekintsék át a nemzetközi- és az európai jogot ebben a kérdéskörben. Időközben az MVSZ népszavazási kezdeményezést nyújtott be az Országos Választási Bizottsághoz (OVB), amely 2003. szeptember 18-án egyhangú határozattal hitelesítette a határon túli magyarok kettős állampolgárságának megadását célzó népszavazási kezdeményezés aláírásgyűjtő íveinek mintapéldányát. A határozat ellen jogorvoslat érkezett, így nem lehetett megkezdeni az aláírásgyűjtést, illetve 2003. november 1-jén életbe lépett a vízumkötelezettség Magyarország és Ukrajna, illetve Magyarország és Szerbia-Montenegró között. Egy hónappal később a jogi szakértői bizottság állásfoglalása alapján a köztársasági elnök kijelentette, hogy „*a magyar állampolgárság megszerzésének egyszerűsítése a szerbiai és horvátországi magyarok számára nem ütközik kényszerítő jogi akadályba sem a magyar Alkotmány, sem a nemzetközi jog, sem az európai jog alapján. A jog szempontjából tehát nem kizárt az állampolgárság kérelemre történő meg-*

⁴ Ennek az eseménysornak a bemutatásánál a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete által vezetett kutatóközösségnek a <http://www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu> oldalon közzétett adatbázisára támaszkodtunk.

adása magyarországi letelepedési engedély és áttelepülés nélkül azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiknek a felmenője magyar állampolgár volt, és alkotmányos alapismeretkből magyar nyelven vizsgát tesznek.” Mádl Ferenc szerint „az állampolgárság megszerzésének megkönnyítéséről szóló döntés akkor lehet helyes, ha az egyidejűleg szolgálja a szomszédos államokban élő magyaroknak a magyar nemzethez való tartozását és a szülőföldjükön való boldogulását, valamint erősíti magyar nemzeti azonosságtudatukat.” (idézi többek közt: Origo, 2003)

Az OVB határozata ellen benyújtott jogorvoslatot a magyar Alkotmánybíróság a 2004. március 1-jei ülésén elutasította, így „szabad utat” kapott a népszavazási kezdeményezés. Ahhoz, hogy a magyar Országgyűlés kiírja a kötelező ügydöntő népszavazást, 200.000 aláírásra volt szükség, amit jócskán meghaladott az MVSZ képviselői által 2004. július 2-án az OVB-nek hitelesítésre átadott 320.858 támogató magyar állampolgár nyilatkozata. Az OVB elegendő hiteles aláírást talált, így a magyar Országgyűlés 2004. szeptember 13-án megtartott ülésén egyhangúlag elrendelte az ügydöntő népszavazás kiírását. A köztársasági elnök 2004. december 5-re tűzte ki a referendumot (arra a napra, ahol az egészségügyi privatizációról szóló ügydöntő népszavazás miatt ügyis véleménynyilvánítás volt kitűzve). Ezt követően a népszavazásig terjedő időszakban politikai, társadalmi, egyházi és civil szervezetek érveltek a kettős állampolgárság megadása, illetve elutasítása mellett, amelyek teljességgel megosztották a népszavazásra jogosultakat.

Az adventi vasárnapon megtartott referendumon a választópolgároknak a következő kérdésben kellett döntenük: „*Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással magyar állampolgárságot kapjon az a nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a magyar igazolvánnyal vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?*” A népszavazás eredménytelen lett, mert az urnákhoz a belpolitikai viszályok és a negatív propaganda eredményeképpen csak a szavazati joggal rendelkezők alig 38% járult, így hiába voksolt igennel a szavazók 51,55 százaléka, a népszavazás csak akkor lett volna eredményes, ha az összes választópolgár legalább 25 százaléka plusz egy fő azonos szavazatot ad le. A népszavazás tehát az alacsony részvételi arány miatt bukott el. A történelmi igazságtétel elmaradt – most már tudjuk, hogy csak megkésített –, mivel amit nem lehetett a közvetlen hatalomgyakorlás (népszavazás) eszközével megtenni, az a közvetett hatalomgyakorlás (Országgyűlés) útján hat év múlva megvalósult.

A fizikai határok átlépése kapcsán a kárpátaljai magyarok 2007. december végén szembesültek újabb kihívással, ekkor csatlakozott ugyanis a schengeni övezethez Magyarország. A kormányzat a határátlépési nehézségek oldására kishatárforgalmi egyezményt léptetett életbe Ukrajnával, így legalább a határ két oldalának 50-50 kilométeres sávjában megoldódott az olcsóbb beutazás, továbbá bevezette a nemzeti vízumot is, amellyel a schengeni övezet egészére kiterjedően

kapott a szomszédos országból érkező utas 90 napos tartózkodási jogosultságot fél éves periódusra. (Médiaszemle, 2008) A schengeni vízum elsősorban 35 eurós ára miatt jelentett rendkívüli nehézséget a kárpátaljai magyarok számára, mindeközben a térségben a román és lengyel kisebbség határátlépési problémáit az anyaország már ekkortól, elsősorban állampolgársági jogok megadásával és más kedvezményekkel orvosolta. A magyarok helyzetének könnyítésére még 2008 nyarán bevezetésre kerültek olyan adminisztratív intézkedések, melyek a vízumkiadást és annak költségeit csökkentették (Médiaszemle, 2008) – így pl. a helyi magyarságot összefogó szervezetek (a KMKSZ és az UMDSZ) „garancialevele” helyettesíthette a rendelkezésre álló megfelelő készpénz vagy jövedelem igazolását, valamint bevezetésre került a pénzbeli „magyar–magyar kapcsolattartási támogatás”. Ám teljes megoldást a schengeni övezet problematikájára ezek a könnyítések még nem nyújthattak.

A 2010 tavaszi választások után a győztes FIDESZ-KDNP pártszövetség képviselői (Orbán Viktor, Semjén Zsolt, Kövér László, Németh Zsolt és Kósa Lajos) szinte azonnal, 2010. május 17-én a T/29 irományszám alatt benyújtottak egy törvényjavaslatot – a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról –, amely lehetővé kívánta tenni a kettős állampolgárság megadását.⁵ A minősített szavazati többséget igénylő javaslatról 2010. május 26-án szavazott a magyar Országgyűlés, s azt frakcióktól függetlenül szinte minden honatya és honanya támogatta, 3 nem-szavazat és 5 tartózkodás mellett. A jogszabály 2010. augusztus 20-án lépett hatályba.

A törvény tizenegy szakaszba foglalta azokat az előírásokat, amelyek megnyitották a lehetőséget a magyar állampolgárság kedvezményes meg- vagy visszakeresésére. A határon túli magyarok számára egyszerűsített, kedvezményes állampolgárság-szerzés biztosítása akkor lehetséges, ha a kérelmező – amiből látható, hogy az állampolgárság megadása nem automatikus és nem kollektív, hanem egyéni kérelemre indul – felmenője magyar állampolgár volt vagy valószínűsíti magyarországi származását, és magyar nyelvtudását igazolja (ez utóbbi alól kiskorú esetén el lehet tekinteni). Ezen kívül mód nyílik a visszahonosításra is, akkor, ha a kérelmező magyar állampolgársága megszűnt, a magyar nyelvtudás igazolása ekkor is szükséges. Az állampolgárság megadásának további feltétele, hogy a honosított, illetőleg a visszahonosított személy választása szerint állampolgársági esküt vagy fogadalmat tegyen.

A kettős állampolgárság megadása a nemzet jelképes újraegyesítésén túl azt a célt is szolgálja, hogy a határon túl élő magyar kisebbség asszimilációja megálítható legyen (Semjén, 2012). Ahogyan azt a kárpátaljai magyarság szociológiai

⁵ Lásd: <http://www.parlament.hu/irom39/00029/00029.pdf>

elemzésében az I. fejezetben láhattuk, számukra – a legtöbb határon túli magyar közösséggel egyetemben – nem a Magyarországra áttelepülés, hanem továbbra is a helyben, magyarként történő boldogulás a fő cél, amelyhez a kettős állampolgárság nem újabb migrációs motívumot ad hozzá. Éppen ellenkezőleg, sokkal inkább az „anyanemzettel” való összetartozás tudatának egyértelmű bizonyítéka és a magyar értékek helyben tartásának egyik kulcsa, gyakorlati értelemben pedig a határok átjárhatóságának eszköze lehet számukra.

3. A magyar–magyar együttműködés megváltozott körülményei, pályázati rendszer és gazdasági kapcsolatok

Magyarország, Szlovákia, Szlovénia és Románia európai uniós csatlakozásával 2004 és 2007 között a Kárpát-medencei magyarság nagy része az Unió polgárává vált. Ugyanebben az időszakban megerősödött Horvátország csatlakozási folyamata és megnyílt Szerbia távlati integrációs perspektívája is. Az európai integráció keretében történő nemzetegyesítés folyamata, ha különböző szinteken is – a kárpátjai nemzetrész kivételével –, ma már a Kárpát-medence összes magyar közösségére kiterjed, ami korszakváltást jelent történelmünkben. Az új korszak megértése ugyanakkor nem nélkülözheti a világ olyan változásainak figyelembevételét, amelyek közvetlenül nem részei az európai integrációnak, viszont hatnak rá, következésképpen a magyarság Európán belüli helyzetét is befolyásolják. A korszakhatár tapasztalatai közé tartozik, hogy az uniós csatlakozással párhuzamosan nem szűntek meg egyes szomszédos országok elitjei és többségi társadalmi körében tapasztalható kisebbségellenes attitűdök korábban említett okai. Ezeknek az attitűdöknek a kezelése továbbra is a magyar szomszédság- és nemzetpolitika dilemmáját képzí (KMKF, 2007).

A magyar közösségek gazdaságfejlesztési együttműködése a magyarországi és a határon túli magyar politikai, valamint gazdasági szereplők azon közös tevékenysége, amely összefüggésben áll a Magyarországgal szomszédos országok magyarlakta vidékei gazdasági életének fejlesztésével.

A 2008 második felében kataklizma-szerűen kibontakozó gazdasági világválság egy több évtizedes gazdaságfejlesztési modell csődjét demonstrálta. Ezen modell célkitűzése a GDP egyoldalú, bármilyen áron történő növelése. Az olcsó hitelekre épülő (azaz valós gazdasági teljesítmény nélküli), a kereslet „előrehozását” előidéző, azaz mesterségesen felpörgetett fogyasztás olyan termelési és fogyasztási mintákat hozott létre, amely ciklikusan ismétlődő válságokba torkollik, s amelynek gazdasági következményei csak igen markáns állami beavatkozás mellett, kör-

nyezeti és társadalmi következményei pedig gyakran egyáltalán nem is hozhatóak helyre. Az egyoldalú GDP-növekedésre alapuló közkedvelt fejlődési modell többszörösen is megalapozatlan: annak sem pénzügyi, sem valós szükségleti, sem környezeti szempontból nincsenek hosszútávon fenntartható fundamentumai. Bár a globális válságkezelés első közelítésben a kapitalizmus ciklikusságára adott szokásos válaszok mentén alakul (ám sokkal nagyobb léptékben), a válság dimenziói, a válságkezelés pénzügyi és társadalmi költségei, valamint a választott gyógymód mellékhatásai markánsan felerősítették az alternatív fejlődési modell megvalósítását sürgető hangokat.⁶

A fenti, valós fundamentumok nélküli gazdaságfejlesztési modell instabilitása látványos bizonyítást nyert a közép-kelet-európai régióban. Mind Magyarországon, mind jellemzően a szomszédos átalakuló gazdaságú országokban a GDP növekedés motorja az export-vezérelt, multinacionális eredetű feldolgozóipar (volt). Az olcsó munkaerőre épülő, jelentős állami támogatás mellett működő ipar importált alapanyagból, importált energiahordozókat felhasználva állít elő olyan, alapvetően kivitelre készülő termékeket, melyek kevés helyi hozzáadott értékkel bírnak. A kérdéses iparágak legtöbbször alacsony helyi foglalkoztatás mellett vagy/és elhanyagolható helyi szellemi tőke felhasználásával üzemelnek, egyáltalán nem vagy csak csekély mértékben járulnak hozzá a régió természeti, humán erőforrásainak megőrzéséhez és gyarapodásához. Ha pedig hozzá is járulnak, a megtermelt profit külföldre költözik, azaz nem helyben kerül újra befektetésre vagy elköltésre.

Mindezek mellett a térség, így különösen Magyarország nem, vagy csak csekély mértékben tudta kihasználni kedvező mezőgazdasági adottságait. Tartósult egy monokultúrás, alacsony foglalkoztatási és alacsony feldolgozottsági szintet képviselő agráralapanyag-gyártó modell.

A magas (növekvő) fogyasztási szintet a régió több országában támogatták az olcsó devizahitelek, amelyek széles körű lakossági és vállalati (és állami) eladósodáshoz vezettek. A globális pénzügyi és gazdasági válság az extrém módon nyitott, honi erőforrásokkal, tartalékokkal nem rendelkező, súlyosan eladósodott (vagy

⁶ *A fenntarthatósági irodalom több évtizedes kiindulópontja: egy fizikailag korlátozott világban az egyre növekvő erőforrás- és energia-bevitelre, illetve növekvő környezetterhelésre épülő növekedési modell szükségképpen teremti meg saját összeomlásának feltételeit. A növekedés természeti korlátai immáron globális szinten, a legtöbb ország számára egyre erőteljesebben jelennek meg. Ez egyrészt a nem megújuló erőforrások kimerülésében, másrészt – az ökoszisztéma-szolgáltatások szempontjából leginkább releváns – megújuló természeti erőforrások megújulási képesség feletti (túl)használatában mutatkozik meg. Több tudományág kutatási eredményei igazolják, hogy a Föld alapvető természeti nagyszerepei közül több már átlépte a visszafordíthatatlan pusztulás küszöbét (pl. a biológiai sokféleség tekintetében) vagy ahhoz nagyon közel állnak (éghajlat, talaj, tengeri halállomány, óceánok savasodása). A természeti rendszerek tartós túlterhelése modellezhetően a fent hivatkozott összeomlásra vezet, amely alapvetően fogja megváltoztatni az emberi élet eddig ismert körülményeit.*

eladósodó) lakossági, vállalati és kormányzati szektort a régió legtöbb országában az összeomlás szélére, várhatóan hosszú távon is tartósan periférikus helyzetbe sodorta.

Mindebből következően az elmúlt évek gazdasági visszaesése jelentősen beszűkítette a határon túlnyúló magyar–magyar együttműködések anyagi mozgásterét. A határon túli magyarlakta területekkel kapcsolatban paradigmaváltás történt mind a politikai, mind a gazdasági kapcsolatok terén. Politikai részről a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) hosszú idő utáni újra összehívása a 2010-es politikai hatalomváltás utáni első intézkedések között szerepelt. Jelenleg a MÁÉRT deklarálta a nemzetstratégia legfőbb letéteményese (Semjén, 2012).

A korábbi „szociális” jellegű, pályázati úton történő segítségnyújtás helyett a magyar gazdaságpolitika stratégiai tervezésének részeként kezeli a szomszédos országok magyarlakta régióiban zajló gazdasági folyamatok figyelemmel követését, az ott jelentkező problémák és megoldási lehetőségek elemzését. Egy olyan gazdaság keretei között kell az ágazati stratégiákat megalkotni, amely nyolc eltérő, de az európai integráció alapszabadságainak és szabályainak megfelelően átjárható jogrendszer és államigazgatás keretei között működik. Mindez különösen fontos a 2014–2020 közötti nemzeti fejlesztési terv elkészítésénél, amelyet lehetőség szerint a szomszédos országok fejlesztési terveivel összhangban, Kárpát-medencei kitekintéssel kíván a kormányzat összeállítani (KMKF, 2011).

Tekintettel a megváltozott helyzetre, amelyben a határon túli magyarok számára Magyarország elsősorban nem egyoldalú támogatóként, hanem megbízható partnerként nyújthat érdemi segítséget, a kölcsönös megtérülés alapján történő együttműködési formák kialakítására kell törekedni. Az együttműködésnek nem kizárólagos célja a magyar adóbevételek növelése (fontos célkitűzés a határon túli magyarság szülőföldön maradásának elősegítése és gazdasági megerősödése), de lehetőség szerint olyan együttműködési formák kialakítására kell törekedni, amelyek biztosítják a működtetésükre fordított magyar költségvetési források adóbevétele (például áfa vagy más adó) formájában történő megtérülését. A határon túli magyarság megváltozott helyzetében immár nem kizárólag a magyarországi tőke határon túli magyarlakta területeken történő befektetéseit szükséges elősegíteni. Információ közvetítésével és jogi-technikai támogatásnyújtással ösztönözni kell fordított irányban a határon túli magyarlakta területek tőketulajdonosainak Magyarországra vagy más magyarlakta területre irányuló befektetéseit.

A pályázati támogatások azonban továbbra is jelentős szerepet töltenek be a magyarság támogatásában. A pályázatokat finanszírozó Bethlen Gábor Alap pénzeszközeinek kezelését a 2011 áprilisában létrehozott non-profit gazdasági társaság, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. végzi. A Bethlen Gábor Alap elkülönített állami pénzalap, amelynek küldetése a magyar kormány nemzetpolitikai stratégiájához kapcsolódó célok megvalósulásának elősegítése. Kiemelt feladata a kül-

honi magyarság szülőföldjén történő egyéni és közösségi boldogulásának, anyagi, szellemi gyarapodásának elősegítése és kultúrájának megőrzése érdekében támogatások nyújtása. Feladata a támogatások igénybevétele és hatékony kihelyezése céljából átlátható pályázati rendszer működtetése. Az Alapkezelő tevékenységével hozzájárul a világ összmagyarsága nemzet tudatának erősítéséhez, a magyar–magyar kapcsolatok ápolásához.

Az Alapkezelő a határon túli oktatás-nevelési pályázatokon kívül – melyek több mint 250 ezer külföldi támogatottat, gyermeket és fiatalt érintenek – természetes és jogi személyek, önkormányzatok, intézmények, egyházak és civil szervezetek számára nyílt pályázati rendszert működtet, egyedi támogatási kérelmek elbírálásának adminisztrációját végzi.

A kormány nemzetpolitikai stratégiájához igazodva meghívásos pályázati felhívásaival támogatja azon kiemelt nemzeti jelentőségű szervezeteket, intézményeket, illetve programokat, amelyek nagy hangsúlyt fektetnek a határon túli magyarság önazonosságának megőrzésére. A társaság felelős a Határtalanul! Program keretében a hazai alapfokú oktatás 7. osztályos tanulóinak magyarulta vidékekre irányuló tanulmányi kirándulásaik pályázati támogatásáért, valamint a program részeként a hazai és határon túli szakképző iskolák, gimnáziumok közötti együttműködések elősegítéséért.

A 2010. évben beérkezett és támogatott pályázatok számadatait tartalmazza a 2. táblázat.

Ország	Beérkezett pályázatok száma (db)	Beérkezett igények (Ft)	Támogatott pályázatok száma (db)	Kiosztott támogatások (Ft)
Ukrajna (Kárpátalja)	619	1 232 840 932	192	329 664 000
Románia	2 485	3 617 224 213	762	694 300 000
Szlovákia	694	1 327 794 522	222	257 800 000
Szerbia	953	1 699 160 410	319	384 400 000
Horvátország	59	33 490 000	37	35 000 000
Szlovénia	46	58 321 369	32	26 200 000
Ausztria	60	40 763 711	46	17 500 000
Magyarország	416	676 740 763	138	91 800 000
Összesen	5 332	10 212 250 154	1 748	1 836 664 000

2. táblázat: Két pályázati fordulóban összesen benyújtott és elnyert támogatások

Forrás: Közhasznúsági jelentés, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.

Kárpátalja pályázatai a lehetőségekhez mérten sikeresen szerepeltek a támogatási rendszerben. Az összes kiosztott támogatás 18 százalékát az innen érkezett pályázatok nyerték el. Látható, hogy az Unió kívül maradt, jelentősebb magyarlakta régiókkal rendelkező Szerbia és Ukrajna volt a rendszer legnagyobb nyertese Románia pozícióját követően.

A megítélt pályázati összegek az alábbi megbontásban kerültek felhasználásra Kárpátalján.

Kultúra, egyház, média témakörben 132,7 millió Ft jutott a magyar kulturális intézmények és szervezetek, színházak fejlesztésének és működésének támogatására, könyvkiadásra, kézirat-előkészítésre, könyvtárak támogatására, az épített kulturális örökség megőrzésére, egyházi intézmények és kiadványok támogatására. A magyar nyelv hivatalos használatát elősegítő programok támogatása, ifjúsági és sport programok szervezése és a magyar nyelvű írott és elektronikus média fejlesztése is kapott támogatást.

Oktatás és szakképzés területén 166,06 millió Ft került kiosztásra. Tanulmányunk szempontjából ez a téma a legfontosabb. Mind a magyar nyelvű közoktatás, mind a felsőoktatás és a szakképzés, felnőttképzés is részesült támogatásban. Kiemelt szerepe volt a szórányoktatás támogatásának és fejlesztésének, szóránykollegiumok támogatásának és hallgatói ösztöndíjak biztosításának. Ebből az összegből részesült az egyházi közoktatás fejlesztése is, továbbá a tankönyvkiadás és oktatási segédanyag-ellátás helyzetének javítása, a magyar vonatkozású kutatások támogatása, valamint az oktatás fennmaradásában kulcsfontosságú pedagógus szervezetek, továbbképzések és kiadványok támogatása.

Önkormányzati együttműködések, falunapok, testvértelepülési programok és informatika támogatására Kárpátaljára további 30,9 millió Ft pályázati támogatás érkezett 2010-ben.

A gazdasági szereplők társadalmi felelősségvállalásának ösztönzése a magyar gazdaság modernitását, erősségét és fejlődőképességét kifejező vállalkozásokon keresztül is megvalósulhat, azonban „ikonikus” magyar cégek ilyen típusú jelenlétére Kárpátalján egyelőre várni kell. Amíg Erdélyben, a Székelyföldön a MOL benzinkutak kialakítása már a tájban, a településen megjelenő, világító arculati elemként be tudja tölteni ezt a szimbolikus, abszolút szubjektív funkciót, addig Kárpátalján, a hasonló pozícióban elképzelhető OTP Bank – úgy tűnik – kifejezetten csak üzleti szempontból van jelen. Az OTP Bank regionális terjeszkedésének újabb állomásaként 2006 közepén jelent meg az ukrán bankpiacon, a Raiffeisen Bank felvásárlásával. Az így megalakult JSC OTP Bank 2009. december 31-én 711 milliárd forintos mérlegfőösszegével Ukrajna nyolcadik legnagyobb bankja volt, piaci részesedése az összes eszköz alapján 3,3%-ot ért el. A hirtven 2008 utolsó negyedében bekövetkezett jelentős gyengülése számos lakossági és vállalati ügyfél számára tette nehezzé a hitelek törlesztőrészleteinek megfizetését. Az ukrán leány-

bank 2009 során -44,6 milliárd forint adózás előtti, -43,6 milliárd forint adózott eredményt realizált, azaz ekkor – nem meglepő módon – veszteséget termelt. 2009. december 31-én a bank 206 fiókkal rendelkezett, 215 ATM-et (pénzkiadó automatát) és 403 POS terminált (bolti kártyás elfogadóhelyet) üzemeltetett (OTP web, 2012). Kárpátalján ugyanakkor a legnagyobb magyar bank fiókjában még a 2012. év elején sem lehetett a magyar forintot hrvnyára váltani, a bank honlapja pedig nem érhető el magyar nyelven, csak ukránul, oroszul és angolul.

A fent említett összes szempont kapcsán releváns, hogy a határon túli gazdaságfejlesztés jelentős részben a (mikro és makro) regionális fejlesztési tervezés keretében valósul meg a kormányzat tervei szerint, ami célszerűvé teszi a nemzeti és regionális szinten történő tervezés közötti együttműködést. A magyar gazdaságpolitikai stratégiai tervezésnek áttekintéssel kell rendelkeznie a határon túli magyarok vidékek regionális fejlesztési terveiről is, illetve ezen belül a gazdaságélénkítő programokról, és lehetőség szerint tudástranszfert, szakmai támogatást és koordinatív segítséget kell nyújtania ezen programok kialakításához és megvalósításához (KMKF, 2011). Mindezen eszközök hatékony alkalmazása azonban egyelőre meglátásunk szerint rengeteg munkát igényel, ugyanakkor bízunk benne, hogy a 2014–2020 közötti EU-s tervezési ciklushoz kapcsolódóan már hozhat kézzelfoghatóbb eredményeket.

4. Ukrán nemzetépítés – a nemzetiségi oktatás hiánya

Nézzük most a helyi magyarság anyanyelvi oktatási pozícióját, mivel véleményünk szerint ez az egyik döntő szempont a nemzettudat megőrzése kapcsán! A független Ukrajna létrejötte után az első lépések egyike között említhető az oktatási stratégia meghatározása, melyre 1992 decemberében került sor, „*Az oktatás állami-nemzeti programja: Ukrajna a XXI. században*” című dokumentum keretein belül, melyben meghatározták a modern világ elvárásaihoz igazodni tudó oktatási rendszer újjászervezésének, fejlesztésének fő stratégiai lépéseit. A dokumentum értelmében minden oktatási intézménynek ukrán szelleműnek kell lennie az oktatás tartalma szerint, csak az oktatás nyelve lehet eltérő. Ezt követően 1997-ben megszületett az Ukrajnában élő kisebbségekre vonatkozó oktatási koncepció, melynek célja az „ukrán mentalitás kialakítása” volt (Orosz, 2009).

2001 októberében történt meg a következő nagy lépés az ukrán oktatási rendszer fejlesztését illetően. Kijevben a közoktatási dolgozók második kongresszusán jóváhagyták „*Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínáját*”, melyben további, hosszú távú, versenyképességet biztosító célt tűztek ki, valamint kifejtették az ukrán néphez való tartozás tudatának fejlesztését, mint fontos nevelési kérdést.

Ami a magyar nyelvű oktatást illeti, Kárpátalján már az 1960-as évektől megindult az igény a nemzetiségek nyelvén történő oktatásra. 1972-ben Fodó Sándor egyetemi tanár fogalmazott meg egy ilyen irányú beadványt a szovjet vezetéshez, innen eredeztethető a magyar kisebbség egyre szervezettebb fellépése. A korábban tárgyalt politikai eseményekkel párhuzamosan, 1992-ben a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség (KMPSZ) kidolgozta oktatási koncepcióját, melynek lényege a magyar nyelvű oktatás megteremtésének célja az óvodától az egyetemig. (Orosz, 2009).

2005-ben Ukrajna csatlakozott a bolognai folyamathoz és vállalta, hogy az évtized végéig megteremti az európai oktatási rendszerhez igazodó felsőoktatást az ország területén. Első lépésként, a korrupció elleni harcra hivatkozva, bevezették az egységes emelt szintű érettségi rendszert, melyet független vizsgaközpontok valósítanak meg. A kisebbségek számára azonban ez hátrányos megkülönböztetést jelent, ugyanis minden szakra kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom emelt szintű érettségét, a szaktárgyi vizsgákat pedig a magyar iskolák tanulói is csak ukrán nyelven tehetik le. A kárpátaljai magyar szervezetek ráhatásának köszönhetően azonban végül engedélyezték, hogy a nemzetiségi iskolák tanulói az oktatás nyelve szerint vizsgázzanak a szaktárgyakból, míg az ukrán nyelv és irodalom vizsga minden érettségiző számára kötelező maradt.

„A kisebbségek által felvetett esélyegyenlőségi problémákra válaszként az oktatási miniszter 2008. május 26-án kelt, 461-es számú rendeletében az ukrán nyelv oktatásának javítását rendelte el.” (Orosz, 2009, 427. o.). A program alapelve a nemzetiségi iskolák oktatási nyelvének ukrán nyelvre történő fokozatos cseréje, amelyet egyes tantárgyak ukrán nyelven történő oktatásával, illetve más tantárgyak kétnyelvű oktatásával, az ukrán nyelvórák számának más tantárgyak rovására történő megnövelésével kívánnak biztosítani. A rendeletben megfogalmazott cél a magyar tannyelvű iskolák öt éven belüli lassú átállását jelenti ukrán tannyelvűre.

Ukrajnában a teljes közoktatás 12 évfolyamos, mely elemi, általános és középiskolákban, illetve gimnáziumokban, líceumokban és szaklíceumokban valósul meg. A közép- és felsőfokú oktatás szerkezetét négyfokozatúvá szervezték át:

I. fokozatú – szakközépiskolák, technikumok; „molodsij specialiszt”, azaz középfokú, szakirányú képzést nyújtanak;

II. fokozatú – olyan felsőoktatási intézmények, melyek a „molodsij specialiszt” mellett ún. bakalavr (BSc) diplomát is kiadhatnak;

III. fokozatú – kiadhatnak „baccalaureatusi”, illetve magasabb szintű okleveleket is;

IV. fokozatú – egyetemi szintű diplomát ad. Az ukrán oktatási rendszer szerint úgynevezett „specialist” és „magiszteri” fokozatot.

A függetlenség deklarálása után megkezdődött az ukrán nyelvű oktatási intézmények terjedése, gimnáziumokat, líceumokat hoztak létre. Kárpátalján a 2006/2007-es tanévben 707 I-III. fokozatú iskola működött, melyből 106 oktatási intézményben folyt magyar nyelvű képzés is (ebből 73 teljesen magyar nyelvű, 31 ukrán-magyar, 2 ukrán-orosz és magyar). A magyar tannyelvű osztályok tanulóiinak száma a rendszerváltás óta 10-15%-os növekedést mutatott a különböző években, melynek magyarázata az elmúlt évtizedek pozitív kárpátaljai magyar-magyar kisebbségpolitikája lehet. Ezt a kedvező tendenciát törte meg a már korábban említett 2008-as oktatási rendelet, melynek következtében a szülők egy része a jobb boldogulás és érvényesülés reményében, ukrán osztályba írták be gyermekeiket.

Megnevezés	1997/1998	2007/2008	2008/2009
Beiskolázás magyar osztályokba, fő	2 203	1 446	1 321
Beiskolázás magyar osztályokba, %	100	66	60

3. táblázat: *Magyar tannyelvű osztályok beiskolázási adatai*

Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály (idézi Orosz, 2009)

Ha a helyzet változatlan marad, a következő években átrendeződhet a kárpátaljai magyar oktatási rendszer. Egyes iskolák megszűnhetnek, elemivé válhatnak általános iskolák, általánossá néhány középiskola.

Ukrajnában a lakosság számához viszonyítva több felsőoktatási intézmény működik, mint Európa más államaiban, így a bolognai rendszerhez igazodva a felsőoktatási intézmények számának csökkentése valósult meg 2010-ig. Emellett, a tanulói létszám csökkenése is indokolja a lépéseket. Az első egyetem Kárpátalján az Ungvári Nemzeti Egyetem volt, melyhez a tanárokat a Szovjetunió egyéb területeiről hívták meg. 1963-ban indult el a magyar szak. Az intézmény 2000-ben nyerte el a nemzeti státust, és azóta is meghatározó szerepet játszik.

A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolát (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, II. RFKMF) 1994-ben hozták létre a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozataként. Hosszas tárgyalások után, 1996-ban megkapta a főiskola az ukrán működési engedélyt. A főiskola, annak ellenére, hogy a szakjai elismertek, az ukrán államtól a hatályos törvény értelmében nem részesül működési támogatásban, pályázati úton tartja fenn magát és hallgatóinak magyar diplomát ad. A II. RFKMF mellett más felsőoktatási intézmények is létrejöttek Kárpátalján: Ungvári Informatikai, Jogi és Közgazdasági Főiskola (ma Kárpátaljai Állami Egyetem); Munkácsi Technológiai Főiskola, valamint Munkácsi Humán Pedagógiai Főiskola.

5. Kárpátaljai felekezeti bentlakásos iskolák

Az ukrán oktatási rendszerben speciális helyet foglalnak el a felekezeti iskolák: óvodák, általános iskolák, vasárnapi iskolák főleg Kárpátalja szörvány-magyarok lakta vidékén, a Felső-Tisza-vidéken és öt felekezeti líceum a volt vármegyék területén – három református, egy római katolikus és egy görög katolikus. A kárpátaljai magyar tannyelvű felekezeti bentlakásos iskolákra úgy kell tekintennünk, mint az ukrán oktatási rendszerben a hatályos jogszabályok és feltételrendszereknek megfelelő, ugyanakkor egyedi struktúrával rendelkező intézmények. Megalakulásukkor a nem teljes középfokra épültek, 3 évfolyamos képzés után érettségi bizonyítványt adtak. A fenntartó az egyházak által létrehozott alapítvány, mert a hatályos jogszabályok szerint Ukrajnában az egyház közvetlenül nem tarthat fent oktatási intézményeket. Az állam csak a tanárok kötelező óraszámait fizette, a fakultációkat, nevelőket, kollégiumi díjat, rezsiköltségeket adományokból, magyarországi pályázatokból fedezték.

Ukrajnában az elmúlt években sorozatosan hoztak olyan rendelkezéseket, melyek megnehezítik a kisebbségek jogainak érvényesítését, köztük az anyanyelven való tanulás lehetőségét az említettek szerint burkolt korlátok közé szorítják. A törvénymódosítások, az oktatásügyi rendeletek jobbra kisebbségellenesek, így a magyar iskolahálózat fennmaradása vált kérdésessé. (Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy az ukrán politika elsősorban nem a magyar, hanem a jelentős mértékű orosz anyanyelvű kisebbséget próbálja az oktatás terén is korlátozni, a magyarság szükségképpen elszenvedője ezeknek a törekvéseknek.)

Az ukrán nyelv dominanciája a kisebbségi nyelvek felett oly mértéket öltött, hogy a szülők tömegesen íratják gyermekeiket ukrán tannyelvű oktatási intézményekbe, ezáltal a magyar tannyelvű iskolák, a demográfiai helyzet miatt amúgy is kis létszámú osztályai esetenként meg is szűnnek. Súlyosabban érintik a rendelkezések a felekezeti iskolákat, ezek alig két évtizedes múltra tekintenek vissza, és máris struktúraváltásra,⁷ valamint állami finanszírozásuk megszűnése⁸ miatt talán bezárásra is kényszerülnek. Mielőtt azonban ez bekövetkezne, empirikus kutatással megpróbáltuk működésük szükségességét és eredményességük miben létét megvizsgálni.

Hipotézisünk szerint a felekezeti iskolákban tanuló diákok teljesítményének növelésében leginkább a bentlakásos jelleg és a vallásos klíma játszik szerepet.

⁷ 2010-ben Ukrajna visszatért a 11 évfolyamos közoktatási rendszerre, így a 9 általános osztályra épülő 3 éves képzést nyújtó felekezeti iskolák képzési idejüket kénytelenek 2 évre redukálni.

⁸ 2009-ben megvonták az állami finanszírozást a kollektív tulajdonban lévő intézményektől.

Ugyanezen okokra vezetjük vissza a közösségteremtő/ápoló funkciójukat. Ezek együtt biztosítják a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítéshez szükséges hatalmi eszköz megszerzését, a tudást.

Hipotézisünkre keresünk választ, a kárpátaljai magyar tannyelvű felekezeti és nem felekezeti iskolákban tanuló diákok és pedagógusok körében végzett kérdőíves „survey” vizsgálat alapján, egy összehasonlító elemzés keretében.⁹ Jelen tanulmány azonban nem enged teret az elemzés részletes közlésére, így a kutatás legfontosabb megállapításait közöljük.

Elsőként az iskolaválasztás tudatosságát megvizsgálva megállapítható, hogy az intézmény által nyújtott magas tanulmányi színvonal vonzotta a felekezeti iskolások többségét (36,7%) a líceumokba. A nem felekezeti iskolába járók egyharmadának a családi vonal a legfontosabb. Ez utóbbi a felekezeti iskolák esetében nem jelenhet meg meghatározó szempontként, csak abban az esetben, ha idősebb testvérük már tanult felekezeti iskolában, hiszen a felekezeti iskolák alapításának szükségessége és az alapítás feltételei csak a rendszerváltozás időszakában alakultak ki. Ennek ellenére az iskola hagyományai és szellemisége miatt többen választottak felekezeti iskolát (7,7%) a több évtizedes múltra visszatekintő középiskolákkal szemben (3,5%). A nem felekezeti iskolába járó diákok 15 százaléka a barátai miatt döntött az adott oktatási intézmény mellett, az iskolai közösség vonzereje jellemzően a felekezeti iskolát választóknál jelenik meg (20%).

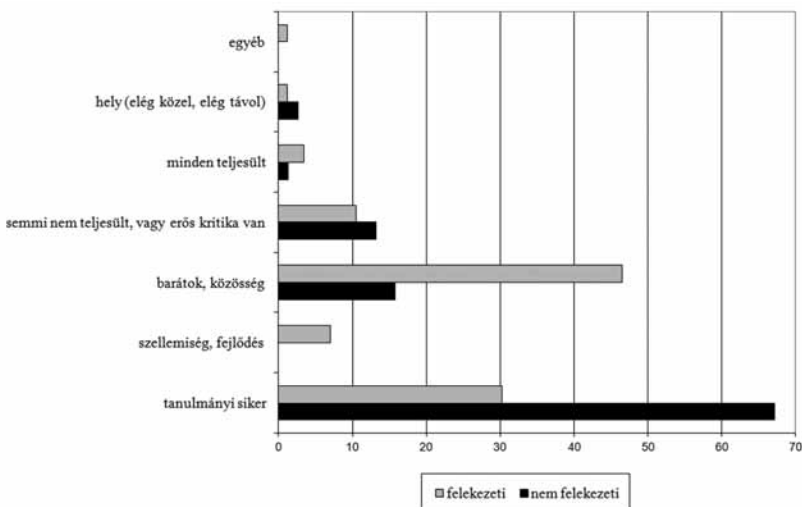
Az iskolaválasztás vizsgálatánál az intézmény fenntartója szerint a pedagógusok véleménye különbséget mutat. Amíg az alapítványi fenntartású felekezeti líceumokban oktató pedagógusok iskolaválasztását leginkább a továbbképzés lehetősége, a szakmai előrelépés és a jó tanári közösség határozza meg, addig a nem felekezeti középiskolák pedagógusai a lakóhelyhez való közelség mellett még a következő érveket nevezték meg: „itt volt meghirdetett állás”, „ide szólt a kinevezésem”. Ennek magyarázata, hogy az állami fenntartású középiskolákban magasabb az átlagéletkor, azoknál a pedagógusoknál, akik régebben vannak a pályán, a központi kinevezés elve erőteljesebben érvényesült. A magyar nyelvű oktatás lehetősége azonban mindkét fél számára meghatározó szempont.

A kutatás az iskolák funkciójának körülhatárolására és a pedagógusok körében latens módon jelen lévő minőségfelfogások feltérképezésére is lehetőséget adott. Ennek során mindkét kollektíva egyetértett abban, hogy iskolája pozitívan hat a

⁹ *A tanulók körében végzett vizsgálat a „Középiskolások továbbtanulási tervei egy határmenti régióban” c. OTKA (T048820) kutatás (2006–2009) keretében készült, Puzsai Gabriella vezetésével. A pedagógusok körében végzett kutatás „Elitképzés a kárpátaljai magyar tannyelvű egyházi középiskolákban – A pedagógusok” címmel 2006-ban készült a MÁSZ – Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda támogatásával. Az ábrákat a kutatásban részt vett Molnár Eleonóra állította össze.*

tanulók előmenetelére, szerepet játszik a diákok identitásának megőrzésében, de a szempontok markánsabban jelentkeztek az alapítványi iskolák esetében.

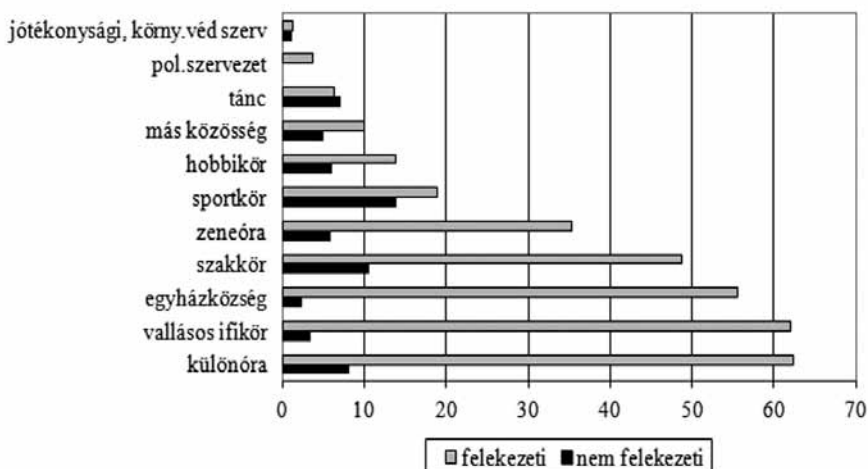
A hallgatói csoportok között a nem felekezetiekre a baráti társaság kialakítása jellemzően a hagyományos környezethez köthető (szomszédság, rokonok, szórakozóhelyek), míg a felekezetiek kétharmada a kollégiumban szerez barátokat. A közösségmegtartó és -ápoló szerep, a barátságok kötése és megtartása hangsúlyosan megjelenik a felekezeti iskolások között, ami ezen intézménytípus létrehozásakor az egyik fő szempont volt. A felekezeti iskolák életre hívásának legfőbb oka a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítő képességének korlátai voltak, amit az értelmiségi réteg és a fiatal generáció Magyarországra történő áramlása idézett elő. Az egyházak által alapított iskolák vállalták fel a továbbtanuláshoz szükséges alapok lerakását és a közösségmegtartó funkció ellátását. Ez igazolódni látszik a következő ábrán, melyen az iskolával kapcsolatos elvárások teljesülését hasonlítjuk össze a nem felekezeti és felekezeti iskolások között. A felekezetiek közel fele a barátok szerzését és a közösség erejét említi legfőbb értéként, míg a nem felekezetiek kétharmadának az iskolai évek alatt elért tanulmányi sikerek a döntőek.

6. ábra: Az iskolával kapcsolatos elvárások teljesülése (%)

A kapcsolatok kialakítása és ápolása az eddig kapott eredmények alapján elvárásként és az elvárások beteljesüléseként is megjelent a felekezeti iskoláknál. A közösségi életre nevelés, a nemzeti identitás erősítése a kollégiumi bentlakással, a

tanterven kívüli tevékenységek biztosításával hatékonyabbá tehető. Ennek fényében vizsgáljuk meg a következő ábrát, melyen összehasonlítottuk a nem felekezeti és felekezeti iskolákban a következő tevékenységi köröket. Megállapítható, hogy a nem felekezeti iskolák alig szerveznek tanórán kívüli órákat, és a tanulói részvétel is igen alacsony. Ezzel szemben a felekezeti iskolák főleg a vallásos és tanulmányi előmenetelt szolgáló alkalmakat preferálják, melyeken diákjaik nagy számban (50-60%) vesznek részt. A nem felekezeti iskolák nagyon kis hányada vesz részt tanórán kívüli alkalmakon, átlagosan hat százalék, a leglátogatottabb tanórán kívüli foglalkozásnak a sportszakkör (14%) tekinthető.

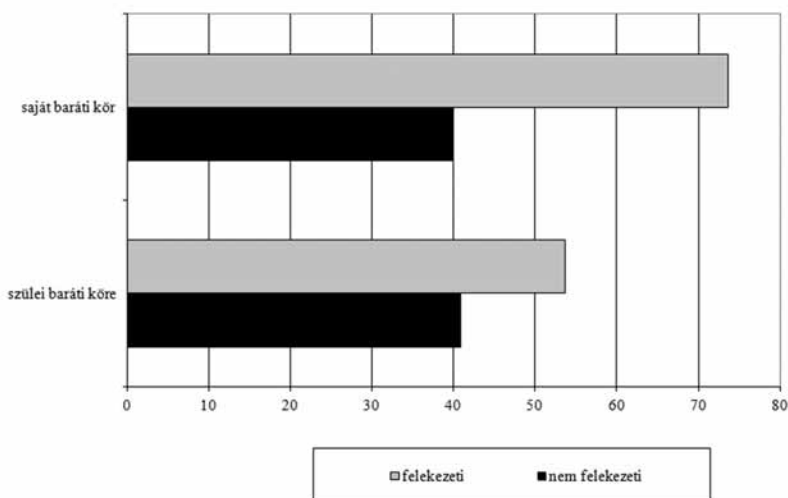
7. ábra: Az iskolán belül szervezett tanórán kívüli tevékenységeken való részvétel (%)

Az iskolán kívüli nem tanórákhoz kötődő foglalkozásokon való részvétel viszont nagyobb a nem felekezeti iskolák között. Ez azt bizonyíthatja, hogy a tanulói hajlandóság megvan ezen alkalmak iránt az oda járó diákoknál is. Felvetődik tehát a kérdés, hogy a nem felekezeti iskolák miért nem biztosítanak hasonló foglalkozásokra házon belüli lehetőségeket (vagy ha szerveznek, akkor esetleg a színvonala nem megfelelő ezen alkalmaknak), hogy diákjaik többsége az iskolán kívül, nyilván a szülők plusz anyagi ráfordítása fejében vesz részt az ilyen szervezett programokon. Az adatok tanulmányozása során meglepve tapasztaltuk, hogy a nem felekezeti iskolák egyharmada jár különóra az iskolán kívül. Ez jelzésértékű: az iskola nem készít fel megfelelőképpen. Ennek okait kereshetjük az előírt tantárgyi progra-

mokban, a tanárok felkészültségében vagy alulfizettségében. Hipotézist állíthatunk fel, miszerint a tanulmányi előmenetel elősegítése szempontjából nincsenek összehangolva a tantárgyi programok, a tanárok pedig, alulfizettségük miatt, plusz bevétel reményében inkább magánórákon készítik fel a tanulót a tantervi oktatás mellett.

Nézzük meg, minderről hogyan vélekednek a tanárok. A pedagógusok a hatékony tanári munka hátráltatásában a felekezeti és a nem felekezeti intézményekben egyaránt, a makroszintű tényezőket helyezték előtérbe: a tankönyvellátottságot, a tanulók terheltségét, a könyvtárellátottságot. A nem felekezeti középiskolákban az infrastrukturális feltételek hiánya markánsabban jelentkezik.

A baráti kör vallásosságára vonatkozó kérdésünkből igazolódni látszik több korábbi megállapításunk is. Először is az, hogy a felekezeti iskolákba járó gyerekek szülei vallásosabbak. Másodsor a felekezeti iskolákba járó diákok maguk is vallásosabbak. Harmadszor a felekezeti baráti köre főként a kollégiumi élet során alakul ki, következésképpen, baráti körük is vallásosabb. Negyedszer a nem felekezeti barátai a hagyományos közösségekből, szomszédságból, rokonok közül kerül ki. Ezen állításainkat támasztja alá a következő ábra, mely a vallásos emberek arányát mutatja be a barátok között. A diagram jól szemlélteti, hogy a felekezeti körében jóval magasabb ez az arány, különösen a diákok baráti körét tekintve (74%). A nem felekezeti körében pedig nem tapasztalható jelentős eltérés a vallásos barátok arányában, hiszen a barátforrás a szülők és gyerekek esetében a korábbi megállapításaink szerint közel azonos, vagyis a szomszédok, rokonok.

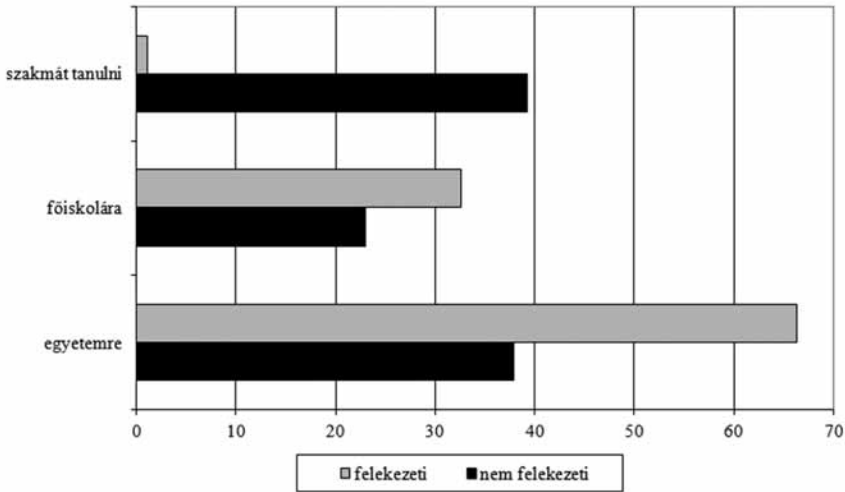
8. ábra: A baráti kört jórészt kitevő vallásos emberek százalékos aránya

A felekezeti és a nem felekezeti iskolákban dolgozó pedagógusok között szembetűnő eltérés van a vallásosság kérdésében. Azok a pedagógusok, akik felekezeti iskolákban dolgoznak egyöntetűen vallásosak, 73,5%-uk az egyház tanítását követve éli meg hitéletét, 26,5%-uk a maga módján vallásos. A nem felekezeti közoktatási intézményekben – ahol az egyház jelenléte csupán a hittanórákon van jelen – a pedagógusok 34,5%-a követi az egyház tanítását, 63% a maga módján vallásos. Mindössze 1,5% vallotta magáról, hogy nem vallásos. A tradícióknak ebben a kis régióban még mindig nagy a szerepe, a családok vasárnaponként templomba járnak, igyekeznek megtartani az egyházi ünnepeket, tiszteletben tartják a vegyes házasságokban a másik felekezethez tartozó ünnepeit is, például a naptáreltolódás okozta különbségeket a nyugati és keleti keresztény egyházak között.

Vizsgáljuk meg a diákok által fontosnak tartott műveltséggel és jövőtervekkel szorosan összefüggő tanulmányi eredményességgel kapcsolatos, azt meghatározó mutatókat. Az általunk megfogalmazott álláspont szerint, a felekezeti iskoláknak jobbák az eredményességi mutatói. Az iskolaválasztást leginkább meghatározó szempont és az iskolával szemben támasztott elvárásnak való megfelelés között is leginkább a magas tanulmányi színvonal szerepel. A felekezeti iskolások között a legmagasabb azoknak az aránya (79%), akik számára nagyon fontos a továbbtanulás, ebből kifolyólag az iskolába járás, és a tanulás is fontos szerepet játszik. Hasonlóság a felekezeti és nem felekezeti között abban tapasztalható, hogy tendenciózusan egymás után sorakoztatják fel a tanulókkal kapcsolatos normákat: továbbtanulás, iskolába járás, tanulás, jó jegy, odafigyelés az órán. A különbség csupán annyi, hogy a nem felekezeti kisebb arányban tartják őket nagyon fontos szempontnak.

A tanulók jövőképe, jövőbeli tervei kapcsán vizsgáljuk meg a továbbtanulási szándékot. A válaszadók (N=179) 91,1 százaléka tovább szeretne tanulni. Az eltérés iskolatípusonként azok körében is jelentős, akik biztosan nem tanulnak tovább: a nem felekezeti iskolában tanulók körében 11,9 százalék, a felekezeti iskolások körében 2,2 százalék. Nézzük meg intézménytípusonként, hogyan oszlik meg a továbbtanulási szándék (9. ábra). A válaszadó felekezeti kétharmada egyetemre, egyharmada főiskolára szeretne felvételizni. A nem felekezeti kicsivel több mint egyharmada szeretne egyetemi tanulmányokat folytatni, és egynegyedük főiskolait. Közel 40 százalékuk inkább valamelyik szakmunkásképzőben képzelet el a jövőjét az érettségi megszerzése után.

A megkérdezettek közül 65,8 százalék tudja biztosan, hová szeretne felvételizni, közülük első helyre, 17,1 százalék, valamelyik magyarországi egyetemet tette, 48,7 százalék, pedig szülőföldjén, Kárpátalján szeretne választani a kínáltközi lehetőségek közül (a preferált intézmények a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvári Nemzeti Egyetem, Munkácsi Humán Pedagógiai Főiskola).

9. ábra: Iskolai pályafutás

A tervezett felsőoktatási tanulmányok időtartama is fontos mutató a diákság által prioritásként megjelölt jövőterv összefüggésében, annak pontos vázolása érdekében, hogy tudatosítják-e a bolognai folyamat hatására átalakuló szerkezeti struktúrákat, valamint a tudás, mint hatalmi szimbólum jelentőségét, közösségmegtartó szerepét a kárpátaljai magyarság életében. A megvizsgált keresztábrás mutatók szerint a képzés időtartama nem esik egybe azok arányával, akik főiskolára vagy egyetemre jelentkeznek. Optimális esetben egy főiskolai képzés négy év, az egyetemi négy-hat évig tarthat. A főiskolára jelentkezők aránya azért magasabb esetünkben, mert Kárpátalján az egyetlen magyar tannyelvű felsőoktatási intézmény a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, mely a BSC vagy BA szintű képzés mellett rendelkezik SPECIALIST képesítést adó akkreditációs engedéllyel is, mely a négyéves BSC vagy BA szakirányos képzésre épül és plusz egy évfolyam elvégzésével szerezhető meg. Az adatokat tanulmányozva bizakodhatunk a fiatalok jövőképét illetően, az általuk megjelölt felsőoktatásban eltöltött időtartam több mint 60 százalék esetében öt év.

Vizsgáljuk meg a pedagógusok jövőképét, valamint véleményét a diákságról! A pedagóguspálya stabilitásáról áruklodik, hogy a pedagógusok fele jelenlegi munkahelye előtt ugyan máshol dolgozott, de mindössze 3 százalékukat nem a tanügynél alkalmazták. Arra a kérdésre, hogy *mit fog Ön tenni 5 év múlva* a pedagógusok 55% válaszolta, hogy *ugyanitt fogok tanítani*. Ez viszont a jövőre nézve a stabilitás megingását jelzi. Szintén magas azoknak az aránya (34%), akik nem tudják mit fognak tenni 5 év múlva, nincs határozott jövőképük.

A felekezeti és nem felekezeti közoktatási intézményekben dolgozó pedagógusok e kérdésben nem mutatnak eltérést. Ami meglepő lehet, ha figyelembe vesszük a felekezeti líceumok infrastrukturális felszereltségét, felvételi útján kiválogatott diákságát, a pedagógusok pályázati úton való kiválasztását. Némi magyarázattal szolgál, hogy a felekezeti iskolák pedagógusai között nagyobb a 20-as években járó kolléga is.

Az itt felsorakoztatott mutatók igazolni látszanak hipotézisünket, miszerint a felekezeti iskolák bentlakásos jellege elsősorban mindenképpen eredményesebbé teszi az ott tanuló diákok munkáját.

A közösségmegtartó és -ápoló szerep, a barátságok kötése és megtartása hangsúlyosan megjelenik a felekezeti iskolások között, ami ezen intézménytípus létrehozásakor az egyik fő szempont volt. Az elvárások teljesülésének vizsgálatakor pedig választ kapunk a címben megfogalmazott kérdésünkre is. A felekezeti iskolák megalakulásukkor nemcsak szerepet vállaltak a kárpátaljai magyar kisebbség érdekérvényesítési küzdelmében, hanem ebben a küzdelemben szerepet is oszt rájuk a szülő és a fiatal generáció. A feladat teljesítése mára azonban a politikai szereplők tevékenysége nyomán egyre inkább meghúsulni látszik. Két fő problémájuk a finanszírozás megszűnése és a szerkezeti átalakítás. A finanszírozás megoldása az ukrán állam részéről egyre kétségesebb, így a magyar államtól számítanak segítségre. A szerkezeti átalakításhoz több koncepció kidolgozása is megtörtént, melyek megvalósítása a felek együttműködésén múlik.

6. A jövő iránya

Tanulmányunkban a múlt és a jelen áttekintésével kerestünk válaszokat a kárpátaljai magyarság nemzeti tudatának megtartási, erősítési lehetőségeire. A „szoftver” úgy tűnik, rendben van a határon túl. A helyben élő magyarság a politikai érdekképviselő mellett törekszik hagyományai, kultúrája, anyanyelve ápolására. Kötődik szülőföldjéhez és erős hite van ugyanakkor a magyar nemzeti összetartozásban, amelyet a részletesen bemutatott bentlakásos felekezeti iskolák – vergődő gazdasági hátterük ellenére – még aktívan és a tantermi foglalkozásokon túl is jól tudnak támogatni. Sok itt élő magyar felsőfokú diplomát (is) szerez a jobb boldogulás reményében, de jellemzően Ukrajnában él, dolgozik és alkot.

Adott azonban egy gazdaságilag és infrastrukturálisan is Ukrajna peremvidékéhez tartozó terület és egy válsággal sújtott nemzetközi környezet. A „hardver” tehát nincs a legjobb állapotban. Az itt élő magyarság gazdasági ereje csekély, jövedelmi és életviszonyaik igen szűkösek, amelyből – mint azt láttuk – az értelmiségi lét nem minden esetben enged kitérést. Mi marad tehát? Hol lehet a helyzetben

segíteni? Kétségkívül az „orgware”, azaz a szervezés, az erőforrások és lehetőségek felkutatása, valamint a civil kurázi (továbbá a politikai érdekképviselő) belső és külső összehangolása területén van sok teendő, amely visszahat a másik kettőre. Itt mutatkozik meg a magyar kormányzat nagy felelőssége. Világos és tervezett, szervezett stratégiára és ebből levezetett konkrét akciókra van szükség, amely nem nélkülözheti álláspontunk szerint a magyar–magyar gazdasági kapcsolatok erőteljesebb ápolását. Ez megvalósulhat egyrészt vezető nagyvállalataink nagyobb, jelképértékű és tárgyiasuló külhoni felelősségvállalásával, és egy olyan kistérségi, határon átnyúló régiós fejlesztési politikával, amelynek segítségével gazdaságilag meg kell erősíteni ezt a közösséget. Ne feledjük, hogy a határon túl élő magyarság körében a kárpátaljaiak vannak anyagilag a legnehezebb helyzetben, és számukra sok költséget és adminisztrációt okoz már az uniós határokon kívüli lét pusztán ténye is!

Mindenhhez olyan időszakban kell Magyarországnak kellő forrásokat biztosítania, amikor saját államháztartásának rendbetételével van elfoglalva. A téma fontossága azonban szükségessé teszi, hogy a következő időszakban az eddiginél is nagyobb lépéseket tegyen hazánk. Jó alkalomnak kínálkozik az említett 2014–2020 tervezési időszak, amely programjának összeállításakor az uniós forrásokat is segítségül hívhatjuk a nemzetpolitika gazdaságfejlesztési kihívásainak történő megfelelés érdekében. Bízunk benne, hogy figyelemfelkeltő tanulmányunkkal mi is segíteni, támogatni tudjuk ezt a folyamatot!

7. Irodalom

Braun László, Cserniczkó István és Molnár József: *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. PoliPrint Kft., Ungvár, 2010.

Dobos Ferenc: *Értékrend és életmódváltások az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 1997–2011*. Kutatási jelentés, 2011. május 31. web: <http://www.kmkf.hu/tartalom/ertekrend.pdf> letöltve: 2012. 07. 02.

Juhász László: *Fehér füzet. Tollas Tibor igazsága*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2006.

KMKF 2007: *A magyar–magyar együttműködés és a nemzeti érdekvédelem perspektívái a magyar nemzet nagy részének európai uniós csatlakozása után (A KMKF 2007. évi plenáris ülésén elfogadott nyilatkozat)*. In: Nemzetpolitikai Konszenzus dokumentumokban, szerk: Ódor Bálint – dr. Szesztay Ádám, Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma, Budapest, 2009. pp. 13–38.

KMKF 2011: *Nemzetpolitikai Konszenzus dokumentumokban 2006–2010*, Országgyűlés Hivatala, KMKF Titkárság, Budapest, 2011.

Kovács Miklós: *Ukrainai választások és magyar érdekvédelem 1989–2008 között*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2008.

Lőrincz Csaba: *A periféria átmeneti győzelme Párizsban. Válasz Molnár Gusztávnak.* (1995), In: Nemzetpolitika '88–'98, Szerk.: Lőrincz Csaba et al., Pro Minoritate Alapítvány, Budapest, 1998. pp. 75-78.

Médiaszemle 2008: *A magyar–magyar kapcsolattartás Schengen után.* Szerk: Haraszi Pálné, Országgyűlési Könyvtár – Képviselői kutatószolgálat, Budapest, 2008. szeptember

Molnár Eleonóra – Orosz Ildikó: *Kárpát Panel – Kárpátalja.* Gyorsjelentés, 2007. In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *Kárpát Panel, 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái.* MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007. pp. 185–243.

Németh Zsolt: *Kisebbségi stratégiák.* (1990), In: Nemzetpolitika '88–'98, Szerk.: Lőrincz Csaba et al., Pro Minoritate Alapítvány, Budapest, 1998. pp. 133–139.

Origo internetes hírportál (2003): „*Mádl: Jogszerű a kettős állampolgárság*”, 2003. 12. 02. <http://www.origo.hu/itthon/20031202madl.html> letöltve: 2012. 07. 17.

Orosz Ildikó, Dr.: *Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás helyzete az ukrán oktatáspolitikai trendek függvényében.* In: Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói. Szerk.: Baranyi Béla. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest, 2009, 421–453. p.

OTPweb: <http://en.otpbank.com.ua/about/informations/> letöltve: 2012. 05. 04.

Papp Z. Attila: *Pedagógusok és minőségkonceptiók a romániai magyar közoktatásban* (egy kérdőíves vizsgálat tanulságai). REGIO 2004/2., XV. évf. pp. 79–105.

Pusztai Gabriella: *Iskola és közösség.* Gondolat, Budapest, 2004.

Schlett István: *Kárpátalja – Magyarok egy sokismeretlenes egyenletben.* In: Schlett István: *Kisebbségnézőben,* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Schöpflin György: *A magyar státustörvény: politikai, kulturális és szociológiai kontextusok.* In: *A Státustörvény: Előzmények és következmények,* Teleki László Alapítvány, 2002. web: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf372.pdf letöltve: 2012. 07. 02.

Semjén Zsolt: *Nemzetpolitika.* Előadás a Kárpát-medencei Szabadegyetemen, 2012. június 26., Lakitelek

Thirring Lajos et al. : *A Ruténföld Statisztikája.* In: Statisztikai Szemle, XVII. évfolyam (1939), 3. sz. pp. 195–240.

JOGSZERŰ IGAZSÁGTALANSÁG

ÖNPUSZTÍTÓ TÁRSADALMI NORMÁK

Szerzők: **Bacsikai Katinka, Gátas-Palotai Ágnes, dr. Kertész Gábor**

Mentor: **dr. Horváth Attila** egyetemi docens,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar

1. Bevezetés

A társadalmi viselkedésünk alapja, hogy elsajátítsuk azt a szabályrendszert, amely arra a kultúrára jellemző, amelyben élünk. Ez rendkívül sokféle lehet, hiszen többféle társadalmi csoporthoz tartozunk, illetve a társadalom működését is több normarendszer¹ egymást kiegészítő módon szabályozza. A társadalmi normák – legyenek írottak vagy íratlanok – szerepük szerint az adott csoport értékeinek továbbélését szolgálják. Ezek közül a normarendszerek közül a jogrendszer, a jogi normák² kiemelten fontos szerepet játszanak társadalmunkban. A jogi norma meghozatalakor egy adott társadalmi viszonyt képez le, az adott korban és időben. Viszont a jogi normák jellemzően nem egy esetben kerülnek alkalmazásra, hanem hatályba lépésük után folyamatosan alkalmazandók maradnak. A jogalkotó a normát³ egyes részeiben módosíthatja. Ezáltal hosszabb idő alatt, figyelemmel a norma és a társadalmi viszonyok változására, a norma eredeti céljától eltérő szerepet tud betölteni. Ha egy norma ezen értékek vagy az azt kialakító társadalom ellen fordul: önpusztítóvá válik, azáltal, hogy a társadalom és a jogrendszer addigi berendezkedését kívánja visszaélészerűen átformálni olyanná – a történelmi példák alapján önkény-

¹ *A társadalom normarendszerei nem kimerítő, csak példálózó felsorolással: jogrendszer, erkölcs, szokás, illem, figyelembe véve, hogy a szokás és az illem területi és szubkulturális eltéréssel van jelen a társadalomban.*

² *Jogi norma: a norma által leírt helyzet (hipotézis) bekövetkezése esetében követendő magatartást (diszpozíció) határozza meg és rögzíti a diszpozíció megvalósulásának következményét (szankció). A jogi norma három eleme nem minden esetben van egy jogszabályban megfogalmazva. (Pokol, 2000, 60. o.)*

³ *Tanulmányunk további részében a jogi normákkal foglalkozunk, amelyek jogszabályokban jelennek meg.*

uralmivá –, amely az ember alapvető erkölcsi elveivel nem egyeztethető össze. Hogyan lehetséges mindez? Miért következik be fordulat? Hol van a határ, amit átlépve a norma már önpusztítóként működik?

Az alábbi fejezetekben az olvasó egy 1951-ben lefolytatott koncepciós perről olvashat, amelyet Grósz József kalocsai érsek és nyolc társa ellen indított a kommunista államhatalom. Tanulmányunknak nem az a fő célja, hogy az állam és az egyház viszonyát részletekbe menően tárgyalja, vagy hogy elemezze a koncepciós perek lefolyását, esetleg felhívja a figyelmet a kommunista hatalom visszásságaira. A per és a mögöttes politikai és törvénykezési gépezet bemutatását eszközként használva szemléltetjük, hogy hogyan válik egy norma önpusztítóvá, és milyen következményekkel jár mindez a társadalomra. Tanulmányunk fő célja a jogi norma önpusztítóvá válásának bemutatása. Önpusztító norma alatt olyan jogi normát értünk, amely a jogalkotó erkölcsileg elítélhető célja alapján a jogrendszer egészét és ezáltal a társadalmat is saját erkölcsileg negatív céljainak megfelelően átalakítani, továbbá az átalakításnak ellenálló személyeket, szervezeteket, normarendszereket eliminálni kívánja.

A per során az írott jogi norma vált önpusztítóvá és kezdte el magát a társadalmat rombolni. Egy koncepciós per példáját azért tartjuk szemléletesnek, mert a koncepciós perek során papírformaszerűen, minden a „legnagyobb rendben” folyt, a jogrendszer nem szenvedett csorbát, mégis egy másik, íratlan erkölcsi normarendszerben a történetek elítélhetőek, hiszen az ítéletek messzemenőig igazságtalanok voltak. A koncepciós perek az állami propaganda részei voltak, a vádlottak nem önmaguk, hanem egy politikai osztály (jelen esetben a főpapság) megtestesítői voltak, és eszközül szolgáltak ahhoz, hogy megszemélyesítsék annak koholt, rendszerellenes bűneit. A média közvetítette a teljes színjátékot a politikai célok megvalósulása (itt az egyház és a főpapság lejáratása és hiteltelenné tétele) érdekében.

Századunk média által meghatározott világában az egyének döntéseinek politikai és gazdasági befolyásolásért egyre többen küzdenek. Célunk ezzel a tanulmánnyal kettős: elsősorban az, hogy felhívjuk az olvasó figyelmét az igazság és a jogszerűség diszharmóniájára, a törvényrontó normák kialakulásának veszélyeire, másfelől, hogy megmutassuk a társadalmat és a normarendszert pusztító, önpusztító normák működési rendszerét – egy kiragadott történelmi példán keresztül szemléltetve a határt, ahol a norma önpusztítóvá válik. Demokratikus társadalomban ennek az esetleg apró határvonalnak az átlépését elsődlegesen a törvényhozó hatalom feladata felügyelni, de az egész társadalom önvédelmi mechanizmusának működőképessége éppoly fontos, hiszen végső soron a közhatalom forrása a nép (Alaptörvény B. cikk /3/ bekezdés).

2. Általános jogelméleti megközelítés

A kontinentális nyugati társadalmakban a XIX. század második fele óta fokozatosan az írott jog és törvények váltak a közgondolkodás egyik fontos meghatározójává; az írott jogot tekintjük irányadó társadalmunk zsinórmértékének. A nyugati kultúrában – sokszor kimondatlan – előfeltevésünk, hogy a törvényhozó a polgárok érdekeinek megfelelő törvényeket hoz. Ennek következménye, hogy csak a törvényhozó által meghozott törvényeket fogadjuk el jognak, amely kötelező.

Ezt az eszmevonulatot Paul Laband német jogtudós foglalta össze tételeiben (Laband, 1871).

1. Jog az, ami törvény.

2. Törvény az, amit az erre felhatalmazott szervezet az erre irányadó eljárási szabályokat betartva törvényként elfogad.

3. Nincs olyan emberi gondolat, ami törvény tárgyává ne lenne tehető.

Az első tétel fogalmi rendszerünkben adekvát, hiszen az írott jog rendszerében szocializálódtunk, a nem írott szabályokat nem fogadjuk el jogi kötőerővel bírónak. A második tétel egy eljárási kérdés, hogy lesz törvénné a törvény. Axiómaként fogadjuk el, hogy a törvényt a törvényhozó – modern demokráciákban a parlament – alkotja meg. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a parlament törvényhozó döntését formális eljárási szabályok közé kell szorítani, ezért a parlament nem minden megnyilatkozásából lesz törvény, csak abból, amelyet a törvényalkotási szabályokat betartva törvényként fogadott el és az erre feljogosított személy – Magyarországon a köztársasági elnök – törvényként hirdet ki.

A harmadik tétel mutatja meg a rendszer veszélyeit. Alapvetően egyetértünk azzal, hogy bármilyen tárgyú jogszabály megalkotható, hiszen az élet szinte minden területét jogszabályok szabályozzák. Ha elmélyülten végignézzük a hatályos magyar jogszabályok gyűjteményét, számos olyan normát találunk, amiről nem is gondoltuk volna, hogy a jogalkotó még ilyen kérdéseket is szabályozott, de az adott részterület zökkenőmentes működése szempontjából a szabály megléte és tartalma is szükségszerű. Másik oldalról nézve a mondatot már nem azt látjuk, hogy valamennyi, a társadalom működése szempontjából hasznos szabályt jogszabállyan fogadjunk el, hanem azt olvassuk, hogy bármely emberi gondolat törvény tárgyává tehető, ha betartjuk a megfelelő eljárási szabályokat. És ezzel jutunk el oda, hogy a törvényhozó hatalom gyakorlóinak kiemelt felelőssége van, hogy milyen emberi gondolatot fogadjanak el törvényként, mivel az attól kezdve, mint törvény, kötelező, kikényszeríthető és számon kérhető lesz. A jogrendszer a jogszabályok megsértőivel szemben fellép, a jog érvényesülését kikényszeríti és ennek során a jog érvényesülését kikényszerítő jogalkalmazó nincs abban az objektív helyzetben, hogy a

megsértett jogszabály helyességét, indokoltságát, szükségességét mérlegelni tudja, csak a jogszabály érvényesülése érdekében lép fel állami kényszerhatalommal.

Ez az elv hosszú évtizedekig megkérdőjelezetlen alapja volt a XIX-XX. századi jogi gondolkodásnak. A II. világháború kataklizmáját követően egy másik, szintén német jogtudós, Gustav Radbruch gondolta újra a kérdést. Laband első két tételét elfogadta, a harmadik tételt pedig finomította. A kérdést a jog és az igazság viszonyából vizsgálta. Megállapította, hogy a törvény egyedi esetben kerülhet el-
lentmondásba az igazsággal, miközben a törvény alapvető, a társadalom érdekében megfogalmazott igazságos célja megvalósul. Radbruch véleménye szerint fő szabályként az igazságtalan jog is jog. Mikor kell az írott jogot jogtalanságnak tekinteni? Akkor, ha a törvény és az igazságosság közötti ellentmondás olyan elviselhetetlen mértéket ér el, hogy a törvénynek, mint igazságtalan jognak az igazságosság előtt meg kell hátrálnia – más fordítás szerint a törvény az igazsággal való kapcsolatát teljes mértékben elvesztette – és ekkor már nem tekinthető jognak. (Radbruch, 1946)

Mint az ún. „Radbruchi formulából” is látszik, csak esetről esetre lehet megállapítani, hogy az írott jog és az igazság mikor kerül elviselhetetlen ellentmondásba egymással. A formulát megalkotása óta a múltban bekövetkezett esetekre alkalmazták⁴, vagyis egy új korban kellett arról dönteni, hogy egy másik – diktatórikus – rendszerben a polgárnak a természetes emberi erkölcsi érzék alapján észlelnie kellett volna, hogy az adott törvény az igazsággal olyan elviselhetetlen ellentmondásba került, hogy az megszűnt jognak lenni és ezért azt nem kell követnie. Azonban a formula alapvetően nem csak a már bekövetkezett esetek utólagos elbírálására alkalmas, hanem – feltételezve, hogy a társadalom tagjainak van erkölcsi normarendszere, amely az igazságosság kérdését meg tudja határozni – alkalmas arra is, hogy az egyes ember aktuális élethelyzetét is meg tudja ítélni a formula alapján. Az érintett személynek az adott helyzetben észlelnie kell azt a tényt, hogy az adott norma be nem tartása nem egy választható lehetőség, hanem kötelezettség, mivel az adott norma az igazsággal való kapcsolat teljes elvesztése miatt nem minősül jognak.

⁴ A formulát eddig a nemzetiszocialista, valamint a kommunista rendszerek vonatkozásában alkalmazták nemzetközi és nemzeti bíróságok.

3. Az önpusztító norma működése a jogrendszerben

A jogszabályt a jogalkotó valamilyen pozitív társadalmi cél érdekében fogadja el és lépteti hatályba. Ezzel a jogszabály a jogrendszer integráns részévé válik, alkalmazását a jogrendszer kényszerítő normái segítik. A jogszabály hatályossága alatti „életének” természetes jelensége annak módosítása. A módosítás jellemzően az elfogadása óta megváltozott életviszonyoknak megfelelően történik meg, hogy a jogszabály a társadalom életének adott szegletét továbbra is megfelelően tudja szabályozni.

A jogszabály módosításának viszont nem kizárólag a társadalmi hasznosság és jólét lehet a célja. A törvényhozó hatalmat emberek, választott képviselők gyakorolják, akik hatalmukat a néptől kapták, de azt saját belátásuk szerint használják. Az országgyűlési képviselő ún. „szabad mandátumának” lényege, hogy megválasztása után választói által nem utasítható, a képviselő minden kérdésben lelkiismerete és meggyőződése alapján foglal állást (2/1993 AB /01.22./ határozat). Ez viszont felveti azt az elméleti lehetőséget, hogy a képviselő saját céljai érdekében terjesszen elő törvénymódosítást, amely miután a törvényhozás rendszerén átmegy, törvénné, a jogrendszer részévé válik. Az eredetileg társadalmilag hasznos célra alkotott jogszabály a különböző módosítások közben lassan az eredetitől eltérő irányba kezd mutatni. Az a lépés, amikor a norma átlépi azt a határt, amikortól már a rendszer és a társadalom számára önpusztítóvá válik, jellemzően a törvényhozó hatalmat gyakorló személyek egy része tudatos döntésének következménye, akik e lépéssel kívánják a rendszert saját érdekeiknek megfelelően átalakítani. Miután a norma átlépett az önpusztító határon, a jogrendszer belső logikájával konzisztensen tud egyre több normát az önpusztító jelleggel „megfertőzni” és ezáltal alakítani a rendszert.

A kontinentális jogterületen ritka, de elméleti lehetősége fennáll annak, hogy a norma működését a bírói gyakorlat gyökeres fordulata alakítsa át. A bíró a jogszabályt alkalmazza, az absztrakt jogszabályi normát jogértelmezéssel és logikai levezetéssel felelteti meg az eseti konkrét tényállásnak. A bírók hasonló esetekben jellemzően hasonló levezetéssel jutnak lényegében azonos következtetésre. Esetenként viszont megtörténik, hogy egy bíró az előtte lévő konkrét eset és a jogi normák megfeleltetése során a korábbi gyakorlattól eltérő következtetésre és döntésre jut, amely döntést a fellebbviteli fórum is elfogad. Ez az eseti bírói döntés – ellentétben az angolszász jog precedensével – nem lesz kötelező erejű, de a később hasonló ügyben eljáró bírakat befolyásolja, és ez a bírói döntés könnyen bírói

gyakorlattá válhat. Magyarországon a bírói gyakorlat egységességét a Kúria felülyeli (2011. évi CLXI. tv. 24. §).

Amikor a társadalom a jogszabályt nem alkalmazza, ún. „törvényrontó szokás” jön létre, amely alapján a jogszabályban rögzítettől eltérő, azzal ellentétes gyakorlat alakul ki. Először a jogalkalmazó a normaellenesen eljáró jogalanyokkal szemben fellép, őket a norma követésére próbálja kényszeríteni. Amennyiben ez nem vezet eredményre és a jogalanyok továbbra is törvényrontó szokást alkalmaznak, a jogalkalmazói gyakorlat – esetleg a jogalkotói normamódosítás – változása a szankciót és a norma kikényszerítését elhagyja.

A jogrendszer belső logikája alapján az alacsony szintű jogi norma nem lehet ellentétes a magasabb rendű normával. Magyarország jogrendszerében a legmagasabb szintű jogszabály az Alaptörvény (Alaptörvény R. cikk /1/ bekezdés), a következő szinten helyezkednek el a törvények. A jogforrási hierarchiában elfoglalt helyük szempontjából a sarkalatos és nem sarkalatos törvények között nincs különbség, azok a jogforrási hierarchia azonos szintjén állnak. A törvények alatt hierarchikusan csökkenő sorrendben helyezkednek el a kormányrendeletek, miniszterelnöki rendeletek, a kormány tagjainak rendeletei, a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendeletei, az önálló szabályozó szerv vezetőjének rendeletei és az önkormányzati rendeletek (Alaptörvény T. cikk /2/ bekezdés).

Ebből a hierarchikus rendszerből fakadóan, ha egy magasabb szintű jogszabály válik önpusztítóvá, a hierarchiában alatta elhelyezkedő jogszabályok nem lehetnek vele ellentétesek, ezért azokat vagy módosítani, vagy hatályon kívül helyezni szükséges. Az már a jogrendszer működésének természetes folyamata, hogy a magasabb szintű önpusztító normával való ellentét miatt az alacsonyabb szintű jogszabályt alkotó jogalkotó nem tehet mást, mint hogy az alacsonyabb szintű normát módosítja, vagy hatályon kívül helyezi az ellentmondás feloldása érdekében. Ezáltal egy magas szintű önpusztító norma az alacsonyabb szintű normákat a jogforrási hierarchia követelményeinek megfelelően saját képére formálja, és ezáltal pusztítja a jogrendszert és a társadalmat.

Amennyiben a közhatalomban olyan politikai erő szerez teret, amely a fenálló társadalmi rend átformálására – és ki nem mondva saját diktatórikus rendszerének kiépítésére – törekszik, a végrehajtó és a törvényhozó hatalom egyes szeleteinek megszerzésével könnyen önpusztító irányba tudja vinni előbb a jogrendszer egyes normáit, majd az egész jogrendszert. A magyarországi kommunista diktatúra kiépülésének történelmi példája azt mutatja, hogy amennyiben egy saját diktatórikus céllal rendelkező csoport a végrehajtó hatalom egyes pozícióit megszerzi, innen – akár erőhatalommal fellépve – a normarendszer határait súrolva, azt csak egyes esetekben átlépve tudja megszerezni a törvényhozó hatalom feletti ellen-

őrzést és átalakítani a rendszert önpusztítóvá, hogy kiépüljön saját totalitárius rendszere.⁵

A továbbiakban az önpusztító norma működését a magyar történelemből vett példán mutatjuk be: a szovjet típusú diktatúra az egyik történelmi egyház, a Magyar Katolikus Egyház egyik vezetője elleni perén keresztül. Az első lépések itt is még az önpusztító határon belüliek voltak. Az egyház és az állam szétválasztása modern demokráciánk egyik alapvető elve. Történelmi tény, hogy a magyar államban ez a szétválasztás nem valósult meg. A kérdés az, hogy miért nem állt meg a rendszer az állam és az egyház szétválasztásánál, miért törekedett az egyház – értve itt ezalatt valamennyi vallási közösséget együttesen – elpusztítására? A totalitárius diktatúra abból az axiómából indul ki, hogy kizárólagos birtokában van az igazságnak, azt rajta kívül más nem ismeri. Ezzel szemben a keresztény vallás – felekezettől függetlenül – abból az axiómából indul ki, hogy Isten az igazság (ld. pl. Jn, 14,6).

A két axióma egymással antagonisztikus ellentétben áll. A totalitárius rendszer nem tűr meg olyan rendszert, amely tőle függetlenül származtatja az igazságot, ezért annak megsemmisítésére törekedett. Ezért a rendszert folyamatosan úgy alakította, hogy a tőle független igazságot valló egyházat előbb háttérbe szorítja, majd negligálja. Ehhez nem a nyers erőszakot, hanem a – működése révén már önpusztítóvá váló – jogrendszer működését vette igénybe.

4. A normarendszer pusztulása a Grósz-per tükrében

Mit is jelent a jogi norma a társadalmat alkotó emberek számára a hétköznapi napokban? Egy erkölcsi normarendszert párosítunk a jogi normarendszerhez, melyhez minden pillanatban ragaszkodni tudunk, ragaszkodni vágyunk. E jogi normarendszer egyik megnyilvánulása a perek lefolytatásában található, ezáltal mutatta, hogy a per eredménye az erkölcsi normák alapkövén nyugszik. Ezen erkölcsi normarendszer akkor válik önpusztítóvá a társadalom életében és szemében, ha eszközévé válik egy alapvetően jogtalan és emberiség- és társadalomellenes, törvényileg elfogadott aktusnak, melyre számos példát találunk az ötvenes évekből merítve.

Tanulmányunkban fő figyelmet a Grósz József (1887–1961) kalocsai érsek ellen lefolytatott koncepciós per kap.⁶ Az 1951-ben indított pert a teljes nyilvános-

⁵ *A magyarországi kommunista diktatúra kialakulásának leírása meghaladja tanulmányunk terjedelmét, a kérdéssel számos történelmi és más tudományághoz tartozó munka foglalkozik.*

⁶ *A per részletes ismertetésére nem célunk, mint egy történelmi példát mutatjuk be.*

ság mellett rendezték Magyarországon; az eseményeket a sajtó, a rádió részletesen és rendszeresen közvetítette. Így a per, mint erkölcsi igazság, jogos és törvényes igazságszolgáltatásként (erkölcsperként) került bemutatásra az emberek számára, társadalmi normaként állították be, melynek eredménye és mondanivalója mindenre egyaránt érvényes volt. Azonban a történelem és a valódi igazság az évek során bebizonyította, hogy e norma önpusztítónak vált, mert valójában nem erkölcsi normaként élt, csak a hazugság álarcaként használtott. A „nagy pereknek” és az Államvédelmi Hatóság (később, lásd ÁVH) tevékenységének az a lényege, hogy a kommunisták milyen módon és milyen eszközökkel próbálták meg időlegesen felszámolni Magyarországon a klasszikus értelemben vett polgári magatartást, miként próbáltak a polgárból alattvalót faragni. Ennek fő eszköze az ÁVH által foganatosított terror volt, amely 1945-től kezdve folyamatossá vált. Az ÁVH első számú feladata az volt 1950 és 1953 között, hogy növelje a letartóztatottak számát, annak érdekében, hogy elérje az országban az abszolút hallgatást. (M. Kiss Sándor, 2000)

4.1. A koncepció formálása

Grósz József kalocsai érseket 1951. május 18-án tartóztatta le az ÁVH. A vádak koncepciójás jellege nyilvánvaló; a per koncepciójás pernek tekinthető, hiszen az 1950-es megállapodást aláíró és a hatalommal az együttélést elfogadó egyház fő félreállítására volt a cél. (Gergely Jenő, 1985) E félreállítás a hatalomtól érkezett üzenet volt a társadalomnak. A Rákosi által vezetett hatalmi elit a hazai és külföldi közvélemény előtt azt akarta bizonyítani, hogy Magyarországon a katolikus egyház, néhány „reakciós” kivételével – akikkel a népköztársaság jogosan és könyörtelenül leszámol –, a kormány és a szocializmus támogatása és építése mellett áll. (Mészáros István, 1993) Egy „norma üzenete” ez, mely szerint a szocialista-kommunista állam hasznos tagjainak az állam/totális diktatúra mellé kell állnia, nem pedig az „imperialista katolikus vezetők” mellé. Rákosi a Magyar Dolgozók Pártja (később lásd: MDP) 1949. május 31-i Központi Vezetőségi (később lásd: KV) ülésén fogalmazta meg a katolikus egyházzal szembeni világos célt: „*Gondoskodni kell arról, hogy megoszoljon az ellenség, hogy a káplán a püspök ellen legyen, ha lehetséges.*” (MOL 276. f. 53/7. öe. MDP KV ülésének jegyzőkönyve, 1949. május 31. Idézte Pünkösti Árpád, 1996)

E cél elérése részben (ideiglenesen) sikerült is az ötvenes évek derekára. A katolikus egyház elleni persorozat legfontosabb perét követte a Grósz-per. A Mindszenty-per részben már elérte a hatalmat gyakorlók célját. A kommunisták elhallgatták azt a személyt, aki a leghatározottabban tiltakozott a demokráciát és a vallásszabadságot sértő túlkapásaik ellen, ugyanakkor, ha nem is hitték el a magyar

katolikusok az esztergomi érsek elleni vádakat, mindenesetre sikerült őket megosztani. Egyre többen keresték a kommunistákkal a *modus vivendi* lehetőségét, s egyre kevesebben mertek kiállni igaz hitük mellett. (Szabó Csaba, 2000)

De térjünk vissza a per koncepciós voltának tárgyalásához. Milyen vádak érték Grósz érseket? Összeesküvés vezetése a Magyar Népköztársaság ellen, az államfői tisztség elfogadása; gyilkosok (Vezér Ferenc pálos szerzetes) és bűnösök segítése; valuta büntett, illetve nemzeti műkincsek eladása külföldön. E koncepció a vádirat megszületéséig folyamatosan változott, finomodott a kihallgatások során. Grósz József, mint a kor számos fogvatartottja, embert nem kímélő kihallgatás-sorozat áldozata lett. Az éjjel-nappali zaklatások⁷, nikotinfüggőségének rendkívül precíz kihasználása, a különböző tanúvallomásokkal való szembesítése végül megtörte az érseket, aláírta a már kész terhelő vallomást. (Szabó Csaba, 2001)

4.2. A per előkészítése és eredménye

Mint minden más koncepciós per előkészítése a fogvatartott, ez esetben Grósz József tárgyalásra való felkészítése volt; melynek főbb állomásai a vallomás tanulmányozása, megtanulása, illetve az orvosi ellenőrzések intenzitásának növelése volt. Ennek egyértelmű magyarázata az volt, hogy így a totális rendszer megelőzte a jogtalanság vádját, kivédte az esetleges kételyek elindítását. A nép, amely nyomon követte a pert, csak azt látta már, hogy az érsek önállóan bevallja bűneit, valamint a kihallgatás jeleinek, erőszaknak pedig nyoma sincs a vádlotton, tehát őszintén szól a vallomás. Így a jogi normarendszer hihető erkölcsi normarendszerré válhatott. De nem örökre, és nem a többség számára.

A pert megelőző napokban Péter Gábor, az ÁVH vezetője is meglátogatta az érseket. Grósz József megnyugtató választ adott neki, miként Mindszentyhez hasonlóan, ő is bűnösnek fogja magát vallani. (Jelentés Grósz József fogdai magatartásáról. 1951. június 20. idézte: szerk. Szabó Csaba, 2001, 82. számú dokumentum.) A tárgyalás napja, 1951. június 22-e volt. A per eredményeképpen Grósz Józsefet 15 évre ítélték. A per többek véleményét megosztotta. Sokan kritizálták a per valóságos voltát, melyre egy példa: „*Ez már nem kirakatper többé. Ez egy szürrealista játék a bolondokházában. [...] A vádlottak ledarálják a bemagolt szöveget, és ha valamelyikük megakad, Olti segít neki, egy jóindulatú »jó, nagyon jó« beiktatásával, hogy az önvádoló automatákat további bátor vallomásra serkentse.*” (Kurt Hutten, 1962, 203. o.)

⁷ Fontos megjegyezni, hogy az érseket nem érte fizikai bántalmazás.

Azonban voltak olyanok is, akiket a hatalom támogatására sarkallt, melynek háttérében vagy a per eredménye, vagy egy újabb pertől való félelem erősödése volt. Hiszen, bármiként viselkedtek-cselekedtek a térség főpapjai, sorsuk ugyanaz volt. A „célszemély” magatartásától függetlenül következett be meghurcoltatásuk, bebörtönzésük, mivel a rendszer célja az intézmény és az általa hordozott ideológia megsemmisítése volt. (M. Kiss Sándor, 2000) És éppen ezen ideológia megsemmisítése jelentette e rendszer önpusztító voltát. Egy erőszakterorra épült rendszer nem lehet virágzó, mi több eszmei, lelki ideológia nélkül csak önpusztító és sajnos társadalompusztító lehet. A keresztény ideológia egy erős erkölcsi normarendszerrel párosul. Amint ezt az erkölcsi normarendszert bűnösnek állítják be (ezen esetben Grósz József törvényszék általi elítélése), máris meggyengül. A rendszer önmaga gyengítette meg ezen ideológiát, ezt az erkölcsi normarendszert, mellyel önmaga lassú meggyengítését indította el.

4.3. A per hatása

A per hatását, fogadtatását méltóképp jellemzi az MDP Titkárság 1951. augusztus 7-i ülésének jegyzőkönyve, mely a klerikális reakció elleni harc feladatait foglalta össze:

„Az utóbbi hónapokban végrehajtott állami rendszabályok és mindenekelőtt a Grósz-per jelentősen visszaszorította a katolikus reakció pozícióit és befolyását Magyarországon. A Grósz-per minden eddiginél élesebben leplezte le a klérust, mint az amerikai imperializmus háborúra spekuláló legveszélyesebb ügynökeit hazánkban; minden eddiginél világosabban megmutatta a tömegek előtt a katolikus reakciónak a földesúri és tőkés uralmat visszaállítani akaró ellenforradalmi törekvését; lehetőséget adott a hívők vallásosságával űzött visszaélés leleplezésére, és feltárta a papok és szerzetesek erkölcsi züllöttségét. [...] Az alsópapság körében erősödnek a demokratikus áramlatok és gyengül a püspöki kar befolyása. A Grósz-banda tevékenységét a papság köréből is sokan elítélték. Balogh Ferenc plébános Pécsmecsekszabolcs: »Legsúlyosabb vétség, amelyet a hazával szemben el lehet követni és ezért a legkomolyabb megtorlást is megérdemlik.« A veszprémi papi értekezlet határozati javaslatából: »Nemcsak államrendünk, hanem egyházunk ellenségének is tekintjük azt, aki az egyház és állam megegyezésének betűje vagy tartalma ellen szól vagy cselekszik.« [...] Budapest, 1951. augusztus 7.» (MOL 276. f. 54/155. öe. idézte: Szabó Csaba, 2000)

Valóban ez volt az általános vélemény, vagy ez a nyilatkozat megint a propaganda céljait szolgálta, nemesül a katolikus egyházzal szembeni politikai megsemmisítő hadjárat „népszerűsítését, legitimálását”. Bár nem történeti fogalomról

van szó, mégis helytállónak tűnik: az ÁVH és a pártvezetés történetének egyik kulcsfogalma a cinizmus, minthogy kulcsfogalma ez a kommunizmus történetének is. (M. Kiss Sándor, 2000) Cinikus, mivel igazságként állítja be az igazságtalanságot, jogosnak a jogtalant, követendő példának az „anti-normát”. Kádár János vallomása Rajk Lászlóról alátámasztja a „jogos jogtalanság elvét”. *„Én teljesen tisztában voltam azzal, hogy az én cselekedeteim politikai értelemben gaztettnek minősíthetők. Ugyanakkor tudatában voltam annak, hogy büntetőjogilag nem voltam bűnöző, ennek ellenére vállaltam.”* (Budapest, 1954. július 22. idézte.: M. Kiss Sándor, 2000. 149. o.) Büntetőjogilag nem, de erkölcsileg igen... Ez az a pont véleményünk szerint, amikor egy norma önpusztítóvá válik.

Az ötvenes évek egyházellenes pereivel párhuzamosan erősödött az állam-egyház kialakulása. Grósz József elfogatásának idején törvényileg rendelkeztek az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról, mely alapvetően a magyarországi felekezetek felügyelete céljából jött létre. Az államhatalom számos más lépésével kifejezésre juttatta, hogy teljesen az egyház felett kíván állni, és bármilyen eszközt bevethet céljai elérése érdekében. 1945-től fokozatosan szűkült a magyar katolikus és protestáns egyházak mozgástere, az egyházi iskolák bezárása után az egyházi vezetők „lefejezése”, majd teljes morális megsemmisítése tette kizárólagossá a Párt létezését és uralmát.

5. A Grósz-per társadalmi háttere és hatása

Ebben a fejezetben részletesen bemutatjuk, hogy mi célja volt a normaszegésnek, mihez szolgált eszközként a hatalom kezében. Az egyházi vezetők koholt vádakkal való megvádolása és ezen keresztül az egyház hiteltelenné tétele ugyanis az egyház befolyásának és ezzel együtt a vallásosság visszaszorítására irányult, s így a teljes hazai társadalom alapvető átforgatására. Ebben a fejezetben két szempontból elemezzük a Grósz-per-t, egyrészt megvizsgáljuk, hogy hogyan illeszkedett a hatalom egyházellenes intézkedései közzé a per, tehát, hogy végső soron mi volt a törvényrontás indíttatása. Másrészt messzebbre tekintve megvizsgáljuk, hogy elérte-e a koncepció per a célját, azaz hogy ezek az intézkedések (amelyek közül a koncepció per sorában csupán az egyik volt) milyen máig ható változásokat indítottak el a társadalomban.⁸

⁸ Előre kell bocsátanunk, hogy nincs lehetőségünk minden részletre kitérően elemezni a fenti kérdéseket, de a per társadalmi kontextusba ágyazását mégis nélkülözhetetlennek tartjuk. Kényszerű leegyszerűsítéseinket hivatkozásokkal és lábjegyzetekkel igyekszünk tompítani.

Az 1940-es években az egyház és az állam még szorosan összefonódott. A történelmi egyházak⁹ számos funkciót láttak el Magyarországon (oktatás, betegápolás) és közösségirányítói szerepet is betöltöttek (pl. a pap a faluban). A vallásos emberek számának csökkentésére számos eszközt használt az államhatalom 1945 után. Már utaltunk rá, hogy a két kizárólagos igazságra alapozott ideológia (a kereszténység és a kommunizmus) és társadalomszervezési elv nem békíthető össze, így a konfliktus elkerülhetetlen volt. 1948 után a szovjet ideológia nevében megindult az ún. „tervezett” szekularizáció. Azért nevezik a kutatók *tervezettnek*, mert a nyugati társadalmakban spontán lezajló szekularizációs folyamat, amely a vallási változásokhoz és végső soron a vallásos emberek számának csökkenéséhez vezetett, az a kommunista/szocialista államokban *felülről vezérelten* valósult meg. A folyamat része volt az egyház oktatási és szociális funkcióinak visszaszorítása, a vallás közösségi szférából való eltüntetése, a hívők hátrányos megkülönböztetése és a vallás idejétmúlt, meghaladott ideológiaként való feltüntetése. A folyamat „leglátványosabb” időszaka 1945-47-től nagyjából a hatvanas évek elejéig (a forradalom utáni megtorlások és a politikai szigor végéig) tartott. Ez az erőszakos és gyors modernizálással, valamint az évek folyamán egyre nyitabb vallásellenes ideológiával társult, ez volt az egyházi koncepciók perke időszaka is (Pomian-Szrednicki, 1982; Földvári, 2007).

Hazánkban a fenti célokat három fő rendszerbe lehet foglalni¹⁰:

1. az egyházak gazdasági hatalmának megtörése (elsősorban az egyházi földbirtokok megszüntetése);

2. az egyház politikai és közéleti szerepének visszaszorítása (az egyházi háttérű pártok és szervezetek felszámolása);

3. az oktató-nevelő monopólium visszaszorítása (iskolák államosítása). Mindezek *célja* volt, hogy az egyház társadalmi befolyását minimalizálják és csupán az istentiszteletek tartására és a szentségek kiszolgáltatására korlátozzák. *Oka* pedig, hogy az egyház szemben állt a marxista ideológiával és nem volt hajlandó együttműködni az államhatalommal a népi demokrácia építésében (Balogh – Szabó, 2002).

A kommunista hatalom úgy gondolta, hogy mindaddig, amíg az iskolák többsége (iskolaszintenként változó 60–70%-a) egyházi fenntartás alatt van, addig nem lehetséges a szocialista ideológia szélesebb körű terjesztése, a társadalom átnevelése. Ezért a kommunisták vezette Baloldali Blokk és a hívők között kultúrharc, ideológiai háború kezdődött, amely 1948-ban az iskolák államosítása körül érte el a csúcspontját. Az ideológiai harcnak baloldali áldozata is volt, egy rendőr,

⁹ Itt a terjedelmi korlátok miatt nincs módunkban pl. a kiségyházakról, vagy az új vallási mozgalmakról szót ejteni, bár pl. a *Hetednapi Adventista egyház története jól példázna az állam és a vallás kapcsolatát* (Rajki, 2003)

¹⁰ Zárójelben jellemző, de nem kizárólagos példákat hozunk.

aki saját fegyverétől véletlenül esett el Pócsperiben 1948. június 3-án. Ez az incidens a kommunisták malmára hajtotta a vizet, a propagandagépezet új erőre kapott. A kisebb történelmi egyházak – mint az izraelita, az evangélikus és a református – 1948 végén aláírták az állammal a megállapodást, mintegy 6500 közösségi és felekezeti iskola került állami kézre. Ravasz Lászlót, a korábban még ellenálló református egyházi vezetőt lemondatták, Ordass Lajos evangélikus püspök ellen pedig kezdeményezték az egyik első egyházi vezető ellen indított koncepciós pert, ennek célja elsősorban a megfélemlítés, az ellenállás letörése volt (Romsics, 2001).

A katolikus egyház vezetői, mindenekelőtt Mindszenty József hercegprímás makacsabban ellenállt, és ezzel szinte ikonná vált a hívők számára. 1948 karácsonyán őt is letartóztatták és nyilvánosan elítélték valutaüzerkedés vádjával. 1950 augusztusában az egyházak szinte minden iskolájukat feladták és megszűnt a kötelező hitoktatás is, a társadalom szocialista (ateista) nevelése elől szinte elhárult az akadály. Ezzel az iskolába lépő nemzedékek már nem kapták meg a korábbi keresztény szellemű nevelést, a hittanra, a templomba járó diákok és szüleik pedig állandó zaklatásnak tették ki magukat, így a keresztény vallásgyakorlók száma szűkült, sokan a nyílt, hitvalló vallásgyakorlat helyett személyesebb, zártabb vallásosságot képviseltek. Az iskolában és a családban kettős nevelés valósult meg, a nyílt vallásgyakorlat hátrányos megkülönböztetést, politikai megbízhatatlanságot jelentett, ami pl. az egyetemi továbbtanulást is lehetetlenné tette (Pándy, 2008). Az oktatás államosításával párhuzamosan az államhatalom megszüntette a civilszervezetek nagy részét (mint a KALOT vagy a cserkészmozgalom) és felszámolta, lehetetlenné tette a keresztény pártokat (bővebben Romsics, 2001).

Azonban nem volt reális cél a vallás és az egyház teljes száműzése, ezért a hatalom törekedett az egyház feletti tökéletes kontroll megszerzésére, a teljes meggyezésre. Igyekeztek tehát sorra elmozdítani az együttműködésre nem hajló egyházi vezetőket (mint láttuk Ravasz, Mindszenty és Ordass esetében). Ennek fő eszköze volt a koncepciós perek sora, amelyek a fordulat éve (1948) után is folytatódtak. A nyílt tárgyalások során az egyházi vezetőket hiteltelenné tették, erkölcsileg lejáratták és elítélték.¹¹ Ennek két célja volt egyrészt a megfélemlítés: senki sincs biztonságban, aki ellenáll, másrészt a médián keresztül a rendszer önigazolása. A Grósz-per vádlottai sorra beismerték előre megírt vallomásukban, hogy nem tudnak beilleszkedni az új demokratikus rendszerbe, és hogy elárulták a Magyar Népköztársaságot. Grósz az utolsó szó jogán mondott beszéde a tárgyaláson is ezt foglalta össze: „Az utolsó szó jogával élve kijelentem, hogy megbántam, amit elkövettem. Egész múltam és világnézetem szemben állott a népi demokráciával.” (Balogh – Szabó, 2002, 196. o.)

¹¹ Ennek folyamatát, eszközeit lásd korábban az erkölcsi norma és a jogi norma vitatásánál.

A papok erkölcsi befektetésének is hathatós eszközei voltak a nyilvánosan elhangzó vallomások: a Grósz-per során Vezér Ferenc IX. rendű vádlott *előre megírt* tanúvallomásában bevallja, hogy miután megölt egy szovjet katonát, megebédelt. A cellatársa által készített hangulatjelentésből kiderül, hogy nehezményezi, hogy ezt kell vallania, mert „*nagyon züllött lelkületre utal*” (Balogh – Szabó 2002, 192. o.). Nem tudta, hogy ez is célja volt az ÁVH-nak, mely eredményeképpen a per során halálos ítéletet kapott.

Ennek közvetett és közvetlen eredménye lett, hogy ebben az időszakban csökken a vallásos és a vallásgyakorló emberek száma, és elsősorban a társadalmi szempontból előnyösebb csoportokra, a fiatalokra, férfiakra, városban lakókra, iskolázottabbakra és vezető beosztásúakra jellemzőbb a nem, vagy alig vallásos beállítódás. Ekkor alakította, erősítette meg azt a képet az államhatalom, hogy csupán a falusi öreg nénike jár templomba. Noha ez nyilvánvaló ferdtetés volt, nyomát még ma is felfedezhetjük a közgondolkodásban.

Bár akkoriban nem készült adatfelvétel, a huszadik századi kutatásokban látszik, hogy az ötvenes években és a később (és nem előtte!) szocializálódott életkori csoportokban a magasan iskolázottak kevésbé vallásosak (ld. függelék). Az állam szocialista vallásellenes gépezet, tehát részben ugyan, de célt ért. Magyarországon a vallásos emberek száma csökkent és még a rendszerváltozás után is nagy vitákat kavart a hittan választható tantárgyként való oktatása¹², vagy az egyházi iskolák visszavétele, az iskolaháborúk időszaka 1992 körül (Pusztai, 2004), amelyben tetten érhető a vallásos emberek és az egyházi vezetők iránti bizalmatlanság.

6. Összegzés

Írásunkat a jog és az igazság tanulmányozásával kezdtük és egy koncepció peren keresztül a hazai vallási helyzetképpel fejeztük be. Miért tartottuk szükségesnek, hogy a jelen kor magyar társadalmának vallási jellemzőit összekapcsoljuk egy 1951-es büntetőperrel? Mi szerzők (jogász, történész, szociológus), mindhárman kiemelten fontosnak tartjuk a kritikus értelmiség társadalmi szerepvállalását, és komolyan vesszük felelősségünket. Szerettük volna felhívni a figyelmet néhány olyan cérnavékony választóvonalra, látszólag össze nem függő tényre, ami a társadalom egészséges működését veszélyeztetheti. Ezek felfedezése és helyes kezelése rendkívül nehéz feladat, de életbevágó. Hogy a megfelelő ítélet meghoz-

¹² E kötetben ld. még a *Gondolatok a magyarországi iskolákban folyó nevelési folyamatok változásaihoz c. tanulmányt.*

hassuk, nem nélkülözhetjük a szilárd erkölcsi alapot és a társadalmi tisztánlátást. Ha úgy tetszik, egyszerre kell elég liberálisnak és elég konzervatívnak lennünk.

Tanulmányunkkal szemléltettük, hogy a jogost és a jogtalant, a szabálytalant és az igazat nem szakadék, hanem adott esetben csupán egyetlen célnak alárendelt gondolat választja el. Ezért megmutattuk, hogy egyes általánosan elfogadott képzet, mint a vallásos ember ideáltípusa, milyen folyamat következménye, és hogy függetlenül attól, hogy helyesnek vagy helytelennek tartjuk, tudjuk, hogy ezek nem a saját elképzeléseink, de még csak nem is spontán kialakult sztereotípiák, hanem a valamikori propaganda eredményei, amelyeket érdemes kritikával kezelni. Azok a történelmi események, amelyekről azt gondoljuk, hogy már régen elmúltak és már nincsenek hatással a napi életünkre, még mindig tetten érhetőek.

7. Irodalom

Balogh Margit – Szabó Csaba: *A Grósz-per*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2002, 313. p.

Hegedűs Rita: *A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében*. Kézirat, 2000. http://www.lib.uni-corvinus.hu/phd/hegedus_rita.pdf 2012. 05. 08.

Hutten, Kurt: *Christen hinter dem eisernen Vorhang*. I. kötet, Stuttgart, Quell-Verlag, 1962. 203. pp.

Földvári Mónika: *Gondolatok és adatok a vallásosság alakulásáról*. In: Úton... Szerk.: Hegedűs Rita – Révay Edit. SZTE–BTK, Szeged, 2007.

Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon. 1944–1971*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1985, 124 pp.

Laband, Paul: *Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der Preußischen Verfassungsurkunde unter Berücksichtigung der Verfassung des Norddeutschen Bundes*, Berlin, de Gruyter 1871.

Mészáros István: *Kimaradt tananyag. 1945–1956*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1993, 50. pp.

M. Kiss Sándor: *Péter Gábor államvédelmi hatósága, 1950–1952*. In.: (szerk.) Gyarmati György: *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Budapest, Történelmi Hivatal, 2000, 135–155. p.

Pándy Bertalan: *Nincs örök titok*. Presov, Mihail Vasko Könyvkiadó, 2008.

Pokol Béla: *Jogi alaptan*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2000.

Pomian-Srzednicki, Macej: *Religious Change in Contemporary Poland*. London, Routledge, 1982.

Pusztai Gabriella: *Iskola és közösség*. Budapest, Gondolat, 2004

Radbruch, Gustav: *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*, *Süddeutsche Juristenzeitung*, 1946.

Rajki Zoltán: *A Hetednap Adventista Egyház története 1945 és 1989 között Magyarországon*. Budapest, Advent, 2003. 207 p.

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2001.

Jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye

2011. évi CLXI. törvény

2/1993. (01. 22.) AB határozat

Függelék

A magukat vallásosnak vallók aránya¹³ korcsoportok és iskolai végzettség szerint.

Korcsoport	Iskolai végzettség			
	általános iskola	szakképesítés	érettségi	diploma
18-29 évesek	52,3	37,4	39,3	43,5
30-49 évesek	62,4	54,2	51	50
50 év fölöttiek	86,5	71,9	70,6	59,1

Az adatok forrása: Aufbruch, 2007

¹³ Azok, akik a „vallásos vagyok az egyház tanítása szerint” és a „vallásos vagyok a magam módján” kategóriákat választották.

INNOVATÍV TUDOMÁNYKOMMUNIKÁCIÓ – TUDOMÁNYOS POSZTEREK KÉSZÍTÉSE

Szerzők: **Koren Kinga, Jurecska Laura,
Várnagy-Tóth Zsombor, Vörös Judit**

Mentor: **dr. Kardon Béla** főosztályvezető,
Emberi Erőforrások Minisztériuma

A tudománykommunikáció a tudomány eredményeinek bemutatását, népszerűsítését jelenti. A tudománykommunikáció része a kutatási eredmények közzétevése és megvitatása a tudományos közösséggel, de magában foglalja a tudományos ismeretterjesztést is, vagyis a kutatási eredmények közvetítését a laikus közönség felé.

Napjainkra igen komoly távolság alakult ki a tudomány nyelve és a hétköznapi megértés szintje között. Bár a laikusok egy része továbbra is érdeklődéssel és kíváncsisággal fordul a tudomány eredményei felé, az említett távolság miatt sokszor kellemetlenül érzik magukat, és ez meggátolja őket abban, hogy a tudomány aktuális eredményeit kövessék, az őket körülvevő természeti folyamatok logikáját, vagy éppen az általuk használt műszaki eszközök működését megértsék.

A tudományos eredmények közzétevése a tudós számára is fontos, hiszen ezzel személyes ismertségét és elismertségét is növelheti, előmozdíthatja további kutatásainak finanszírozását, továbbá ez az egyik alapja a kutatói utánpótlás képzésének.

1. A tudománykommunikáció célja és eszközei

A Nagy-Britanniában 1985-ben indult Public Understanding of Science mozgalom maga a tudományos közösség hívta életre, azért, hogy a közvélemény minél többet tudjon tudományos és technológiai kérdésekről, illetve megnövekedjen a bizalma a tudomány és annak művelői iránt. A mozgalom képviselői szerint nem elég csupán hatékonyabb ismeretterjesztésre törekedni vagy érthetőbb újságcikkek megjelentetésére koncentrálni, hanem mélyebb, strukturális változtatásokra van szükség: interaktív kapcsolatrendszert kell kialakítani a tudományos közösség és a társadalom tagjai között. A tudománynak el kell nyernie és vissza kell nyernie a társadalom bizalmát. *„A kutatáshoz nagyon sokféle információ kell; megengedhetetlen*

luxus lenne kihagyni a társadalmat, amely egyre több tudással rendelkezik ahhoz, hogy maga is részese legyen az új tudás előállításának.” (Mosoniné–Orisek–Tolnai, 2003, 12. o.). Lehetőséget kell tehát adni a legszélesebb értelemben vett párbeszédre még akkor is, ha ez időigényes, és nem mindig kecses látványos sikerrel. Tamás Pál szociológus kutatásai rávilágítottak arra is, hogy a nagyközönség a média által közvetített tudományos ismeretanyagot sokkal kevésbé tartja megbízhatónak, mint a tudósoktól, a tudományos intézményektől közvetlenül kapott információt (Tamás, 2000). A kutató és a laikus közötti személyes kapcsolat rendkívül fontos lehet a bizalom kialakítása szempontjából, sőt ez a kapcsolat későbbi döntések megalapozója is lehet (pl. fiatalok esetében a tudományos pálya választása; olyan termékek és szolgáltatások megvásárlása, melyek mögött valós vagy vélt tudományos eredmények vannak). Mindezek tekintetében szükség van tehát olyan kutatókra, akik tudománykommunikátorként is fellépnek.

A tudománykommunikáció akkor lehet igazán sikeres, ha kétoldalúvá válik. A tudománykommunikáció interaktivitásának kialakulásához nagyban hozzájárult a technika fejlődése. Néhány évtizeddel ezelőtt a nyomtatásban megjelenő cikkeken, könyveken, nyilvános fórumokon megtartott előadásokon kívül csak a rádiós és televíziós műsorok álltak a kutatók rendelkezésére eredményeik ismertetésére. Az internet térnyerésével és a számítógépes szoftverek fejlődésével számos új, innovatív tudománykommunikációs forma jelent meg, a korábban alkalmazott módszerek jelentős átalakulása mellett. Napjainkban ritka az az előadás, amelyet nem kísér egy számítógépen elkészített prezentáció, s míg korábban a tudományos poszterek is kézírással és szabadkézi rajzokkal készültek, manapság már korszerű grafikai szoftverek segítik a felhasználót mondanivalója illusztrálásában.

A világháló tovább szélesítette az eredményeiket ismertetni kívánó kutatók lehetőségeit. A web 1.0 még csak egyirányú kommunikációt tett lehetővé, nagy előnye volt viszont a korábbi tudománykommunikációs csatornákhöz képest, hogy földrajzi korlátokat áthidalva a korábbinál sokkal nagyobb tömeghez tudta rendkívül gyorsan eljuttatni a tudományos eredményeket. A multimedialitás révén a szöveges tartalomhoz könnyedén csatolhatóvá váltak a képi tartalmak és hangfelvételek, a linkek pedig megkönnyítették a témában korábban megjelent anyagok, fogalommagyarázatok vagy a felhasznált források elérhetőségét.

A jóval dinamikusabb web 2.0 megjelenése magával hozta a felhasználók által készített és szerkesztett tartalmak elterjedését, illetve azok egyszerűbb kereshetőségét, osztályozhatóságát. A web 2.0 tudománykommunikációs szempontból is fontos szolgáltatásai közül az egyik legismertebb a felhasználók által szerkeszthető online lexikon, a Wikipédia. Ide tartoznak továbbá a közösségi oldalak (pl. facebook, MySpace, LinkedIn), a blogok és mikroblogok (pl. Twitter, Jaiku.com, Plurk), valamint a kép- és videomegosztó oldalak (Flickr, Indafotó, Picasa, Photobucket,

SmugMug, Zoomr, Open Photo Project). A tudományos tartalmak továbbítását linkmegosztó szolgáltatások (például: del.icio.us, Diigo, mylink.hu, Linkzilla, Ma.gno-lia.com), továbbá hírforrások (RSS-feedek) segítik. Szintén lehet tudománykom-munikációs alkalmazása az online térképszolgáltatásoknak (Google Maps, Yahoo! Maps), valamint egyes – csak internetes környezetben futtatható – tudományos prog-ramoknak (SETI@Home, Galaxyzo) (Gosztonyi, 2012).

A tudománykommunikációs lehetőségek száma tehát ugrásszerűen megnőtt az elmúlt egy-két évtizedben. Kötetfejezetünkben egy régóta létező, de folyamatosan fejlődő tudománykommunikációs forma, a *poszter* példáján keresztül mutatunk be innovatív módszereket, illetve azt, hogyan állíthatjuk szolgálatunkba a modern technika adta lehetőségeket egy tudományos poszter elkészítésénél. Mivel a téma magyar nyelvű irodalma hiányos és a nemzetközi szakirodalom is jórészt az inter-netes forrásokra épül, célunk volt, hogy összeszedjük saját tapasztalatainkat és ki-egészítsük a szakirodalmi adatokkal, magyar nyelvű útmutatót nyújtva ezzel kuta-tóársaink számára.

2. A poszter története

A poszter története több száz évvel ezelőttre nyúlik vissza; ekkor kezdték el használni hirdetési vagy politikai célokra a nagyméretű, falra kifüggeszhető pa-pírplakátokat (Gallo, 2002). A német ötvös mester, Johannes Gutenberg alapozta meg a modern nyomtatás jövőjét a nyomdai technika kifejlesztésével 1448-ban (<http://web.mit.edu>). Az első nyomtatott hirdetést 1477-ben készítette az angol William Caxton (<http://ink.news.com.au>). Alois Senefelder 1796-ban találta fel a litográfia nyomdatechnikát, amellyel már színes nyomatokat is lehetett készíteni (<http://www.britannica.com>). Ezt és az ebből továbbfejlesztett háromszín (piros-kék-zöld) technikát előszeretettel használták a francia művészek. Az immáron ke-vesebb grafikát, de több színt tartalmazó plakátjaik, amelyekkel teleragasztották Párizs öreg épületfalait, inkább művészi célra, mintsem reklámnak készültek. A XIX. század végére a poszterek készítése elterjedt Európában. A poszterek rengeteg válfaja alakult ki: propaganda és politikai poszterek, filmplakátok, együtteseket/-énekeseket/színészeket ábrázoló plakátok, utazási poszterek, eseményplakátok, de-korációs poszterek.

A reklámposzterek egy formájának nevezhetjük a tudományos posztert is, amivel tulajdonképpen egy konferencián reklámozzuk kutatásunkat. A poszter nem-csak a kutatás rövid leképezése, hanem egyben egy olyan, vizuális nyelvet használó alkotás, ami inkább megmutat, mint elmond.

3. A tudományos poszter célközönségei

„A poszter olyan módszer, mely egy témát komplexen, többféle szempontból, megközelítésből mutat be, kihasználva és élve mind a vizuális eszközök és hatások, mind a nyelvi megfogalmazás adta lehetőségekkel. Célja, hogy a témáról frappánsan, informatívan, figyelemfelkeltően és kreatívan szóljon.” (Busi, 2012) A tudományos poszter két leggyakoribb célközönsége a szakmai közösség, amellyel közös konferenciákon veszünk részt, szakmailag együttműködünk, valamint a laikus, felnőtt, tudományra nyitott közönség, aki eredményeink iránt érdeklődik. Az előbbi két célcsoport számára készítendő poszterekre még az igen kisszámú magyar nyelven rendelkezésre álló szakirodalom is közöl példát. Van azonban két további csoport is, amely a tudományos poszter készítésekor célközönséggé válhat, a következőkben ezen két csoport „eléréséhez” kívánunk útmutatót adni.

Az egyik a döntéshozók csoportja, ide értve a pályázatokról és egyéb pénzügyi forrásokról döntő bírálókat, kutatás-fejlesztési, valamint oktatási programok irányvonalait meghatározó döntéshozókat, vagy olyan K+F+I tevékenységgel foglalkozó cégek vezetőit, akik a kutató potenciális partnerei, támogatói lehetnek. A másik célcsoport a gyermekek és serdülők csoportja óvodás kortól egészen a középiskola végéig. A kutatási eredmények közvetítése ezen korosztályok felé azért különösen fontos, mert a jövő kutatói közülük kerülnek ki, vagyis tudományos érdeklődésük felkeltése megalapozhatja későbbi pályaválasztásukat, a tudományhoz való viszonyukat.

A döntéshozók számára készülő poszter esetében a többi célcsoportéhoz képest még inkább előtérbe kerül a kutató azon törekvése, hogy eredményeit és önmagát „eladja”, hiszen egy ilyen poszter bemutatónak közvetlen tétje lehet egy kutatási támogatás, ösztöndíj vagy állás elnyerése. Fontos, hogy már a poszter készítésének kezdetén információt gyűjtsünk azokról a döntéshozókról, akiket elképzeléseinknek meg kívánunk nyerni. Jó, ha tudjuk, van-e a szakterületünkhöz kapcsolódó végzettségük, előismeretük. Érdemes informálódni poszterünk bemutatásának várható körülményeiről is, pl. a döntéshozók több posztert tekintenek meg egymás után és csak a számukra érdekeshez lépnek oda vagy kapunk bemutatkozási lehetőséget, ha igen, akkor erre mennyi idő áll majd rendelkezésünkre. Ha lehet, tájékozódjunk a döntéshozó szándékáról és lehetőségeiről (pl. rövid vagy hosszú távon gondolkodik-e, pénzügyi vagy szakmai kérdésekben hozhat-e döntést).

A döntéshozóknak készülő poszterre hatványozottan igaz, hogy kerülni kell a bonyolult szakkifejezések és a szakzsargon használatát, a hosszú szövegrészek helyett a világos tényekre és számokra érdemes hagyatkoznunk az előnyök és hátrányok egyértelmű kiemelésével.

Manapság elkerülhetetlen, hogy a döntéshozók gazdasági szempontokat is mérlegeljenek egy kutatás támogatásának megítélésekor, ezért poszterünk térjen ki témánk ezen vonatkozására is. Ha a pénzügyek terén nem vagyunk járatosak, kérjünk segítséget a kutatómenedzser terén tapasztalt kollégától vagy a projekt gazdasági ügyeit intézőktől.

Ha tervezett projektünk munkahelyek teremtésével is együtt jár, akkor emeljük ki a poszteren, hogy megvalósulása esetén hány fiatal kutatónak, női kutatónak, esetleg megváltozott munkaképességű személynek adhat munkalehetőséget. Településhez kötődő kutatás esetén a helyi munkaerő alkalmazása is jelentős érv lehet projektünk mellett.

Szintén fontos lehet bizonyos kutatási témák esetén a környezetvédelmi vonatkozások hangsúlyozása, valamint az, hogy projektünket az oktatásba be lehet-e ágyazni (pl. környezeti nevelés formájában).

A gyermekeknek szánt poszter készítésekor óriási segítséget jelenthet, ha a megcélzott korosztály egyik képviselőjének véleményét már a készítés során kikérjük. Elsősorban az óvodások és az alsó tagozatosok esetében érdemes az adott korosztállyal dolgozó pedagógust is bevonni a munkába, valamint a korosztály jellemzőit bemutató pszichológiai szakirodalmat tanulmányozni.

Végül következzen egy példa, milyen információt érdemes gyűjteni a célkorosztályról. Tegyük fel, hogy egy 8-9 éves gyermekekből álló csoport számára szeretnénk posztert készíteni! Ebben az életkorban a gyermek érdeklődése középpontjában már nem a felnőttek (azaz a szülők) állnak, hanem a kortársak, ezért a poszteren szereplő figurák szintén gyermekek legyenek, akikkel szívesen azonosulnak majd. Az általános iskola 2-3. osztályába járó gyermekek az ún. konkrét műveletek korszakát élik, vagyis képesek ugyan gondolatmenetek követésére, de a gondolatmenet minden elemének látható, konkrét formát kell öltenie, különben a gyermekek „elvesztik a fonalat”, egyszersmind érdeklődésüket is. A poszteren nem lehet gondolati ugrás, illetve olyan gondolatmenet, aminek nincs minden eleme megjelenítve.

A mesekorszaknak erre a korra már vége, vagyis a gyermekek a valóságos szereplőket, valóságos történeteket kedvelik, ettől a poszter által elmesélt történet még lehet fantasztikus (pl. űrhajóval körbejárni a galaxist), de a szereplőknek, tárgyakkal valódiakkal kell lenniük. A gyermekek még 8-9 évesen is szeretik beleélni magukat a hős szerepébe, kalandjaiba és átélni azt, hogy nagy és fantasztikus dolgokra képesek. Egy kutatást bemutató poszter esetében maga a tudós is lehet hős, aki okos, sok mindent kitalál, megfejt, nyomoz, megold, kitartóan dolgozik. Már aktívan működik a részvétel és az empátia, ezért a gyermek képes együtt érezni azal, akit/amit igazságtalan hátrány ért, pl. szenved a környezetszennyezés hatásaitól. Mivel a gyermekek nem szeretik a passzív szemlélődést, apró rejtvényekkel, találós kérdésekkel bevonhatjuk őket a poszteren ábrázolt szituációba. Hasonló célt

szolgálhat a poszterhez kapcsolódó, hazavihető apró ajándék, ami azért is hasznos, mert segítségével a gyermek otthon újra felidézi a poszter tartalmát, ezáltal jobban rögzül annak üzenete. Az ilyen korosztályba tartozó iskolásoknak az ismétlődés egyfajta biztonságérzetet ad, így akár a poszter valamelyik képi eleme, akár egy szövegrész újbóli előfordulása közelebb hozhatja hozzájuk a témát. (Mérei–V. Béné, 2006)

Jó, ha minél több érzékszervet leköt a poszter. A vizualitás adott, a kutatási téma jellegétől függ, hogy a tapintás, a hallás vagy esetleg a szaglás bevonható-e. A gyermekeknek szánt poszternek különösen strapabírónak kell lennie, érdemes vastagabb papírra nyomtatni, lehetőség szerint laminálni is.

A gyermekek számára készülő poszternek a szülő vagy a kísérő tanár is befogadója. A poszter megtekintése után a felnőtteknek érdemes rövid, szöveges emlékeztetőt adni a poszter anyagáról, ezen szerepeltethetünk olyan kérdéseket (akár egy kvízt), aminek segítségével a felnőtt a gyermekkel közösen később is felelevenítheti a poszter tartalmát és az átélt élményeket. Ez egyrészt fejleszti a gyermek emlékezetet, másrészt sikerekkel teli közös élményt jelenthet a gyermek és a felnőtt számára.

4. A tudományos poszter célja

A tudományos eredmények bemutatása poszter formájában alapvető eleme a sikeres tudományos karriernek. A poszteren kutatásunkat mutatjuk be rövid kivonat formájában kollégáink számára, hogy azzal a téma megvitatására serkentsük őket. Segítségével visszajelzéseket kaphatunk az éppen folyamatban lévő kutatásunkról, és megismerkedhetünk hasonló témával foglalkozó kutatókkal, lehetőséget kapva a szakmai fejlődésre. Pályánk során sokszor kényszerülünk poszter formájában bemutatni munkánkat, hiszen egyes konferenciákon csak meghívott előadók tarthatnak előadást, vagy a nagyszámú előadó miatt a szervezők csak poszter bemutatására adnak lehetőséget. Olyan is előfordulhat, hogy éppen csak elkezdtünk a témával foglalkozni, és még nem gyűlt össze annyi anyag, hogy azt előadásba foglalhatnánk. Azonban egy jól elkészített poszter akár hasznosabb is lehet egy előadásnál, mert míg az előadásra megadott idő áll rendelkezésre, a poszter mellett akár órákig kötetlenül beszélgethetünk. Nem is szükséges feltétlenül jelen lennünk ahhoz, hogy mások megtekintsék a munkánkat. Ha a megfelelő logikai és vizuális eszközöket alkalmazzuk a poszter elkészítésénél, könnyen vonzóvá varázsolhatjuk témánkat, és odacsalogthatjuk a kutatótársakat.

5. A tudományos poszter tartalmi szerkezete

A poszter készítésénél gondoljuk végig mondanivalónkat, és fűzzük fel azt egy logikai láncolatá (http://colinpurrington.com, http://clt.lse.ac.uk):

- Mi a kutatásunk célja?
- Valaki foglalkozott-e már a témával ezelőtt?
- A téma megközelítése.
- Miért ebből a szemszögből közelítettük meg a témát?
- Melyek az alkalmazott módszerek alapelvei?

Hipotézisek, kérdések:

- Milyen problémák merültek fel a kutatás során?
- Milyen eredmények születtek?
- Megoldottuk a problémát/megválasztuk a feltett kérdéseket?
- Milyen következtetéseket tudunk levonni a munkából?
- Valóságos és hasznosak a következtetések?

6. A tudományos poszter felépítése

A konferencián bemutatott poszter szerkezete hasonló a tudományos cikkek felépítéséhez (www.grinnel.edu, www.qrstuff.com, http://colinpurrington.com):

1. Cím (1-2 sor): a jó cím rövid, frappáns és kifejező. A hosszú cím elijeszti az olvasót. A dupla cím hatékony lehet: egy általánosabb és egy konkrétabb. Az általános rész hívogatja azokat, akiket a tág téma érdekel, a konkrétabb címrész pedig információt ad azoknak, akik jártasak a szűk témában.

2. A szerzők nevei és intézetük címe: érdemes e-mail címet megjeleníteni. Ez későbbi kapcsolatfelvételre ad lehetőséget és szakmai érdemet is kölcsönöz.

3. Bevezetés (max. 200 szó): röviden kell bevezetni a munka előzményeit és összefoglalni a legjelentősebb üzenetet egy-két mondatban. A bevezetés a legfontosabb rész, hiszen ezt olvassa el először az érdeklődő, itt dönti el: tovább olvas, vagy továbbáll.

4. Anyag és módszer (nagyjából 200 szó): ezt a szekciót érdemes röviden és egyszerűen fogalmazni, viszont annyi részletet el kell mondani, ami szükséges a kísérletek és technikák megértéséhez. A módszereket sokszor elég hivatkozással helyettesíteni.

5. Eredmények: ez a rész a megfigyelések összefoglalása. Inkább grafikai megjelenítésű legyen, mint szöveges vagy táblázatos formájú. Szöveget alapvetően csak az ábraalírásokhoz használjunk, vagy ha nagyon fontos, az ábrák közötti átvezető

szöveghez. Az ábra a mondanivalót szemléltesse, ne ellenpontozza, vagy kapcsolódó információt közöljön.

6. Diszkusszió (nagyjából 200 szó): itt elemezzük az eredményeinket, jóval rövidebb formában, mint egy tudományos cikkben tennénk azt. Érdekes itt rámutatni a kutatás jelentőségére, és összehasonlítani korábbi munkákkal. A végén leírható, milyen további lépéseket tervezünk a témában.

7. Konklúziók: pontokba szedve néhány sorban rámutatni a legfontosabb mondanivalóra.

8. Irodalomjegyzék: maximum 5-10 hivatkozást, rövidített formában (szerző, évszám, folyóirat, kötet és oldalszám)

9. Köszönetnyilvánítás: érdemes megemlíteni a kutatást segítő pályázatokat, egyéneket, intézeteket és utalni a hasznos személyes konzultációkra.

10. Egyéb hasznos kiegészítő grafikák, tanácsok:

– intézetek, támogatók logói

– QR kód (Quick Response code): okostelefonnal gyorsan leolvasható információ. QR code¹ készítése ingyenesen: <http://www.qrstuff.com>.

– A szerzők fényképeinek bemutatásával elkerülhetőek a kellemetlen tévedések. Így a konferencia során nem csupán a poszter szekció alatt, hanem bármikor lehetőség van a szerzőt felkeresni és megvitatni vele a témát.

– Lehet formabontó a poszter: pl. négyzet alakú, extra formájú, 3D-s kitüremkedéssel, lyukkal, vagy speciális nyomtatási technikával is készülhet.

– Lehet felhajtható rész a poszteren, pl. annak illusztrálására, hogy valaminek több rétege is van. A több réteg esetleg elláthatja az érdeklődőt egyre mélyebb és részletesebb infóval.

– Lehet olyan mozgatható rész (pl. forgó kör) ami transzformálja az információt és ötletesen valami mássá alakítja, vagy ki lehet vele számolni valamit.

– Érdemes A4 méretben kinyomtatni a posztert, sokszorosítani és az állvány mellé elhelyezni, hogy az olvasó magával vihessen belőle egy példányt, és majd később is tudja olvasni.

¹ A QR kód tartalmazhat: web linket (honlapra, videóra a youtube-on, facebook profilra, stb), névjegykártya vCard-ot, eseményt a naptárban (vCalendar), Google Maps location-t, egyszerű szöveget (4296 karakterig), telefonszámot (amit az érdeklődő azonnal menthet a telefonjába), sms-t (160 karakterig), e-mailt (akár címmel és tartalommal együtt – pl. segítségével könnyen fel lehet iratkozni levelezőlistára), wifi login kódot, PayPal linket.

7. A tudományos poszter készítésének lépései

A tudományos poszter készítésekor a kutató olyan szerkezetbe és képi formátumba rendezi a kutatását, amely a célközönséget megragadja, és érdeklődést ébreszt benne. A poszter készítését rábízhatjuk erre a feladatra specializálódott professzionális cégekre, azonban ha a kutatónak nincs lehetősége a munka kiadására, fontos, hogy a poszter tartalmát és elrendezését előre átgondolja. A poszter készítéséhez a következő lépéseket javasoljuk (Block 1996, Miller 2007, www.tc.umn.edu, www.ncsu.edu):

1. Tervezés

Meg kell határoznunk, hogy kinek szól a poszter. A tudományos konferenciákon különböző szakmai felkészültségű közönséggel találkozhatunk. Van, aki a témában járatos, de a módszerekben nem. Van, aki éppen a módszereket ismeri, de a bővebb témát nem. Főleg a nagy létszámú konferenciákon érdemes olyan posztert készíteni, amely a széles szakmai közönséget megszólítja, és érdekességet nyújt számára. Az első 3 másodperc a meghatározó, ezalatt fogja a poszter előtt elsétáló ember eldönteni, hogy tovább olvassa-e az adott anyagot vagy sem. Ha elsőre megfogta a poszter, utána 30 másodperc áll a rendelkezésünkre, hogy megismertethessük vele a tartalmat.

Meg kell határozni a poszter fő üzenetét, amit az olvasó hazavisz magával. A poszter minden része ezt az üzenetet kell, hogy sugározza és támogassa.

Tájékozódni kell a konferencia követelményeiről, amelyet a poszter méretéről, formátumáról, elhelyezéséről állítanak.

2. Poszter design

– Elrendezés: A tervezésnél figyeljünk a logikus elrendezésre. Legyen egyensúlyban az írás, az ábrák és a szabad felület. A poszter lehet álló vagy fekvő pozíciójú, és a mondanivalót is többféleképpen rendezhetjük el. A nyugati kultúrákban az emberek balról jobbra olvasnak, ezt figyelembe kell venni a tervezésnél/elrendezésnél (**lásd color melléklet: 1. ábra**). A keleti kultúrákban a szövegek leolvasási iránya változó. Az arab világban például balról jobbra olvasnak, Izraelben jobbról balra, míg Kínában felülről lefelé, oszlopokban.

– A szövegdobozokat és a képek széleit mindig igazítsuk egy vonalba, így átláthatóbb lesz az elrendezés.

– Színek: A poszter színkompozíciójának összeállítására is igaz az a mondás, hogy „a kevesebb több”. Minél több színt használunk egy poszteren, annál jobban elvonja a figyelmet a tartalomról. Legyen kontraszt a háttér és a szöveg színe között, megkönnyítve ezzel a szöveg olvashatóságát. A színnel hangsúlyozni lehet a mondanivalót. Például a piros szín veszélyt sugall, a zöld szín biztonságot, míg a pasztellszínek nyugalmat árasztanak (Itten, 1970).

– Ajánlott világos háttérrel dolgozni, ami a kontraszt létrehozását és a letisztult információátadást egyaránt megkönnyíti. Maximális kontrasztot úgy tudunk elérni, ha komplementer színeket használunk (pl. piros-zöld, kék-sárga). Azért is érdemes világos háttérrel dolgozni, mert sokszor a nyomda nem vállalja a sötét háttér nyomtatását, vagy ha igen, csak felár ellenében.

– Figyelembe véve, hogy színvakosságban vagy színtévesztésben szenvedők is kapcsolatba léphetnek a poszterekkel², léteznek olyan honlapok, amelyek segítségével le tudjuk ellenőrizni, vajon hogyan értelmezik ezek a látogatók a munkánkat. (pl. <http://www.vischeck.com/>).

– Érdemes elkerülni a fényképes/grafikával díszített háttereket is, mert a kép elvonja a néző figyelmét a tartalomról.

– Betűtípusok, betűméretek és a tipográfiai átláthatóság: figyeljünk, hogy ne legyen helyesírási hiba vagy elütés a szövegben. Ne használjunk kettőnél több betűtípust, mert az zavaró. Ha hierarchiát akarunk felállítani a különböző szövegrészek között, azt egy betűtípus használatával is meg tudjuk tenni. Használhatunk dőlt, félkövér, aláhúzott, nagybetűs, kis kapitális betűket. A csak nagybetűkből álló szöveg nehezen olvasható.

A címsort érdemes kiemelni, hogy 3-6 méterről is olvasható legyen. A cím és a részcímek is talpatlan betűből (például Helvetica vagy Geneva) álljanak, mivel a talpas betűknél a csak nagybetűt használó szavakban a betűk összeolvadnak és így nehezen olvashatók a szavak vagy a mondatok. Betűtípustól függően 70-100-as és 40-es betűméretet ajánlott használni olvashatóság szempontjából. A tömött szöveg, amelyből ideális esetben egy szövegdobozba 10-11 szót, kb. 40 karaktert érdemes elhelyezni, a könnyebb olvashatóság érdekében legyen talpas betűvel (például Times New Roman vagy Baskerville) írva. Egy-egy szövegdobozban ne legyen tíznél több mondat, mert akkor az olvasó úgy érezheti, hogy nem tud könnyen és gyorsan tájékozódni a témáról, és továbbáll. Ahol lehet, érdemes felsorolásszerűen, pontokba szedve közölni az anyagot, a módszert és az eredményeket.

– Csak egyfajta sortávolságot alkalmazzunk a poszteren.

² *A férfi lakosság körülbelül 8%-a, a női lakosság 1%-a szenved valamilyen szintű színvakosságban (<http://www.rnib.org.uk>). A színvakosság fajtájától és mértékétől függően különbözőképpen fogadják be az emberek a színeket és tudják értelmezni azokat.*

Színkompozíciókkal és színekkel foglalkozó honlapok listája:

Kuler: <http://kuler.adobe.com/>

Pantone: <http://sa.pantone.co.uk/pages/pantone/index.aspx>

Colour Lovers: <http://www.colourlovers.com/>

A poszter megtervezéséhez segítséget nyújtó programokra példa:

PosterGenius <http://www.postergenius.com/cms/index.php>

Microsoft PowerPoint <http://www.microsoft.com/en-us/default.aspx>

Adobe InDesign <http://www.adobe.com/products/indesign.html>

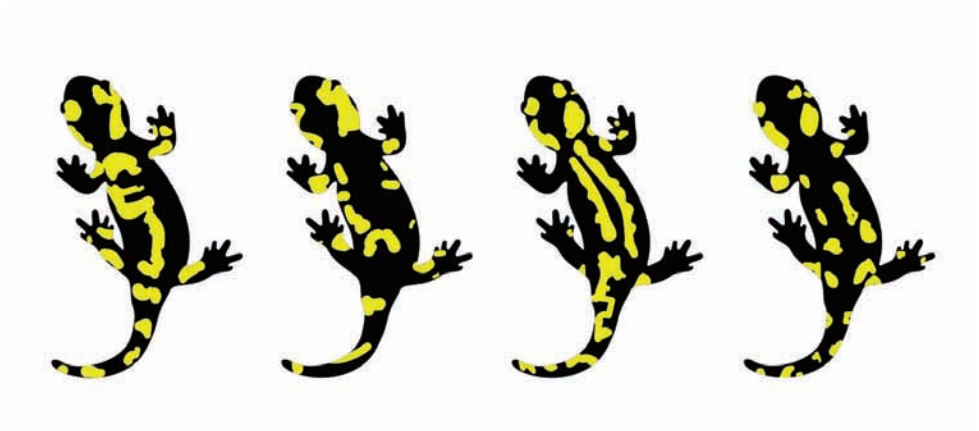
LaTeX <http://www.latex-project.org/>

Scribus <http://www.scribus.net/canvas/Scribus>

3. Képek és illusztrációk használata

– Ahol lehetséges, használjunk magyarázó ábrát, pl. folyamatábrát (**melléklet, 2. ábra**), képet, térképet, grafikont, illusztrációt (**3. és 4. ábra**). Habár tovább tart elkészíteni őket, mint egy szöveget megírni, jóval hatékonyabban adják át az információt. Bár sok esetben az anyagi keret nem engedi meg, érdemes szakemberhez fordulni az illusztrációk és fényképanyag összeállításánál. Grafikusok és fényképészek adatokból és összetett információkból készítenek történeteket, képi megjelenítéssel (Visocky O'Grady–Visocky O'Grady, 2008). Fontos, hogy ne legyenek túl színesek a képek, mert ha túlságosan dominálnak a poszteren, elterelik a figyelmet a szövegről. A képi anyagnak 1,5-3 méterről is jól kell látszódnia, hogy felkeltse az érdeklődést. Érdemes a fényképeket egy vékony keretbe helyezni, mert így jobban behatárolódnak és értelmezhetőbbek lesznek. A poszteren nagyjából 40% képi anyag ajánlott, hogy segítse a témát rövid idő alatt átadni. Csak olyan képet használjunk fel, amely információt hordoz és hozzáad a témához (<http://colinpurrington.com>).

– Mindig ellenőrizni kell az ábrák felbontását és méretét. Nem elég, ha a kép jól néz ki a képernyőn. A képernyők többségének felbontása 72 dpi (dots per inch, vagyis az inch-enként előforduló képpontok száma), de a modernebb laptopokon (lásd MacBookPro with Retina Display) a felbontás 220 dpi. Okostelefonon ez lehet akár 326 dpi is. Ha kicsi a kép felbontása, a nyomtatásban pixeles lesz. Egy poszteren szereplő ábra/kép legalább 300 dpi felbontású legyen. A képeket mindig importáljuk, ne másoljuk a szerkesztő programba. A másolással általában nem az eredeti felbontású ábrát kapjuk, ami sokat ronthat a poszter képi minőségén.

3. és 4. ábra: *Foltos szalamandra* egyedi hátmintázatát mutató fényképek és az abból készült illusztráció

Vörös Judit
jvoros@nhmus.hu

A FOLTOS SZALAMANDRA (*SALAMANDRA SALAMANDRA*) POPULÁCIÓSZERKEZETE A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Vörös Judit¹, Szabó Krisztián^{1,2}, Kiss István³, Silke Schweiger⁴ és Dušan Jelić⁵

¹Magyar Természettudományi Múzeum, Baross u. 13., 1088 Budapest

²Ökológiai Tanszék, Állatorvostudományi Kar, Szent István Egyetem, Rottenbiller u. 50., 1078 Budapest

³Állattani és Ökológiai Tanszék, Szent István Egyetem, Péter Károly u. 1., 2103 Gödöllő

⁴Naturhistorisches Museum, Burgring 7., 1010 Wien

⁵State Institute for Nature Protection, Trg Mažurinca 5., 10000 Zagreb

BEVEZETÉS

A foltos szalamandra középhegységeink jellegzetes lakója. A faj európai elterjedésében a Kárpát-medence érdekes, és egyben genetikai szempontból felhívóan (1. ábra). Az elmúlt évszázadban, mint sok más kétélűfaj esetében, a foltos szalamandra állományai is megfogyatkoztak, elsősorban élőhelyeik beszűkülése miatt. Magyarországon a faj izolált, vagy perempopulációkkal van jelen az Alpoknál és az Északi-Középhegységben. Az elmúlt pár évben két új állományt is sikerült felfedezni, az egyiket a Pilis-Visegrádi-hegységben, a másikat pedig Budapest külterületén. Kutatásunk célja volt, hogy feltérjünk a hazai populációk genetikai szerkezetét, különös tekintettel a középhegységi izolált, és az újonnan felfedezett állományokra. Továbbá szeretnénk volna megállapítani, vajon a budapesti állomány betelepített-e, vagy egy maradványpopulációról van szó.

1. ábra. A foltos szalamandra elterjedése Európában.

2. ábra. A foltos szalamandra elterjedése a Kárpát-medencében és a mintavételi pontok.

3. ábra. Mindegyik szalamandra egyedről azonosítottuk fényfotóval a sajátját.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Összesen 17 populáció 383 egyedét mintáztuk, populációnként 15-30 egyeddel Magyarországon az összes ismert szalamandra előfordulási régióból, Horvátországból, Ausztriából, Szlovákiából, és Romániából (2. ábra).

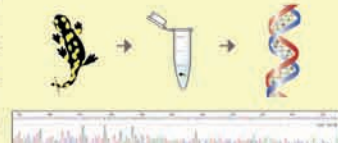
A Budai-hegységben található állományon egyedi azonosítást végeztünk, az egyedek fotózottsága alapján (3. ábra).

A szövetséget a Magyar Természettudományi Múzeum Molekuláris

Taxonomiai Laboratóriumában dolgoztuk fel (4. ábra).

A mitokondriális D-loop gén fragment szekvenálását (Steinfartz et al. 2000), és 10 mikroszatellita lokusz fragment hossz-elemzését (Steinfartz et al. 2004) végeztük a mintákon.

A törzsít a MEGA programmal rekonstruáltuk. A populáció-genetikai elemzéseket a GenAIEx és az Arlequin program segítségével végeztük, és a Geneland, BAPS és Structure klaszterező programok eredményeit hasonlítottuk össze, hogy megállapítsuk a vizsgált populációk egymáshoz való viszonyát.

4. ábra. Az állatok fületből 2 mm-es szövetsémet vettünk, amiből izoláltuk majd felszaporítottuk a DNS-t. Eztán a szekvenálás során leolvastuk a mitokondriális D-loop gén fragment bázissorozatát.

EREDMÉNYEK ÉS DISZKUSSZIÓ

A mtDNA szekvenálások alapján a hazai populációk teljesen egységesnek bizonyultak, és a törzsítan illeszkedtek az eddig ismert szerkezetbe (5. és 6. ábra).

A populáció-genetikai vizsgálatok azt mutatták, hogy a legalacsonyabb genetikai változatossággal a budapesti állomány rendelkezik. Ebben a populációban alacsony volt az allélszám, a heterozigotáság, nem találtunk egyedi allélokat, és csak a többi állományban fellelhető gyakori allélok voltak jelen (7. ábra). A többi állomány hasonló változatossággal bírt.

A Nei-féle genetikai távolságok alapján a budapesti állomány a Börzsönyhöz, Naszályhoz és Mátrához áll a legközelebb (8. ábra).

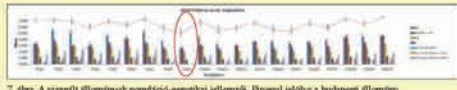
5. ábra. Filogenetikai törzsítés Steinfartz et al. 2000 vizsgálata alapján. Kékkel jelölt a feldolgozott Kárpát-medencei minták pozíciója.

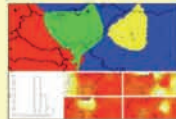
6. ábra. Mintavételi pontok a törzsítés szereplő egyedekhez. Fekete - Steinfartz et al. 2000, kék - Kárpát-medencei minták.

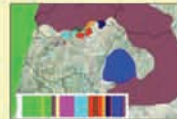
8. ábra. A vizsgált állományok populáció-genetikai jellemzői. Pirossal jelölve a budapesti állomány.

7. ábra. A vizsgált állományok populáció-genetikai jellemzői. Pirossal jelölve a budapesti állomány.

9. ábra. Geneland

10. ábra. BAPS

A három különböző módszerrel kapott genetikai mintázat.

11. ábra. STRUCTURE

A klaszterező módszerek közül a Geneland (figyelembe véve a földrajzi elterjedést is) négy csoportot különített el (9. ábra).

- 1. Nyugati (Horvátország, Ausztria, Alpoknál)
 - 2. Kárpáti (Szlovákia, Karancs-Medves, Aggtelek egy része, Zemplén, Kárpátok (É. K. D))
 - 3. Izolált középhegységi (Budapest, Pilis, Naszály, Börzsöny, Cserhát, Mátra, Bükk)
 - 4. Erdélyi-szigethegység
- A BAPS és STRUCTURE módszerek a hazai középhegységi populációkat tovább osztották, igazolva ezzel ezen állományok földrajzi-genetikai elszigetelődését (10. és 11. ábra).

KONKLÚZIÓK

A foltos szalamandra hazai elszigetelt állományai genetikailag nem különböznek egymástól jelentősen. A Budai-hegységben talált állomány rendelkezik a legalacsonyabb genetikai változatossággal. A genetikai vizsgálatok eredményei alapján nem lehet megmondani, betelepített-e az állomány, viszont a nagyszámú visszafogások azt mutatják, hogy inkább egy maradványpopuláció, amely az egykori budai-hegységi összefüggő állomány beszűkülésének következménye.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

OTKAK7841, Sebastian Steinfartz, Szelényi Gábor, Halpern Bálint, Dankovics Róbert, Harmos Krisztián, Pongrácz Ádám, Vízkert András, Dan Cogalniceanu, Sas István, Hartel Tibor, Dobay Gergely, Sári Katalin, Mario García-París, Jaime Bosch.

Irodalomjegyzék:

Steinfartz et al. 2000: Molecular Ecology 9: 307-410.
Steinfartz et al. 2004: Molecular Ecology Notes 4: 626-628.

5. ábra: A foltos szalamandra populációszerkezete a Kárpát-medencében

– Ha nincsenek saját képeink, keresgélhetünk a publikus képtárakban. Ezek közül néhány:

Corbis Images <http://www.corbisimages.com/>

Shutterstock <http://www.shutterstock.com/>

Getty Images <http://www.gettyimages.co.uk/>

Totally Free Images! <http://totallyfreeimages.com/>

Flickr <http://www.flickr.com/commons/>

– A logók felhasználásánál figyeljünk oda, hogy színösszeállításban ne ütközzenek a poszteren használt egyéb színekkel. Színütközés esetén használhatunk fekete-fehér verziót. A logó mérete ne domináljon a többi illusztráció mellett. Ajánlott a poszter alján elhelyezni.

4. A poszter szakmai és formai ellenőrzése

Amikor a poszterünk elkészült, érdemes átolvastatni egy a szakmában járatos kollégával/baráttal/témavezetővel, aki esetleg észrevesz olyan hibákat, amiket mi nem.

Készítsünk egy ellenőrző listát, amelyen végigszaladva biztosak lehetünk benne, hogy semmilyen fontos részletről nem feledkeztünk el.

Ajánlott ellenőrzőlista:

- Cím érthető, tömör?
- Kezdőpont/kiindulópont észrevehető?
- Tartalom jól tagolt, kellemes a szemnek?
- Háttérszín/háttérgrafika zavaró-e?
- Színek összhangja a tartalommal, nem túl színes?
- Grafikonok könnyen érthetőek?
- Képek/grafikonok mérete – távolról is láthatóak?
- Képek élesek (felbontás)?
- Képaláírások megfelelően magyarázzák a tartalmat?
- Szöveg – tipográfiaiilag megfelelő-e?
- Betűméret elég nagy-e?
- Szöveg kontrasztos?
- Összhangban van-e az elrendezés?
- Olvasás iránya megfelelő-e?
- Üres és nem üres rész egyensúlyban van-e?
- Méretarányok: szövegdobozok és képek arányosak-e?
- Szerepelnek-e hivatkozások?

5. Nyomtatás

Érdemes próbanyomtatást végezni A4-es méretben, hogy az esetleges mérethibák vagy beállítási hibákat kiküszöböljük. A nyomtatott példányon könnyebb észrevenni a hibákat, mint a képernyőn.

Érdemes továbbá minimum 3 cm margót hagyni a szöveg/képdobozok és a poszter széle között, hogy a szem jobban átlássa az elrendezést, és hogy nyomtatásnál/szélvágásnál ne kerüljön véletlenül fontos rész kivágásra.

Nyomtatási beállításnál meg kell adni 3 mm kifutást (bleed) és a vágási jelzéseket minden oldalon – a kifutás főleg akkor fontos, ha színes a háttér, mert így elkerülhető a nem kívánt fehér keret a méretre vágás után.

A nyomtatáshoz a CMYK (cyan, magenta, yellow, key/black) szín-paramétereket kell beállítani (a színek általában mélyebb tónusban látszanak a nyomtatásnál, mint ahogyan a számítógép képernyőjén megjelennek).

A kész anyagot PDF formátumban küldjük a nyomdába úgy beállítva, hogy ne lehessen rajta módosítani (flattened version). Így, ha olyan betűtípus van a poszteren, ami a nyomdának esetleg nem áll rendelkezésére, akkor sem módosul az anyagunk.

Fontos a megfelelő papír/textil méret beállítása. Leggyakoribb poszter méretek: A1 (594 mm x 841 mm) vagy A0 (841 mm x 1189 mm) – álló vagy fekvő pozícióban.

Fontos a megfelelő papír kiválasztása. A fényes papíron erősebben/élénkebben jönnek ki a színek, viszont sok esetben tükröződhet, és így rossz megvilágítás esetén nehezen olvasható.

Léteznek különleges nyomtatást vagy egyéb kivitelezést igénylő technikák. Ilyenek például a gombnyomással működő funkció, digitális fényképkeret, Braille-írás (vak emberek számára használt írástechnika), szagos anyag használata, különböző felületű anyagok (pl. hologram, foszforeszkáló felület, textil, műanyag, fa, fém), vagy 3D-s szemüveg.

8. A jövő irányvonalai

Ahogy a reklámposzterek világában a papír alapanyagot egyre inkább felváltja a digitális technika (LCD, CRT, PLED kivetítők, lentikuláris technika) (Koren, 2007.), úgy a tudománykommunikáció világába is beszivárog a modern technika. Amint megnyílik a digitális technika a tudományos konferenciák poszter szek-

cióiban, lehetőség lesz poszterek megjelenítésére kivetítőn vagy pl. animációk/mozgóképek beépítésére.

A technika folyamatos fejlődése, és ami ma még futurisztikusnak tűnik, pár év múlva a mindennapjaink része lesz. A különböző technológiák beépítése a prezentációkba jelenleg különféle interaktív részekkel valósul meg. Például az iTablet egy olyan találmány, amely különböző felületeken képes interakciós tevékenységet létrehozni (<http://itechfuture.com>). Ebben az új világban, ahol az *interakció* szinte nélkülözhetetlen, az is fontos, hogy a technológia ne nyomja el a végterméket. A prezentációk esetében ez úgy értendő, hogy a résztvevők ne csak az élményre emlékezzenek, hanem a közölni kívánt információt is megértsék. A jövő afelé halad, hogy pár éven belül a ma még újdonságnak számító 3 dimenziós hologram kivetítés lesz elterjedt vizuális prezentációs forma. (<http://www.provision.co.nz>). Itt gondolhatunk akár valós méretű csontok, élőlények, vagy akár felnagyított atomok képi lefordítására 3 dimenzióban. Az ilyen modern technológiák alkalmazásához viszont a tudósoknak mindenképp ajánlott szakemberhez fordulniuk, és az anyagi keretbe be kell venniük a kivitelezési költségeket, melyek a fejlődő technológiáknál igen magas összeget jelenthetnek.

Napjaink egyik legfontosabb irányzata a felhőalapú informatika (<http://www.infoworld.com/>), melynek lényege, hogy kutatók bárhol, bármilyen (már előre feltöltött) programmal képesek lesznek prezentációt vagy bármilyen más típusú információ-megosztást kivitelezni, elkészíteni.

A jövő tudományos információ-átadására az egyik nélkülözhetetlen eszköz a Web 3.0 (szemantikus web) lesz, mely lehetővé teszi majd a hálózaton végzett és a hálózat nélküli munkák virtuális összefonódását (<http://blog.buysellads.com>).

9. Képzési lehetőségek itthon és külföldön

Külföldi egyetemek jelentős hangsúlyt fektetnek arra, hogy hallgatóik számára lehetőséget biztosítsanak színvonalas tudományos poszterek készítéséhez. Számos olyan egyetemi honlap létezik már, amelyen folyamatosan frissülő információk találhatóak a modern poszterkészítés lehetőségeiről. Érdemes ezeket böngészni és ötleteket meríteni saját poszterünk készítésekor. Ezen egyetemek közül néhány:

North Carolina State University (www.ncsu.edu)

Grinnel College (www.grinnel.edu)

Stanford University (www.stanford.edu)

Pennsylvanian State University (www.writing.engr.psu.edu)

University of Minnesota (www.ce.umn.edu)

University of Kansas Medical Center (www.kumc.edu)
Eastern Kentucky University (people.eku.edu)
Napier University (www.napier.ac.uk)

Szerencsére az utóbbi években hazánkban is egyre nagyobb szerepet kap a tudománykommunikáció képzése. Jó példa erre a 2011 szeptemberében az Eötvös Loránd Tudományegyetemen indult „Tudománykommunikáció a természettudományban” mesterszak, ahol neves hazai és külföldi szakemberek oktatják a hallgatókat többek között a kiadvány- és poszterkészítéshez szükséges ismeretekre (edu-tech.elte.hu).

Rendelkezésre állnak már speciális pályázati források (pl. TÁMOP 4.2.3 „Tudományos eredmények elismerése és disszeminációja”), amelyben a sikeresen pályázó felsőoktatási intézmények innovatív tudománynépszerűsítési módszerek továbbfejlesztésére kaptak támogatást.

Léteznek továbbá olyan felsőoktatási regionális központok és spin-off vállalkozások, amelyek a kutatás-fejlesztés-innovációs szolgáltatásaik keretében foglalkoznak tudományos poszterek készítésével.

10. Esettanulmány

Jelen esettanulmányban az eddig javasolt technikák figyelembevételével készítettünk egy tudományos posztert a szakmai közönség számára. Ezen a poszteren szeretnénk bemutatni a tudományos poszter felépítését, eszközeit, színvilágát, és próbáljuk az eddig szövegesen leírt javaslatokat képi formában megjeleníteni. A poszter témája a foltos szalamandra (*Salamandra salamandra*) Magyarországon és környékén előforduló állományainak genetikai vizsgálata (**melléklet: 5. és 6. ábra**).

A 6. ábra aláírása

1. A poszter álló és horizontális szemkövetést alkalmaz.
2. Színes, világos háttér
3. Összhatásában körülbelül 40% képanyag
4. Kontrasztos színek
5. Távolról is olvasható, talp nélküli – nagybetűs, tömör magyarázó cím
6. Közreműködők neve és elérhetősége
7. Fő munkatárs/konferencián résztvevő kolléga fényképe és elérhetősége
8. Talp nélküli, nagybetűs fejezetcím

9. Könnyen befogadható szélességű és hosszúságú szövegdoboz
10. Távolság a poszter széle és a szövegdoboz/grafika között
11. Képek és szövegdobozok egymáshoz igazítása
12. Könnyen értelmezhető/bemutató fénykép, nagy felbontású
13. Keskeny keret a fénykép/tömör kép körül
14. Szöveget alátámasztó ábra
15. Fényképeknél hasznosabb grafikai ábrázolás
16. Távolról is jól látható ábra
17. Információ grafikai folyamatábra
18. Magyarázó képaláírás
19. Grafikonok
20. Pontokba szedett szövegrész
21. Támogató intézmény logója
22. Felhasznált irodalmak listája
23. Köszönetnyilvánítás
24. QR kód

11. Köszönetnyilvánítás

Szeretnénk köszönetünket kifejezni Kristóf Péternek és Kristófné Gungl Ritának, hogy lelkesedésükkel és odaadásukkal lehetővé tették könyvfejezetünk megírását. Köszönettel tartozunk továbbá Fábián Margitnak, Magyar Veronikának és dr. Kardon Bélának a kéziratához fűzött hasznos megjegyzéseikért és tanácsaikért.

12. Irodalomjegyzék

Block Steven M.: *Do's and don'ts of poster presentation*. Biophysical Journal, 1996, 71. 3527-3529.

Busi Etelka: *Segédlet a poszter készítéséhez* (letölthető innen: hegedus.name/index_elemei/Poszter.doc) Letöltve: 2012. 07. 28.

Gallo Max: *The Poster in History*, 2002, W.W. Norton & Co., pp. 336

Gosztonyi Gergely: *Alternatív média az „információs szupersztrádán”*. Egyetemi előadás az ELTE PPK „Felsőoktatás és tudománymenedzsment” képzés keretében. Budapest, 2012. április

Itten Johannes: *The elements of color*, 1970, John Wiley and Sons, pp. 96.

Koren Kinga: *Creating a 'Big Brother' corporate state or a more visually stimulating environment? Poster advertising and its evolution into new media*. BA(Hons) Thesis, University of Bedfordshire, 2007, Luton, pp. 46.

Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes (szerk.): *Gyermeklélektan*. 15. változatlan kiadás. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2006

Miller Jane E.: *Preparing and presenting effective research posters*. Health Services Research Journal. 2007, 42. 311-328.

Mosoniné Fried Judit – Orisek Andrea – Tolnai Márton: *Tudomány és társadalom: konstruktív párbeszéd*. In: Világosság (2003), 9-10. p 9-22.

Tamás Pál: *A tudomány és a technológia társadalmi képe a 90-es évek Magyarországon*. Oktatási Minisztérium, Budapest, 2000

Visocky O'Grady Jennifer – Visocky O'Grady Kenneth: *The Information Design Handbook*, RotoVision, Mies, 2008, pp. 224.

<http://blog.buysellads.com/2011/05/what-is-web-3-0/>. Letöltve: 2012. 07. 26.

<http://clt.lse.ac.uk/poster-design/>. Letöltve: 2012. 07. 09.

<http://colinpurrington.com/tips/academic/posterdesign>. Letöltve: 2012. 07. 09.

<http://edutech.elte.hu>. Letöltve: 2012. 07. 27.

<http://itechfuture.com/tag/future-technology-presentation/>. Letöltve: 2012. 07. 26.

<http://web.grinnell.edu/individuals/kuipers/stat2labs/write%20paper.html>. Letöltve: 2012. 07. 08.

<http://web.mit.edu/invent/iow/gutenberg.html>. Letöltve: 2012.07.11.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/477017/printing/36846/Lithography-Senefelder-1796>. Letöltve: 2012 .07. 11.

<http://www.infoworld.com/d/cloud-computing/what-cloud-computing-really-means-031>. Letöltve: 2012. 07. 26.

<http://www.ncsu.edu/project/posters/NewSite/>. Letöltve: 2012. 07. 01.

http://www.provision.co.nz/blog/Blog/post/The_future_of_audio_visual_installation_and_presentation/. Letöltve: 2012. 07. 26.

<http://www.qrstuff.com>. Letöltve: 2012. 07. 11.

http://www.rnib.org.uk/professionals/accessibleinformation/colour/Pages/colour_deficiencies.aspx. Letöltve: 2012. 07. 12.

http://www.tc.umn.edu/~schne006/tutorials/poster_design/index.htm. Letöltve: 2012. 07. 09.

http://ink.news.com.au/mercury/print_museum/print_history.htm. Letöltve: 2012. 07. 11.

FELTÖREKVŐ HATALMAK MEGKÜLÖNBÖZTETŐ KOMPETENCIÁI

Szerzők: **dr. Böröcz Miklós, Kasznár Attila, Vági Attila**

Mentor: **dr. Szalayné dr. Sándor Erzsébet** egyetemi docens, igazgató,
Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
Európa Központ

1. Bevezetés

Nagyhatalom – olyan fogalom ez, amelyről mindenki hallott. Egy vagy akár több ebbe a fogalomkörbe tartozó államot bárki tud említeni. Sokkal nehezebb a helyzet azonban akkor, ha azt kell meghatározni, hogy mi is az a nagyhatalom? Mik a jellemzői? Milyen történeti fejlődésen ment keresztül? Hogyan viszonyul a joghoz? Hogyan viselkedik a nemzetközi erőterben?

Az emberiség évezredek története során számos államalakulat vált nagyhatalommá, majd tűnt el egyik pillanatról a másikra, vagy került lassú agóniát követően a történelem süllyesztőjébe. Minden esetben megtalálhatók azonban azok a közös pontok, amelyek a nagyhatalmak *közös jellemzőinek* tekinthetők.

Jelen tanulmány szerzői arra tesznek kísérletet, hogy a terjedelmi korlátok szabta lehetőségek között felvázolják a nagyhatalmak történelmi szerepét, fejlődését, jellemzőit. Ezt követően általános igénnyel részletezni kívánják a nagyhatalommá válás útjára lépett modern állam, a *Kínai Népköztársaság* joghoz való viszonyát, valamint viselkedését, szerepvállalását a nemzetközi környezetben.

2. A birodalmak természete és történetisége

A *birodalmak* természetéről általánosságban nagyon eltérő fogalmaink lehetnek, időtől, helytől és kultúrától függően nagyon eltérő fogalmaink lehetnek, valójában a világ minden pontján ismert jelenség-együttesről van szó. Sok fogalom keveredett és rakódott rá olykor tudatosan, olykor senki által nem vezérelve erre az ősi alakulatra, de végeredményben a birodalom mindig is egy *erősebb* és egy *gyengébb* fél kapcsolatára épült, függetlenül attól, hogy az adott fél homogén vagy töredezt, kifejtett vagy embrionális, magas kultúrával rendelkező volt vagy kőkori szinten állt.

Ha a kifejezés etimológiáját vizsgáljuk, akkor a birodalom szótövet a latin *impérium*ra vezethetjük vissza (innen az angol és francia *empire* megnevezés) és a magyar fogalomhasználatban a szuverenitás jelentéstartamának feleltethetjük meg. A rómaiak számára az impérium összetett fogalmat jelentett: egyszerre volt a hadviselés képessége, és a törvények meghozatalának és végrehajtásnak képessége is. Imperátornak a győztes hadvezéreket nevezték, és bár később a közigazgatás vezetőire is alkalmazták, a kifejezés nem vesztette el katonai eredetét. Az impérium Rómában elsődlegesen azt jelölte, hogy az Itáliától távol eső területekre is ki tudták terjeszteni katonai fennhatóságukat.

Az újkor kezdetén Európában a humanisták újra divatba hozták a fogalmat, így annak politikai tartalma folytonosságot mutat a római eredettel, a királyok országgyarapító képességét jelölve. A humanizmus időszakára azonban már az impérium vallási értelmezése is használatban volt, ami a kereszténység elterjedésével függött össze: a kereszténység ugyanolyan határtalan volt, mint egykor a Római Birodalom, amelynek birodalmi örökségét részben vállalta is. A keresztény impérium részét képezték a keresztény államok lakói, míg az ezen a kulturális egységen túli területek ugyanolyan megítélés alá estek, mint a barbárok a rómaiak szemében. Megjegyzendő, hogy az *iszlám uralkodók* ugyanígy tekintettek például a keresztényekre, tehát ez a kirekesztő típusú értelmezés nem egy sajátos európai megközelítést fed.

Ha a bonyolult fogalmi rendszerben mégis megpróbálnánk általánosságban definiálni a birodalmak legfőbb tulajdonságait, akkor azt olyan nagy kiterjedésű *politikai egységnek* tekinthetjük, amely *eredeti határain kívül* eső területeket és népeket is uralma alatt tart. A *hatalmi központját* általában az egész birodalom domináns etnikai, kulturális csoportjai alkotják, melyhez több *peremterület* kapcsolódik. Lényeges elem tehát, hogy a területek között *egyenlőtlen viszony* áll fenn, így például a középkori Európában oly gyakori perszonál uniók (pl. lengyel–magyar 1370–1382; lengyel–litván 1385–1569) nem tekinthetők klasszikus birodalmaknak.

Az etnikailag homogén nemzetállamoktól eltérően a többnemzetiségű birodalmak népei nem álltak egymással nyelvi rokonságban, ezért igen fontos volt egy olyan *közös nyelv* – és részben az ehhez kapcsolódó *kultúra* – elterjesztése és elfogadtatása, amely lehetővé tette a birodalom adminisztratív irányítását. A nyelv és kultúra ezáltal nem csak szükséges közvetítő közeg volt, hanem fontos kohéziós elem is, elősegítve a birodalom egységének mind teljesebb megteremtését. Nagy Sándor makedón birodalmában ezt a szerepet a görög nyelv és kultúra töltötte be, és innen ered a hellenisztikus birodalom elnevezés is. A rómaiak sikerrel vezették be a latin nyelvet és a nyelv által közvetített kultúrát a birodalom legnagyobb részében (a görög területek kulturálisan kivételt jelentettek), ennek sikerét pedig leginkább az jelzi, hogy a latin nyelv öröksége máig él az egykori birodalmi területen beszélt

újlatin nyelvekben. A Közel-Keleten az Arab-félszigetről kiinduló muszlim hódítók nyelvét és vallását vették át a meghódított népek, míg a Spanyol Birodalom sikerrel terjesztette el a római örökségen nyugvó spanyol nyelvet az általa meghódított dél-amerikai és csendes-óceáni térségben. Figyelemre méltó, hogy ami sikerült Dél-Amerikában, az az európai birodalom részein nem érvényesült maradéktalanul, például Katalónia meg tudta tartani saját nyelvét. A Brit Birodalomban az angol volt a közigazgatás nyelve, amelyet a helyi vezető elit a terület korábbi fejlettségi szintjétől függetlenül átvett, és a majdani függetlenségi mozgalmak is ezen a nyelven szerveződtek korábbi birodalmi központjukkal szemben.

A közös nyelv jó alapot teremtett a kiépülő *központi irányításhoz*, amely azonban igen eltérő formákat ölthet: a teljes centralizálástól a nagyfokú autonómiáig sok változata kialakult, ezek mindenkori megjelenési formája és aránya a birodalmi centrum terület politikai beállítottságának, hatalomfelfogásának függvénye, de kihatott rá a peremterület nagysága is. A birodalmak nagyobb egységeinek általában van egy bizonyos fokú autonómiájuk, amit akár helyi vezetők, akár a centrumból kinevezettek is gyakorolhatnak. Ennek kapcsán kap kiemelt jelentőséget a központi hatalom és a helyi vezetők *együttműködésének* mikéntje, a *kollaboráció* foka, mivel pusztán nyers erővel egyetlen birodalmat sem lehetett hosszú távon fenntartani. A két hatalomgyakorlási formához érdemes a vérengzésen alapuló asszír és a változatos együttműködési formákat alkalmazó perzsa példát felidézni ugyanabban a közel-keleti közegben, időben nem messze egymástól.

A fentiek alapján érthetővé válik az a tendencia, amely az ókori és újkori birodalmakat egyaránt jellemezte, miszerint a központ egyre szélesebb hatalommal ruházta fel a helyi vezetőket. Hosszú távon és nem megfelelően felügyelve persze ez is veszélyes lehetett a birodalom egységére, mivel óhatatlanul dezorganizációhoz vezetett. Sokszor ugyanakkor azt sem egyszerű eldönteni, hol ér véget a központ és hol kezdődik a periféria. Írország például lényegesen közelebb volt a Brit Birodalom XIX. századi londoni központjához, mint India, mégis mindkettő perifériának számított, ráadásul Írország lényegesen érdektelenebbnek...

A birodalmak megjelenési formáit az eddig tárgyalt centralizált-decentralizált kategóriarendszeren túlmenően számtalan különböző megközelítésben (pl. erőszakos – kevésbé erőszakos, jog által szabályozott – önkényes, etc.) csoportosíthatjuk, a két legelterjedtebb szempontrendszer azonban a *kronologikus* és a *földrajzi* tényezőket emeli ki.

A kronologikus rendszerezésben Róma kiemelt modellként kap kitüntetett szerepet: ebben az értelemben beszélhetünk Róma előtti *ókori* (Kr. e. XXVIII. század – Kr. e. III. század; pl. Egyiptomi-, Akkád-, Asszír-, Óperzsa Birodalom), a Római Birodalom által képviselt *klasszikus* (Kr. e. II század – Kr. u. IV. század), a Róma bukása utáni *poszt-klasszikus* (V. század – XV. század; pl. Arab Birodalom, Bizánci Birodalom, Oszmán Birodalom), valamint *gyarmati* birodalmakról (XVI.

század – 1960-as évek; pl. Spanyol Birodalom, Brit Birodalom), és *modern* birodalmakról (1850-es évektől napjainkig; pl. III. Napóleon birodalma, Amerikai Birodalom, Orosz/Szovjet Birodalom).

A földrajzi megközelítés a *szárazföldi* és a *tengeri* birodalmak között tesz markáns különbséget. A szárazföldi birodalmak tekinthetnek vissza régebbi történelmi időtávra (az egyiptomi és akkád birodalom a Kr. e. III. évezredben), míg a tengeri birodalmak kialakulása újabb keletű (az egyik első megnyilvánulási formájának Athén déloszi szövetsége tekinthető a Kr. e. V. században) és döntően európai államokhoz köthető.

A kifejlett és jól szervezett szárazföldi birodalmak klasszikus sorát a maguk kegyetlen hatékonyságával az újjászerveződő *asszírok* nyitották (Kr. e. X–VII. század), majd egy évszázados átrendeződést követően a közel-keleti birodalomfejlődés etalonjává az *óperzsa* birodalom vált (Kr. e. VI–IV. század). Erre az alapra épült Nagy Sándor *hellenisztikus* birodalma, amely rendszerszintű hatásaiban csak az utódai alatt teljesedett ki (Kr. e. III. – Kr. e. I. század). A *római* hódítás pedig a hellenisztikus utódállamok betagozódásával és a környező perifériák becsatolásával vált teljessé a Kr. u. I. századra. Az európai értelemben vett birodalomfejlődésnek tehát egyértelműen megrajzolható egy asszír–perzsa–hellenisztikus–római íve; a távol-keleti birodalmak időben később, a Kr. e. III. században és a felvázolt ívtől elkülönülten jöttek létre. (Kr. e. 272: *Asóka* király Indiában; Kr. e. 221: *Csin-dinasztia* Kínában.) Szintén kívül állt a vázolt modellen az önmagában is külön világot alkotó Egyiptomi Birodalom (Kr. e. 2700 – Kr. e. 30).

A birodalmi fejlődésből a Római Birodalom mindenekelőtt a fejlett *jogrend* létrejöttével és általános elterjedésével emelkedik ki, melyet a közös igazgatási nyelv és a kivételesen befogadó kultúra tovább erősített. A rendkívül heterogén területek alattvalóinak kormányzásánál ez egyfajta római pragmatizmussal is párosult, mely egyedülállóan rugalmassá tette a birodalmat. Lényeges és fontos elemként jelentkezik a fejlett jogrend következtében az állam intézményesülése: a császárok és az állam vagyona jól megkülönböztethetően kettéválik, mely nem volt jellemző a korábbi birodalmi felfogásra. Bár hatmillió négyzetkilométeres kiterjedésével korántsem a valaha volt legnagyobb, de a birodalmi fejlődés szempontjából kétségkívül legjelentősebb alakulat a Római Birodalom volt. (A huszonnégy-millió négyzetkilométeren elterülő kérészéletű Mongol Birodalom egy emberöltőn át sem állt fenn a XIII. század második felében.)

Ha pusztán a *területiséget* nézzük, az abszolút csúcstartó egy tengeri birodalom, a két világháború közötti fénykorában harminchárommillió négyzetkilométert magába foglaló Brit Birodalom. A terület azonban mit sem ér a rajta élő, termelő és adózó *népesség* nélkül, amiben az ázsiai birodalmak napjainkig messze csúcstartóak, ha lakosságszámukat a világ aktuális népességszámához viszonyítjuk. A XVIII. századi Csin-dinasztia az akkori világ lakosságának 37%-a felett ural-

kodott, míg a Kr. e. II. századi indiai Maurja Birodalom a világ korabeli becsült népességének 43%-t irányította.

Nyugaton a Római Birodalom bukása után sokáig nem alakultak ki a kínaihoz, az arabhoz, a mongolhoz vagy a bizáncihoz fogható birodalmak. Európára sokkal inkább a kisebb politikai egységek voltak a jellemzők, amit római örökségként a katolikus egyház fogott össze. A Római Birodalom politikai örököse, a majd kilencszáz évig fennálló Német-római Birodalom, az ezredfordulót követő két rövid évszázadot leszámítva sosem tudott klasszikus birodalomként működni. Míg a VIII – X. században a kontinens királyságainak arab, viking és magyar támadások ellen kellett védekezniük, a XI–XIII. században már elég erejük volt keresztes háborúk folytatására és keleti területek betelepítésére is; többen ezeket a hadjáratokat és telepítéseket már az újkori európai gyarmatosítás előjátékaként értelmezik.

Az újkori gyarmatosítások azonban kifejlett formában a tengeri birodalmakhoz köthetők. A földrajzi fekvésével, fejlett hajózási kultúrájával és az arab hódítókkal szemben élvonalbelivé fejlődött katonai potenciáljával Spanyolország és Portugália vált a XVI–XVII. század fő gyarmatosító hatalmává. A XVII. században megjelenő vetélytársaik, az angolok, a hollandok és a franciák jobb gazdasági hátterüknek köszönhetően fokozatosan háttérbe szorították a spanyolokat és a portugálokat, majd a XVIII. század végére mind közül Nagy-Britannia emelkedett ki.

A fent röviden vázolt fejlődési folyamat alapján felmerül a kérdés, vajon mitől voltak sikeresek ezek a korábbi birodalmakhoz képest kisebb területű és népességű államok? Hogyan tudtak öt kontinensen, néhol náluk erősebb helyi hatalmakkal is megbirkózni? A válasz az európai társadalomfejlődésre jellemző számos tényező együttes hatása lehet és a kulcsszó a *hatékonyság*: ezek a birodalmak a nagyobb riválisaiknál hatékonyabb adóbegyűjtő és háborús gépezetet építettek ki és azt könnyörtelenül alkalmazták is. A fejlettebb haditechnika ezt a folyamatot csak elősegítette, de nem magyarázza. Klasszikus példa az indiai brit terjeszkedés: a szubkontinensnyi területet sosem uralták komoly brit katonai erők, és amennyiben az indiai helyi hatalmak összefogtak volna, különösebb nehézségek nélkül háríthatták volna el a brit terjeszkedést a XVIII. században. A mesteri hatékonyság azonban a fejlett diplomáciában is megmutatkozott, így a megosztottságot fenntartották, és előnyükre fordították. (*Divide et impera.*)

Ugyan a XVIII. század a brit dominancia megalapozásának időszaka, de ekkor mutatkozik először példa arra is, hogy egy gyarmat *fellázadva* sikeresen legyőzi gyarmattartóját. Az Amerikai Egyesült Államok esete (1783) ugyan sokban speciális, de sikerében megmutatkozik, hogy a gyarmati elszakadásokra a fehér telepeseknek van legjobb esélyük és a második világháború utánig a nem fehér többségi lakosságú területeknek erre nem is nyílt reális lehetőség. (A XIX. század első felében függetlenedő dél-amerikai államokban is a fehér elit dominálta a küzdelmeket.) A britek, tanulva a példából, fehér telepes gyarmataiknak (Kanada, Dél-

Afrika, Ausztrália, Új-Zéland) fokozatosan egyre nagyobb autonómiát biztosítottak, míg Írországból az erő politikáját alkalmazva eszkalálódott a konfliktus.

A tengeri birodalmak virágkorával nem áldozott le a hatalmas szárazföldi birodalmak kora sem. A XX. század elejére öt jelentős szárazföldi birodalom maradt: az oszmán, az orosz, az osztrák–magyar, a kínai és az amerikai. Közülük kettő, az amerikai és az orosz dominálta a második világháború utáni korszakot, és egyaránt érdekelték voltak a nagy *tengeri birodalmak felbomlásában*, ami 1947-től kezdődően bő két viharos évtized alatt végbe is ment. A két birodalmi típus érdekeinek leglátványosabb szembenállása a szuezi konfliktus (1956) idején került gyújtópontba és látványosan bebizonyosodott a tengeri hatalmak (brit, francia) korának feltartóztathatatlan leáldozása az új típusú szárazföldi birodalmakkal szemben.

Sokan az 1991-ben széthullott Szovjetuniót tartották az utolsó klasszikus szárazföldi birodalomnak, míg mások szerint mind az USA, mind a „*középső birodalom*”, a kommunista Kína formájában a birodalmi szerkezet a mai napig tovább él és komoly fejlődési lehetőségek előtt áll. Az európai kontinens politikai fejlődése ebből a szempontból még nyitott kérdés.

A birodalmak felemelkedése és bukása már az ókortól fogva mindig is sokakat foglalkoztató jelenségsor volt: olykor grandiózus, olykor kisszerű, esetenként kevésbé megmagyarázható, máskor törvényszerűnek tűnő, de mindenképpen nagyhatású, általában már a kortársak számára is világraszóló jelentőségű események jelezték egy birodalom életének állomásait. A Római Birodalom hanyatlása ebből a szempontból is mintaértékű, a legtöbb vizsgálódás is ezt kísérte. Ebben a témában klasszikussá vált Edward Gibbon (1737-1794) *A római birodalom hanyatlásának és bukásának története* (The History of the Decline and Fall of the Roman Empire; 1788) című műve, amiben a filozófus-történész a polgári erények hanyatlásával és a kereszténység pacifizáló hatásával magyarázza a birodalom alulmaradását a barbár törzsekkel szemben. Gibbon állításai még ma is viták tárgyát képezik, és pont a viták világitanak rá, hogy mivel minden kor mást lát bele ezekbe a történelemformáló folyamatokba, ezért mindig is fontos marad, hogy megértsük a birodalmak természetét, mivel nem múltak el nyomtalanul, köztünk élve meghatározzák múltunkat, jelenünket és jó eséllyel a jövőnket is.

Az előzőekben részletesen áttekintettük a nagyhatalmi státusz kialakulását, történeti fogalmát, főbb jellemzőit. Megállapítottuk, hogy egyes szakértők szerint a Szovjetunió széthullásával az utolsó szárazföldi hatalom is megszűnt létezni. A modern kor a többpólusú világrend kora, amelyben azonban mindinkább újra feltűnik bizonyos szintű bipolaritás. Az egyik pontunk a stabilitást jelenti. Az Amerikai Egyesült Államok a XX. század nagyhatalma volt, és jelenleg bár megtépzva, de őrzi nagyhatalmi státuszát. Az USA nemzetközi térvetését látszik igazolni az

is, hogy Washington feladta azon képességének fenntartására irányuló szándékát, hogy egyszerre a világ két pontján tudjon háborút vívni. A Kínai Népköztársaság új szereplő a nagyhatalmi politizálásban.

Nem egészen egy évszázaddal az után, hogy a Középső Birodalom a XIX. század elején félgymarmati sorban tengődött, mára a Kínai Népköztársaság a világ egyik felemelkedő erőközpontjává vált. Peking szerepe, nagyhatalmi törekvéseinek jellegzetességei azért is érdemelnek különös figyelmet, mivel a kínai állam jelenleg építi magát valódi nagyhatalommá. Gyakorlatilag kijelenthetjük, hogy egy nagyhatalom születésének lehetünk szemtanúi, amelynek jellegzetességeit feljegyezve lehetőségünk adódik, hogy újabb adalékot nyújtsunk a nagyhatalmi komparatiztika tudományához.

3. A sajátos kínai jogértelmezés

Kína is alapító tagja volt az 1945. október 24-én megalakult Egyesült Nemzetek Szervezetének (továbbiakban: ENSZ), miután az ország ratifikálta az Alapokmányt.¹ Ezt követően több nemzetközi szerződést is aláírt, köztük a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmányát. Kína a nemzetközi szerződésekben foglaltakat mégsem tartja be maradéktalanul, hiába hívják fel erre a figyelmet nemzetközi jogvédők: gazdasági potenciáljának köszönhetően a kritikákról nem hajlandó tudomást venni, és gazdasági függőségük miatt azt más nagyhatalmak² sem kéri számon rajta.

A tanulmány Kína sajátos jogértelmezését mind nemzetközi, mind pedig nemzeti szinten is bemutatja. Tekintettel a kötet által nyújtotta lehetőségekre, a szerzők, a terjedelmi korlátok miatt, csak egy-egy példát tudnak a tanulmányban kibontani.

4. A nemzetközi jogi normák sajátos kínai értelmezése

A szerzők nemzetközi kitekintésben Kína Tibet-politikáját kívánják bemutatni, a korábbiakban említett terjedelmi korlátok miatt a két ország közötti konfliktus taglalását viszont csak 1950-től kezdik. Ekkor vonult be a Kínai Néphadsereg

¹ http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_ensz_szervezete/bevezetes

² *Köztük az USA, amely ország államadosságának mintegy egyötöd részét birtokolja Kína.*

Tibetbe és megkezdte földreformját, melynek során a korábbi tibeti rendszert felszámolta és újraosztotta a földeket, amiből jelentősen részesedtek az addigra betelepített kínai földművesek is. A Láma³ ekkor még kitarzott és helyben próbálta országa érdekeit képviselni, de ehhez a Kínai Népköztársasággal együtt kellett működnie. Az 1959-ben szervezett függetlenedési kísérlet hamar kudarcot vallott, azt leverték és a 14. Dalai Láma Indiába kényszerült menekülni. Az ideiglenes kormány azóta az észak-indiai Dharamszalában működik, amely számára Delhi joghatóságot⁴ is biztosít a tibeti menekültek vonatkozásában. Kína a Tibetben történelemkel kapcsolatban mindent megtesz, hogy elérje a hírzárlatot: könyveket, internetes oldalakat cenzúráz. Míg Tibet az állítja, hogy több száz áldozatot követelt a kínai hatóságok beavatkozása, addig Peking kínai származású áldozatokról beszél, akiket tibeti tömeg lincsel meg.⁵

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 1. cikk (1) bekezdése szerint: „Minden népnek joga van az önrendelkezésre. E jog értelmében a népek szabadon határozzák meg politikai rendszerüket, és szabadon biztosítják gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket.”

Tibet vonatkozásában Kína a fenti előírást nem tartja be maradéktalanul, a Dalai Láma szerint Kína „kulturális genocídiumot” folytat népe ellen.⁶

Tibeti aktivisták, annak érdekében, hogy felhívják a világ figyelmét az országot ért kínai annektálásra, más utat nem látva, felgyújtják magukat, a legutóbbi eset 2012. május 31-én történt, amikor egy anya ölte meg magát. Az elmúlt évben több mint harminc szerzetes tiltakozott hasonlóképpen.⁷

Ezek az esetek azonban a nagyhatalmak figyelmét elkerülik, illetőleg nem tesznek ellenlépéseket, sőt éppen ellenkező irányba történtek elmozdulások. A BRIC(S)⁸ államok Új-Delhiben tartott csúcstalálkozóján az indiai miniszterelnök⁹ kijelentette, hogy India Tibetre, mint Kína elszakíthatatlan részére tekint. Tette ezt azért, hogy gazdasági kapcsolatait mélyíteni tudja szomszédjával, és megfelelő válaszlépést tegyen az USA Pakisztánnal kialakult jó kapcsolatára.

³ Tenzin Gyatso

⁴ India lehetőséget biztosított arra, hogy a Dalai Láma a tibeti menekültek vonatkozásában gyakorolhassa az állami jogköröket.

⁵ http://kitekinto.hu/hatter/2008/03/20/a_tibeti_valsag_elzmenyei, letöltve: 2012. július 12.

⁶ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20080409+ITEM-020+DOC+XML+V0//HU&query=INTERV&detail=3-137>, letöltve: 2012. július 12.

⁷ http://index.hu/kulfold/2012/05/31/felgyujtotta_magat_egy_tibeti_anya/, letöltve: 2012. július 12.

⁸ Az ún. BRIC(S) államok: Brazília, Oroszország, India, Kína, (Dél-Afrika).

⁹ Manmohan Szingh.

5. Az alapjogok érvényesülése Kínában

A szerzők az alapjogok vonatkozásában Kína drogellenes fellépését kívánják bemutatni. A Kínai Népköztársaság drogellenes törvényét 2008 júniusában léptette hatályba, ami a Human Rights Watches jogvédő szervezet 37 oldalas jelentése¹⁰ szerint a nemzetközi szerződésekben is megkövetelt alapjogokat teljesen figyelmen kívül hagyja.

A jelentés a Yunnan és Guangxi tartományokban végzett kutatásokon alapul. Ennek értelmében a kínai hatóságok a kábítószerfüggő személyeket gyanú esetén akár hét évet meghaladó kényszergyógykezeltésre is utalhatják. A kezelést nem bíróság, hanem a fegyveres erők tagja, illetőleg kormányhivatalnokok kezdeményezik, pontosabban elrendelik. Az eljárás nem követeli meg bizonyítékok meglétét, az csupán egy adminisztratív elem, nem ismerve a jogorvoslat intézményét. A fogvatartottak leszoktatására kényszermunkát alkalmaznak, ami olykor a függőségtől szenvedő személyek halálához vezet, tekintettel arra, hogy naponként akár 18 órát is dolgoztatják őket.¹¹

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány 9. cikk (1) – (5) pontjai szerint:

„1. Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Senkit sem lehet önkényesen őrizetbe venni vagy letartóztatni. Senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.

2. Minden letartóztatott személyt letartóztatásakor tájékoztatni kell letartóztatása okairól és a legrövidebb időn belül közölni kell vele az ellene emelt vádat.

3. Azt, akit bűncselekmény vádjával vettek őrizetbe, vagy tartóztattak le, a legrövidebb időn belül bíró, vagy a törvény értelmében bírói hatáskört gyakorló más hatósági személy elé kell állítani; az ilyen személynek joga van arra, hogy ügyében ésszerű határidőn belül tárgyalást tartsanak, vagy szabadlábra helyezték őt. Az általános szabály ne legyen az, hogy az ítélethozatalra váró személyt őrizetben kell tartani, azonban a szabadlábra helyezést függővé lehet tenni olyan biztosítékoktól, amelyek szavatolják, hogy az érintett személy a tárgyaláson, a bírósági eljárás bármely más szakában, illetőleg adott esetben az ítélet végrehajtása céljából megjelenik.

¹⁰ Human Rights Watch, „Where Darkness Knows No Limits” Incarceration, Ill-Treatment, and Forced Labor as Drug Rehabilitation in China.

¹¹ <http://www.hrw.org/en/news/2010/01/07/china-drug-rehabilitation-centers-deny-treatment-allow-forced-labor>, letöltve: 2012. július 12.

4. *Az a személy, akit a szabadságától őrizetbe vétel vagy letartóztatás útján fosztottak meg, jogosult a bírósághoz fordulni avégett, hogy az késedelem nélkül döntsön a fogva tartás törvényességéről és rendelje el a szabadlábra helyezését, amennyiben a fogva tartás nem törvényes.*

5. *Annak a személynek, aki törvénytelen letartóztatás vagy fogva tartás áldozata volt, kikényszeríthető joga van a kártalanításra.”*

Az Egységokmány rendelkezéseinek összevetése a kínai drogellenes törvényvel megmutatja, hogy Kína a nemzetközileg elismert alapjogok saját jogrendszerébe történő teljesülését totálisan mellőzi. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy egyes jogvédő szervezeteken kívül, nemzetközi szervezetek miért nem emelnek szót az Egységokmány-ellenes jogszabályokkal szemben? A válasz szintén Kína gazdasági potenciáljában keresendő.

6. A Kínai Népköztársaság joghoz való viszonyának összegzése

Kína sem nemzetközi, sem pedig nemzeti szinten nem veszi figyelembe az általa is ratifikált nemzetközi szerződésekben foglaltakat. Tekintettel e tanulmány terjedelmi korlátaira, csak két elemi példa említhető az állítás alátámasztására. A fentiekén kívül megállapítható, hogy Kína minden belső ellenzéki szervezet és személy erejét hathatós módszerrel semlegessé teszi, és a természetkárosítás területén is élen jár. Mindezeket megteheti, mert a gazdasági világválság közepette gazdasági mutatói kimagaslóak. Gazdasági hegemóniája mellett katonai erejét is rendkívül megerősítette, ami immáron nemcsak a „szokványos” hadi egységeket, hanem az új típusú hadviselésre¹² is felkészült egységeket is magába foglal. Emellett a kínai lakosság populációjának robbanásszerű emelkedése az országot a világ meghatározó hatalmává tette. Kína ennek a primátusának tudatában építi stratégiáját, amiben a jognak túl nagy szerep nem jut... A kérdés, hogy ez a tendencia hova vezet, mivel a feltörekvő nagyhatalmak szinte egyike sem a jognak való megfelelő legfőbb letéteményese.

Látható, hogy a Kínai Népköztársaság joghoz való viszonya meglehetősen kétértelmű. A klasszikus nagyhatalmakhoz hasonlóan nem a korábban kialakult jog követésére, sokkal inkább annak saját érdekek mentén való alakítására törekszik. Azonban a globalizáció hatásának Kína sem tud ellenállni, és kénytelen a nem-

¹² Pl. Cyberhadviselés

zetközi jog előírásaihoz alkalmazkodva, azokat saját mozgásterében viszonylag szabadon felhasználva mozogni az államok világméretű közösségének interakciói közepette.

7. Peking a nemzetközi erőterben

„A nyitott kapuk politikájával vette kezdetét annak a politikai, gazdasági és lélektani feltételrendszernek kiépülése, amelynek következtében az anyaországtól távol élő kínaiak is aktív részt vállalhatnak a Kínai Népköztársaság gazdaságfejlesztési és modernizációs tevékenységben.” (Mészáros, 2001)

A XXI. század elején a Kínai Népköztársaság már nem engedhette meg magának, hogy ne deklarálja külpolitikai irányvonalának főbb hangsúlyait. Mindezeket kénytelen volt úgy meghatározni, hogy szem előtt kellett tartania bizonyos geostratégiai szempontból lényeges és a kínai vezetés által el nem vethető politikai irányvonalat:

– Az országot a nemzetközi közösségen belüli demográfiai túlsúlya, továbbá területének kiemelkedő nagysága – a világ harmadik legnagyobb kiterjedésű országa – nagyhatalmi szerepre predesztinálja.

– Az ország területi egyesítése elsődleges nemzeti célként jelenik meg a külpolitika alakításában: Hongkong és Makaó nemrégiben történt visszacsatolását követően a Tajvan szigetén található „szakadár” Kínai Köztársaság (a továbbiakban Tajvan) mielőbbi reintegrálása, illetve a fennálló területi egység megőrzése, valamint a tibeti és az ujjur elszakadási törekvések csírájában való elfojtása az egységsítéshez vezető út.

– A globális nagyhatalmi pozíció megszerzése és az ezt szolgáló mélyreható gazdasági és katonai modernizáció nemzetközi feltételeinek megteremtése olyan módon, hogy az ne veszélyeztesse a jelenlegi belpolitikai rendszer létét, valamint stabilitását.

A fent felsorolt három jelentős politikai iránymutatás mélyrehatóan formálta azt az összesen nyolc pontból álló külpolitikai iránymutatást, amelyet Yang Jiechi külügyminiszter neve által fémjelezve, 2007-ben tártak a nyilvánosság elé.¹³ Kína

¹³ *A Kínai Népköztársaság külpolitikáját meghatározó, 2007-ben született irányelvek: 1. A Kínai Népköztársaság akkor sem kíván diplomáciai hegemoniára törni, ha nagyhatalommá válik; 2. Kína nem játszik nemzetközi politikai játszmákat, nem kíván beleavatkozni más országok belügyeibe és nem kívánja saját ideológiáját más államokra rákényszeríteni; 3. Peking minden államot egyenlő bánásmódban részesít, tiszteletben tartja államiságukat, továbbá visszautasítja a zsarnokoskodást, és a problémamegoldások konzultációs elvét tartja az egyetlen lehetőségnek; 4. Kína a külpolitikában*

külpolitikai irányelvei egyértelműen mutatják, hogy Peking tisztában van a nemzetközi erőterben megnövekedett szerepével.

Kínát hatalmas területe, a növekedés fékezésére tett erőfeszítések ellenére is folyamatosan gyarapodó népessége, egyre jelentősebb – nukleáris és hagyományos képességekkel is rendelkező – katonai potenciálja, valamint a már-már veszélyes gyorsasággal növekvő gazdasága nemcsak közvetlen környezetére és szűkebb régiójára, de a globális nemzetközi folyamatokra is mind nagyobb befolyás gyakorlására ösztönzi. Elmondható, hogy ma már nem is lehet figyelmen kívül hagyni a világ jelentős problémáinak kezelésénél és megoldásánál, a föld bármely eldugott pontján merüljenek is fel a konfliktusok.

A törekvés első momentuma volt, amikor Kína – az állam történetében először – 2004 nyarán jelentős számú békefenntartó rendőri alakulatot küldött az Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ) békefenntartó akciójának keretében a Jean-Bertrand Aristide elnök lemondásához is vezető zavargásoktól sújtott Haitiba. Az első nemzetközi katonai és rendőri fellépést a későbbiekben számos követte, és hamarosan a Kínai Népköztársaság békefenntartói mindennapos résztvevőivé váltak a világ válságövezeteiben szolgálatot teljesítő nemzetközi erőknél.

Peking általános világpolitikai törekvéseit jellemzi, hogy mindinkább globális hatalmi ambíciókat tanúsít. Jelenleg azonban – bár tényleges gazdasági potenciálja indokolttá tenné – politikai és elsősorban katonai lehetőségei egyelőre korlátozzák ennek érvényesülését.

A XXI. század elején a Kínai Népköztársaság elsősorban az ázsiai és a Csendes-óceáni régióban rendelkezik kiemelkedő befolyással. Mindinkább elmondható azonban, hogy ebben a földrajzi övezetben az Egyesült Államokkal bipoláris hatalmi központot képeznek. Komplex – gazdasági, politikai, katonai – érdekérvényesítési törekvései azonban már egyre gyakrabban találkoznak, esetenként ütköznek több nagyhatalom – USA, Oroszország, Japán, India – és számos regionális, illetve középhatalom – Pakisztán, Indonézia, Vietnam – érdekeivel.

Kína befolyása Ázsián kívül is rohamosan növekszik. Egy bő évtizede az általános nézet még az volt, hogy Peking mozgásteret más kontinenseken az ázsiaiáénál kisebb, és elsősorban a kiegyensúlyozott politikai viszonyra, gazdasági-ke-

nem alkalmaz kettős mércét, minden ügyet a maga valójában értékeli, egyben leszögezi, hogy egy állam tehet olyat más állammal, amit magának ne kívánna; 5. az országok közötti kapcsolatoknak az ENSZ alapokmányán, valamint az irányadó nemzetközi jogi normákon kell alapulniuk; 6. Kína a nemzetközi vitáit békés úton kívánja rendezni, ezért haderejét nem kívánja a területi integritása biztosítására alkalmas képességeken felül bővíteni; 7. Kína ellenzi a terrorizmust és a tömegpusztító fegyverek további terjedését; 8. Kína tiszteletben tartja a civilizációk sokszínűségét és egymás közötti értékcseréjét. Forrás: <http://www.washingtontimes.com/news/2007/mar/01/20070301-104826-2978-r/> (letöltve: 2011. november 8., fordította: Kasznár Attila.

reszkedelmi kapcsolatainak lehetőségek szerinti gyorsütemű szélesítésére törekszik. Mára ez alapjaiban változott meg. Kína gazdasági kapcsolatainak fejlesztésével alapvető befolyásoló szerepre tett szert gyakorlatilag az összes kontinensen. Rendkívül érzékletesen példázza ezt a tényerést az a változás, amely a Kínai Népköztársaság Afrika-politikájában ment végbe. Chris Alden, az Afrika–Ázsia kapcsolatok neves kutatója úgy fogalmaz, hogy „*bár elsősorban a természeti erőforrások létfontosságúak a kínai gazdaság számára, az ázsiai nagyhatalom globális ambícióinak tudatában Afrika kiemelt stratégiai helyen szerepel. Kína lassacskán kulcstényezővé válik a fekete kontinensen és a legtöbb területen felváltja a korábbi nyugati hatalmakat.*” (Alden, 2010, 22. o.)

A Kínai Népköztársaság nemzetközi politikájának átalakulására a másik jellegzetes példát a Latin-Amerikával megváltozott pekingi kapcsolatrendszer szolgáltatja. Ennek az átalakulásnak szépen kidolgozott, példákkal illusztrált képét nyújtja Lehoczki Bernadett a *Latin-Amerika és Kína: a kapcsolatok új rendszere* című értekezésében. Lehoczki következtetései is megerősítik, hogy Kína egyre tudatosabban nyit külpolitikájában, és ennek a nyitásnak elsődleges célpontjai kiemelten is az ásványi kincsekben gazdag, de azok kitermelésére anyagi forrással nem rendelkező, harmadik-világbeli szegény államok, amelyek vezetőinek gyakran nincs esélyük a „*kedvező*” ajánlatok visszautasítására.

Peking ugyanakkor, folyamatosan növekvő politikai súlyának tudatában, a korábbiaknál magabiztosabban vállalja fel a konfrontációt a nemzetközi konfliktusok kezelésének kérdésében az Amerikai Egyesült Államokkal, a világ jelenleg elsőszámú nagyhatalmával. Az egyet nem értésen túlmenően azonban a Kínai Népköztársaság felemelkedésével párhuzamosan a két nagyhatalom egyszersmind sokszor közös platformra is kerül. A New York-ot ért 2001. szeptember 11-ei terrorakció nyomán kialakult új geopolitikai helyzetben Peking bebizonyította, hogy kész együttműködni – mindenekelőtt az ENSZ keretei között – a nemzetközi terrorizmus elleni közös erőfeszítésekben, ezzel is tovább növelve saját jelentőségét a nemzetközi politikai erőterben. Nem hagyható ugyanakkor figyelmen kívül az a tény, hogy a terrorizmus elleni harc mintegy védőbástyaként is szolgál a pekingi kormánzatnak a belső, szakadár – elsősorban ujjur – ellenzék elleni erőszakos rendfenntartói cselekmények magyarázata során.¹⁴

A hivatalos kínai helyzetértékelés szerint a világ a multipoláris berendezkedés felé vette az irányt. A kínai álláspont jelenleg az Amerikai Egyesült Államokat te-

¹⁴ Peking, Moszkvához hasonlóan felismerte a Nyugat terrorizmus ellen hirdetett hadjáratában rejlő belpolitikai nehézségeket. A belső ellenség terroristának aposztrofálása révén megnyílt a lehetőség a szakadár területek, valamint a nemkívánatos ellenzék egy új, a nemzetközi politikában is szélesebb eszközöket megengedő „*kezelésére*”.

kinti az egyetlen szuperhatalomnak, amellyel Oroszország vagy más állam jelenleg nem képes rivalizálni. A nemzetközi politikai szintéren beállt változás a pekingi állásfoglalás szerint a nemzetközi erőegyensúly megbomlásaként értékelhető. Az Amerikai Egyesült Államok nyomasztó nemzetközi dominanciája visszatetszést kelt az ázsiai állam vezető köreiből, ezért üdvözik a különböző pólusok megjelenését a világpolitikában. Ennek szellemében tekint Kína az Európai Unióra, amelyben a jövő egyik lehetséges, új potenciális erőközpontját vélik felfedezni. Emiatt pozitív értékelést adnak mind az Unió bővítésének, mind pedig az Unió politikai és gazdasági fejlődésének, mivel azt az Egyesült Államok erejét *megosztó* pólus erősödéseként kezelik.

A fenti nézőponttal összhangban Peking bizonyos fenntartásokkal kezeli az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) bővítését, valamint a védelmi szövetség ezzel összefüggő folyamatos és jelentős keleti irányú térnyerését. Az ázsiai állam vezetői a NATO esetleges további bővítésének folyamatát az USA globális pozícióit tovább erősítő tényezőként értékelik, amely a távoli jövőben akár veszélyeztetheti is Peking stratégiai érdekeit.

A kínai vezetés jelentős erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy az ország minél több globális és regionális nemzetközi szervezetben kapjon súlyának megfelelő pozíciót. Ebben jelentős segítségére van az, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának (ENSZ BT) tagjaként jelentős és egyre jelentősebb a ráhatása a globális folyamatokra. Az ENSZ egyre sürgetőbb reformját illetően a fejlődő országok szerepének növelését szorgalmazza, de – mindenkor a saját érdekeit szem előtt tartva – ellenzi az ENSZ BT állandó tagok jogosítványainak szűkítését, valamint a BT bővítését.

Peking a nemzetközi szervezetekben kiemelt feladatának tekinti Tajvan elszigeteltségének fenntartását. Az ország távlati céljai között szerepel a világ gazdaságilag legfejlettebb államait összefogó Nyolcak Csoportjába (G8) történő felvétel elérése. A törekvés – elsősorban Oroszország példáját szem előtt tartva – mind a kínai állam globális politikai, mind pedig világgazdasági érdekelttsége miatt indokolt, és egyre sürgetőbbnek mutatkozik. A pekingi kormányzat számára azonban a „*fejlődő ország*” státuszából adódó jelentős gazdasági előnyök megtartása is rendkívüli jelentőséggel bír, ezért a G8 társulást különösebben nem sürgetik, sőt az állami vezetők nyilatkozataiban az ENSZ kiemelkedő szerepére helyeződik a hangsúly bármely más nemzetközi társulással, illetve integrációval szemben, ezzel mintegy degradálva az „*elit klub*” jelentőségét.

A fentebb leírtak szellemében a hivatalos nyilatkozatok keretében a kínai illetékesek elzárkóznak a G8-as tagság igényének hangsúlyozásától. Jelentős lépéseket tesznek ugyanakkor a Kínai Népköztársaság tekintélyének növelésére a fejlődő világ országai között. A fejlődő országok körében történő politikai befolyás növelése érdekében a kínai külpolitika minden eszközt igénybe vesz, hogy stra-

tégiai céljának megvalósításához kihasználja azt a tényt, hogy a Kínai Népköztársaság a fejlődő országok közül egyedülként visel állandó tagságot az ENSZ BT-ben.

A pekingi kormányzati körökben egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy a világgazdaság intézményrendszerében is súlyához méltó szerephez jusson a Kínai Népköztársaság. 2001 decemberében a World Trade Organization (WTO) szervezetéhez történt csatlakozás e tekintetben nagy fontossággal bírt. A XXI. század elején tett első jelentős lépés nagymértékben hozzájárult a század első évtizedében elért, világviszonylatban is kiemelkedő kínai gazdasági sikerekhez. Hasonlóan nagy szerephez jut az ázsiai állam fejlődésében és nemzetközi lehetőségeinek szélesítésében a hús legnagyobb gazdasággal rendelkező országot csoportosító világszervezetben, a G20-ban viselt tagság.

Kína nagy hangsúlyt helyez a közvetlen környezetében, vagyis az ázsiai–Csendes-óceáni térségben kialakult, fokozatosan intézményesülő együttműködési csoportosulásokra. Nem csak támogatja, de aktív résztvevője és alakító szereplője az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködésnek (APEC). Ezen a fórumon keresztül jelentős befolyást képes gyakorolni a térség államainak gazdasági és politikai folyamataira.

A Kínai Népköztársaság roppant természeti erőforrásokkal rendelkezik, amelyek közül több – például a kőolaj – a jelentős kitermelés ellenére is kevésnek bizonyul. A kitermelt természeti kincseket az állam saját gazdaságának további rohamos modernizálására, fejlesztésére és bővítésére fordítja. A természeti kincsek kiaknázási szintjének magas tartásához, valamint a fejlesztések megfelelő ütemű végrehajtásához Peking elsődleges érdeke a békés nemzetközi környezet biztosítása. Ma is érvényben van Deng Xiaoping azon mélyreható koncepciója, amely a nagyhatalmi – főként katonai – szerepvállalást és érdekérvényesítést egyelőre alárendeli a világ vezető hatalmaival való együttműködésnek, a gazdasági modernizáció szükségleteinek biztosítása érdekében.

A kínai biztonságpolitika és a katonai doktrína a védelmi jelleget hangsúlyozza. Létszámban és technikában egyre növekvő katonai ereje azonban aggodalmakat kelthet és egyre inkább kelt is. Az utóbbi tizenöt év során jelentős fejlődésen ment át Kína stratégiai rakétatechnológiája, nukleáris csapásmérő eszközei, légiereje, továbbá haditengerészete.

A Kínai Népköztársaság 1999-ben, egy akkor kifejlesztett nagy hatótávolságú és több, külön célra irányítható robbanófejvel felszerelt rakétatechnológia sikeres próbája után jelentette be, hogy rendelkezik a neutronfegyver technológiájával.

Igazán nagy technikai áttörést jelentett, amikor 2004-ben a Kínai Népköztársaság először juttatott embert az űrbe. Az esemény jelentőségét tovább növelte, hogy Peking az első kínai űrhajóst saját fejlesztésű hordozó-rakétával és űrhajóval juttatta az űrbe. A kínai fejlesztések azonban nem rekedtek meg ezen a ponton. A

tény, hogy az ázsiai állam jelenleg már repülőgép-anyahajóval is rendelkezik, egyértelműen bizonyítja, hogy Peking nagyhatalmi képességeinek tudatára ébredt.

A gyorsütemű kínai fejlesztések arra készítették a világ többi vezető nagyhatalmát, hogy szorosabb kapcsolatépítésre törekedjen Pekinggel. Ennek egyik további fontos motiváló tényezője, hogy Kínának a fennálló nemzetközi rendszerbe való minél szorosabb integrálásával csökkenteni lehet a XXI. században szuperhatalmi szerepkörre esélyes államban esetlegesen bekövetkező hódító külpolitikai fordulat esélyét.

Pekingnek ugyanakkor érdekében áll, hogy ne bonyolódjon jelentősebb konfrontációba, valamint fegyverkezési versenybe a világ vezető nagyhatalmaival, főként az Amerikai Egyesült Államokkal. Peking éppen ezért egyre tudatosabban készülődik a távoli jövőben bekövetkező nagyhatalmi szerepvállalására, és ennek biztosítása érdekében egyre növekvő készséget mutat a fegyverzetkorlátozás és leszerelés kérdéseiben való együttműködésre, tárgyalásra. Kína csatlakozott az atomsorompó szerződéshez, a nukleáris kísérletek betiltásáról kötött megállapodáshoz, részese a vegyi és biológiai fegyverek betiltásáról szóló egyezménynek, valamint a non-prolifерáció egyéb kérdéseiben – többek között a nukleáris, a rakéta-technológiai és más fejlett technológiai exportellenőrzés ügyében – is konstruktív magatartást tanúsít.

Éles kínai reakcióra és ellenállásra számíthatnak azonban mindazon tervek, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok által fontolgatott fegyverzetfejlesztési tervek, amelyek hatásaként Kína stratégiai nukleáris ereje kifejezetten leértékelődne, illetve az ország – válaszcspás lehetősége nélküli – fenyegetettsége növekedhetne. Peking első ilyen tényezőként értékelte az ABM-szerződés¹⁵ 2002-es, egyoldalú washingtoni felmondását, de ekként kezelik Kínában a rakétaelhárító rendszerek új generációjának kifejlesztését is. A jövőben éppen ezért várható, hogy Kína álláspontja a korábbiaknál sokkal határozottabbá válik valamennyi fegyverzetkorlátozási és non-prolifерációs kérdéskör tekintetében.

Kína nemzetközi viszonyrendszerének kritikus pontja az emberi jogok ügye. Peking az emberi jogok kérdését belügynek tekinti, és csak a nemzetközi szerződésekben tételesen vállalt kötelezettségek teljesítését tartja az egyes államokon, így saját magán is számon kérhetőnek. A kormányzat hajlandó ugyan elismerni az univerzális emberi jogi normák létét, de azok érvényesülését az egyes államok fejlettségi szintjétől, az államok meglévő civilizációs hagyományaitól, valamint jelenlegi konkrét társadalmi és gazdasági helyzetétől teszi függővé. Ennek szellemében Kína elutasítja, hogy a súlyos emberi jogsértések miatt bármely külső erő

¹⁵ *A rakétaelhárító rendszerek számának csökkentésével kapcsolatos megállapodás Washington és Moszkva között.*

beavatkozzon az egyes államok belügyeibe. A pekingi álláspont ismeretében az emberi jogokkal összefüggő kérdéseket a nemzetközi politikai élet szereplői igyekeznek kerülni kínai tárgyalásaik során.

A Kínai Népköztársaság nemzetközi kapcsolatainak további lényeges alakító tényezője az egyes államok „öt méreg” általi szennyezettsége. Az „öt méreg”¹⁶ csoportjában meghatározottak elleni küzdelem a kínai hivatalos szervek számára központilag meghatározott alapvető feladat. A kínai állam illetékes intézményei és a titkosszolgálatok folyamatos monitorozás alatt tartják a partnerországok viszonyulását az „öt méreg”-elvben foglaltakhoz, és ennek megfelelően alakítják az adott állammal kapcsolatos külpolitikai stratégiát.

8. Összegzés

A tanulmány alapvető célkitűzését – a nagyhatalmi jellegzetesség kifejtését, a nagyhatalmak nemzetközi joghoz való viszonyának ismertetését, valamint egy feltörekvő nagyhatalom előző két sajátosságok figyelembe vétele melletti nemzetközi pozicionálását – a szerzők reményei szerint – sikerült felvázolni.

A tárgy részletes, minden vonatkozásra kiterjedő elemzése azonban csak jóval szélesebb írásműben valósítható meg.

¹⁶ Az „öt méreg”: demokratikus csoportok, Tajvan függetlensége, ujjur kérdés, Falung Gong, Tibet kérdése. Az „öt méreg” összetevői közül a Falung Gong, valamint az ujjur kérdés kevésbé közismert a nyugati olvasók előtt. A Falung Gong a meditációra épülő kínai vallási csoportosulás, amelyet a kínai kormánypárt a modern kínai eszmékre gyakorlott negatív hatásai miatt betiltott az ázsiai országban. Az ujjur kisebbség, Kína nyugati területein élő muszlim vallású népcsoport, amelynek függetlenedési törekvéseit a pekingi vezetés nagy erőfeszítéssel igyekszik megtörni.

9. Irodalomjegyzék

- Alden, Chris (2010): *Kína az afrikai kontinensen*. Publikon Kiadó, Pécs.
- Amartya Sen (2003): *A fejlődés mint szabadság*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Appianus (2008): *Róma története*. Osiris, Budapest.
- Artner Annamária (2009): *Kína mint globális tőkeexportőr*. In: Inotai A. – Juhász O. (szerk.): *A változó Kína IV. – Kína a nemzetközi gazdasági erőterben*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 84–117. o.
- Becker, Jasper (2004): *Kína: Gyötrelmes fejlődés*. National Geographic, 2004/3.
- Brødsgaard, K. E. – Hong, W. M. (2009): *EU–China relations: economics still in command?* <http://www.eai.nus.edu.sg/BB484.pdf> (letöltve: 2010. 09. 01.)
- Buttin, Anna-Marie (2006): *A klasszikus Görögország*. Korona, Budapest.
- Dawson, Raymond (2002): *A kínai civilizáció világa*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Dent, C. M. (2005): *China's Economic Relationship with the European Union*. http://www.uscc.gov/hearings/2005hearings/written_testimonies/05_07_21_22wrts/dent_christopher_wrts.pdf (letöltve: 2010. 09. 01.)
- Ellwood, Wayne (2003): *A globalizáció*. HVG Kiadói Rt., Budapest.
- Ferguson, Niall (2004): *Empire: the rise and demise of the British world order and the lessons for global power*. Basic Books, New York.
- Ferguson, Niall (2011): *Civilizáció: a Nyugat és a többiek*. Scolar, Budapest.
- Fischer Ferenc (1992): *A megosztott világ*. IKVA Kiadó, Budapest.
- Gernet, Jacques (2005): *A kínai civilizáció története*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Gibbon, Edward (1985): *The decline and fall of the Roman Empire*. Penguin Books. Harmondsworth.
- Gombár Csaba (2002) (szerk.): *Nem élhetek birodalom nélkül*. Helikon, Budapest.
- Grüll Tibor (2007): *Az utolsó birodalom: az Imperium Romanum természetrajza*. Typotex, Budapest.
- Haywood, John (2010): *Ősi birodalmak*. Geographia, Budapest.
- Herodotos (2007): *A görög–perzsa háború*. Osiris, Budapest.
- Hirn, Wolfgang (2006): *Kína, a nagy falat*. HVG Kiadó, Budapest.
- Howe, Stephen (2004): *Birodalmak*. Magyar Világ, Budapest.
- Inotai András (2008): *Az Európai Unió és Kína kapcsolatai: múlt, jelen és jövő*. In: Inotai András – Juhász Ottó (szerk.): *Kína: realitás és esély*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 74–124. o.
- Jiang Qing (2011): *From Mind Confucianism to Political Confucianism*. in: Fan. Rui-ping: *The Renaissance of Confucianism in contemporary China*. Springer Dordrecht. Heidelberg London New York, 17–32. o.
- Jing Men (2008): *EU–China Relations: Problems and Promises*. <http://www6.miami.edu/eucenter/publications/MenEUchinaLong08edi.pdf> (letöltve: 2010. 09. 01.)
- Jordán Gyula – Tálás Barna (2005): *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században*. Napvilág Kiadó, Budapest.

- Jordán Gyula (1999): *Kína története*. Aula Kiadó, Budapest.
- Jordán Gyula (2002): *Átalakulás Kinában*. História, 2002/1.
- Jordán Gyula (2011): *Kína szerepe az ENSZ békefenntartó tevékenységében*. Nemzet és Biztonság, 2011/8. szám, 49–63. o.
- Kenéz Péter (2008): *A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig*. Akkord, Budapest.
- Kennedy, Paul Michael (1992): *A nagyhatalmak tüdőklése és bukása: Gazdasági változások és katonai konfliktusok, 1500–2000*. Akadémia, Budapest.
- Kertész István (1994) (szerk.): *Ős- és ókortörténet: Európa, Közel- és Közép-Kelet*. IKVA, Budapest.
- Lehoczki Bernadett (2009): *Latin-Amerike és Kína: a kapcsolatok új rendszere*. Szegedi Tudományegyetem – Budapesti Corvinus Egyetem, Szeged – Budapest.
- Liu Xin: *Contexts and Issues of Contemporary Political Philosophy in China*. <http://www.confuchina.com/03%20lunlizhengzhi/Contemporary%20Political%20Philosophy%20in%20China.htm> (letöltve: 2007. 03. 02.)
- Maalouf, Amin (2002): *A kereszties háborúk arab szemmel*. Európa, Budapest.
- Magyarics Tamás (2000): *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös, Budapest.
- Matuz József (1990): *Az Oszmán Birodalom története*. Akadémia, Budapest.
- Medgyesi Csilla (2004): *Csiang ment, Hu jött, a politika marad*. Magyar Hírlap, 2004. 09. 25.
- Messmann, Stefan (2002): *A macska színe – Kínai változások az ezredfordulón*. <http://beszelo.c3.hu/02/0910/13messner.htm>
- Mészáros Klára (2001): *A „Nagyobb Kína” mint a XXI. század meghatározó gazdasági és politikai ereje*. Magyar Tudomány, 2001/9.
- Pék Zoltán (1985): *Kína: gazdaság és statisztika*. Konjunktúra- és Piackutató Intézet, Budapest.
- Polonyi Péter (2007): *Múlt a jövőben – írások Kínáról*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- Rác Lajos (2008): *Sárkány új tükörben – Kína a 21. században*. Novella Kiadó, Budapest.
- Rác Lajos (2010): *Kína felemelkedésének biztonságpolitikai és katonai aspektusai*. BHKKA 2010.. http://www.bhkka.hu/biztonsagpolitikai_tanulmanykotet.pdf. 200–246. o.
- Robert, Jean-Noël (2006): *Az ókori Róma*. Korona, Budapest.
- Runciman, Steven (2002): *A kereszties hadjáratok története*. Osiris, Budapest.
- Runciman, Steven (2007): *A bizánci teokrácia; Bizánci stílus és civilizáció*. Gondolat, Budapest.
- Tálas Barna (2008): *Adalékok Kína-stratégiánk megalapozásához*. In: Inotai András – Juhász Ottó (szerk.): *Kína: realitás és esély*. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 197–218. o.
- Taylor, Alan John Percivale (2011): *A Habsburg Monarchia, 1809–1918: az Osztrák Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia története*. Scolar, Budapest.
- Thukydides (2006.): *A peloponnészoszi háború*. Osiris, Budapest.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Mind a Kollégium programjának megalkotását, mind annak lebonyolítását, továbbá a kötet elkészülését nagyon sokan segítették. Jó tanácsaikért, ránk áldozott idejükért és önzetlenségükért köszönettel és hálával tartozunk:

– *Lezsák Sándornak*, a Népfőiskola Alapítvány kuratóriumi elnökének, amiért befogadta a kezdeményezést, bizalmat szavazott az elképzelésnek, rendelkezésre bocsátotta a Népfőiskola infrastruktúráját, továbbá a kollégisták kedvezményes részvételi lehetőségét biztosító ösztöndíj felajánlásáért. Elnök Úr segítségére mindig számíthattunk.

– *Prof. dr. Náray-Szabó Gábornak*, az MTA Könyvtára főigazgatójának, *dr. Pakucs Jánosnak*, a Magyar Innovációs Szövetség tiszteletbeli elnökének és *prof. dr. Szendrői Péternek* a kollégium programjának összeállításában nyújtott segítségükért, az általuk javasolt előadókért és a képzés keretében tartott előadásaikért.

– *Lezsák Sándorné Sütő Gabriellának* és a *Lakitelek Népfőiskola minden dolgozójának*, akik lehetővé tették, hogy szervezőként csak a tartalomra kelljen koncentrálnunk. Adminisztratív és operatív segítségükkel sok terhet levettek a vállunkról, egyúttal biztosságot jelentett számunkra, hogy bármilyen problémánkkal felkereshettük őket.

– Három, egykori kollégistatársunknak¹:

Kisfaludi-Bak Juditnak, akitől sok-sok bátorítást kaptunk, akire mindig támaszkodhattunk, ha kételyeink voltak, és aki minden üzenetünket célba juttatta, ezáltal is segítve a sikeres szervezést és lebonyolítást,

Kecskés Lászlónak, aki rengeteget segített a különféle médiumokban történő megjelenésben, valamint közbenjárására nagyszerű újságírókat, médiatréne-
reket sikerült megnyernünk a Szent-Györgyi Albert Kollégium ügyének,

Kéthelyi Eszternek, aki lélekbúvárként és igaz barátként támogatott minket a Kollégium belső erőinek formálásában.

– *Az Apor Vilmos Közéleti Kollégium* és a *Balázs Ferenc Kollégium* vezetőinek és résztvevőinek a közös programok megszervezésében és lebonyolításában történő, kölcsönös együttműködésükért.

– *A Kösöntyű Néptáncgyűttesnek*, a több alkalommal megtartott táncházakért.

¹ *Népfőiskola Alapítvány Lakitelek, Konrad Adenauer Kollégium, 2008–2010.*

– *Bagi Ferenc* lakiteleki és *Jávorka Lajos* tiszakécskei plébánosoknak a kolleágiumi hétvégéken bemutatott szentmiséikért és magvas gondolataikért.

– A fejezetek elkészülését szakmai és tudományos szempontból segítő mento-
rainknak:

dr. Pakucs János tiszteletbeli elnök, Magyar Innovációs Szövetség,

dr. Zsóka Ágnes egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálko-
dástudományi Kar,

prof. dr. Szendrő Péter egyetemi tanár, rector emeritus, Szent István Egye-
tem,

Szövényi Zsolt főosztályvezető, Emberi Erőforrások Minisztériuma,

dr. Pitlik László egyetemi docens, Szent István Egyetem Gazdaság- és Tár-
sadalomtudományi Kar,

dr. Molnár Zsolt tudományos főmunkatárs, MTA Ökológiai Kutatóközpont
Ökológiai és Botanikai Intézet,

dr. Horváth Attila egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-
és Államtudományi Kar,

dr. Kardon Béla főosztályvezető, Emberi Erőforrások Minisztériuma,

dr. Szalayné dr. Sándor Erzsébet egyetemi docens, igazgató, Pécsi Tudo-
mányegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Európa Központ.

– A kilenc kötetfejezet két lektorának, *dr. Lakatos Miklósnak*, a Központi Sta-
tisztikai Hivatal (KSH) szakmai főtanácsadójának és *Szűcs Zoltánnak*, a KSH nyu-
galmazott osztályvezetőjének. Tőlük rendkívül sok segítséget és jó tanácsot kap-
tunk arra vonatkozóan, hogy hogyan lenne célszerű az anyagokat könyv formájába
önteni, hogyan tudjuk a fejezeteket egységesíteni és azok milyen sorrendben kö-
vessék egymást.

– Kollégistatársunknak, *Koren Kinga* tervezőgrafikusnak a kötet borítójának
megtervezéséért és megalkotásáért.

– *Szász András* fotográfusnak, aki megannyi programunkról készített fény-
képes beszámolót, aki a kötet borítóján található grafikához a Népfőiskola padjait
ábrázoló képeket, valamint a kötetben található portrék nagy részét készítette.

– *Agócs Sándornak*, az Antológia Kiadó vezetőjének, aki végül könyv for-
mába öntötte gondolatainkat.

– *Szüleinknek, családunknak* a tőlük kapott szeretetért és türelemért.

– És végül, de nem utolsó sorban, a *Szent-Györgyi Albert Kollégium résztvevői*
családtagjainak, amiért szeretteiket a képzési alkalmakkor nélkülözték.

Kristófné Gungl Rita és Kristóf Péter
a Szent-Györgyi Albert Kollégium szervezői

**Lakitelek Népfőiskola
Szent-Györgyi Albert Kollégium
2011-2012**

Bacskai Katinka

Bodor Mónika

dr. Bóka Zsolt

Bóta András

dr. Böröcz Miklós

Burus Tiinde

Csedreki László

Dobján Tibor

dr. Fábián Margit

Gátas József

Gátas-Palotai Ágnes

Gergely Katalin Andrea

**Lakitelek Népfőiskola
Szent-Györgyi Albert Kollégium
2011-2012**

Golyán Szilvia

Hornyák Miklós

Juhász Bálint

Jurecska Laura

dr. Kárpáti József

Kasznár Attila

Kerényi Ádám

dr. Kertész Gábor

Kollár László János

Komáromy Attila

Koren Kinga

Kristóf Péter

**Lakitelek Népfőiskola
Szent-Györgyi Albert Kollégium
2011-2012**

Kristófné Gungl Rita

Kúti Zsuzsanna

Maurer Péter

Molnár Eleonóra

Nagy Enikő

Őri Zsuzsanna

Rác Márk Ferenc

Ragadics Tamás

dr. Szerdi András

Temesi Ottó Krisztián

Temesvári Rita

Tomsits Anikó

**Lakitelek Népfőiskola
Szent-Györgyi Albert Kollégium
2011-2012**

Vági Attila

Varga Gyöngyi

Várnagy-Tóth Zsombor

dr. Vörös Judit

Vörös Péter

Együtt a Kölcsey Házban (Lakitelek Népfőiskola, 2011. február 27.)

ZÁRSZÓ

A kollégisták sok munkája fekszik a kötetben. Megírása és elkészítése során a legnagyobb kihívást a tudományterületek közötti hídverés jelentette. Szervezőként és szerkesztőként olyan utakra vezettük őket, amelyek számunkra is újdonságnak számítottak, amelyek végigjáráshoz tudtak ugyan támaszkodni korábbi tapasztalataikra, de szükségük volt eddig kevésbé használt képességeikre, azok fejlesztésére. Ezen az úton sok segítséget kaptunk a csapatok mellé rendelt mentoroktól, továbbá két lektorunktól, akik élettapasztalatukkal és szakértelmükkel jelezték számunkra a jó irányt. Fáradságukkal és munkájukkal jelentősen hozzájárultak a fejezetek megfelelő minőségéhez és szakmai színvonalához. Hála és köszönet az önzetlen segítségükért, a ránk áldozott időért, a közös munkáért és a serkentő gondolatokért.

Mind a könyv egésze, mind annak részei a Lakitelek Népfőiskola, benne a Szent-Györgyi Albert Kollégium és a képzési program résztvevőinek sajátos lenyomata az itt töltött napoknak, az itt szerzett élményeknek, az itt tanultaknak, a közös programoknak, az együttgondolkodásnak és a közös munkának. A kötet szívvel és lélekkel készült. Voltak könnyebb és nehezebb pillanatok, akadtak szerzői közöségek, amelyek hozzájuk közelálló témát választottak, és voltak, akik inkább teljesen új vizekre eveztek.

A könyv megjelenésével a Szent-Györgyi Albert Kollégiumnak a Lakitelek Népfőiskolán íródott története lezárult. Ezzel már mindenképpen adtunk valamit szűkebb és tágabb környezetünknek, és úgy hisszük, értéket teremtettünk.

Kötetünk szolgáljon lámpásként a minket követni szándékozók számára csakúgy, mint saját magunk számára – lámpásként, ami megvilágítja, járhatóvá és ezáltal teljesíthetővé teszi az egy utat.

ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft
A kiadásért felel: Lezsák Sándor

Készült Lakiteleken a 2012. évben
Felelős vezető: Agócs Sándor ügyvezető igazgató
Megjelent 17,5 (A/5) ív terjedelemben

ISBN 978 9639354 92 0

OLVASSA AZ ANTOLÓGIA KIADÓ KÖNYVEIT!

Agócs Máténé Csernók Margit:

MINDEN IDEKÖT

– *életrajz* –

dr. Kozma Ottó – Temesváry György – Valentyik Ferenc:

A GYŐZELEM A FONTOS

Kozma Endre (1909–1942) autó- és motorversenyző

pályafutása

– *emlékkönyv* –

Bakonyi István:

SERFŐZŐ SIMON

– *kismonográfia* –

M. Lezsák Gabriella:

AVAROK A HERKE-TÓNÁL

A Kunszállás–Fülöpjakabi avar temető története

– *tanulmány* –

ÉLŐ ANTOLÓGIA

Lakitelek, 1985. október 22.

A grafikai kiállítás dokumentumai

DVD-melléklettel

– *versantológia* –

